

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI**

**KİMLİK TEMELLİ ÇATIŞMALAR VE BARIŞ ARAYIŞLARI:
KIBRIS VE LÜBNAN'IN ANALİZLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

YAKUP ŞAHİN

Ankara–2012

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI**

**KİMLİK TEMELLİ ÇATIŞMALAR VE BARİŞ ARAYIŞLARI:
KIBRIS VE LÜBNAN'IN ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

YAKUP ŞAHİN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ömer Aykut ÇELEBİ

Ankara-2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

KİMLİK TEMELLİ ÇATIŞMALAR VE BARİŞ ARAYIŞLARI:
KIBRIS VE LÜBNAN'IN ANALİZLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

TEŞEKKÜR

Bu çalışma yoğun bir araştırma, bunun sonucu olarak da sık sık yaşanan, bazen anlamsızlaşan içinden çıkılamayan kafa karışıklıklarının evrilmesi ile ortaya çıkmıştır.

Tezimin öncesinde altyapısının oluşması, sonrasında da ortaya çıkması aşamasında bana yol gösteren ve yardımcı olan birçok isime şükranlarımı belirtmek isterim.

Özellikle “Hocam bir şey soracağım... Hocam son sorum... Hocam son...” gibi bitmek tükenmek bilmeyen sorularıma karşı gösterdiği sabır, araştırma ve yazma konusundaki doğru yönlendirmeleri, eleştirileri, hem hayat hem de akademik planlar konusunda yol göstericiliği, tavsiyeleri ve samimiyetinden dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Aykut Ö. Çelebi’ye ayrı bir yer ayırmak isterim.

Kimlik, milliyetçilik ve barış çalışmaları gibi konularda daha geniş fikir sahibi olmamı sağlayan Yard. Doç. Dr. Elçin Aktoprak’a; kapısını her çaldığımda tükenmez bir sabırla beni dinleyen, bir soru sormak için yanına gitmeme rağmen saatleri bulan hoş sohbeti ve tavsiyelerinden dolayı Yard. Doç. Dr. Atay Akdevelioğlu’na da şükranlarımı bildirmeliyim.

Ayrıca tezimi okuyup anlatım bozuklukları, imla hataları ve yanlışlar konusunda beni eleştirerek daha doğru yazmamı sağlayan Şermin Korkusuz, Esra

Ummak, Ayşegül Taşdelen, Uğur Koyuncu ve Zeynep Ü     'ye de çok teşekkür ettiğimi belirtmeliyim.

Son olarak da yoğ n i  temposuna rağmen, tez çalışmalarım için zaman konusunda bana yardımcı olan Devlet Tiyatroları personeline de şükranlarımı sunarım.

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKEL	: Emekçi Halkın İlerici Partisi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM	: Birleşmiş Milletler
CTP-BG	: Cumhuriyetçi Türk Partisi- Birleşik Güçler
DİKO	: Demokrat Parti
DİSİ	: Demokratik Seferberlik Partisi
DP	: Demokrat Parti
EOKA	: Kıbrıslıların Milli Mücadele Örgütü
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GK	: Güvenlik Konseyi
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
KATAK	: Kıbrıs Adası Türk Azınlıklar Kurumu
KGTY	: Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KTFD	: Kıbrıs Türk Federe Devleti

MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
SETA	: Siyaset Ekonomi ve Toplum araştırmaları Vakfı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TMT	: Türk Mukavemet Teşkilatı
UBP	: Ulusal Birlik Partisi
ULP	: Ulusal Liberal Parti

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
KISALTMALAR	iii
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇATIŞMA KURAMLARI VE KİMLİK TEMELLİ ÇATIŞMALAR

1. ÇATIŞMANIN TANIMI	11
2. ÇATIŞMA TÜRLERİ	16
3. ÇATIŞMA ANALİZİ VE KURAMLARI	19
3.1. Biyolojik İddialar	20
3.2. Psikolojik ve Psikiyatrik Teoriler	24
3.3 Yapısal Yaklaşımlar	26
3.3.1. Sosyolojik Teoriler	26
3.3.1.1. Yabancılaşma ve Modernleşme	26
3.3.1.2. Sınıf veya İktidar Çatışması	28
3.3.2 İhtiyaçlar ve Çıkarlar Teorileri	31
3.3.2.1 Temel İnsani İhtiyaç Teorisi	31
3.3.2.2. Uzatılmış Sosyal Çatışma Teorisi	31
3.3.2.3. Görelî Mahrumiyet Teorisi	31

3.3. 3. Rejim Teorisi	35
3.3.4. Rasyonel Seçim Teorisi.....	35
3.3.5. Nüfus ve Çevresel Baskınlık Teorisi.....	35
3.3.6. Medeniyetler Çatışması.....	35
4. ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜM YOLLARI VE BARIŞ ÇALIŞMALARI	39
4.1. Barışın Tanımı.....	40
4.2. Geleneksel Yargı Dışı Çözüm Yolları	41
5. “KİMLİK TEMELLİ ÇATIŞMA” TARTIŞMASI.....	44
5.1. Kimliğin Tanımı ve Özellikleri	44
5.2. Kimlikle İlgili Teoriler	54
5.3. Kimlikle İlgili Tartışmalar	57
5.4. Kimlik Temelli Çatışmaların Tartışılması.....	65

İKİNCİ BÖLÜM

DİNİ KİMLİKTEN ÇATIŞAN ETNİK KİMLİKLERE:

KIBRIS ÖRNEĞİ

1. KIBRIS’IN VE KIBRIS’TAKİ ÇATIŞMALARIN TARİHİ	74
1.1. Kıbrıs Tarihinin Kırılma Noktaları	74
1.2. Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti.....	92
1.3. Anlaşmalar Sonrası Dönem.....	96
1.4. Kıbrıs’ta En Kanlı Yıllar	96
1.5. Kıbrıs Geçici Yönetimi’nin Kurulması	109

1.6. Toplumlararası Görüşmeler.....	116
1.7. AB'nin Soruna Müdahil Oluşu	124
1.8. Kıbrıs Sorununda 1990'lı Yıllar.....	128
1.9. Annan Planı ve Sonrası	131
1.10. 24 Nisan 2004 Referandumu ve Referandum Sonrası Gelişmeler.....	136
1.11. 24 Nisan 2004 Referandumu ve Referandum Sonrası Gelişmeler.....	138
2. KIBRIS'TA ÇATIŞAN TARAFLAR	140
2.1. Rumlar	140
2.1.1. Kilise.....	141
2.1.2. Megali İdea ve Yunanistan	143
2.1.3. EOKA	144
2.1.4. Siyasal Partiler	146
2.2. Kıbrıslı Rumlarda Kimlik.....	148
3. KIBRISLI TÜRKLER	158
3.1. Osmanlı- Türkiye Tarihinin Kıbrıs Türkleri Üzerindeki Etkisi	158
3.2. Enosis Karşısında Kıbrıs Türk Kimliği	162
3.3. Kıbrıslı Türk Aktörler	168
4. ÇATIŞMANIN KÖKLERİ İLE İLGİLİ TEMEL İDDİALAR VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI	171
4.1. Sonuç Yerine	174

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
LÜBNAN'DA KİMLİK ÇATIŞMASI; DİN, MEZHEP,	
AİLE VE İDEOLOJİK KİMLİKLER	
1. ÇATIŞMA KURAMLARI VE KİMLİK SORUNLARINI ÇÖZME BAKIMINDAN LÜBNAN'IN KENDİNE HAS ÖZELLİKLERİ.....	176
2. LÜBNAN SİYASETİNİN TARİHİ.....	179
2.1. 1840 Öncesi.....	179
2.2. 1848 Ayaklanmaları Sonrası	184
2.3. I.Dünya Savaşı Sonrası	193
2.4. İkinci Dünya Savaşı Yılları	196
2.5. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem.....	200
2.6. İç Savaş: 1975–1989	204
2.6.1. Savaşın İlk Aşaması	204
2.6.2. İç Savaşın Başlaması	206
2.6.3. 1977 Sonrası Dönem	216
2.7. 1985–1990 Dönem	221
3. ÇATIŞMALARIN NEDENLERİ VE KÖKLERİ	232
3.1. Lübnan'da Kimlik	243
3.2. Ara Değerlendirme	247
SONUÇ.....	252
KAYNAKÇA	263
ÖZET.....	280
ABTSRACT	281

GİRİŞ

Tarihine bakıldığında insanların tarihin neredeyse her aşamasında gerek bireysel düzeyde, gerek gruplar düzeyinde, gerekse de devletler düzeyinde şiddet içeren yıkıcı mücadelelere girdikleri görülmektedir. Bilinen 7000 yıllık insanlık tarihinin her yüz yılının neredeyse 87 yılının devletlerarası savaşlarla geçmesi¹, 2011 itibari ile 23 tane iç savaşın, 9 tane de uluslararası savaşın devam ediyor olduğu düşünüldüğünde çatışmaların ve savaşların vahameti daha iyi anlaşılacaktır.²

İster bireysel düzeyde olsun, ister grup düzeyinde isterse de devletlerarası düzeyde olsun insanların neden birbirlerini hiç gözlerini kırpmadan öldürebildikleri zihnimi kurcalayan bir soru olmuştur. Zihnimi kurcalamasının nedenleri içinde doğup büyüdüğüm coğrafyada şahit olduklarım, bizzat vatandaşı olduğum ülke de yaşananlar, tecrübelerim, özel ilgim ve “vicdani gerekçelerle” açıklanabilir. İçinde doğup büyüdüğüm coğrafya dedim çünkü güneyinde Ortadoğu gibi büyük güçlerin mücadelelerinin, devletlerarası savaşların, gruplar arası çatışmaların ve iç savaşların eksik olmadığı, kuzeyinde Kafkasya, batısında Balkanlar gibi özellikle de Soğuk Savaş sonrası dönemde kanlı etnik çatışmaların hatta soykırımların yaşandığı bir coğrafyada doğup büyüdüm. Dolayısı ile yaşamı anladığım ve anlamlandırdığım ilk zamanlardan beri hep çatışma, savaş ve insani dramlar gördüm. Vatandaşı olduğum Türkiye dedim çünkü “Kürt Sorunu” çerçevesinde binlerce vatandaşının yaşamını kaybettiği ve hala kaybetmeye devam ettiği, Maraş, Sivas, Malatya gibi “elim” olaylarda onlarca vatandaşın katledildiği bir ülkede yaşıyorum. Ayrıca kimliklerin giderek keskinleştiği, görünmeyen bir kamplaşmanın oluşmaya başladığı Mersin gibi

¹ Muzaffer E. Yılmaz, **Savaş ve Uluslararası Sistem**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s.1

² <http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/search.php>

bir şehirde doğup büyüdüm. Bunlara ek olarak Kıbrıs gibi yaşanan kanlı çatışma izleri hala taze olan, duvarlarda kurşun deliklerinin durduğu, kimliklerin çok keskin olduğu Kıbrıs'ta hayatımın 5 yılını geçirdim.

Savaşlar ve çatışmalar denilince akla genelde makro ölçekli devletlerarası savaşlar gelmekteyse de, devletlerin içinde görülen mikro ölçekli iç savaşlar, gruplar arası çatışmalar da çok önemlidir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde görülen etnik çatışmalarla yeniden gündeme gelen kimlik temelli çatışmalar aslında tarihin her aşamasında görülmüştür. İnsanların klan halinde yaşadıkları dönemlerden modern (hatta post modern olarak ifade edilen) döneme kadar kimliksel gruplar kendileri dışındaki gruplardan ayrılarak uyuşmazlıklara ve çatışmalara girmiştir. Bu ayrışma ve çatışma hali pek çok araştırmaya ve tartışmaya konu olmuş, kimi kesimlerce bunların psikolojik kökenli olduğu, kimi kesimlerce içgüdüsel olduğu iddia edilmiş, kimi başka kesimlerce ise bunların maddi öğeler üzerinden verilen güç ve çıkar mücadeleleri olduğu varsayımı ortaya atılmıştır.

Daha önce bahsettiğim alanlarda yapılan çatışmaların daha çok kimlikler üzerinden verilmesi, yine yukarıda sayılan nedenlere ek olarak kimliğin siyasetin başat öznesi olması ve özellikle kürselleşme dönemi olarak addedilen dönemle birlikte her şeyin kimlik odaklı açıklanmaya başlaması kimliğe olan ilgimi arttırmıştır. İnsanların neden kendilerini bir kimlik üzerinden tanımlama ihtiyacı hissettikleri, neden bazen çok fazla kimliği içselleştirirken bazen tek bir kimliği taassubu altına girip diğer kimliklere önyargılı hatta düşmanca tutumlar takındıklarının cevabını aramışımdır. Buna bir de Mersin ve Kıbrıs tecrübeleri eklenince “tadından yenmez” bir arayışa dönüşüyor. Ne yazık ki Türkiye gibi

“imparatorluk mirasının!” üzerine kurulup ulus devlet yaratma kaygısının getirdiği ulus inşa politikaları ve geçmiş acı imparatorluk tecrübesinin eğitime yansıdığı, iç azınlıkların ve diğer büyük güçlerin “bizi” nasıl parçaladıklarının ilkokuldan itibaren beynimize kazandığı bir ülkenin eğitiminden geçerken bunları sorgulamak çok mümkün olmuyor. Bu konularla ilgili ikinci bir üzücü nokta ise yukarıda sayılan coğrafi, politik, ekonomik, tarihsel ve sosyolojik sebeplere rağmen ülkemizde “çatışma analizi ve barış çalışmalarının” neredeyse yok denilecek kadar az çalışılıyor olmasıdır. Oysaki Batı ülkelerinin, özellikle de İskandinav ve ABD üniversitelerinin, neredeyse hepsinde “Çatışma Analizi, Barış Araştırmaları, Çatışma Çözümü” gibi enstitüler ile lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesinde eğitim veren bölümler mevcut.

İşte bu çalışma yukarıda değinilen merak ve ilgiden doğmuştur. Bir sorun ile ilgili çözüm üretebilmek için onu anlamak, nedenlerini iyi analiz edebilmek gerekmektedir. Çatışmaların neden olduğunu sorgulayarak çıktığım yolda, sorunun cevabını ararken çok farklı yanıtlar ve teorilerle karşılaştım. Akademik hayata adım atmanın verdiği heyecanımın ve merakımın beni götürdüğü yer zaman zaman içinde boğulmaktan zor kurtulduğum çok geniş bir literatür oldu. Sorunlara doğru teşhisi koyabilmenin yolunun ilgili alandaki tartışmaları, farklı bakış açılarını ve eleştirileri bilmekten geçeceği düşüncesi ile literatürü çalışmama aktarmak durumunda kaldım. Yalnız, literatürü aktarırken ilgili alanın çok naif ve daha basit bir ifade ile “neresinden tutarsan o” olmasından dolayı zaman zaman literatür dışına çıkarak başka isimler ve görüşlerden de yararlandım. Literatürü taramaya çalışırken bazen çalışmanın temel sorunsalının kaybolduğunu, literatür taramasının temel varsayımının çok ötesine geçerek adete bilgi bombardımanına dönüştüğünü fark

ettim. Her iki örnek olayın anlatımında, olayların neden ve nasıl çıktığını, arka planındaki tarihsel birikimi ve nedenlerini anlamadan analiz yapılamayacağı düşüncesinden dolayı ayrıntılı anlatımlara girdim. Her iki örnek olayın sonunda çatışmaların analizi sebepleri verilerek yapılmaya çalışıldıysa da, çalışmanın ana sorunsalına olan ilginin kaybolmaması amacıyla tarihsel süreçlerin anlatıldığı kısımlarda sık sık vurgulanmıştır.

Çatışmaları anlamlandırabilmek ve analiz edebilmek için çatışmanın ne olduğunu, türlerini, nedenlerini ile ilgili kuramları bilmenin gerekli olduğuna değinilmişti. Bu yüzden çalışmanın birinci bölümünde öncelikle çatışmanın farklı sosyal bilimler perspektifine göre tanımı yapılacaktır. Tanımı yapıldıktan sonra çatışmaların türleri ve neler üzerinden verildiği anlatılacaktır. Sonrasında çatışmaları analiz edebilmek için ilgili kuramlar “Biyolojik, Psikiyatrik- Psikolojik ve Yapısal” olarak üç ana başlığa ayrılacaktır. Her üç ana başlığın altında alt başlıklarla ilgili kuramların farklı perspektifleri anlatılacaktır. Çalışmanın temel sorunsalı “kimlik temelli çatışmalar” olduğu için birinci bölümün içinde kimlik konusu irdelenecektir. Öncelikle kimliğin ne olduğu ifade edilecek, ardından da kimliğe ilişkin yaklaşımlar sıralanacaktır. Sonrasında kimliğin dönüşümü, işlevi, olmuşumu vs. gibi kimlikle ilgili tartışmalar anlatılacaktır. Birinci bölümün son kısmında ise önceki kısımlarda bahsedilen çatışma kuramları ve kimlik tartışması ışığında “kimlik temelli çatışmalarla” ilgili analiz yapılmaya çalışılacaktır. “Kimlik Temelli Çatışmalar” ile ilgili tartışmalar denildi, çünkü “varsayım” kısmında daha ayrıntılı değinileceği üzere kimlik çatışmaları ilgili net bir tanım yapılmaktan kaçınılmıştır. Net bir tanımlamak yapmak yerine, diğer kuramların süzgecinden geçirilerek birden çok nedene bağlı kompleks ve eklektik bir varsayım iddia edilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise örnek olaylardan biri olarak Kıbrıs incelenecektir. Birinci örnek olay Kıbrıs seçildi çünkü yukarıda da bahsedildiği üzere yaşamımın bir kısmını Kıbrıs'ta geçirmiş olmanın verdiği ilgi, oradaki kişisel gözlemler, çatışmanın izlerinin tazeliğinin üzerimde bıraktığı etki vardı. Ayrıca Kıbrıs'ın uzun yıllardan bu yana Türkiye'nin ana meselelerinden biri olması, Türkiye ile derin bağları, Kıbrıs'taki kimliksel algılardaki sert kırılmalar da Kıbrıs'ın seçilmesini etkilemiştir. Öncelikle Kıbrıs'ın geçmişten günümüze tarihi ve tarihi içindeki kırılma noktaları, çatışmaların nedenleri, başlaması, sonrası ve barış çabaları anlatılacaktır. Bu kırılma noktaları Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğu tarafından alınması, sonrasında Büyük Britanya'ya kiralanması ve ilhakı, Türk ve Yunan ulus devletlerinin kurulmasının adadaki iki halka yansımaları, adadaki bağımsızlık hareketi, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması, gruplar arası çatışmalar, iki halkın ayrılması, barış çabaları, Annan Planı ve Kıbrıslı Rumların AB üyesi olması şeklinde sıralanarak vurgulanacaktır. İkinci Bölümün ikinci kısmında Kıbrıs'taki çatışan iki grup olan Rumlar ve Türklerin adadaki demografik ve sosyolojik yapısı, tarihsel süreç içerisinde pozisyonlarındaki değişim, kimlik algılamaları ve kimliksel algılamalardaki dönüşüm anlatılacaktır. İkinci bölümün son kısmında ise çatışmaların sebepleri aranacak, farklı bakış açılarına göre tartışılacaktır. Yalnız tarihsel süreç anlatılırken yer yer çatışmaların nedenleri vurgulandığı için kendisini tekrar etmemesi için bu kısımda çok fazla üzerinde durulmayacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde diğer bir örnek olay olan Lübnan incelenecektir. Lübnan'ın seçilmesinin sebeplerinin başında çok karmaşık ve dinamik yapısı içerisindeki grupların kimliksel algılamaları ve çatışmalarının analizinin öğretici olacağı düşüncesi gelmektedir. Ayrıca, Ortadoğu'nun turnusol

kâğıdı olması bölgedeki sosyolojik yaşamın siyasete yansımalarının analizi açısından önemli olacağı düşüncesi de bir başka nedendir. Lübnan'da çatışan tarafların, Kıbrıs'ın aksine aynı etnik kökenden gelmelerine rağmen dinsel ve mezhepsel öğeler üzerinden çatışmaları, kimliklerdeki değişkenliği göstermesi bakımından öğreticidir. Bu da Lübnan'ın seçilmesinin bir başka nedenidir. Lübnan'ın anlatıldığı üçüncü bölümün birinci kısmında Lübnan sistemi, tarihsel süreci, tarihsel süreç içerisindeki kırılma noktaları, farklı dönemlerdeki çatışmalar ve bu çatışmaların nedenleri anlatılacaktır. Bahsedilen konular anlatılırken Lübnan'daki mezhepsel gruplar, grupların kurdukları ittifakları, aktörleri ve çatışmalardaki temel hedeflerine de değinilecektir. Üçüncü bölümün son kısmında ise Lübnan'daki farklı dönemlerdeki çatışmalar ve bu çatışmaların 1975'ten sonra iç savaşa dönüşmesinin nedenleri farklı bakış açıları ışığında tartışılacak, ardından da genel bir değerlendirme yapılacaktır. Yalnız, Lübnan'daki grupların sayısının çokluğu, çıkarlar, sistemin sosyolojik yapısından dolayı aile bağlarının siyasal yaşama etkisi, kurulan ittifaklardan dolayı sık sık değişen saflardan dolayı kimliklerin sık sık taraf değiştirdiği görülecektir. Bu yüzden de Kıbrıs'ın incelendiği bölümdeki gibi tek tek siyasal kimlik gruplarının kimliksel dönüşümü ayrıntılı biçimde tartışılmayacaktır.

Çalışmanın son bölümünde birinci kısımda tartışılan çatışma kuramları ile her iki örnek olaydaki çatışmaların nedenleri ile birlikte tartışılacaktır. Kıbrıs ve Lübnan'daki savaşlar öncelikle ayrı ayrı analiz edilecek, ardından da karşılaştırılacaktır. Çalışmanın içerisinde bazı olaylar ve çıkarımlar sıklıkla tekrarlanıyor gibi görülebilmektedir. Tekrarlamaları ve hatırlatmaları yapmaktaki amaç, çalışmanın tutarlılığını, iddia edilen varsayımların doğruluğunu göstermektir.

Bazı yerlerde de vurgulanan çıkarımlar ya da olayların, önceki kısımlarla kopukluk yaşanmasının önüne geçmektir.

Çalışma ile ilgili değinilmesi gereken bir başka konu da kaynaklardır. Çalışmanın hazırlanması için çok sayıda kaynak taranmıştır. Ancak, çoğu kaynaktan benzer olayların, argümanların ve çıkarımların yapıldığı görülmüştür. Bu yüzden de bütün kaynaklara tek tek değinmek yerine, konuları ve çıkarımları daha sistematik şekilde ele alan kaynaklara ağırlık verilmiş, doğrudan onlara atıflar yapılmıştır.

Çalışmanın Kıbrıs kısmının temel varsayımı adadaki grupların kimlik algılamaları ve kimliklerinin politize olmalarına bağlanmıştır. Kimlikleri politize eden ana unsurlar için; iki grubun aidiyet bağı duydukları “anavatanları” Yunanistan ve Türkiye etkisi, milliyetçiliğin yükselişi, grupların politik amaçları, adanın politik ve ekonomik kaynakların paylaşılması ile grupların tanınma talepleridir. Bu varsayıma gidilirken, adada Osmanlı döneminde grupların kültürel ve dini kimlik üzerinden farklılıkların bilincinde olmalarına rağmen, doğrudan kitleselleşmiş çatışmalara girmemekteydiler. İngiliz yönetimi ile birlikte ada üzerinde politik ve ekonomik mücadelelerin başlaması, “anavatanlardaki” ulus devletlerin kurulmasının adaya yansması ve grupların amaçlarının çakışması çatışmaların temel unsuru olmuştur. Dinsel ve etnik farklılıklar karşılıklı önyargı ve olumsuz algılar bu çatışmaları keskinleştirici, tetikleyici unsurlar olmuşlardır. Kıbrıs ile ilgili önemli başka bir varsayım da Yunan ulus devletinin daha erken kurulmasının adaya yansmasıyla, Rum milli kimliği daha erken inşa edilmiştir. Türk kimliği ise buna tepkisel nitelikte ortaya çıkmıştır. Kıbrıs’taki temel ayrışma etnik kimlik üzerinden olsa da dinlerin de farklı olmasından dolayı, etnik kimliklerin ayrışması din kimliği

tarafından da desteklenmiştir. Tarihsel süreç kısmında tartışılacağı üzere değişen sosyo-ekonomik ve politik şartların etkisi ile kimliksel algılamaların, kimliğin hiyerarşik sırasında önem derecesinin de değiştiği iddia edilecektir.

Çalışmanın Lübnan ile ilgili bölümündeki temel varsayımlar Kıbrıs'a paralel olmakla birlikte aktörler ve örneklerin nev-i şahsına münhasır olmasından dolayı farklılık göstermektedir. Lübnan'da çatışan grupların tamamına yakını aynı etnik kimlikten gelmelerine, aynı dili konuşmalarına rağmen din hatta mezhep ve aile kimliklerinin etkisi çatışmaya girmişlerdir. Lübnan analiz edilirken güçlü aile bağları, feodal düzeni analizin temel yapıtaşlarından birini oluşturacaktır. Çünkü geniş feodal aileler kendi üyelerini kolayca yönlendirebilmişlerdir, ayıca politik sistem içindeki neredeyse tüm aktörler aile liderlerinden oluşmaktadır. Lübnan daha geçmişte küçük bir coğrafyadan ibaret olduğu için içinde daha çok Dürzî Müslümanlar ile Marunî Hristiyanlar yaşamaktaydılar. O dönemlerde iki grup arasında sık sık çatışmalar görülmüştür, ama bu çatışmaların daha çok sınıfsal temel ve aile bağlarının etkisi ile ortaya çıktığı iddia edilecektir. Kimliğin de çatışmalarda araçsallaştırıldığı iddia edilmektedir. İlerleyen dönemlerde Lübnan sınırlarının genişlemesi, sosyolojik yapıyı da daha karmaşık hale getirmiştir. Tüm gruplar iktidara sahip olmayı amaçladıklarından, kimlikler sürekli güçlü ve aktif olduğu da iddia edilecektir. Lübnan'daki çatışmaların başlaması Müslüman grupların politik ve sosyo-ekonomik hayattan dışlanmaları, taleplerinin karşılanmasına bağlanacaktır. İç savaşın başladığı ilk dönemlerde amaç ve taleplerin çakışmasından dolayı Müslüman- Hristiyan çatışması yaşanmış, hedefleri ortak olan gruplar aynı kimlik ittifakı içinde birleşmişlerdir. Savaşın ilerleyen kısımlarında ise aynı dinden, hatta aynı mezhepten olan grupların kendi aralarında çok sert çatışmalara girdileri

görülmüştür. Bu iki ayrı dönem karşılaştırıldığında düşmanların “öteki” algısına göre değiştiği söylenebilir. Ama yalnızca ötekinin değişmesi ile taraflar ve saflar da değişmiştir. Grup liderlerinin sosyo-ekonomik ve politik çıkarları ile kurdukları ittifaklara göre grupların üyelerini yönlendirmeleri, grupların üyeleri çatışmalarda daha aktif olmuştur. Yani kimlik çatışması boyutunda farklılığın etkisi olmakla birlikte, bu farklılıklar politik ve ekonomik çıkarlar üzerinden araçsallaştırılmıştır.

Çalışmanın temel varsayımı üç ayrı sınıflandırma ile anlatılmıştır. Birinci sınıflandırma teori kısmı ile ikincisi Kıbrıs üçüncüsü de Lübnan’la ilgilidir. Teori kısmında daha ayrıntılı değinileceği üzere çatışmalar genelde somut(rasyonel) ya da soyut(irrasyonel) nedenlere bağlanılmaktadır. Rasyonel varsayımlar denildiğinde daha çok çıkara, iktidara, kaynaklara, prestije, hegemonyaya, güce vs. somut hedeflere ulaşmak ve sahip olmak için ile verilen çatışmalar kast edilmektedir. İrrasyonel çatışmalarla ise daha çok değerlerin, inançların, ideolojilerin, psikolojik algılamaların çakışması ile ortaya çıkan çatışmalar anlaşılmaktadır. Çatışma kuramları çok farklılık gösterse bile bu ayrımlar üzerinden türetilmiştir. Bu çalışmada sınırları kesin çizgilerle çizilmiş bir ayırmadan kaçınılmaktadır. Doğrudan böyle bir ayırım yerine, çatışmaların kompleks olduğu iddia edilmektedir. Yani, somut ve soyut çatışma nedenlerinin birbirini destekler nitelikte olduğu vurgulanmaktadır. Bu vurgu yapılırken somut ya da soyut kökenlere dayanan çatışma ayrımının olabileceği yadsınmadan, kitleleri mobilize eden, uzun zamana yayılmış çatışmalarda iki etkenin iç içe olduğunun altı çizilmektedir. Somut ve soyut etkenlerin önem derecelerinin değişebileceği, bazen birinin diğerini destekler

nitelikte kaldığı, bazen de basit tabir ile körüklediği de iddia edilmektedir. Somut veriler üzerinden ortaya çıkan çatışmalar, zamanla soyut nedenlere dönüşebildiği ve hatta kökenindeki somut nedenlerin de unutulabildiği söylenebilir. Soyut nedenler üzerinden verilen mücadeleler, somut faktörlerle desteklenince daha yaygın ve uzamış çatışmalara da dönüşebilmektedir. Böyle bir varsayımın ortaya atılmasının nedeni “çatışma” kuramlarının karmaşıklığı, birbirini tamamlayıcılığı ve eklektikliği ile de açıklanabilir. Çalışmanın temel varsayımına en yakın teori ilgili kısımda değinilecek olan E.Azar’ın “ Sosyal Çatışma” savıdır.

Kimlik ile ilgili olarak temel varsayım; kimliklerin çoklu olduğu, insanların kendilerini hep bir kimlik içinde tanımladıkları ama hem kimliklerin sahiplenmesinin hem de kimliklerin önem derecesinin şartlara, inşasına ve “ötekilere” göre değişebileceğidir.

Sonuç olarak tezde kimlik temelli çatışmaların çok bileşenli olduğu; ekonomik faktörlerden, siyasi faktörlere, iktidardan temel ihtiyaçlara kadar pek çok somut nedenle birlikte psiko-sosyolojik algılamalar, değer farklılıkları gibi çok sayıda etkenin iç içe geçmiş olduğu iddia edilecektir. Bu etkenlerin de birbirleri için tetikleyici olduğu, nedenlerin şartlara ve dış etkenlere göre önem derecesinin değişebileceği vurgulanacaktır. Yalnız, bunlara ek olarak tezin iki örnek olayında da kimlik gruplarının iktidarın, ekonomik kaynakların dağılımı ve sosyal baskınlık gibi somut hedef ve çıkarlarının daha çok ön planda olduğu söylenebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇATIŞMA KURAMLARI VE KİMLİK

TEMELLİ ÇATIŞMALAR

1. ÇATIŞMANIN TANIMI

Sosyal bilimlerdeki pek çok kavram gibi “çatışma” kavramı da farklı anlamlar ikame etmeye açık veya benzer anlamlarla yorumlanabilmektedir. Kimi siyaset bilimciler çatışmayı; “*değer, güç, statü ve kaynaklar üzerinde hak iddia etmek ve ele geçirmek için rakipleri yok etme ya da kabilesel, etnik, dilsel, kültürel, dinsel, sosyo-ekonomik, siyasal vb. sıfatlar yüklenmiş grupların uyuşmaz amaçlar üzerinden birbirleri ile mücadelesi*”³olarak tanımlamaktadır. Uluslararası hukuk, sosyoloji, psikoloji ve çatışma (uyuşmazlık) analizi ve çözümü literatürü içinde ise kavramın farklı kullanımları bulunmaktadır.

Kavramlar incelendiğinde, uluslararası hukuk açısından “uyuşmazlığın” (dispute) taraflar arasında hak ya da çıkarlara ilişkin karşıt istek ya da görüşlerin varlığı olarak tanımlandığı ; “çatışmanın” ise daha çok silahlı çatışmalar için kullanıldığı görülmektedir.⁴ Biraz daha ayrıntılı bakıldığında, uyuşmazlığın genellikle bir konu ile ilgili olarak tarafların görüş ayrılıklarının olması ya da çıkarlarının çelişmesi şeklinde tanımlandığı söylenebilir. Çatışma ise tarafların potansiyel tutum ve durumlarının bağdaşmaması veya gelecekte de bağdaşmayacağının öngörülmesiyle güç, kaynaklar, çıkar ya da değerler üzerinden avantajlı duruma gelme amacındaki grupların aralarındaki rekabetin giderek artması,

³ Kemal İnat, Burhanettein Duran, Muhittin Ataman (ed.), **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Ankara, Nobel Yayın ve Dağıtım, 2007, s – X-XI

⁴ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara, Turhan Kitapevi, 2004, s. 443

ayrıca taraflardan en az birinin ilişkilerinin bağdaşmayacak amaçlar üzerinden yürüdüğü inancında olması olarak tanımlanmaktadır. Uyuşmazlık ile çatışmanın en önemli ortak noktası, nesnel açıdan birbirleriyle bağdaşmayan çıkarların bulunması, bunların da taraflarca öznel olarak algılanmasıdır. Ayrıca, uyuşmazlık genellikle silahlı çatışmanın bir önceki evresi olarak kabul edilmektedir.⁵

Çatışma sosyolojik açıdan, bireylerin ya da grupların, ekonomik ve politik hedeflerinin, değer yargılarının ve normlarının, çakışması ve ayrışması üzerinden yaşadıkları mücadele, –bazı yerlerde kavga ve savaş gibi terimler de kullanılmıştır– olarak tanımlanmaktadır. Ancak sosyolojik çatışma kuramı içerisinde, çatışmanın sebeplerine ilişkin farklı yaklaşımlar mevcuttur. Yaklaşımların içeriklerine çalışmanın ilerleyen kısımlarında değinileceğinden, burada yalnızca kavramın tanımlanmasına çalışılmıştır.⁶ Sosyal psikolojide farklı ekoller çatışmayı, ekonomik, kimliksel ya da politik olan bağdaşmaz hedef, davranış, amaç ve inançların çakışması ve ayrışması olarak tanımlar.⁷

Çatışma (Uyuşmazlık) Analizi ve Barış Çalışmaları (Conflict Analyses and Resolution) literatüründe çatışma, “kaçınılmaz –bazen de uzatılmış- öz çıkarlar, değerler ve inançlar üzerinden verilen mücadele, kavga ve bazen de tepkisel ayrışma”⁸ olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca “sinmiş, yaygınlaşmış olan kişiler, gruplar ya da uluslar arası düzeyde benzeşmeyen, ayrışan farklı değerler ve çıkarlar

⁵ Özgür Mengiler, **Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü**, Ankara, Platin Yayınları, 2005, s. 17

⁶ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Derya Kömürcü ve Osman Akınhay, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 111–112

⁷ Lee Jussim, Richard D. Ashmore ve David Wilder, “Social Identity and Intergroup Conflict: Introduction” , Lee Jussim, Richard D. Ashmore ve David Wilder (ed.) , **Social Identity and Intergroup Conflict**, New York: Oxford University Press, 2001, s. 6–7

⁸ Hugh Mial, Oliver Ramsbotham ve Tom Woodhouse, **“Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts”** , Cambridge, Polity Press, 2007, s. 7

üzerindeki rekabeti temsil eden yapısal (ekonomik ilişkiler, iktidar mücadelesi, kültürel baskınlık ve kimliğin tanınması gibi) ve psikolojik (değer uyumsuzluğu ve önyargıların) etmenlerin de etkisi ile verilen mücadeleler (struggle)” olarak görülmektedir⁹. Kimi uzmanlar tarafından ise en az iki taraf arasındaki algılanmış, çatışan ve kesişen amaçlar üzerinde gerçekleşmiş, dışa vurmuş ve her zaman şiddet içermesi gerekmeyen mücadelede olarak tanımlamaktadırlar.¹⁰

Farklı terimlerle ifade edilse de aslında tüm tanımların benzer anlamlar içerdiği görülmektedir. Benzer durum kavramın İngilizcesi için de geçerlidir. Kelimenin İngilizce farklı farklı karşılıklarının, çoğunlukla benzer veya aynı anlamda kullanıldıklarını görmek mümkündür. “Conflict, dispute, clash, struggle” gibi kelimelerin birbirleri yerine kullanıldığı, “conflict” kelimesinin ise her zaman şiddet içeren çatışmaları ifade etmediği görülmektedir. Ancak çatışma bu çalışmada, çalışmanın temel varsayımı ve incelediği örnek olaylar çerçevesinde, “şiddet içeren çatışma” anlamında kullanılacaktır. Türkiye’de “Conflict Analysis and Resolution” alanı ile ilgili olarak Sabancı Üniversitesi çatısı altında bir yüksek lisans programı açılmış, isim Türkçeye “Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü “ olarak çevrilmiştir. Kullanılacak terimin zorluğu özellikle de Türkçe kullanımında yaşanabilecek sıkıntılarla ilgili olarak halen bölümün öğretim üyesi olan Ayşe Betül Çelik yazdığı bir makalede bu konuya dikkat çekmiştir.¹¹

⁹ Ho- Won Jeong, **Understanding Conflict and Conflict Analysis**, Los Angeles, SAGE Publications, 2008, s. 7

¹⁰ Muzaffer E. Yılmaz, **Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları**, Ankara, Nobel Yayın ve Dağıtım, 2005, s. 7

¹¹ Ayşe Betül Çelik, “ Etnik Çatışmaların Çözümünde Siyaset Bilimi ve Uyuşmazlık Çözümü Yaklaşımları”, Nimet Beriker (ed.), **Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.163

Çatışma ya da uyuşmazlık terimlerinin kullanımına kavramsal açılarından bakmak da gerekmektedir. Çatışma analizi ve çözümü üzerine çalışan isimlerin başında gelen isimlerden biri olan J. Burton normlar, ilişkiler, diğer devlet, grup ya da kişilerin farklı konularda karar vermelerini etkilemek ve ya somut hedefler üzerinden yapılan meydan okuma hatta yok etmeye kadar varabilecek mücadeleleri çatışma olarak tanımlamaktadır. Daha kolay çözülebilecek, henüz şiddete dönüşmemiş (daha basit bir ifade ile soft) konuları ise uyuşmazlık olarak tanımlamaktadır.¹²

Bu arada “Çatışma Analizi ve Çözümü (ya da başka bir ifade ile Barış Çalışmaları)” ile ilgili bilimsel çalışmaların başlaması II. Dünya Savaşı’nın yıkıcı ve ağır sonuçları, savaş sonrası dönemde artan nükleer tehditlere karşı bir arayış olarak kurulmaya başlanılmasına tekabül etmektedir. Ama asıl çabaların ve kuruluşunun I. Dünya savaşı sonrası dönemden itibaren başladığı görülmektedir. Tarihi açıdan 1950’li yılları kuruluşu, 1960 ile 1970’li yılların inşası ve 1990 sonrası dönemin ise yeniden inşa olarak üçe ayrılabilir alan, çatışmaların analizini yaparken sosyolojik metotlardan, psikolojik ve psikanalitik çıkarımlara, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilere kadar farklı alanlardan yararlanarak disiplinler arası bir yaklaşım olmuştur. Akım kurulmasından itibaren Soğuk savaş döneminde daha çok devletlerarası, 1990’lı yıllardan itibaren ise devletlerin içindeki çatışmalar üzerine çalışmıştır. Farklı alanlardan gelen isimlerden kurulu olduğundan zaman zaman bireyler arası, aile içi, şirketler içi ve şirketler arası, partiler arası sorunlara da çözüm bulunulması amaçlı çalışmalar da yapmışlardır. Çatışmaların çözüm yolları aranırken de geleneksel uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi yöntemlerinin ötesine geçip normatif

¹² John W. Burton, **Violence Explained: The Sources of Conflict, Violence, and Crime and Their Prevention**, Manchester: Manchester University Press, 1997, s. 9–11

uygulamalar denenmiştir. Kuzey Amerika ve İskandinav Avrupa'sı olmak üzere iki güçlü ekolden, Kuzey Amerika ekolü sorunların analizi ve çözümünde daha çok pragmatik, geçici çözümlere yöneldiği için “pragmatik”, İskandinav ekolü ise tarihselci, normatif ve yapısalcı analizler ve kalıcı çözümlere yöneldiği için yapısalcılar olarak anılmaktadırlar.¹³

Çatışmaların her ne kadar birey, grup ya da devletlerarası seviyeleri inceleniyor olsa da, bu çalışmanın ana konusu gereği daha çok makro çatışmalar olarak kabul edilen sosyal kimlik grupları arasındaki iç toplumsal çatışmalar, iç savaşlar ya da sosyal kimlik gruplarının etkisi ile devletlerarası hale gelen savaşlar incelenecektir.¹⁴ İç savaş ve toplumsal çatışmalara değinmişken, bu tanımların literatür içindeki kullanımı yerinde olacaktır. Bir devletin içindeki çatışmalar i tanımlamak için “*iç savaş*” ve “*toplumsal çatışma*” gibi kavramlar kullanılsa da çok genel farklılıklarının olmadığı, olarak ikisinin de benzeştikleri ve zaman zaman birbirlerinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. Yine de kullanımları açısından tanımlamalara bakıldığında; “*İç savaş*” daha çok bir ya da birden çok grubun farklı nedenlerle mevcut devlet otoritesine karşı ya da devlet otoritesinin yıkıldığı durumlarda gruplar arası yapılan çatışmalar olarak tanımlanmaktadır. İç savaşa benzer şekilde “*toplumsal çatışma*” ise toplum içindeki grupların benzer şekilde farklı sebepler üzerinden yaptıkları çatışmaları tanımlarken, toplumsal çatışmaların

¹³ Charles Webel, “Toward a Philosophy and Metaphilosophy of Peace”, Charles Webel, Johan Galtung(ed.), **Handbook of Conflict and Peace Studies**, New York, 2007, Routledge, s. 3–12;

Hugh Mial, Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse, “**Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts**”, s. 25–40;

Nimet Beriker, “Giriş”, Nimet Beriker (ed.) , **Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. X-XII

¹⁴ Tarihin farklı aşamasındaki savaşların nedenleri ve yapılaş türlerinin birbirinden farklı olduğu, özellikle Savaş sonrası dönemdeki çatışmaların daha çok devletlerin kendi içlerinde (intra wars) yaşanan ve kimlik odaklı çatışmalar olduğu görülmektedir. Hugh Mial, Oliver Ramsbotham ve Tom Woodhouse, “**Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts**”, s. 44–47

yarattığı kargaşa ortamının devlet otoritesini yok ederek ikinci bir evre olarak iç savaşa dönüşeceği söylenmektedir.¹⁵

2. ÇATIŞMA TÜRLERİ

Çatışma türlerine dair ayrımlar, çatışmanın tarifine uygun şekilde paralellik arz eder; yani üzerinde anlaşılan, kabul edilmiş gruptan yapılmadığı görülmekle birlikte, yapılan ayrımların benzer olduğu görülmektedir. Genel olarak çatışma türleri üzerinde yapılan ayrışmanın gerçekçi (*realistic, rational, tangible*) ve gerçek dışı (*irrational, intangible, unrealistic*) uyuşmazlıklar altında ikiye ayrılmaktadır. Aslında bunları daha geniş bir çerçevede akılcı ya da irrasyonel, duygusal tutumlar olarak da ikiye ayırmak mümkündür. Gerçekçi olarak ifade edilen uyuşmazlık türleri daha çok çıkar, iktidarın ve ekonomik kaynakların dağılımı, kültürel ya da politik haklar, kimliksel anlaşmazlıkların(daha başka bir ifade ile dinsel, ideolojik, etnik ya da cinsiyet gibi kimliksel taleplerin çakışması) vb. konuları kapsamaktadır. Gerçek dışı çatışmalar ise daha çok psikolojik kökenli olup, önyargılar, etnosentrik ve algısal tutumlar, geçmişte yaşanmış travmalar, ideolojik, dinsel veya kültürel değerlerin çakışması, tezatlıkları ya da bunlar üzerinden kurulan ilişkilerin etkisi ile gelinen duruma göre şekillenmiş çatışmalar olup, mutlak somut sebeplerden dolayı oluşmuş çatışmalar değildir. Burada belirtmelidir ki, gerçekçi ve gerçek dışı sebeplerden dolayı oluşan çatışmalar olmak üzere çok keskin çizgilerle ayırım yapılmamalıdır. Çünkü ileride daha ayrıntılı şekilde üzerinde durulacağı üzere farklı sebepler birbirini besleyebilmekte, geçmişte gerçekçi sebeplerden ötürü yaşanmış olduğu iddia edilen bir olay gelecek kuşaklar için maddi boyuttan çıkıp psikolojik kökenli çatışmalara

¹⁵ Graham Evans ve Jeffrey Newnham, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, çev. H.Ahsen Utku, İstanbul, 2007, Gökkuşbu Yayınları, s. 292–294 ve 606–607

yol açabilmekte ya da psikolojik kökenli etkenler zaman içinde çok basit sebeplerden dolayı gerçekçi çatışmalara evirilebilmektedir¹⁶. Çatışma türlerinin sınıflandırılmasındaki değerlendirmelerin de tartışmalı olduğu belirtilmelidir. Örneğin Johan Galtung, çatışma üçgeni verdiği sınıflandırmada yapısal, davranışsal ve algısal bir ayrıma gitmiş, bunların her birinin çatışma türü açısından farklı olmasına rağmen çatışmaya göre etkenlerinin değişebildiğini söylemiştir.¹⁷ Kimi kaynaklar değer ve normların yol açtığı çatışmaları da gerçek sebepli çatışmalar olarak tanımlarken, kimileri yukarıdaki ayrımı tercih etmiştir. Bu çalışma da değerlerin çatışması somut veriler üzerinden yapılan bir mücadele olmadığından irrasyonel çatışma kategorisinde değerlendirilecektir. Çatışma türlerini oluşturan öğelere bakıldığında; *Çıkar Çatışmaları*; tarafların belli amaçlar üzerinden kendi kazançlarını diğer tarafların kaybetmesi şeklinde algılana rekabete dayanan, maddi kaynaklar ve kimliksel/ statüsel kazanım amaçları olarak ikiye ayrılabilen amaçlar üzerinden yapılan çatışmalardır. *İlişkisel Çatışmalar*; genel olarak tarafların aralarına güven duygusunun bulunmaması, düşmanlık hissi, olumsuz algılar, eksik iletişim ve mağduriyet egoizminden doğan psikolojik kökenli çatışmalardır. *İdeoloji/ Değer Çatışmaları*; birbiri ile çatışan değer veya dünya görüşlerinden kaynaklanan çatışmalardır. Bu çatışmalar, sosyalleşme ve idealleştirme süreçlerinin etkisi ile benliğin bir parçası haline gelen inanç ve görüşlerin, kimliği bütünlemesiyle algılanan dış tehditlere karşı güçlenen kimliği ateşli biçimde savunmak ve inanmaktan kaynaklı sahiplenilen değerlerin diğer değerler, inançlar ve normlar ile farklılaşması, tezatlıklar göstermesi ile ortaya çıkmaktadır. *Yapısal Uyuşmazlık ve Çatışmalar*; bireylerin kontrolleri dışında oluşan maddi kaynakların adaletsiz dağılımı,

¹⁶ Ho- Won Jeong, a.g.e. , s.9–12.

¹⁷ J.Galtung, “ **Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization**”, London: 1996, SAGE Pub. , s. 62

azınlık gruplarının politik süreçlerden dışlanmaları, kültürel şiddet gibi yapısal sorunlardan kaynaklanan çatışmalardır.¹⁸

“ *Seçilmiş Travma ve Övünç*” kavramlarına değinmişken, bu literatür içerisinde sıkça kullanıldığı için açıklamakta yarar olduğunu düşünmekteyim. Bu kavramları Politik Psikiyatri çalışan Vamık Volkan ortaya atmıştır. Seçilmiş travmayı “ötekilerin” elinden çıkan, geniş grup kimliğinin tamamında büyük ölçüde insan, toprak, prestij ve onur kaybına yol açan çaresizlik, mağdurlaşma, utanç ve aşağılanmışlık duygularını yaratan tarihsel bir olayın zihinsel temsili olarak tanımlamaktadır. Volkan, seçilmiş travmaların gruplardaki “ bizlik” duygunsu pekiştirerek geniş grup kimliğinin oluşumunda önemli etkiye sahip olduğunu, bu travmaların her zamana seçilmiş travma olarak evrilmediğini, bazen yeni yaşanmış zulümler geçmişte yaşananların yerine geçerek ya da liderler tarafından bunu yandaş ve destek sağlamak amaçlı canlandırıldığını söyler. Ötekiler tarafından gelebilecek yeni bir tehlike baş gösterdiğinde bugünkü kuşak, grup kimliğini pekiştirmek ve tehditle yüzleşebilecek şekilde güçlendirebilmek amacı ile grubun seçilmiş travmasını yeniden canlandırdığını, bunun da içe kapanmama, intikam hissi ve düşmanlık duygusu ile kolayca çatışma yaratacağı ya da mevcut olan ufak çaplı çatışmaları da şiddetlendirerek arttırabileceğini söylemektedir. Seçilmiş travmalara, Yahudilerin İsrail’den kovulmaları, Şiiler için Hüseyin’in öldürülmesi, Ermeniler için tehciri, Türk –Yunan savaşlarının Kıbrıs sorununun kökenlerini oluşturması olarak örneklendirir.¹⁹

¹⁸ . Muzaffer E. Yılmaz, 2005, s. 9–22

¹⁹ Vamık D. Volkan, **Kimlik Adına Öldürmek**, çev. Medine Banu Büyükkal, İstanbul, Everest, 2009, s. 238–240

3. ÇATIŞMA ANALİZİ VE KURAMLARI

Öncelikle genel – geçer literatürü çalışan isimler tarafından kabul görmüş, kuramlaştırılmış bir çatışma literatürü olduğunu söylemenin zor olduğu belirtilmelidir. Bunda, daha önce de üzerinde durulduğu üzere alanın naif olmasının, tartışmaların yeterli olgunluğa gelmemesinin de etkisi fazladır. İlginç olan bazı kaynaklarda geçen kuramlara başka kaynaklarda hiç rastlanmaması ya da benzer kuramların daha farklı, hatta bazen de çelişir şekilde işlenmesidir. Aynı şekilde farklı kuramların sıralandığı iddia edilen kaynaklarda da, sıralanan kuramların birbiriyle iç içe oldukları, kullanılan teorilerin birbirinin tekrarından öte geçememesi ya da tamamlayıcıları oldukları da görülmektedir. Buna rağmen en genel kabul edilen ve kullanılan ayrım “ etnolojik, yapısal ve psikolojik- psikiyatrik” olmak üzere üç farklı akım ve bu akımların alt dallarıdır.²⁰ Buradan hareketle, çatışma kuramları incelendiğinde çatışmaların genel çerçevede yapısal, psikolojik-psikiyatrik ve biyolojik kökenlerinin olduğu iddiaları vardır. Yapısal sorunlarla ilişkili olan çatışmalar, sosyo-ekonomik şartların farklı grupları karşı karşıya getirmesi olarak gösterilirken, psikolojik araştırma geleneği ise bunların asıl olarak gruplar arası etkileşimden dolayı geliştiğini söylemektedir. Gruplar arası rekabetin kökenlerinde sosyal şartların, tarihsel gelişmelerin, ekonomik ilişkilerin yanında otorite ve politik hiyerarşi, grupların statüsü, kaynakların ve iktidarın adaletsiz dağılımı da etkilidir. Yukarıda sayılan ayrımlara rağmen, çatışma analizi yapılırken eski kuşak kuramcıların aksine yeni kuşak çalışmalarda kuramların bütüncül bir eklektizm

²⁰ İlgili tartışma ve örnekler için bakınız: Morton Deutsch, “ Introduction”, Morton Deutsch, Peter T. Coleman, Eric C. Marcus (ed.), **The Hand Book of Conflict Resolution: Theory and Practice**, San Francisco, Josses- Bass Press, 2006, s.1–19; Ho- Won Jeong, a.g.e, s. 25–62; C.R. Mitchel, “ Evaluating Conflict” , **Journal of Peace Search**, Cilt 17, No 1, s. 61–73; Arthur A. Stein, “ Conflict and Cohesin: A Review of the Literature”, **Journal of Conflict Resolution**, Cilt 20, Sayı 1, 1976, s.143–172

biçimde iç içe geçerek çok yönlü boyutların incelendiği görülmektedir. Analiz yapılırken de üzerinde durulması gereken en önemli noktaların başında, her yerin nevi şahsına münhasır şartlarının olduğu, öne çıkan etkenlerin farklı olabileceği, bu yüzden de genel geçer değerlendirmelerden önce incelenen yerin kendine özel şartlarının ışığında değerlendirme yapılması gerektiğidir.

Bu yüzden de hem çalışmanın temel varsayımının hem de yukarıda sayılan üç yaklaşımın benzerlikleri yüzünden etnolojik, psikanalitik ve psikolojik gibi üçlü ayrımlar yerine, bu üçünü kapsayan daha genel bir değerlendirme yapılacaktır. Ama bu ayrımlarla kesişen yapısal sorunlar eklenecek, alt başlıklarıyla daha ayrıntılı olarak incelenecektir. Ama özellikle genel kabul görmüş kuramların üzerinde daha ayrıntılı durulacak, çalışmanın temel varsayımından dolayı kimlik çatışması hakkındaki tartışmalar üç ana akımın dışında genel kapsayıcı olarak tartışılacaktır.

3.1) Biyolojik İddialar

Biyolojik iddialar daha çok insan doğası ile ilişkilendirilmiş, insanın saldırgan, hırslı, güç peşinde koşan, güce karşı doyumsuz olduğu iddiasından gelmektedir. Biyolojik kökenli çatışma kuramlarının özüne bakıldığında etolojist Lorezn'in saldırganlık ve şiddetin dolayısı ile de çatışmanın içgüdüsel olduğu varsayımından türetildiği görülmektedir. Lorenz, hayvanlar üzerinden yaptığı çalışmaları insanlara yorumlamış, çatışmaların ve şiddetin insan doğası ile ilişkili olduğu temel savı üzerinden, insanı saldırgan, hırslı, güç peşinde koşan, güce karşı doyumsuz varlıklar olduğunu iddia etmiştir.²¹ Bu davranışlarının kökeninde ise

²¹ Muzaffer E. Yılmaz, **Savaş ve Uluslararası Sistem**, Ankara, 2010, Nobel Yayın Dağıtım, s. 8-9; Arthur A. Stein, “ Conflict and Cohesion: A Review of the Literature”, **Journal of Conflict Resolution**, Cilt 20, Sayı 1, 1976, s. 146-150

yaşam kaynakları, bölgeleri üzerinden verilen hayatta kalma mücadelesinin dönüşümünün “insan doğası” haline geldiğini, yani mücadele, şiddet, çatışma ya da savaşın bilinçdışı, içgüdüsel ve öğrenilmemiş dürtülerle olabileceği iddiasıdır.²² Lorenz’in içgüdüsel saldırganlık kuramı ile ilgili olarak, hayvanların kendi türleri ile mücadele içinde olmaları gözlemini insanlara da uyarlamış olduğu görülmektedir. Ancak, Lorenz’in yazılarının satır aralarında göze çarpan önemli bir ayrıntı; saldırganlığı içgüdüye bağlamış olsa da hem insanları hem de hayvanları saldırıya iten, belki de içgüdüleri harekete geçiren sebeplerdir. Bunlar bazen kendi sınırlarını savunmak iken bazen ihtiyaçlarını ve grup üyelerini dış tehditlere karşı korumak olabilmektedir. Yani aslında grupların durduk yere şiddet içeren mücadelelerin başladığı anlamı çıkarılmaya da bilir. Lorenz ile ilgili diğer bir önemli nokta saldırganlığın ve ölümcül mücadelelerin tür içinde yaşanıyor olsa da, çoklu yani gruplar arası çatışmaların türün farklı grupları arasında yaşanıyor olduğu söylenebilir, buradan da kimliklere gönderme yapılabilir.²³ İnsanın doğası ile şiddet ve çatışmanın iç içe olduğunu savunan bazı yazarlar, Psikolojik ve Psikiyatrik kuramlar kısmında anlatılacak olan Freud’un varsayımlarına da gönderme yaparak insani kişiliğin kendi iç dünyasında, kişiler arası ya da gruplar arası çelişkiler ve çatışmaların psikolojik boyutunu ön plana çıkarmaktadırlar. Çatışmaların asıl olarak psikolojinin güçlü etkisi ve insanın içgüdüsel yapıları ile ilgili olmasına ve durumsal şartların etkisiyle bağlantılı olduğunu iddia ederek, bu durumun daha da yoğun yaşanabildiğini ve kontrol dışı bir hala dönüşüp soykırıma kadar varabilecek şiddet

²² Her ne kadar insan doğasının kötülüğü ekolojistler tarafından anılmış olsa da, siyaset felsefesi veya uluslararası ilişkiler teorileri içinde de felsefi olarak benzer argümanların olduğunu belirtmek gerekir. Burada yapılan ayrımın “daha çok bilimsel” araştırmalara dayandırıldığından tercih edildiği düşünülmektedir.

²³ Bakınız: Konrad Lorenz, “Ecco Homo (İşte İnsan)”, çev. Mustafa Tüzel, s.65–76, “Saldırganlığın Spontanlığı”, çev. Müjgan Şahinoğlu, s. 165–168, **Cogito**, Sayı 6–7, Kış- Bahar, 1996

içeren mücadelelere vardığını söylemektedirler.²⁴ İnsanın doğasına ilişkin kuramı eleştirerek geliştiren bazı isimler, çatışmaların salt bilinçdışı ve insan doğasının özelliği olarak görülmemesi gerektiğini, asıl altında yatan sebeplerin dikkate alınması gerektiğini, etnik, dinsel, kültürel ve özellikle de ekonomik kaynaklı sosyal Darwinizm’in etkisi ile olduğunu vurgulamaktadırlar.²⁵

3.2. Psikolojik ve Psikiyatrik İddialar

i) Psikiyatrik Teoriler

Psikiyatrik iddialar Freud’un insanın bilinçaltının dış dünyaya yansıtıldığı, bilinçaltı mekanizmalarla bilinçaltındaki öfkenin şiddet ve uyuşmazlıklar yaratılarak boşalabildiğini, bu nedenle de kolektif bilinçaltıları savaş ve çatışmalarla rasyonel olmayan kendini gösterebileceği varsayımından türetilmiştir. Daha sonraları “Neo psikanalitik” olarak tanımlanan akım ise Freud’un bazı temel varsayımlarını, özellikle de psikiyatrik ve psikolojik temellendirmelerini kabul etmekle birlikte nedenler konusunda daha farklı bir bakış açısı geliştirmişlerdir. Vamık Volkan’ın öncülüğünü yaptığı bu akım, çatışmaların kökenlerinin insan doğası ve gelişimi ile ilgili olduğunu; insanların dünyaya boş bir ayna gibi gelip düşman ve dost imgelerine ihtiyaçları olduğunu söyler. Psikolojik açıdan rahatlamak için beğendiklerine dost imgesi yapııştırırken olumlu bakar, beğenmediklerine ise olumsuz bir düşman imgesi yaratır. Düşman imgesi seçmek kişilerin gelişiminin bir parçasıdır ve çatışma doğurabilmektedir. Bireyler hasımlara istenmeyen şeyleri

²⁴ Ho- Won Jeong, **a.g.e.** , s.45

²⁵ **A.g.e.** , s. 45–47

doldurur, hasımlık daha sonra farklılığa dönüşebilmektedir.²⁶ Aslında V. Volkan'ın bu benzetmesi, Lacan'ın insanın kendisini bulması ve tanımlamasında örnek gösterdiği ayna benzetmesini andırmaktadır. Volkan'ın toplumlar arası çatışmalarda sosyo-psikolojik ögelere dikkat çektiği nokta ise özü itibari ile geçmişte yaşanan travmatik acıların bıraktığı çok büyük etkilerdir. Volkan, geçmişte yaşananların, kuşaktan kuşağa çoğu zaman da abartılarak aktarılmasıyla grup kimliğini oluşturan parçalarından biri haline geldiğini, bu olayların bıraktığı etkiler ve abartılarak oluşan mitleri ile olayı yaşamayan insanlar bile psikolojik açıdan etki altına girerek diğer gruplara karşı düşmanlık ve intikam hissi beslediğini iddia etmektedir. Dolayısı ile bu etkenler uyuşmazlıklara (özellikle de ilişki uyuşmazlıklarına) neden olabilmektedir.

²⁷ John Dollard; Freud ve Lorenz'in varsayımlarına eleştirel yaklaşarak saldırı ve şiddetin dolayısı ile de çatışmanın illaki insan doğası ya da içgüdüğü ile ilgili olmadığını iddia etmiştir. Dollard, aslında bireyler ya da grupların maddi ve manevi amaçları sebebi ile zaten insan doğasında var olan şiddete yönelerek çatışmaya girdiklerini söyleyerek daha farklı bir bakış açısı getirmiştir.²⁸ Buradaki önemli noktalardan biri de Dollard'ın şiddetin insan doğasında var olduğunu kabul etmesine rağmen, ortaya çıkmasının ya da devamlılık arz ederek çatışmaya dönüşmesinin hedefler ve çıkarlarla bağlantılı olduğudur. Dollard'ın bu bakış açısı ileriki bölümlerde değinilecek olan kimi başka kuramlar ile benzeşmektedir.

Her ne kadar kuram içinde biyolojik, psikiyatrik ve psikolojik gibi bir ayrım içine gidilmiş olsa da temellendirme noktalarının farklı olmasına rağmen hepsinin

²⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Muzaffer Ercan Yılmaz, 2006, s.46–54; Vamık D. Volkan, **The Need to Have Enemies and Allies**, Northvale, N.Arinson Inc. , 1998

²⁸ Ho- Won Jeong, **a.g.e.** , s.48–49

ortak tartışma noktası çatışma eğiliminin insanın doğasından kaynaklanan bir şey mi yoksa farklı etkenlerin etkisi ile mi geliştiğidir.

ii) Psikolojik Teoriler

Psikolojik teorilere bakıldığında önceleri Muzaffer Şerif'in "*gerçek çıkar çatışmaları*" olarak nitelendirdiği, bireylerin veya grupların ister kimlikleri isterse de kendileri ile ilgili tanımlamalar, aidiyetlikleri üzerinden yaptıklarını iddia ettikleri çatışmaların aslında çıkarlar üzerinden birbirleri ile çatışma ve mücadele içinde oldukları tezi kabul görmüştü. Yalnız, sonrasında Leon Festinger'in "*sosyal karşılaştırma teorisi*" içindeki bireylerin, iletişim içinde oldukları ve kendilerine benzer kişilerle karşılaştırma yapıp onların durumuna göre reaksiyon geliştirme varsayımı 1960 ve 70'li yıllarla H.Tajfel ve J.C. Turner tarafından geliştirilip grup düzeyinde incelenmeye başlanmış, bir bakıma da M. Şerif'in varsayımları sarsılmıştır. Festinger, insanların karşılaştırma yaparken de kendileri dışındakilerden ziyade kendilerine yakın olanlarla karşılaştırma yaptıklarını söylemektedir. Buna sosyal karşılaştırma denmektedir. Bu teorinin devam ettiricileri özlük, benlik gibi kavramları da eklemişler ve insanların kendilerini objektif olarak değerlendirmek istediklerini, ama aynı zamanda iyi, doğru, üstün olduklarını da keşfetmek istediklerini söylemektedir. Bir başka psikolog Wills, Festinger üzerinden giderek insanların iyi olma duygularını kendilerinden daha kötü olan kimselerle karşılaştırma yaparak sürdürebileceklerini ileri sürmektedir.²⁹ Tajfel ve Turner'in "*minimum grup paradigması*" adını verip daha sonraları geliştirerek "*sosyal kimlik teorisi*" olarak literatüre kazandırdıkları kuram, herhangi bir sorun hatta iletişim olmasa dahi insanların suni olarak gruplara ayrılıp kendileri dışındakilere karşı olumsuz imajlar

²⁹ Aktaran: Nuri Bilgin, **Kimlik İnşası**, İzmir, Aşina Kitap, 2007, s.111–113

yükleyerek onlara karşı ayrımcılık ve şiddet uygulayıp etnosentrik davranışlar gösterdiklerini iddia etmektedirler. Burada kast edilen şiddetin daha çok doğrudan şiddet olsa da farklı şiddet türleri olduğuna değinilmelidir. Şiddet türleri ayrıldığı için literatür içindeki hakim şiddet ayrımına da bakmak gerekmektedir. Galtung, şiddet türlerini “*doğrudan, yapısal ve kültürel*” olmak üzere üçe ayırmaktadır. Galtung, “*doğrudan şiddeti*” ölüm, işkence gibi gözle görülen somut şeyler üzerinden tanımlarken “*yapısal şiddeti*” gruplar arası eşitsizliklere yol açan, ekonomik ve siyasal olarak grup ya da kişilerin gelişmelerine engel olan şiddet olarak tanımlamış bunun da ileride doğrudan şiddete yol açabileceğini, doğrudan şiddetten daha büyük ve yıkıcı sonuçlar doğurabileceğini söylemiştir. Yapısal şiddete örnek olarak da farklı kimlik gruplarının maddi ve manevi kaynaklara ulaşmada ayrımcılığa uğramalarını, siyasal temsil ve tanınmaların olmamalarını yapısal şiddete örnek gösterir. Son olarak da “*kültürel şiddeti*” toplum içindeki bir grubun kültürel hegemonyasını söylemler, semboller vb. şeylerle sağlamaları, diğer grupların kültürel değerlerini bastırmaları ya da küçümsemeleri, değersizleştirmeleri olarak tanımlar.³⁰ Şiddetin türlerinin literatür içerisinde daha çok nasıl kullanıldığının tartışılmasının ardından Psikolojik Teorilere dönersek daha sonraları M.B. Brewer, 2000’lerin başından itibaren kıyaslamalar sonucunda ortaya çıkabilecek negatif sosyal kimliğin de tek başına çatışmalar için yeterli olmayabileceği, grupların arasında gizli veya açık çıkar çatışmaları, derin kültürel farklılık, ideolojik saplantı gibi başka dinamiklerin çatışmalara yol açabileceğini söyleyerek iki akımın bir nevi sentezini yapmış oldu.³¹

³⁰ Aktaran; Ayşe Betül Çelik, **a.g.e.** , s.167

³¹ Muzaffer E. Yılmaz, 2006, s. 40–51; Muzaffer E. Yılmaz, 2010, s.15–17,

Dolayısı ile de psikolojik kökenli iddialar için; uyumsuzluk ve çatışmaların her zaman rasyonel çıkar çatışmalarından ortaya çıkmayacağı temel varsayımının olduğu söylenebilir. Yapılan karşılaştırmalar sonucunda üstünlük ya da zayıflık algısının, suni yollarla oluşturulabilecek gruplaşmaların yansımaları olarak önyargı, olumsuz algılamalar ve etnosentrizm üzerinden çıkabilecek çatışmalar ile bunların tek başlarına yeterli olmadığı, çıkar çatışmaları, politik ya da kültürel baskınlık gibi sorunların psikolojik yansıması şeklinde yaşanabilecek çatışmalar olmak üzere iki temel varsayımdan bahsedilebilir. Aslında bu kuramın iki ayrı tartışma üzerinden ileriletildiği görülse bile aslında iki kuramında iç içe olduğu, birbirlerinin tamamlayıcısı ve tetikleyicisi oldukları söylenebilir.

3.3.3. Yapısal Yaklaşımlar

Yapısal yaklaşımlar, çatışmaların kökeninde ekonomik, politik, kültürel ve statüsel ihtiyaç ve çıkarlar üzerindeki eşitsizlikler ve ayrımcılık ile fırsatlar, kaynak, iktidar ve çıkarlara ulaşma amacı üzerinden verilen çatışmaları inceler. İçindeki bazı kuramların büyük kısmı daha önce bahsedilen kuramlardan beslenmekle birlikte esas kaynağı başka etkenlerle açıklamaktadır.

3.3.1. Sosyolojik Teoriler

3.3.1.1. Yabancılaşma ve Modernleşme

Sosyolojik Teoriler içindeki kuramlardan birisi “*modernite ve yabancılaşma*” ile ilgili kuramlardır. Hızlı endüstrileşme ve modernleşmenin çelişkili sonuçlarını irdeleyen bu kuramı Marks’tan, Durkheim ve E. Fromm’a kadar değişik isimler benzer şekilde irdelemişlerdir. K. Marks “yabancılaşma” olarak

tanımladığı ve endüstri devriminin sonucu olarak insanların yaptıkları ürünlerden uzaklaşarak, kontrol edemedikleri bir yapının küçük bir ögesi olarak kendi üretme duygusu ve emeğinden yoksun kalması ile yaşadığı yabancılaşma ile mutsuz olacakları bu durumun da onların iç dünyalarında yaşadıkları “travmaları” hayatlarına yansıtarak kolayca şiddet ve çatışma içine girebileceklerini öngörmüşken Durkheim ve özellikle de Fromm Rönesans, Reform ve ardından gelen modernite ile başlayan gelişim sürecinde insanları yüzyıllardan bu yana çevreleyen psikolojik duvarlar yıkılırken, çelişkili biçimde tabuların yıkılmasının sonucunda onların doğurduğu psikolojik güvenlik duygusu kaybolduğunu, insanların doğru ve yanlış ayrımı konusunda yaşadıkları çelişkilerin, kopan bağlar, zayıflayan kontrol mekanizmalarının sonucu olarak mutsuz zayıf ve endişeli hale gelmiş olduklarını vurgulamıştır. Bu durumun insanların aşırı iş bağımlılığına, madde bağımlılığına, radikal dinci akım ve ideolojilere yönelmelerine neden olduğunu, güven bunalımından kaçışın bir diğer yolu olan şiddet ve çatışmayı kolayca doğurabileceğini iddia etmektedirler. İnsanların maddi ihtiyaçların yanında, saygı, sevgi güvende olma gibi manevi ihtiyaçlarının altı çizilmektedir.³²

Modernleşmenin çatışmalara yol açacağı yönündeki bir diğer argüman ise modernleşme ile birlikte farklı kimliklerin tek bir kimlik inşası altında eritmeye çalışılması, kaynaklar, iktidar ve sosyo-kültürel yaşamdan ya mahrum edilmeleri ya da dengesiz biçimde yer almalarının neticesi olarak da çatışmanın kaçınılmaz biçimde doğacağı iddiasıdır.³³

³² Muzaffer E. Yılmaz, 2006, s. 40–51; Muzaffer E. Yılmaz, 2010, s. 15–17,

³³ Ayşe Betül Çelik, **a.g.e.**, s. 167–168

3.3.1.2. Sınıf veya İktidar Çatışması

Siyaset sosyolojisi içinde çatışma, önceleri sosyal değişim ve dezentegrasyon yani çözülme sürecinin olumsuz yansıması üzerinden değerler ve normların etkili olduğu kültür odaklı konumlandırılırken daha sonraları özellikle de “yapısal – işlevselci” sosyoloji akımının etkili olmasıyla birlikte değerler ve normların etkisi yadsınmamakla birlikte, merkezi konuma ekonomik ve yapısal öğeler konulmuştur. Yani, çatışmanın, kaynakların, sınıfsal pozisyonların, statüsel tanınmanın, ideolojik tutumların, etnik veya dinsel benlikler üzerinden kendilerini tanımlayan grupların güç mücadelesinin uzlaşmaması ya da farklılaşması üzerinden yaşandığını vurgulamaktadır.³⁴ Ayrıca, 1960’lı yıllarda döneme damgasını vuran kadın hakları, yurttaşlık hakları, savaş karşıtlığı gibi konuların da etkisi ile ortaya çıkan ve toplumsal çatışmaya neden olan toplumsal ayrışmanın önemini de bu akımlar içinde sıkça vurgulamaktadır. Sosyolojik çatışma ile ilgili olarak dört akım sayılabilirse bile esas itibari ile Marksist ve Weberian düşünceler üzerinden ileri sürüldükleri için iki ana akım – bu akımların dışında da çatışma kuramları olsa da tartışmalar ana akımlara bağlı kaldığından alt başlıkları içinde değerlendirilecektir- üzerinden yapılmaktadır. Bu ana iki kurama bakıldığında; “*Marksist çatışma kuramı*”, Marks’ın toplumsal uyuşmazlıkların kökeninde sosyal sınıflar arası çatışmaların yattığını, tarihin ayrıcalıklı ve ayrıcalıksız olmak üzere ayrışan iki sınıfın arasındaki eşitsizlikler yüzünden ortaya çıkan çatışmalar üzerinden ilerlediğini söylemesine dayandırılır. İleride de değinileceği üzere Marks, farklı grupların iktidar araçları üzerine verdikleri mücadeleyi tamamen yok saymamakla birlikte, sınıflar arası ekonomik odaklı mücadelenin arka planında bırakmıştır. “*Siyasi iktidar denilen şey, bir sınıfın*

³⁴ Gordon Marshall, **a.g.e.** , s.111–112

diğer bir sınıfa baskı uygulayabilmesini sağlayan düzenleyici güçten başka bir şey değildir” veya “ modern devlet yönetimi tüm burjuva sınırlarının ortak işlerini idare eden bir komiteden ibarettir”³⁵ sözleri ile zaten verilen asıl mücadele olan sınıf mücadelesinin dolaylı olarak iktidar mücadelesi olduğu sonucu çıkarılabilir. Ayrıca Marksist teori içindeki “altyapı- üstyapı metoforu “ ile de kültürel odaklı olduğu iddia edilen mücadele ya da çatışmaların zaten “burjuva devletin” eli ile ya da ona karşı yapılan mücadeleler olduğu da söylenebilir. Her ne kadar Ortodoks Marksist teori salt sınıf mücadelesi dikotomisi üzerinden çatışmaları açıklasa da post-yapısalcı ya da post- marksist akımlar, Weberci çatışma kuramlarına benzer şekilde, tartışmaların salt sınıf çatışması üzerinden sınırlı kalmaması gerektiği, sınıf mücadelesi ile din, kültür, cinsiyet ya da etnisite gibi kimlik odaklı konuları da sınıfsal mücadelelere ve tartışma alanlarına eklemlendiğini belirtmişlerdir.

i) Sömürgecilik ve Sömürgecilik Sonrası: John A. Hobson, R. Luxeburg, ile I.Lenin gibi isimler Marks’ın tezlerini ilerleterek uluslararası çatışmaların da kapitalist yayılma ile bağlantılı olduğunu söylemişler, bunu emperyalizm teorisi olarak ifade etmişlerdir. Bu teorinin izinden giden birçok Marksist, I. Dünya Savaşını bu teori ile açıklayarak gerek toplumsal çatışmalar gerekse onun uzantısı olarak uluslararası savaşlarda kapitalizm ve onun yol açtığı sınıf çatışmasının, sömürgecilik ile ilişkili olduğunu ileri sürmüşlerdir.³⁶ M. Hechter gibi kimi Marksist yazarlar da, kapitalizm içindeki eşitsiz gelişimin, devleti yöneten dominant grupların eliyle çevredeki azınlık gruplarının “iç sömürgecilik” olarak sosyo-kültürel, politik ve özellikle de ekonomik açıdan sömürünün bir başka tezahürü olduğunu

³⁵ K. Marks ve F.Engels, **Komünist Parti Manifestosu**, çev. Dünya Armağan, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2000, s.73

³⁶ Bakınız: Vilademir İ. Lenin, **Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, çev. Cemal Süreyya, Ankara, Sol Yayınları, 1969

vurgulamışlardır.³⁷ İç sömürgeciliğe benzer yorumlar, çatışmaların analizi ile ilgili yaklaşımlarda, farklı vurgularla da olsa hem “temel ihtiyaçlar” ile “kimlik” çatışmaları içerisinde de geçmektedir.

Marksist yaklaşım ile diğer sosyal çatışma kuramları arasındaki en belirgin farkın Marksizm’in ilerlemeci tarih algısının diğerleri içinde olmaması olarak gösterilebilmektedir³⁸. Yani, diğer çatışma kuramları sosyal ve siyasal çatışmaları toplumsal hayatın kaçınılmaz ve sürekliliği içinde ele alırken sınıf çatışması başat konumda değerlendirilmemekte siyasi iktidarın, ekonomik çıkar farklılıklarının yanında, ırk, cinsiyet, din, dil gibi başka faktörlerin de çatışma kaynakları olduğu iddiasıdır. Bu etkenlerin her biri, sosyal çatışma kuramları için farklı siyasal amaçlar için mücadele eden gruplar arasındaki rekabet ve çatışmadır denilebilir.

ii)Weberci Çatışma Kuramları: Weber, çıkar olarak tanımlanan şeyi siyasi güç dağılımından, ekonomiye, statüden kültürel konulara kadar genişleterek almasından esinlenerek, ekonomik temelli çıkarları reddetmeden Marksizm içindeki sınıf tanımının eksik ve yetersizliği üzerinden eleştirerek yeniden tanımlamaktadır.³⁹ Çatışmaları (mücadeleleri) da (Marksist teorideki gibi sert ve yıkıcı boyutta olmasa da) iktidarı ele geçirme amaçlı farklı statü, ekonomi gruplarının verdikleri mücadele olarak tanımlamaktadır. Bazı kaynaklarda, Weber’in anlayışının dolaylı olarak ekonomi, politika, kültür ya da statü üzerinden yapılan güç mücadelesine dönüşeceği

³⁷ Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, İstanbul, Doğu Batı Yayınları, 1999, s. 122–130

³⁸ Muzaffer E. Yılmaz, 2006, s.71–72

³⁹ Axel van den Berg, Thomas Janoski “ Siyaset Sosyolojisinde Sosyal Çatışma Kuramları”, çev. Öykü Terzioğlu, Fatih Kocaman, Burak Otluoğlu, Thomas Janoski, Robert Alford, Alexander Hicks, Mildred A. Schwarz (ed.), **Siyaset Sosyolojisi**, Ankara, 2010, Phoenix, s.80–82

vurgulanmaktadır. Weber üzerinde genel geçer olarak kabul edilen nokta, siyasi hayat üzerinden yapıldığıdır.⁴⁰

iii)Dahrendorf ve Colins'in Çatışma Kuramları: Söz konusu kuramlarla ilgili olarak sosyoloji içindeki bir başka isim de Dahrendorf'dur. Dahrendorf, Marks'ın sınıf ve sınıf üzerinden yaşanan ekonomik çatışma, Weber'in de iktidar ve statü, güç kuramlarını alıp birleştirerek siyasi, ekonomik, kültürel ve benzeri olabilen toplumsal konular çevresinde toplanmış farklı grupların (statünün devam etmesini isteyen egemen gruplar ile statüye karşı çıkan) çıkar çatışmasına işaret eder. Sınıf yerine örgütler olarak nitelediği Marksist sınıf dikotmisini yani çatışan grupların sayısını çoğaltarak eleştirir. Sosyolojik çatışma kuramları içinde ismi önemli olarak kabul edilen Colins ise, Marksizm'in sınıf merkeziliğinin ötesine geçip Weberyen statü ve güç mücadelesini de yeni bir bakış açısıyla ele alır. Colins, çatışmanın kaynağını bazen kültür merkezli, bazen de uğraş ya da refah merkezli ya da örgütsel güç merkezli olan grupların arasındaki mücadele olarak tanımlamıştır.⁴¹

3.3.2. İhtiyaçlar ve Çıkarlar Teorileri

Yapısal kuramlar içindeki sosyolojik tartışmalar dışındaki diğer kuramlara bakıldığında ise daha çok ihtiyaçlar, çıkarlar, rejimin niteliği gibi konularla ilişkilendirildiği görülmektedir. Bunlar sırayla incelendiğinde;

3.3.2.1 “Temel İnsani İhtiyaç Teorisi”: Aristo'dan Marks'a, Freud'a kadar pek çok düşünür ve bilim insanı ihtiyaç mahrumiyetinin insani ilişkilerdeki olumsuz etkilere değinmiştir. Ama insanların ihtiyaçlarının ve bu ihtiyaçlardan mahrum

⁴⁰ A.g.e. , s. 83

⁴¹ Allan, “Conflict and Critical Theories” , D.Sarah (ed.), **The Social Lands; in Imitation of Social and Sociological Theory**, New York, SAGE, 2009, s. 234-239

kalmanın yaratacağı sonuçları sistematik hale getiren ise Abraham Maslow'dur.⁴² Burton, Maslow'dan daha ileri giderek her zaman her yerde geçerli olan ihtiyaçlar olduğunu, bunların karşılanmamaları durumunda uyuşmazlığa gidileceğini söylemektedir. Burton, ihtiyaç tatminsizliklerinin çeşitli anlaşmazlıklar ve çatışmaları beraberinde getirebileceğini iddia etmektedir. Yani, isimleri ve içerikleri ne olursa olsun sistemlerin insani ihtiyaçları karşılamadıkları durumlarda uyuşmazlıkların ve çatışmaların oluştuğunu da söylemektedir.⁴³

3.3.2.2. “Uzatılmış Sosyal Çatışma Teorisi: Burton'nun düşüncelerine paralel olan, hatta birlikte akademik çalışmalar yapan Edward Azar, çatışma kuramlarının ihtiyaç vurgusunu biraz daha ileri götürmüştür. 1970'li yılların sonunda yayınlamaya başladığı adını “ *protracted social conflict*” (uzatılmış, uzamış, kronikleşmiş, kökleşmiş sosyal çatışma) koyduğu kuramında ana çalışma alanı olarak seçtiği Lübnan iç savaşından yola çıkarak temel varsayımını ortaya atmıştır. Daha sonra Sri Lanka, Kuzey İrlanda, Etiyopya, Sudan, Kıbrıs, İran, Nijerya ya da Güney Afrika gibi ülkelerdeki sorunlar ve çatışmalar için açıklamakta kullanmıştır.⁴⁴ Azar'ın, çatışmaların çıkıp kronikleşmesini temel ihtiyaçlar teorisine bağlamakla birlikte temel ihtiyaçlar teorisi içinde göz ardı edilen sosyo-psikolojik ve psikanalitik sebepleri eklemesi ona ayrı bir yer açmıştır. Azar, gruplar arasındaki şiddet içeren

⁴² Maslow'un ihtiyaç teorisindeki türlerin tanımlamalarına ve hiyerarşisine bakıldığında sırası ile ; “*Biyolojik İhtiyaçlar*”, yiyecek, su ve üreme gibi yani insan yaşamının devamı için gerekli olan en temel ihtiyaçları, “*Güvenlik İhtiyacı*”, biyolojik ihtiyaçların ardından çıkan bu ihtiyaç kişilerin öncelikle emin bir barınak bulmaları ile ilişkin ihtiyaç kapsamaktadır. Güvenlik ihtiyacının fiziksel ve psikolojik öğelerinin olmasına rağmen Maslow'un psikolojik boyutunun üzerinde çok durmadığı görülmektedir. Diğer ihtiyaçları sırası ile “*Sevgi ve Aitlik İhtiyacı, Özgüven İhtiyacı, Kendini İfade İhtiyacı*” şeklinde sıralamaktadır. Belirtmek gerekir ki, Maslow ihtiyaçların sırasının değişebileceğini kabul etmektedir, ayrıca Maslow'un ihtiyaç teorisinin bu şekilde sıralamasına rağmen çok net biçimde uyuşmazlıklara yol açacağını ifade etmediği görülebilmektedir. Aktaran: Muzaffer Ercan Yılmaz, 2006, s.26–31

⁴³ Muzaffer E. Yılmaz, 2006, s. 22–33

⁴⁴ Hugh Mial, Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse, **a.g.e.** , s. 44–51

mücadeleleri(vurgu Azar’a aittir) güvenlik, tanınma, statü, kabul edilme, iktidar ve politik kaynakların paylaşımı gibi gerek bireysel olarak gerek de insanların kendilerini tanımladıkları grup kimliklerinin vazgeçilmez olan temel ihtiyaçları üzerinden yapıldığını söylemektedir. Azar, çatışma ve savaşlar üzerine yazdıklarını 1990’lı yılların başından itibaren revize ederek artık eski dönemlerin aksine toprak, ekonomik kaynak ya da Doğu-Batı düşmanlığından ziyade kolektif kimliklerin etrafında döndüğünü söyleyerek bunların da artık devletlerarası olmak yerine gruplar arası meydana gelerek devletlerin içinde oluştuğunu da iddia etmiştir. Zaten teorisinin temel tezleri de buradan kaynaklanıyordu. “Kökleşmiş, (inatçı, uzatılmış)sosyal” çatışmalarda, ana özne olarak kendilerini etnik, dinsel, kültürel vb. kimlikler üzerinden tanımlayan grupların temel ihtiyaçlarının karşılanmamasından; yani politik açıdan tanınmayıp sistemin dışına itilmeleri, ekonomik ve kültürel hayattan dışlanmaları ya da kabul edilmemeleri, kimliksel tanınma ve ifade taleplerinin yok sayılmaları, güvenlik ihtiyaçlarının sağlanmamasının, insanları gerej bireysel gerekse de grupsal bağlamda, bu ihtiyaçlara ulaşma uğruna çatışmaya iteceğini belirtmektedir. Azar, temelli ihtiyaç çatışmalarda bireylerin kişisel ihtiyaç ve çıkarları grup üyeliği içinde elde edebileceklerine inandıklarından kimliğin bireyleri kolayca politize edebileceğine iddia ederken temel ihtiyaçların çıkarlardan farklı olarak ontolojik olmasından dolayı müzakere edilemez, vazgeçilemez olduğunu belirtmektedir. Geleneksel savaş ya da çatışma kuramcıları tarafından irrasyonel olarak tanımlanan kimliğin ve kültürün ifadesi ve politik sistem içinde kabulü gibi konuları yaşanan dönemin vazgeçilmezleri arasında saymaktadır.⁴⁵ Azar ve Burton’un benzer argümanlarını kısmen kabullenen Jay Rothman, gruplar

⁴⁵ Oliver Rambotham, “The Analysis of Protracted Social Conflict: A Tribute to Edward Azar”, **Review of International Studies**, Sayı 31, 2005, s. 109-121

arasında ya da gruplarla devlet otoritesi arasında olan kimlik eksenli çatışmaların ihtiyaçların da ötesinde asıl olarak çıkarların çatışması olduğunu, yani çatışmanın eksenin tanımlandığı kimlik grubunun çıkarları olduğunu belirterek her türlü kimliği odaklı çatışmanın çıkar çatışması olmasına rağmen, her türlü çıkar çatışmasının da kimlik çatışması olmadığını söylemektedir.⁴⁶ Azar, Burton ve Rothman gibi isimlerin ulaşılabilir somut hedefler üzerinden verilen mücadelelerin, zaman içinde sosyo-psikolojik öğeler dönüşerek soyut boyutunun somut boyutunun önüne geçerek, çatışmaların çok boyutlu olacağı, böylelikle de kronikleşeceğini vurgulamaktadırlar. Kronikleşen sorunların çözümleri içerisindeki sosyo-psikolojik nedenlerin çokluğundan dolayı, somut hedefler üzerinden verilen çatışmalara göre çok daha zor olacaktır. Bu yaklaşım, sonarsında pek çok farklı isim tarafından da kabul edilmiştir.⁴⁷

3.3.2.3. “Görelî Mahrumiyet Teorisi”: Kökleri J.Davis ve Ted R.Gurr’a dayanan, beklentiler ile mevcut durum arasındaki farktan dolayı insanların görece mağduriyet ve dolaylı yönden hayal kırıklığı yaşayacağına ilişkin olan bu kuramda “*temel insani ihtiyaçlar teorisi*” den farklı olarak mutlaklıktan ziyade görecelik ve izafilik söz konusudur.⁴⁸ Yani grupların oldukları yer ile olmak istedikleri yer arasında farkın artması halinde çatışma çıkacağını teorinin içeriği açıldığında yoksunluğun sebebinin asıl olarak siyasal, ekonomik ve kültürel konumu itibarı ile güçlü olan grubun ürettiği politikaların olduğuna inanılmasıdır. Gurr, çatışma için dört durumun gerekli olduğunu söylemektedir. Bunlar; İnsanların yoksun

⁴⁶ Ronal J. Fisher, “Cyprus: The Failure of Mediation and the Escalation of Identity Based Conflict to an Adversarial Impasse”, **Journal of Peace Research**, Sayı 38, No. 3, 2001, s. 308-309

⁴⁷ Farklı kaynaklarda “deep-rooted conflicts, intractable conflicts, protracted conflicts, enduring rivalries, prolonged conflicts” gibi tanımlamalar kullanılmaktadır. Bknz: Oliver Rambotham, a.g.e. , s. 110; Ho- Won Jeong, **a.g.e.** , s.12-13

⁴⁸ Muzaffer E. Yılmaz, 2006, s. 33-36

olduklarının farkında olmaları, bu yoksunluğun herkesçe değil sadece kendi grupları tarafından yaşandığının fark edilmesi, bunun bir haksızlık ve eşitsizlik durumu olduğunu düşünmeleri ve bunu değiştirmenin tek yolu olarak da siyasi hareketlenmeyi görmeleri olarak sıralansa da ilerleyen dönemlerde grupların öncelikle siyasi ve ekonomik ayrımcılık yaşamaları gerektiğini söylemiştir.⁴⁹ Görece Mahrumiyet Teorisi'nde değişen ve dönüşen sosyo-ekonomik ve kültürel şartların çok etkili olduğu vurgulanmalıdır. 1917 Rus Devrimi, 1952 Mısır Devrimi ya da 1960'larda siyahî Amerikalıların verdiği mücadeleler örnek gösterilebilmektedir.⁵⁰

3.3.3. Rejim Teorisi

Rejime ilişkin bir başka argüman da T. Hobbes'un Leviathan isimli eserindeki merkezi otoritenin olmadığında insanların kıyasıya mücadele içinde olacakları, daha önceki kısımlarda sayılan içgüdüsel ve psikolojik teorilerin de temel varsayımları arasında olan insanın özü itibari ile kötü olmasının bir sonucu olarak otoritenin yani devletin olmadığı kaos durumlarda insanların mücadelelerinin şiddet ve çatışma içererek birbirlerini yok etmelerine kadar uzanacağı düşüncesine kadar gitmektedir. Yani, otoritenin olmadığı durumlarda, insanların amaç ve değerleri için rekabet ve güç mücadelesine girecekleri, ortak kurallardan mahrum ve nesnel anlayışların hâkim olduğu bu tür mücadelelerin neticesi kanlı çatışmaların olacağı temel varsayımdır.

Bu yaklaşım daha sonraları özellikle de William Zartman 'nın Afrika üzerine yoğunlaştırmış olduğu ve oradaki çatışmaların ana sebebinin devlet otoritesinin eksikliği olarak belirleyip bu durumu da “güç boşluğu” şeklinde tanımladığı anlayışı

⁴⁹ Ayşe Betül Çelik, **a.g.e.** , s. 268–169

⁵⁰ Ho- Won Jeong, **a.g.e.** , s. 50–51

üzerinden ilerletilmiştir. Teori geliştirilirken, teorinin Ortodoks görüşünün devlete yüklediği fonksiyonun yalnızca güven sağlayıcı önlemlerin olması eleştirilerek, devletin sosyal, kültürel ve politik olmak üzere daha başka da yükümlülüklerinin de olduğu, bunların yeterince sağlanmamasının da farklı boyutlarda güvenlik sorunlarına yol açarak sonu çatışmaya yol açacak sebeplere gidecek olduğu sonucu çıkarılmıştır. Ayrıca kaos ortamının yaşandığı dönemlerde illaki şiddet içeren mücadele ya da çatışmalar yaşanmasa bile, yol açtığı sosyo-ekonomik yıkıntıların çatışmaya yol açmasının kaçınılmaz olduğu da belirtilmektedir.⁵¹

Her ne kadar “Rejim Teorisi” yukarıda bahsedilen çerçevede değerlendirilse de, kimi bazı kaynaklarda biraz daha geniş tutularak gerek uluslararası sistem ve rejimin gerekse de ulusal rejimlerin niteliğinin çatışmalarla doğrudan ilgili olduğuna değinilmektedir. Özellikle, devletlerin rejimin niteliğinin yani, içerdeki grupların politik, kültürel haklar ve özgürlüklerine sağladığı sınırların boyutu, ekonomik ve sosyal gelişmişlikleri, tanınma, statü gibi durumları ile ilişkilendirilmektedir. Kolektif kimlik gruplarının bunlardan mahrum bırakılması, dışlanması ya da yeteri kadar ortak olamamasının problemler yaratarak çatışma doğuracağı iddia edilmektedir. Yalnız, bu ve benzeri argümanlar önceki kısımlardaki “ temel ihtiyaçlar, görece mahrumiyet, iktidar ve sınıf çatışmaları, vs.” gibi çeşitli kuramlar içerisinde değerlendirildiğinden dolayı “Rejim Teorisi” içinde yeniden değerlendirilmeyecektir.

3.3.4. Rasyonel Seçim Teorisi: Öncülüğünü C.Tilly ve Saul Bakkash’ın yaptığı “ Rasyonel seçim teorisi”, birey ya da grupların amaçlarına ulaşmak için çatışmaları araç olarak kullandıkları varsayımı bu teorinin temelini oluşturur. Yani,

⁵¹ Muzaffer E. Yılmaz, 2006, s. 75–77

uyuşmazlıklara yapısal sorunların zemin hazırlamalarına rağmen, esas itibarı ile önceden belirlenmiş amaçlara (çıkarcı, güç, statü, iktidar, sınıfsal vs...) ulaşmak için birey ya da grupların şiddet içeren mücadele ve çatışmaya başvurduklarını iddia etmektedir. Burada vurgulanması gereken nokta uyuşmazlığın irrasyonel öğelerden ziyade rasyonel öğeler üzerinden yapılıyor olmasıdır. Bu kuram içindeki önemli bir başka nokta da çatışma içine giren tarafın, kaybediyorsa kaybettiğini yeniden kazanma, kazanıyorsa da daha fazla kazanma isteği ile içinden çıkılmaz bir şekilde çatışmayı devam ettirmesi ve böylelikle çatışmanın daha çok yıkım getiriyor olmasıdır.⁵²

3.3.5. Nüfus ve Çevresel Baskınlık Teorisi: İlk olarak Thomas R. Maltus tarafından nüfusun geometrik olarak artmasına rağmen insani ihtiyaçları karşılayacak kaynakların aynı ölçüde gelişmediği dolayısı ile de bu kaynaklar üzerinde insanların rekabete gireceği bunun da istenmese bile çatışmaya yol açabileceği teziyle ortaya çıkmıştır. Bu kuram daha sonraları farklı isimler tarafından desteklenerek teori haline getirilmiştir. Özellikle de Nazlı Choucri tarafından, heterojen nüfuslu ülkelerde dengenin etnik bir grubun lehine değişmesi sonucunda, bu grubun güce ve kaynaklara daha fazla sahip olmak istemesi ya da daha fazla sahip olmasından dolayı diğer gruplarla çatışması ile ilişkilendirilmiştir. Homojen ülkelerde nüfusun artmasıyla güç de artmakta bunun da yayılcı politikalarla yol açması, kaynakların azalması ile göçlerin yaygınlaşması, bunun neticesinde de göç edenlerle yerliler

⁵² A.g.e. , s. 86-87

arasında kültürel ya da ekonomik çatışmaların oluşması şeklinde olma üzere altı madde halinde formüle edilmiştir.⁵³

3.3.6. Medeniyetler Çatışması: S. Huntigton, yeni dünyada insanlar arası mücadelenin esas kaynağının eski dünyada görüldüğü gibi ideolojik ve ekonomik olmaktan ziyade kültürel olacağını, ulus devletlerin devam etmelerine rağmen, çatışmaların yedi (veya sekize) ayırdığı farklı medeniyetler arasında kültürel farklılıklardan dolayı ortaya çıkarak küresel politikaya hâkim olacağını, medeniyetler çatışmasını da modern dünyadaki çatışmaların evrimindeki son safha olacağını iddia etmektedir. Huntigton, asıl olarak çatışmanın temel kökenine kültürel değerleri koymuş olsa da diğer teorilerdeki gibi çıkar çatışması, iktidar, güç mücadelesi vs. konuların arka planda hazırlayıcı olabileceklerine üzerinde çok durmasa da yadsımamakta ve satır aralarında değinmektedir. Ancak, esas olarak kültürel farklılıklar temelinde çatışmaya aracı olacağının temel varsayımı olduğu belirtilmelidir. Huntington, tarihtin önceki döneminde görülen mücadelelerin siyasi ya da ideolojik olduğunu, bundan sonrası dönemde ise kültürel temelli olacağını iddia etmektedir. Huntington, aynı kültürden olan devletlerin farklı savaşlarda birbirlerine yardım etmelerini, destek vermelerini kültürel bağlara dayandırmakta, geçmişte yaşanmış din savaşlarının ise aslında bir nevi medeniyetler çatışması gibi olduğunu da iddia etmektedir.⁵⁴ Huntigton'un “medeniyetler çatışması” kuramını eleştiren pek çok isim, doğrudan bir medeniyet çatışmasının yaşanmadığını iddia etmektedirler. “Medeniyetler Çatışması” yaklaşımını eleştirenler, yaşananın tepkisel

⁵³ Muzaffer E. Yılmaz, a.g.e. , 2006, s.90–94. Belirtmek gereklidir ki, Azar da sosyal çatışmalarda nüfusun önemine dikkat çekmiş, çatışmaların özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde görülüyor olmasının değişen nüfus dengesine bağlı olarak küçülen kaynaklar ve karşılanmayan ihtiyaçlara bağlamıştır.

⁵⁴ Samuel Huntington, “Medeniyetler Çatışması mı?”, çev. Mustafa Çalık, **Doğu-Batı Dergisi** 2007, Sayı 41, s. 83–107

bir durum olduğunu, özellikle de kürselleşme ile birlikte artan derin ekonomik ve sosyal farklılıkların, büyük devletlerin uyguladıkları sömürü politikalarının etkisi ile oluştuğunu vurgulamaktadırlar. Kültürün de bu sorunların üzerindeki etkisinin yok denecek kadar az olduğunu belirten eleştiriler, kültürün rolünün taşıyıcı, tanımlayıcı ve tamamlayıcı boyutta olduğunu söylemektedirler. Global terörizmin de sayılan sebeplerden dolayı ortaya çıktığını iddia etmektedirler.⁵⁵ Son kertede her ne kadar Huntington temelini kültürün oluşturacağı bir çatışmadan bahsetse de şimdiye kadar yaşanan çatışmaların arka planında maddi öğelerin - kültürel değerlerli çatışmaların da olduğu yok sayılmadan - daha çok belirleyici ve etkileyici olduğu görülebilmektedir.

4. ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜM YOLLARI VE BARIŞ ÇALIŞMALARI

Çatışmaların çözümü geleneksel yani pozitif ve de dönüştürücü yani normatif olmak üzere ikiye ayrılabilir. Geleneksel çözüm yolları daha çok uluslararası hukuk kurallarınca belirlenmiş, uluslararası toplum ve örgütlerin desteklediği formal yöntemlerdir. Barış çalışmaları içinde dönüştürücü olarak ifade edilen çözüm yolları ise sivil toplum örgütlerinden, uluslararası örgütlere, kamu diplomasisinden aktivist hareketlere kadar uzanan daha çok gönüllülük üzerine kurulmuş, içinde eğitimden sosyal etkinliklere kadar pek çok rehabilite edici ve yeniden inşa edici yöntemi barındıran alternatif çabaları oluşturur. Daha önceki çatışma kuramlarının tartışıldığı kısımlarda da değinildiği üzere alanla ilgili yöntemler çok geniş ve ekollere göre farklılık gösterebilmektedir.⁵⁶

⁵⁵ Hugh Mial, Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse, **a.g.e.** , s. 49

⁵⁶ Bu yollar ve kuramlarla ilgili daha ayrıntılı tartışmalar için bakınız: Peter Wallensteen, **Understanding Conflict Resolution; War, Peace and the Global System**, Londra, Sage Pub. , 2002

Geleneksel yollar, uyuşmazlığa taraf devletlerin karar verecekleri yargı dışı yollar ile üçüncü kişilerin bağlayıcı karar verdikleri yargısal yollar olmak üzere ikiye ayrılan ve daha çok yumuşak gücün çözüm yollarının arandığı yollar olarak görülmektedir. Bunlar ilk olarak taraflar arasında yapılan ama onun dışında da “*dostça girişim, arabuluculuk, araştırma ve soruşturma, uzlaştırma*” gibi üçüncü kişilerin değişik ölçülerde katılımı ile olan başlıca yargı dışı çözüm yollarıdır. Yargısal çözüm yolları ise “uluslararası hakemlik” ile “uluslararası mahkemeler” olmak üzere ikiye ayrılabilir. Çatışmaların şiddetlendiği, diplomatik çözüm yollarının yetersiz kaldığı durumlarda ise bazı şartlar dâhilinde uluslar arası toplum çatışmalarına “*çatışmayı önleme, barışı koruma, barışı yapma, barışı inşa etme, insani müdahale*” gibi kendi içinde şartları olan doğrudan müdahale yöntemlerine de başvurulabilmektedir.

4.1. Barışın Tanımı

Barış çalışmalarını anlayabilmek için asıl olarak barışın nasıl tarif edildiğine de bakmak gerekir. Öncelikle “barışın” genel geçer, herkes tarafından kabul edilerek kural haline gelmiş tanımının olmadığını, kişilere, ülkelere ve ideolojilere göre değişebildiğini vurgulamak gerekir. Ama burada en çok kabul edilen tanımlamalar üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Barışla ilgili genel tanımlamalar kategorize edildiğinde “*İstikrarlı Barış*”, Boulding Savaş olasılığının kimsenin hesaba katmayacağı kadar az olduğu durumlar olarak tanımladığı durumdur ama karşılıklı olması gerekmektedir. “*Donmuş Barış*” tarafların birbirlerini eşit kabul etmemesi ile birlikte, savaşın son bulmasına rağmen ilişkilerin çok sınırlı şekilde devam edip yapıcı etkinin neredeyse olmadığı ve karşılıklı suçlamaların olduğu, ilişkilerin yalnızca resmi kanallar arasındaki görüşmeler yoluyla yürütüldüğü, güvenlik kaygısı

ve tehdit algısının devam ettiği durumdur. (Arap - İsrail, Kuzey Kore - ABD ilişkileri) Tarafların birbirlerini tanımaları gerektiğinden diplomatik olarak ilişkiye geçmeleri gerekebilir. Eğer bu varsa soğuk barışa geçilmiş demektir. “*Soğuk Barış*” tarafların birbirlerinin var olma haklarını tanıdığı ama çözülmemiş sorunların ilişkilerin temelini oluşturduğu, geçmişten gelen sorunların etkisinin görülebilmesine rağmen yapıcı etkileşimin mevcut olduğu durumdur. Toplumlar arası etkileşim sayesinde toplumlar arasında barışla ilgili ayrışmaların, fikir ayrılıklarının görülebildiği, şiddet içeren fikirlerin de hala görülebildiği durumdur. Diplomatik ilişkilerin kurulması ve anlaşmaların imzalanması donmuş barışa işaret eder. Mısır-İsrail, Türkiye –Yunanistan gibi örnekler verilebilir. “*Sıcak Barış*” ise tarafların birbirlerini tanıyıp ihtilaf konularının çözüme kavuşturulduğu durumdur. Kelman bu durumu, tarafların karşılıklı kabullenme ve uzlaşma, saygınlık ve güven, yapıcı etkileşimin dinamik çözüm süreci olmak üzere dört ana unsur üzerinden tanımlamaktadır. Fransa- Almanya sıcak barışın en bariz örneğidir.⁵⁷

4.2. Geleneksel Yargı Dışı Çözüm Yolları

Bu çalışmanın inceleme konusu Kıbrıs ve Lübnan’daki barış arayışları ve süreçlerini, yani gruplar arası çatışmaların temin edilmesinde uluslararası toplum, örgütler ve başka devletlerin rolleri incelediğinden, bu kısımda ilgili ülkelerdeki süreçlerin başat ögesi olan “Geleneksel Yargı Dışı Çözüm Yollarından” bahsedilecektir. Geleneksel yargı dışı çözüm yollardan olan üçüncü kişilerin yargı

⁵⁷ Doğa Ulaş Eralp, “ Uluslararası Çatışma Müdahalelerinde Meşruiyet Kavramı”, Nimet Beriker (ed.), **Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar**, İstanbul, 2009, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 42–53

dışı çözüm çabaları incelendiğinde ise “arabuluculuk, dostça girişim, görüşmeler, uzlaştırma “ gibi yöntemlerin uygulandığı görülmektedir.⁵⁸

1)Görüşmeler: Uluslararası hukuk, iki ya da daha fazla taraf arasında temsilcilerin bir konuyu sözlü, yazılı olarak birlikte incelemesi, tartışmasıdır. Kimi görüşmelerde üçüncü tarafların, tarafların rızası olması durumunda, katıldıkları görülmektedir.

2)Dostça Girişim; Tanım olarak üçüncü bir devlet ya da uluslararası örgütün uyuşmazlıkları sona erdirmek ya da çözümü için taraflar ile görüşmeye başlaması ya da çözüm için dostça hizmetleri ölçülü bir biçimde sunması olarak tanımlanmaktadır. Üçüncü bir kişi tarafından olacağı gibi uyuşmazlığın taraflarının çağrısı ile de olabilme, dostça girişimin başlaması tarafların rızası ile olabilmekte ve tarafların rızalarının sona erdiği durumlarda sona ermektedir. Dostça girişimde üçüncü kişilerin uyuşmazlığın esasına karışmamaları, öneri getirmemeleri yalnızca görüşmeleri sağlama ve kolaylaştırma görevleri vardır. Uluslararası uygulamalardan doğmuş olup 1899 ve 1907 La Haye Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Sözleşmeleri, 1948 Bogota Barışçı Çözüm Konusunda Amerikan Adlaşması gibi kimi anlaşmalarda kısmen düzenlenmiş, 1929 Cenevre Savaş Tutsakları Sözleşmesi ve 1949 Cenevre İnsancıl Hukuk Sözleşmeleri’nde başvurulması öngörülen Dostça Girişim kimi kaynaklarda “teknik ve siyasal” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

3)Arabuluculuk: Üçüncü bir devlet, nadiren de olsa bir kişi ya da uluslararası bir örgütün uyuşmazlığın tarafları ile görüşmelerde bulunmaları ya da çözüme katkıda bulunmak için görüşmelere katılmalarını içerir. Dostça girişimde olduğu gibi

⁵⁸ Bu kısımdaki atıfların tamamı şu iki eserden yapıldığından atıflar tekrar edilmeyecektir. Hüseyin Pazarcı, **a.g.e.** ; Özgür Mengiler, **a.g.e.**

üçüncü bir kişinin uyuşmazlıkların çözümü yönünde girişimde bulunması ya da katkı sağlaması kendiliğinden ya da uyuşmazlık taraflarının çağrısı ile olabilmekte, tarafların isteği ile son bulabilmektedir. Dostça girişimden farklı olarak üçüncü kişi görüşmelere katılıp taraflara öze ilişkin öneriler sunabilmektedir. Arabuluculuk da uluslar arası uygulamalardan doğmuş, 1899 ve 1907 La Haye Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Sözleşmeleri ve 1948 Bogota Barışçı Çözüm Konusunda Amerikan Anlaşması ile kısmen de olsa düzenlenmiştir.⁵⁹

4)Uzlaştırma: Uyuşmazlığın taraflarının kurdukları bir organa konuyu götürerek çözümüne ilişkin öneriler istedikleri bir yöntemdir. Arabuluculuktan farklı olarak siyasal etkilerden uzak bağımsız bir organın arabuluculuğu ile araştırma ve soruşturmayı içerir.⁶⁰

⁵⁹ Arabuluculuk, Dostça Girişim, Üçüncü Taraf vs. gibi barış çabalarında teorik olarak üçüncü tarafın, tarafsız olması gerekmektedir. Ancak, bu teorik bakış açısının pratikte her zaman uygulanmadığı görülmektedir. Üçüncü taraflar bir taraf lehine daha aktif olabilmektedir. ABD'nin Dayton ve Camp David'de arabulucu olmasına rağmen tarafsız olmaması bu durumun en bilinen örnekleridir. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Esra Çuhadar Gürkaynak, "Çatışma Ortamında Üçüncü Tarafların Uzlaştırma Amaçlı Müdahaleleri: Paralel Diplomasiye Eleştirel Bir Bakış", Nimet Beriker (ed.), **Çatışmadan Uzlaşmaya Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.129–132

⁶⁰ Hüseyin Pazarcı, **a.g.e.**, s.447–453. Ayrıca bakınız: Özgür Mengiler, **a.g.e.**

5. “KİMLİK TEMELLİ ÇATIŞMA” TARTIŞMASI

5.1. Kimliğin Tanımı ve Özellikleri

*“Kardeşime karşı ben,
Kuzenime karşı ben ve kardeşim,
Dünyanın geri kalanına karşı ben, kardeşim ve kuzenim”
Arap Atasözü*

İnsanlık tarihinin en başından beri, kendisini sürekli tanımlama ihtiyacı hissetmiş ve değişen şartların etkisi ile farklı öğeler üzerinden tanımlamış, bunu yaparken de önce kendisi gibi olmayanlarla karşılaşılarak, kendisini ve kendisinden farklı olanları keşfetmiştir.

Kimlik konusunda net bir tanımlamanın ve incelenmesinde tekillik olmadığını, farklı tanımlamaların yapıldığını, incelemelerde de farklı yöntemlerden yararlanıldığı vurgulanmalıdır. Modern sosyolojide, psikolojide tam ve net olan bir kimlik kavramı olmamakla birlikte kimlik, insanın kendi benlik duygusuna kendisi hakkındaki duyguları ve fikirlerine (toplumsal cinsiyet ya da sınıf) atıf yapılarak kullanılmaktadır. Kimlik, en basit ifadesi ile olarak bir şeyin “ne ve kim olduğu, kendisini nasıl tanımladığı; başkalarından nasıl ayırt edip benzerleri ile nasıl benzeşim kurduğu, ya da başkaları tarafından nasıl tanımlandığı” ile ilgilidir.⁶¹ Bazı tanımlamalarda kimlik, içinde bulunulan ve daha sonra toplumsallaşmayla içselleştirilmiş olan toplumsal roller iken başka bir yaklaşıma göre ise bu rollerin ötesine gidilerek bu roller kullanılarak sahip olunan şeylerdir.⁶²

⁶¹ Bhikhu Parekh, **A New Politics of Identity**, New York, 2008, Palgrave Macmillan, s. 8–9

⁶² Gordon Marshall, **a.g.e.** , s. 407

Kimlik türlerinin ne olduğu konusunda farklı sınıflandırmaların yapıldığı görülmekteyse de ⁶³ aslında hepsinin “bireysel” ve “sosyal” olmak üzere iki tür kimliğe çıktığı söylenebilir. Kimliğin iki türe ayrılması A. Smith’de de görülmektedir. Kimliği “bireysel ve kolektif kimlikler” olmak üzere iki boyutta inceleyen Smith, bireysel kimlikleri çok yönlü (aile, toplumsal cinsiyet, sınıf, bölge, din etnik ve millet) ve sıklıkla durumsal olup farklı zamanlarda ve koşullara bağlı olarak önem derecesi değiştirebilen kimlikler şeklinde tanımlamaktadır. Smith, kolektif kimliklerin (etnik ve milli bağlar) çoğu zaman durumsal olmalarından ziyade kapsayıcılıklarını vurgulamaktadır. Bununla birlikte ilerleyen kısımlarda daha ayrıntılı değinileceği üzere bu kimliklerin sahiplenilmesi, önem dereceleri şartlara göre değişiklik göstermekte, sınırlandırılabilir ya da genişletilebilmektedirler.⁶⁴

Bu çalışmanın konusunun “*kolektif kimliklerin çatışması*”⁶⁵ olduğu düşünülürse sosyal/ kolektif kimliğin üzerinde ayrıca durulmasının önemli olduğu söylenebilir. Diğer kimlik tasvirlerinde de olduğu gibi kolektif/ sosyal kimlik konusunda da net ve ortak genel geçer bir tanımlama olmamakla birlikte benzer anlamlara varabilecek ifadeleri bulmak mümkündür. N.Bilgin, grubun kendisini

⁶³ Bireysel kimlik, insani oluşların tek ve bir olmasından, farklı kişisel bilinçleri olduğunun, ruhsal yapılarının farklılığı olarak ona aitlik veren kimlik olarak tanımlanırken kişisel kimlik, kendilerini tanımladıkları, insani oluşlarının ait oldukları, kendileri koydukları yer, yaşam tarzları ve tercihleri ile bağlantılı olarak tanımlamaktadır. Sosyal Kimlik ise insanların kendilerini diğer insani gruplardan ayırt ettikleri ya da benzerlik kurdukları grupsal aidiyet kimlikleri olarak tanımlanmaktadır. (Bhikhu Pareh, **A New Politics of Identity**, s. 8–9.) Benzer bir tanımlamanın Bozkurt Güvenç tarafından da yapıldığı görülmektedir. Güvenç, “ Bireysel, Kişisel ve Ulusal-Kültürel kimlikler” olmak üzere üçe ayırır. Bireysel kimliği, kişinin ötekilerden ayrılmak için, kurumlarca verilen herkesin cebinde bulunan kartların üzerinden tanımlarken kişisel kimliği, kişilerin üyesi bulundukları kurum ve kuruluşlar, kulüpler, okullar, duygusal ya da mesleki ilişkilerini gösteren psiko-sosyal veya kişisel kimlikler olarak tanımlamaktadır. Ulusal- kültürel kimlikleri ise, üyesi olunan ülke ya da kültürün çatısı altında sahip olunan kimlikler olarak tanımlamaktadır. (Bozkurt Güvenç, **Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları**, İstanbul, Remzi Yayınevi, 2000, s.4–5)

⁶⁴ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, çev. Bahadır S. Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s. 20–29

⁶⁵ Her ne kadar kolektif kimlik ile sosyal kimlik arasında bir ayırım yapılsa da bu çalışma da ikisi de aynı anlamda kullanılacaktır. Ama bazı kaynaklarda kolektif kimlikler, sosyal kimliğin topluluklar düzeyindeki ifadesi olarak nitelendirilmektedir.

tanımlaması ve diğer gruplar arasında konumlaması olarak tanımlarken⁶⁶ Tajfel sosyal kimliği benliğin belirli bir sosyal gruba ait olması hakkındaki bilgi veya bilince dayanması olarak tanımlamakta bunun da bireylerin kendilerini bir grubun üyeliği içinde kategorize etmeleri ile ilişkilendirilerek oluştuğunu söylemektedir. Tajfel'in Turner'le birlikte ortaya attığı "*Sosyal Kimlik Kuramı*"⁶⁷ sosyal psikoloji açısından grup oluşumunu, grubun üyelerindeki "bizliğı" ve birlikte olma durumunu incelemektedir. Goffman, gibi bazı isimler ise sosyal kimliği kişiler arası etkileşimde bir kişinin sosyal kategorilerden birini öne çıkararak bir sosyal statüye bağlı davranışlar göstererek sunduğı görüntü ya da yüz olarak tanımlamaktadır. Goffman, bunun kişinin gerçekte sahip olduğı kategori ve özellikleri yansıtan bir kimlik veya kişinin kendi durumuna, varlığına ilişkin sübjektif duygularını ve izlerini yansıtan bir kimlik olabileceğini söylemektedir.⁶⁸ Hall ise kimliği küresel ve yerel, materyal, tarihi, kültürel söylemler ve koşullar ile deneyimler bağlamında sürekli kurulan, sahip çıkılan, üstlenilen, bir yandan güven ve özdeşleşme hissini temin etmeye yönelik olarak sabitleme, konumlama istemi ile öte yandan farklı öğeler arasında müzakereler sonucu ortaya çıkan gerilimin biçimlendirdiğı aidiyet tasarımı olarak tanımlamaktadır.⁶⁹ Bir başka isim Weeks kimliği, insanların kimliklerini oluşturma ve tanımlamalarında nelerin benzeşip ortak olduğı ve nelerin ayırışp farklılaştığına

⁶⁶ Nuri Bilgin, "**Kimlik İnşası**", İzmir, Aşına Yayınları, 2007, s. 11

⁶⁷ "Sosyal Kimlik Kuramı", Tajfel ve Turner'in 1970'lerde öncülüğünü yaparak akım haline gelen, insanların kendilerini grupları üzerinden tanımladıkları, kendi dışında kalan "öteki grupları" karşılaştırma yaparak "iyi- kötü" ya da "olumlu veya olumsuz" gibi kategorize eder. Kendilerine benzer olanlara karşı olumlu tutum ve düşüncelere sahipken kendine benzemeyenlere olumsuz tutum, düşünce ve davranış sergilerler. Bunların ana belirleyici öğesi ise kimliktir.

⁶⁸ Aktaran: Nuri Bilgin, 2007, s. 59-71

⁶⁹ S. Hall, "Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler", Anthony D. King, çev. , Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998, s.71

dikkat ederek yaptıklarını belirtmektedir.⁷⁰ Vamık Volkan, sosyal kimliği “geniş grup kimliği” olarak tanımlayarak çoğu yaşamları boyunca bir araya gelemeyecek bireylerin aynı etnik, dini, ulusal ya da ideolojik gruba ait olmaya dayalı olarak yoğun aynılık duygusu şeklinde ifade eder. Volkan, kimliğin bir yandan diğer geniş gruba ait insanlarla bazı ortak özellikler taşıırken bir yandan da kalıcı aynılık duygusunu paylaşması işlevi gördüğünü belirtip etnik, ulusal, dinsel ideolojik vb. kimlikleri örnek olarak gösterir.⁷¹ Dolayısıyla sosyal kimlikler etnisite, din, bölge, ideoloji, sınıf, eğitim vs. gibi tanımların biri ya da bir kaçı üzerinden tanımlanmaktadır. Sahiplenilen kimliklerin derecesi ve yoğunluğu şartlara göre değişebilmektedir. Kimliklerin oluşmasında “ötekilerin”⁷² ve şartların etkisinin fazla olmasından ötürü sahiplenilen kimlik değişebilmektedir. Bu kimlikler bazen birbirlerini destekleyici ve tamamlayıcı olabilirler de. Bir ya da birkaç kimliğin öne çıkması bazen eğitim, kişisel özellikler, aile, politik duruş gibi etkenler tarafından şekillenir. Kimliğin dönem dönem bir ana öge üzerinden tanımlanması, mücadele ya da çatışmalarda bu ögenin yani “tutunum ideolojisinin”⁷³ önemli olmasına çok sayıda örnek gösterilebilir. Avrupa’daki din savaşlarında dini kimliğin “tutunum ideolojisi” ve çatışmanın başat etkisi olmasından dolayı, ayrışma ve savaşların “din kimliği” üzerinden yaşandığı görülmüştür. Fransız Devrimi sırasında ya da sömürgecilik sonrası kurtuluş hareketleri sırasında artan milliyetçilik akımının etkisi ile “ulusal/milli kimliğin”, I. Dünya Savaşı’na kadar sınıf politikalarının ve bilincinin

⁷⁰ Aktaran: Sibel Karaduman, “ Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, **Journal of Yasar University**, Cilt 5, Sayı 17, 2010, s. 2886-2899

⁷¹ Vamık Volkan, “**Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme**”, çev. Medine Banu Büyükal, İstanbul, Everest Yayınları, 2007, s. 4-5

⁷² Değişen “ötekilere” göre kimlik algısının ve sahiplenilen kimliğinin değişmesi ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Serap A. Akfırat ve Bengi Ö. Özkan, “Ulusal/ Etnik Kimliklerin Stratejik İnşası: Kuzey Kıbrıs Örneği”, **Bilig**, 2010, Kış, Sayı 52, s. 1-32

⁷³ Tutunum İdeolojisinin tanımı için bakınız: Baskın Oran, **Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği; Kara Afrika Modeli**, Gözden Geçirilmiş 3. Basım, Bilgi, Ankara, 1997.

güçlü olması enternasyonal bir mücadele aracı olarak “sınıf kimliğinin” ön planda olduğu söylenebilir. Afrika’da bağımsızlık hareketleri sırasında ortak hedefler için “Afrikalılık kimliğinin” birleştirici güç iken bağımsızlık sonrası dönemde grupların kendi aralarında verdikleri mücadelelerin kabile, aşiret ya da bölge kimlikleri üzerinden tanımladıkları ve mücadele ettikleri, küreselleşme döneminde ise yerel ve diğer mikro kimliklerin önem kazandığı söylenebilir.⁷⁴ Diğer bir örnek de Balkanlar üzerinden verilebilir. Yugoslavya özelinde bakıldığında Sırp, Hırvat ve Boşnak gibi aynı etnik kökenden gelen üç ulus, din eksenli bir ayrışma ve kültürel, ekonomik ve tarihsel etkenlerin birleşmesi ile farklı kimlikler geliştirmişlerdir.⁷⁵ Ya da Yunanistan’daki Pomak azınlığın kendini Müslüman saymasının farklı, etkenlerinin olmasının yanında en büyük etken çoğunluğun Yunan Ortodoks, azınlığın ise Müslüman Türk olmasıdır⁷⁶. Örnekler, Hindistan’dan kopan Pakistan ve Bangladeş gibi çoğaltılabilir.

Kimliğin değişkenliğine örnek vermek için A.Smith de milli kimliğin bazı durumlarda din tarafından desteklendiğini, dinin kimlik oluşumunda farklı etkilere sahip olabileceğini vurgulayıp Katoliklik Britanya örneğinde İrlanda alt kimliğini Britanya üst kimliğinden ayıran ulusal bir kriter olarak şekillendiğini söyler. Bask ulusal kimliğini ise İspanyol kimliğinden ayırmada etkisi olmayan birleştirici bir öge olduğunu söyleyip bazı durumlarda ise dinin etkisi olmayabileceğini de belirtir.⁷⁷

⁷⁴ Crawford Young, “Nationalism and Ethnic Conflict in Africa”, Montserrat Guibernau ve John Hutchinson (ed.), **Understanding Nationalism**, Cambridge, Polity Press, 2001 s. 164–181.

⁷⁵ İlhan Uzel, “Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi**, Cilt 47, Sayı 1, 1992, s. 222.

⁷⁶ Baskın Oran, “Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik, Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi**, Cilt 48, Sayı 1, 1993, s. 109–120

⁷⁷ Aktaran: Elçin Aktoprak, **Devletler ve Ulusları-Batı Avrupa’da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları**, Ankara, Tan Kitapevi Yayınları, 2010, s.24

Ya da ileriki kısımlarda daha ayrıntılı tartışılacak olan Kıbrıs'ta Türk ve Rum'lar arasındaki etnik ayrışmada dini farklılıkların da etkili olması gösterilebilir.

Kimliklerin çokluğu ile ilgili kimler arası hiyerarşik bir sıralamanın olduğu, hiyerarşideki sıralamanın da bahsedildiği üzere değişen artlar ve etkenlere göre değişebildiği söylenebilir. Bazı otoriteler tarafından yalnızca bu etkenlerin bir ya da birkaç kimliğin sahiplenilmesinin açıklanılmasında yeterli olamayacağını, bunun ötesinde konjektürün de etkili olduğu eklenmiştir. Daha önce kimlikleri bireysel ve sosyal olmak üzere ikiye ayırdığına değinilen Smith'e göre kolektif düzeyde önemli olan bireylerin seçenek ve hisleri değil kolektif bağın niteliğidir.⁷⁸ Diğer gruplardan farklarını ortaya koymaya çalışan kolektif kimlik, sosyal kimliklerin toplum düzeyindeki ifadesi olarak da tanımlanabilir. Smith'in kimliklerin önem derecesini sıralarken en başa "milli kimliği" koyup bunun sebebi olarak da milli kimliğin duygusal yönünün diğer tüm kimliklerden daha yoğun olduğunu iddia ettiğini belirtmek gerekir.⁷⁹ Her ne kadar Smith daha çok milli kimliğin duygusal yönünü vurgulasa da aslında dini kimliğin de milli kimliğin ötesinde bir yoğunluğu olduğunu söylemek mümkündür. Dini kimlik kendi jargonu içerisinde hem "bu dünya, hem de diğer dünya" için vaatlerde bulunmaktadır. Zaten bu yönü ile de milliyetçilik genelde dinden destek görmüştür.

Bu noktada herkesin baba, koca, kral hatta kahraman gibi bir takım rolleri olduğunu söyleyen Smith, bireysel kimliklerin büyük ölçüde bu toplumsal rol ve

⁷⁸ Smith'in kimliklerin önem derecesini sıralarken en başa "milli kimliği" koyup bunu sebebi olarak da milli kimliğin duygusal yönünün diğer tüm kimliklerden daha yoğun olduğunu iddia ettiğini belirtmek gerekir. Her ne kadar Smith daha çok milli kimliğin duygusal yönünü vurgulasa da aslında dini kimliğin de milli kimliğin ötesinde bir yoğunluğu olduğunu söylemek mümkündür. Dini kimlik, kendi jargonu içerisinde hem "bu dünya hem de diğer dünya" için vaatlerde bulunmaktadır. Zaten bu yönü ile de milliyetçilik genelde dinden destek görmüştür.

⁷⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: A. Smith, **a.g.e.** 24-36

kültürel kategorilerden oluştuğunu iddia etmektedir. Çoklu kimlikler olarak adlandırdığı kimliği “*Cinsel, Alansal ve Sosyo-ekonomik toplumsal sınıf kimliği*” olmak üzere üçe ayırmaktadır. Bu sınıflandırmalara ve kategorilendirmelere ayrıntılı bakıldığında ise , “Cinsel Kimlik” için bireyi oluşturan kategori ve roller arasında en kesin ve temel olanın cinsiyet kategorisi olduğunu, çünkü cinsiyete ait sınıflandırmaların değişmez olmamakla birlikte evrensel olduğunu vurguladığı görülebilir. Cinsiyetin bu evrenselciliği ve Smith’in ifadesi ile “şamil olması da” (feminizmin yükselişte olduğu dünyamızda) modern dünyada cinsel kimlik yeryüzünün her köşesinde diğer kolektif kimlik türleri karşısında kaçınılmaz bir sonuçla daha zayıf kalmaktadır. Smith, cinsiyet kimliğini olağan bir durum olarak görülmesine bağlayarak, cinsiyet kimliği bir eyleme konu olacaksa başka kimliklerle birlikte hareket etmesi ve onlarla tutunum ilişkisine sahip olması gerektiğini de vurgulamaktadır. “*Alansal (Bölgesel) Kimlik*” yani ülke toprak kategorisi olarak adlandırdığı bu kategori yerel ve bölgesel kimliklerin özellikle modern öncesi devirlerde aynı ölçüde benzerlik gösterdiğini vurgulamaktadır. “*Sosyo-ekonomik toplumsal sınıf*” için ise Marks’ın sosyolojisinde sınıf yüce, en önemli kolektif kimlik ve tarihin tek motoru olduğunu vurgulayıp Marks için tarihin her aşamasında sınıf kimliği ve sınıf mücadelesinin olduğuna değinir. Yalnız, Smith, sınıf kimliğinin de başarıya ulaşan örnekleri göz önüne alındığında zayıf olduğunu vurgulamaktadır; çünkü ona göre sınıflar bölgesel olarak dağılmışlardır, bu durum da ekonomik çıkarları etkilenmiştir. Ekonomik etkenlerin zaman içinde hızlı ve kararsız değişikliklere maruz kalmasından ötürü farklı ekonomik grupların sınıfa dayalı topluluk içinde tutunma şanslarının çok fazla olmayacağı, istikrarlı kolektif kimliklerin hamurunda genellikle ekonomik öz çıkarın bulunmadığını ileri

sürmektedir. Smith, sınıf farklılıkların dolayısı ile de kimlik farklılıklarının gelişmesine hizmet eden, çatışma halinde iki ya da daha fazla sayıda sınıf bulunduğunun altını çizer. Smith aynı anda tanım gereği de belli toprak parçası ile sınırlandırılmış bir halkın yalnızca bir kısmı bu sınıf kimlikleri ile içereceğini söyleyerek o ülkedeki bütün halkı kuşatacak kadar kapsamlı bir kolektif kimlik ortaya çıkacaksa bunun sınıf ve ekonomik çıkara dayalı bir kimlikten farklı olması gerektiğini savunmaktadır. Hatta geniş kolektif kimliklerin daha sınırlı sınıf kimliklerine meydan okuyabileceğini de iddia etmektedir. Ayrıca, farklı bir kategorizasyona başvurarak sınıf kimliklerinin temelini oyup onları bölebileceğinin de altını çizmektedir. Bunlara somut örnek olarak da hem dinsel hem de etnik kimliklerin, bu temeller üzerinde kurulmuş olan topluluklara birden fazla sınıfı dâhil etmeye gayret etmelerini ya da kilise olmayı amaçlayan dinsel cemaatler belli bir halkın bütün kesimlerine hatta etnik sınırları aşacak şekilde seslenmelerini örnek göstermektedir. Dinsel ve özellikle de milli kimliklerin duygusallıklarından dolayı en güçlü kimlikler olduğunu belirtir.⁸⁰

B.Parekh, sosyal kimliğin komplike olduğunu belirterek rollerin, statülerin, cinsiyetlerin, kültürün, etnisitenin, dinin iç içe geçerek sosyal kimliği oluşturduğunu söyler. Bu kimliklerin birinin ya da birden fazlasının kişiler tarafından öne çıkartılabileceğini, bunun önem derecesi addetmeyle bağlantılı olduğunu söylerken bunun da eğitim, kişilik özellikleri, aile, çevre gibi etkenler tarafından şekillendirildiğini vurgular.⁸¹ V. Volkan da kimliğin bu yönünü anlatmak için kimliği bir çadıra benzeterek çadırın geniş bezinin çok sayıda kimliği barındırdığını vurgulamaktadır. Değişen şartlara, özellikle de tehlike, tehdit gibi durumlarla ilgili

⁸⁰İlgili iddialar hakkındaki daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Anthony D.Smith, **a.g.e.**

⁸¹ Bhikhu Parekh, **a.g.e.** , s. 15–23

olan kimliğin ön plana çıkacağını tasvir etmek için çadırın o yönünün daha gergin ve kapsayıcı olacağı örneğini veren Volkan'ın, bazen de çadır örneği yerine ağaç örneğini kullandığını belirtmek gerekir.⁸² Bazı otoriteler tarafından yalnızca bu etkenlerin bir ya da birkaç kimliğin sahiplenilmesinin açıklanılmasında yeterli olamayacağını, bunun ötesinde konjektürün de etkili olduğu eklenmiştir. Sosyal kimliklerle ilgili olarak “ alt kimlik ve üst kimlik “⁸³ gibi tanımlamaların yapıldığı görülmüş olsa da bu tanımlamaların daha önce vurgulandığı üzere gerek bireysel gerekse de çoğul kimliklerin çokluğu ve farklı şartlara değişkenlere göre önem(aidiyet) derecelerinin değişip dönüşeceği söylenebilir. Yani “alt-üst” ayrımı yerine çoklu kimlikleri ve şartlara göre değişen kimliklerinin olduğu, bunların önem derecelerinin ve aidiyet bağlarının çeşitli faktörlere göre şekillendiği söylenebilir.⁸⁴ Özetle, kimliklerin çok olduğu, bunların hiyerarşik bir sırası olduğunu söylemek, başka bir ifade ile alt kimliğin de üst kimliğin de zaten birlikte var olduğu onu başat konuma getiren şeyin şartlar ve değişkenlerin olduğu varsayımı daha açıklayıcı ve kapsayıcı olacaktır.

Kolektif kimliklerin özelliklerine bakıldığında genellikle farklılaşma eğilimi vardır. Yani, diğerleri ile karşıtlık içinde kontrast ve fark olarak tanımlanır, bu nedenle de belirli bir alanda kök salmış grupların diğer gruplardan farkını ortaya koymaya çalışır. Kolektif kimliğin işlevlerine bakıldığında; güvenlik duygusu verme, harekete itme, sübjektif özellikleri birleştirme, süreklilik sağlama, dönüştürme, bazı durularda özneliği ön plana çıkararak hayat tarzlarının belirlenmesi gibi birbirinden farklı boyutlar içermektedir. İnsanların neden kimliklere ihtiyaç duydukları

⁸² Vamık Volkan, **a.g.e.** , s. 278–322

⁸³İlgili tartışma ve tanımlamalar için bakınız: Murat Çağatay, **Kimlik ve Toplumsal Barış**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996

sorusunun cevabı daha çok psikologlar ve sosyologlar tarafından verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Kimi psikolojik araştırmalar, insanların var olduklarından bu yana ister bireysel düzeyde isterse de toplumsal düzeyde kendilerinden farklı olanlarla farklılaşma, ayrışma eğiliminde oldukları ve tek başlarına değil “ sosyal dünyanın deşifre edilmesinde donatımsızlıktan ötürü objektif bir görünüme sahip olmaya, diğerlerine dayanmaya ihtiyacı olduğunu ileri sürmektedir. İdeal olan şeyin kolektif bir tanıma varmak, sosyal bir gerçeklik yaratmak olduğu öne sürülür. Burada hatanın ancak bireysel, hakikatin de ancak sosyal olabileceği düşüncesi vardır. Çok kişinin aynı şeyi düşünmesi insan psikolojisi üzerinde etkilidir. Tek başlarına haklı olmaktansa, pek çok kişiyle birlikte haklı olmayı tercih ederler. Grup aidiyetine sahip olmanın başka nedeni de etkililik ve güç sevdası ile toplumsal olaylarda grupların meşrutiye rolüne ihtiyaç duyulabilmesi de diğer argümanlar arasındadır. Daha önceki kısımlarda değinilen, kimliklerin tanınmasında kategorilerin etkisi ile tanımlanan grup dışında kalanlara karşı önyargı ve düşmanca tavırlar da sergilenebilir, nötr düşünceler de. Her ne kadar kimi kuramcılar, ortada herhangi bir neden yokken bile “ötekilere” karşı olumsuz tutumların olacağını söyleseler de kimi başka kuramcılar ise şartlar ve yaşanmışlıkların etkili olduğunu vurgulamaktadırlar.⁸⁵ Berneque de kolektif kimliklerin birbirine karşı birtakım boyutları kapsadığını vurgulamakta, yani “ kimliğin hem güven verici hem de harekete geçirici özellikleri olduğunu, hem devamlılık hem transformasyon içerdiğini söylemektedir. Ayrıca, dönüşümü olmayan kimliğin neredeyse hiç olmadığını, kimliklerin objektif ve sübjektif özellikleri birleştirerek bütünselleştirmekte ve ayrıştırabilme gibi ironik

⁸⁵ Konuyla ilgili daha ayrıntılı tartışmalar için bakınız: Dominique Schanapper, **Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki**, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005; Paul du Gay, Jessiva Evens ve Peter Redman (ed.), **Identity: A Reader**, Londra, SAGE, 2000

özelliklere sahip olduğunu belirtir. Kimliğin çeşitli yanları, aktörleri ve kategorileri birbiriyle değiştirilebilir. Kimliklerle ilgili bir başka özellik de grup kimliği durağan haldeyken olası bir tehdit, kriz ya da saldırı durumunda gruba duyulan aidiyetlik kuvvetlenebilmekte, grup bilinci artmakta, herhangi bir üyeye yapılan saldırı grubun diğer üyelerine yapılmış gibi algılanabilmektedir. Yani, birbirini tanımayan grup üyelerinin ortak korkuya karşı birlik olabildiğini, grup adına kolektif -hatta kimi zaman önyargıların da etkisi ile saldırganlığa kadar varan- davranışlarda bulunabileceklerini söylemek mümkündür.⁸⁶

Tanımlamaların farklı olduğu görülse bile ana tema olarak hepsinde aidiyet hissi ve tanımlamanın geçtiği görülmektedir. Kimliklerle ilgili, farklı düzeylerde, farklı aitlikler göre benimseme, içine kabul edilme ve üyesi olma gibi yollarla içselleştirilmektedir. İnsanların bireysel ya da sosyal düzeyde kendilerini tanımlamadıkları özneler rollerden statülere, din bağlarından, etnik ögelere, klan ve ailelerine, ideolojik duruşlardan, sınıfsal bilinçlere ya da cinsiyet kategorilerine kadar uzatılabilir.

5.2. Kimlikle İlgili Teoriler

Fischer, kimlik kavramını “Psikanalitik, Sosyolojik ve Psiko-sosyal” olmak üzere üç ana teori ışığında göre kategorize etmektedir.⁸⁷

⁸⁶ Elçin Aktoprak, **a.g.e.**, s. 25–27; Vamık Volkan, **a.g.e.**, s. 10 9; Nuri Bilgin, 1999.

Burada daha önce de belirtildiği üzere kimliğin birleştirici çatısı altına bir taraftan güven ve saygı ihtiyacı için girilirken, diğer taraftan bireylerin kolektif duygularla kendilerini bu gruba adama bu grubun ortak amaçları için yapılan davranışlar görülmektedir.

⁸⁷ Belirtmek gereklidir ki farklı argümanlar da mevcuttur. Bazı kaynaklar kimlikle ilgili psikodinamik ve sosyolojik olmak üzere iki tartışma alanında yürümekte olduğunu belirtmektedir. Ama bu iki

1 – Psikanalitik Yaklaşım: Erikson tarafından ortaya atılan Psikianalitik yaklaşımda, psikanalizden esinlenen Erikson, kimliğin superegoya karşılık geldiğini söyleyerek bireyin kendisini saydığı ve kendini tanıma değeri atfetmesiyle ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Psikianalitik yaklaşım, kimliğin bir sosyalizasyon ürünü olduğu, normların içselleştirilmesi yolu ile öğrenme sonucu olduğunu söylemektedir. Bu yaklaşım içindeki görüşlere bakıldığında Erikson, sosyal kimliğin yapısını bireyin kendine tahsis edilen noktada bütünleşmesi amacıyla, birey ve toplum çabalarının kombinasyonunu gerektirdiğini söylediği görülürken Laing de tamamlayıcı yani diğerinin varlığının şart olduğu, başkasıyla ilişki içerisinde gerçekleşen kimlik olgusunu ortaya atmaktadır.⁸⁸

2- Sosyolojik Yaklaşım: Sosyolojik yaklaşımı “diyalektik” ve “fonksiyonalist” olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. İçeriklerine bakıldığında “*Diyalektik Sosyoloji*” Marks’tan esinlenen bu yaklaşımda, kimliğin toplumda hâkim ideolojiden ayrılmaz nitelikli değerlerin içselleştirilmesi olduğu söylenir. Bu yaklaşıma göre bir bulanıklık mevcuttur. Bireyin gerçeklik hakkındaki bilinci, bu bilinci belirleyen objektif koşullara doğrudan bağlantılı değildir, asıl olarak egemenlik ilişkisi ile bağlantılıdır. Bu yaklaşım içinde Touraine’e göre kimlik bireyin sosyal kuralları anlamasını ve pozisyon almasını öğreten sosyal bir uyum

gelenegin de temel argümanlarından birisinin özcü yaklaşımlara şiddetle karşı çıkmış olmaları ve kimliğin yaratılmış ve kurgulanmış oldukları noktasında birleştikleri görülmektedir.

“Psikodinamik gelenek”, Freud’un çocuğun yabancı kişileri ya da nesneleri özümsemeye başladığı özdeşleşme kuramına kadar götürülebilir. Psikodinamik kuram, psişik yapının sürekli bir kimliğe sahip olduğunu vurgular. E.Erikson da topluluk ile Birey arasında bağ kurmuş, kimliği bireyin çekirdeğinde aynı zamanda da kendi komünal kültürünün çekirdeğinde yerleşmiş olan bir süreç olarak görmüştür. “Sosyolojik gelenekte” ise kimlik teorileri daha fazla parçalanmıştır. Sembolik etkileşimcilikten, pragmatik benlik kuramına, inşacı perspektiften yapısalci ve post yapısalci akımlara kadar uzandırılabilir. Gordon Marshall, **a.g.e.** , s. 405–408

⁸⁸ Gülgün Meşe, “**Çeşitli Sosyo-Kültürel Gruplarda Kültürel veya Sosyal Kimlik Olgusunun İncelenmesi**”, Ege Üniversitesi Sosyal Bil. Ent. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1991, s. 5-6

olup kim olduğunu öğretmekten ziyade yapılanın anlamını, kim olmak zorunda olduğunu ve beklenen davranışları söylediğini söyler. Touraine mücadele ile kazanılan “gerçek kimlik” ile empoze edilen “sahte kimlik” olduğunu iddia edip kimliğin oluşumunun kimlik illüzyonlarını açığa çıkaran sosyal mücadeleler içinde gerçekleştiğini vurgulamaktadır. “*Fonksiyonalist Sosyoloji*” yaklaşımına göre ise kimlik bir toplumda ortak olarak benimsenmiş değerlerin bireysel düzeyde yansıması olarak tanımlanması ile oluşmaktadır. Tüm toplumlarda farklı kimlik tiplerinin olduğunu, bunların da sosyal davranış modellerinin bir yansıması olarak toplumun yarattığı ve bireylerin özdeşleştikleri objektif realiteyi temsil ettiklerini iddia eden bu akım, kimliğin formasyonunun bireysel bilinç ile sosyal yapı arası etkileşimin bir sonucu olduğunu ve herkesin rolünü oynamak için kimlik tiplerine baktığı ölçüde sosyal bir uyumun inşasının etkisi ile herkes tarafından kabul edilen değerlerin kabul edilen bireyler tarafından oluşmasıyla toplumsal uyumun daha kolay olacağı da temel argümanları arasındadır.⁸⁹

3-Psiko-sosyal Yaklaşım: Bu yaklaşım, kimliği bütünleştirici bir etkileşim problematikinden hareketle tanımlayıp bütünleştirmenin kişiliğe bağlı psikolojik oluşturucular ve bireysel yanlar ile sosyal rollerle ilgili sosyolojik değişkenler arasında olduğunu iddia etmekte, önemli olan rol kavramının kimlik genişletilmesi ile oluştuğu ve kimliğin sosyal yapıda bireylerin işgal ettikleri yerlerin gereği olarak ortaya çıkmış olduğu argümanıdır.⁹⁰

⁸⁹ Gülgün Meşe, **a.g.e.** , s. 6–8

⁹⁰ **A.g.e.** , s. 8–13

5.3. Kimlikle İlgili Tartışmalar

Kimlik ile ilgili tartışmaların tarihin farklı aşamalarında farklı yoğunluklarda yapıldığı görülmektedir. Her dönemde farklı bir tutunum ideolojisi⁹¹ üzerinden kendini gösteren kimlik, kimilerine göre son elli yılın kimilerine göre de “küreselleşme” ya da “post modern zaman” olarak tanımlanan dönemin başat tartışma konusu, siyaset ve yaşamın temel mücadele öznesi haline gelmiştir.⁹² Önceki kısımlarda belirtildiği üzere, insanlık tarihinin her aşamasında insanların kendilerini etnisite, aile, klan, komünite, bölge ya da din olsun insanlar ve insani gruplar kendilerini hem bireysel hem de sosyal olarak bir kimlik üzerinden tanımladıkları görülmüştür.⁹³ Bu tanımlama yapılmışken geleneksel toplumlarda insanların kendilerini bir şekilde ifade etmelerine rağmen, kimlik tartışmasının çok fazla yapılmadığı, kimliğin hayatın başat sürükleyici gücü olmadığı, geleneksel toplum yapısının da etkisi ile bireyselleşmenin neredeyse hiç olmadığı, bireyin de zaten cemaat örgütlenmesi üzerinden bir kimlik sahibi olduğu görülmektedir⁹⁴. Yani 19. yy öncesinde bir üst kimlik ve alt kimlik olarak ulusal kimlikten söz etmek mümkün görülmemektedir. Çevre ile merkez arasında gevşek bir bağımlılık söz konusudur ve bu gevşeklik farklı kültürel niteliklere sahip bölgelerin kendi bölgesel aidiyetlerini korumalarını kolaylaştırmıştır. Bu durumun nedenleri arasında geleneksel

⁹¹ “Tutunum ideolojisi” için bakınız: Baskın Oran, **Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Kara Afrika Modeli**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1997, 3.baskı, s. 34–35

⁹² Wallerstein’e göre kimliğin siyasetin temel öznelerinden biri olması 68 olayları ile başlarken kimileri İkinci Dünya Savaşı’nın ardından yükselişe geçen bağımsızlık hareketleriyle yeniden siyaset sahnesin temeline oturduğunu söylemekte bazı yazarlar, ise “postmodern” olarak adlı edilen dönemde özellikle de neoliberal politikaların gelişimi ve iletişim ağının yaygınlaşması ile olduğunu söylemekte. I.Wallerstein, “**Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş**”, çev. Ender Abadoğlu ve Nuri Ersoy, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2004, s.125–135; Elçin Aktoprak, **a.g.e.**, s.27-29. Neo liberal küreselleşme ile birlikte kimlik tartışmalarının önem kazanmasındaki etkenlerin başında küreleşmenin etkili olduğu söylenebilir.

⁹³ Nuri Bilgin, **Kolektif Kimlik: Evrenselcilik ve Farklılık Geriliminde**, Ankara, Sistem Yayıncılık, 1999, s. 1-6

⁹⁴ Elçin Aktoprak, **a.g.e.**, s.37

toplumlarda siyasetin kültür üzerinden meşrulaştırılmaması,⁹⁵ dinsel, etnik ya da dilsel olarak farklı olan toplulukların bir arada olmasındaki ana birleştirici güç olmaması sayılabilir. Modernite ile birlikte ise bireysel kimliğin geleneksel toplumdakinin aksine daha fazla ön plana çıktığı, insanların kendi tercihlerini toplumsal baskının etkisinden uzaklaşarak yapabildikleri görülmüştür. Yalnız, ulus devletlerin oluşumu, dolayısı ile ulusların inşası ve homojenleşme çabalarının sonucu olarak devlet iktidarına sahip olan elitlerin, halkları kendi tanımladıkları kimliklerde tek tipleştirilerek değişime uğratmışlardır.⁹⁶ Simmel, Durkheim ve Marks'a benzer şekilde modernitenin ve kapitalizmin insanı yabancılaştırıp metalaştırmasına eleştiriler yönelterek her şeyin para üzerinden değerlendirildiğini, duyguların ve sempatilerin elendiğini söylemiştir. Modernite öncesi dönemde, özellikle de Ortaçağ'da bir gruba bağlanma, bireyi bütünüyle sarmaktaydı. Grup bağlılığı geçici ve objektif olarak tamamlanmış bir amaca hizmet etmekle kalmayıp bu erekselliğin bir araya getirdiği tüm insanların birleşme etkinliği idi. Simmel bir toplum veya toplulukta sosyal bağın niteliğini anlamak, diğeriyle ilişkinin veya etkileşimin analizini gerektirdiğini vurgulamaktadır. İnsan gruplarında sosyal ilişkilerin evrimine bakıldığında dışa doğru ya da yabancı olana doğru bir açılma söz konusudur. Simmel, bunu üç aşamada anlatmış, yabancı ile ilişkinin olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirildiğini vurgulamıştır. Yabancı benzer sayılır ya da uzak

⁹⁵ Niyazi Kızılyürek, **Doğmamış Bir Devletin Tarihi: Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.30

⁹⁶ Grupların merkezi otoriteler tarafından - dönemin ulus devletler ve milliyetçilik çağı olduğu düşünüldüğünde- inşa edilen milli kimliğin, sınıfsal farklılıkları ve eşitsizlikleri örttüğü söylenebilir. Elçin Aktoprak, **a.g.e.** , s.27. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, çev. Ersin Kuşdil, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998

sayılarak ona göre tepki verilir. Simmel de gruptaki sosyal bağıın değişimini yabancı ile ilişkinin bir sonucu olarak yorumlamaktadır.⁹⁷

Post modern ya da küreselleşme süreci olarak ifade edilen dönem ile birlikte kimliğin çokluğu üzerine tartışmalar yapılmaya başlanmış, mikro kimlikler de önem kazanmaya başlamıştır.⁹⁸

Toplumlarda cemaatçi geri çekilişler ve yeni cemaatler etrafında yeni dünyalar kurma eğilimleri görülmektedir. Küresel dönem olarak adlandırılan dönemde, cemaatlerin modernleşme projelerinin başarısızlığı ve bazı alanlarda da aşırılığı nedeni ile sistem dışı kalanların bazı temel ihtiyaçlarına karşılık verdikleri söylenebilir. Kürselleşmenin ekonomik ve politik ayakları kimlikleri farklı yönleri ile etkilemektedir. Küreselleşmenin politik ve kültürel ayağının standartlaştırıcı, tekbiçimleştirici etkisi bir taraftan ulusal kimlikleri sarsıp kültürel referansları, toplumlara özgü özdeşleşme modellerini silmekteyken diğer taraftan alttan gelen bir tepki olarak mikro kimliklere sarılma görülmektedir. İkinci ayağı olan, ekonomi küreselleşme ile de toplumun kaybeden sınıflarının sayısı artmakta, küresel neo liberal sistemin yerel üretim ilişkilerini bozduğu, bunun yansıması olarak da sosyo-kültürel yapıda çatlakların meydana geldiği görülebilmektedir. Bunlardan ötürü de kolektif kimlik arayışları yoksulların, marjianellerin, aşırı kesimlerin, çevrede bulunanların, dışlanmışların vb. abartı biçimler alabilen bir cevabı gibi görülmektedir. Sosyal psikolojik gözlemler büyük boyutlu etnik, dinsel ve ulusal kolektif kimliklerin de “komünöter duyguları ve ihtiyaçları” yeterince

⁹⁷ Nuri Bilgin, 2007,s.35-37

⁹⁸ A.g.e. , s. 35-37; Benzer argümanlar için bakınız: Nuri Bilgin, 1999; Sibel Karaduman a.g.e. ; Manuel Castels, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü**, çev. Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006

doyuramadığını göstermektedir. Cemaatimsi grupların karşı durulması zor olan cazibesinin temelinde, modern toplumdaki belirsizlikten ve farksızlaşmaktan kurtulma, koruyucu ve güven verici bir çerçeve bulma, moral planda rehberlik edecek bir referans sistemi arama gibi güdülerin önemli bir rol oynadığı düşünülürse, nitelikleri ne olursa olsun büyük topluluklar yanıt verememektedir. Küreselleşme süreci hızlandıkça, insanların bireyler halinde küresel insanlığın bir atomu olarak var olmak yerine, önemi ve etkinliği abartılı olarak artmış aşiretlerin, kabilelerin, tarikatların içerisinde tutunmaya çalıştıkları söylenebilir.⁹⁹

Kimliğin siyasetin başat öznesi haline gelmesinin amacının sınıf bilincini ortadan kaldırmak olduğu, siyasetin kolektif sorunlar, özellikle de sınıfsal sorunlar yerine kimlikler üzerinden yapıldığı gerekçesi ile özellikle bazı Marksist akımlar tarafından eleştirildiği görülmektedir.¹⁰⁰

Kimlikle ilgili tartışmaların bir diğeri de kimliğin verili mi olduğu yoksa sonradan mı inşa edildiği tartışması akla gelmekteyse de (kendi içerisinde farklı argümanların olduğunu belirtmekte fayda var) temel olarak kimliğin verili olduğunu öne sürüp kimliği sabit bir “öz”e dayandırarak bireylerin tümünün uyumlu ve sorunsuz kimliklere sahip olduğunu savunan özcü yaklaşımın (bu yaklaşımın da kendi içerisinde farklı argümanların olduğunu belirtmekte fayda var) argümanları önce sosyolojideki rol teorisi ile sarsılmış ve ardından sosyal inşacılık ile çürütüldüğü iddia edilmiştir.¹⁰¹ Kimliğin inşasında sembollerin, kültlerin, geçmişe

⁹⁹ Manuel Castels, **a.g.e.** , s 3-21. ; Nuri Bilgin, 1999

¹⁰⁰ Elçin Aktoprak, **a.g.e.** , s.29,

Tülin Öngen , “Kimlik Prangasından Kurtulmak”

http://www.birgun.net/writer_index.php?category_code=1264087439&news_code=1278674853&day=09&month=07&year=2010

¹⁰¹ Fulya Ereker, **a.g.e.** , s. 57, Kimliğin inşasında sembollerin, kültlerin, geçmişe atfın yani kahramanlıkların, mistik hikâyelerin ve özelemlerin çokça kullanıldığı görülmektedir Ayrıca bir sosyal

atfin yani kahramanlıkların, mistik hikâyelerin ve özlemlerin çokça kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bir sosyal kimlik türü olan “milli kimliğin” inşa edilmesindeki en kuvvetli etken olan “milliyetçilik” için de benzer bir tartışma yapılmakta; hatta milliyetçiliğin ana kuramları olarak kabul edilmektedir. “Pre-modernist, Modernist ve Etno-Sembolist” olmak üzere üçe ayrılan tartışmalar milliyetçiliğin yani milli kimliğin oluşumunda inşa yolu ile mi yoksa ezelden ebede var olan bir süreç mi olduğunu tartışmaktadır. Genel olarak kimliğin kültürel, tarihsel ve sosyal yollarla inşa edilen, sürekli kendini yenileyen ve anlamları, içerikleri, sınırları tam belli olup bütünsellik taşıyan varlıklar olmaktan ziyade, tarihsel ve söylemsel olarak kurulan¹⁰²olgular olduğu kabul edilmiştir.¹⁰³ M.Castels’e göre kimliğin inşası tarihten, coğrafyadan, biyolojiden, üretken ve üremeye yönelik kurumlardan, kolektif hafızadan, kişisel fanteziden, iktidar aygıtlarından ve dinsel vahiylerden malzemeler kullanılarak oluşturulur. Bireylerin ve toplumsal grupların ise bütün bu malzemeleri içinde bulundukları yapı ve yöne göre anlamını yeniden düzenleyerek içselleştirdiklerini söyleyen Castels, kimlik inşasını “meşrulaştırıcı, direniş ve proje kimliği” olmak üzere üç farklı kimlik tipinin kullanılması ile açıklamaktadır.

kimlik türü olan “milli kimliğin” inşa edilmesindeki en kuvvetli etken olan “milliyetçilik” için de benzer bir tartışma yapılmakta, hatta milliyetçiliğin ana kuramları olarak kabul edilmektedir. “Pre-modernist, Modernist ve Etno-Sembolist” olmak üzere üçe ayrılan tartışmalar için bakınız: Umut Özkırımlı, **“Milliyetçilik Kuramları”**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004. Milliyetçiliğin inşa edildiğini savunan modernist akımın savunucuları arasında da çok sayıda Marksist ve Post Marksist isim vardır. Onlara göre milliyetçilik, kapitalizmle doğrudan bağlantılı olarak inşa edilmiştir. Bakınız: E.Balibar ve I.Wallerstein, **Ulus, Sınıf; Belirsiz Kimlikler**, çev. Nazlı Ökten, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.

¹⁰² E.Fuat Keyman, “Kültürel Kimlik Oluşumunu Yeniden Düşünmek”, **Doğu- Batı : Medeniyetler Çatışması**, Sayı 41, 2007, s. 221

¹⁰³ Sibel Karaduman, **a.g.e.**, s. 2887. Ayrıca bakınız: Vamık Volkan, a.g.e; Nuri Bilgin, 1999 ve 2007; Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, çev. İskender Savaşır, 2. Baskı, İstanbul, Metis, 1995; Eric Hobsbawm, Terence Ranger, **Geleniğin İcadı**, çev. Mehmet Murat Şahin, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006,

Kimliklerin merkezi iktidarın inşası ve çabasına rağmen, artık ters tepmesi alttan gelen kimliklerin başkaldırısı küreselleşme ile değişen iletişim şartları, merkez-çevre arasındaki gelişimin değişimi ile de açıklanabilir.

Castels'in tanımlamaları incelendiğinde, “*Meşrulaştırıcı Kimlik*” , toplumun egemen kurumları tarafından, toplumsal aktörler karşısında egemenliklerini genişletmek ve akılcılaştırmak için iddia edilen kimliği ifade etmektedir. Castels, meşrulaştırıcı kimliğin kendisini ve üretimini Sennet'in otorite ve baskınlık teorisinin ana hatlarını oluşturması ile birlikte özellikle Anderson ve Gellner'in milliyetçilikle ilgili tezlerine de uygun olduğunu vurgulamaktadır. “*Direnış Kimliğini*” ise, hâkim yani egemenlerin mantığı tarafından değersiz görülen, damgalanan konumlar ve koşullarda bulunan aktörler tarafından geliştirilmiş, toplumun kurumlarına nüfuz eden ilkelerden farklı veya bunlara karşı ayakta kalmak ve direnme amaçlı oluşturulan kimlik tipleri olarak tanımlamaktadır. Yalnız bu kimliklerin, kimlik grupları arasındaki sınırları güçlendirdiğinin, yani kendi ifadesi ile cemaatlerin yaratılmasını beraberinde getirdiğinin altını çizmektedir. Üçüncü ve son olarak da “*Proje Kimliği*” şeklinde tanımladığı kimlik tipini toplumsal aktörlerin, kültürel malzemeler temelinde toplumdaki konumlarını yeniden tanımlayan yeni bir kimlik inşa etmeleri, bunu yaparken de bütün toplumsal yapıyı değiştirmeyi amaçladıkları kimlikler şeklinde ifade ediyor ve bunun için de feminizmi örnek gösteriyor.¹⁰⁴

Yapısalcı ve post yapısalcı gelenek, dil ve temsile dayalı analizler yapıp kimliğin şekillenmesinde dilin ve temsilin kurucu, derinlere uzanan yapısına, rolüne önem vermektedir. Bu gelenek içindeki isimlerden biri olan Foucault söylem ya da söylem oluşumları üzerindeki çalışmalarında kimlik anlayışını daha da derinleştirmiştir. Foucault'a göre söylem belli bir nesne hakkında konuşma, o nesneyi temsil etme ya da bilme yollarını şekillendirmektedir. Kimliğin hammaddesinin yani özünün kimliğin içinde oluştuğunu söyleyen Foucault, daha

¹⁰⁴ Manuel Castels, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü**, çev. Ebru - Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.12-20

sonra söylenenlerin bireyler tarafından benimsenip içselleştirildiğini, bu süreç içerisinde de kimlik duygusunun şekillendiğini iddia etmektedir. Foucault, bireylerin çok katlı kimlikleri içselleştirdiklerini savunarak, bunun da iki anahtar boyutunun olduğunu vurgulamaktadır. Birinci boyutu, farklı söylemlerin özel ve genel farklı konumlar doğurdukları; yani dinle, devletle, tüketimle ilişkili söylemler apayrı ve çelişkili benlik versiyonları üretmesidir. Foucault, insanların bu perspektif içinde sofu, vergi mükellefi olmak vs. çeşitli rollerle ilişki kurduklarını belirtmektedir. İkinci boyutu ise toplumsal pratikler içinde barındırılan çok katlı ve geniş kimliklerin daha geniş kapsamlı kimliklerle ilişki içinde olmaları şeklinde belirterek sınıf, etnik köken, ırk, cinsiyet gibi örnekler verir. Foucault için bu kimliklerin çok ayrık olmadığını ve birbirleri ile iç içe olduklarını da belirtmek gerekmektedir. Bu iç içe geçmişliğe örnek için C.Hall'ın Britanya'da 19.yy orta sınıf erkeklerine ilişkin araştırmaları, bu sınıfın erkekleri yalnızca sınıfa dayalı olmakla kalmayıp aynı zamanda etnik kökenleri ve ırklarının da önemli bir rol oynamaları gösterilebilir.¹⁰⁵ Diğer yandan Althusser de “Devletin İdeolojik Aygıtları” isimli kitabında da devletlerin ideolojilerine göre aygıtları aracılığı ile kendi ideolojisi üzerinden meşruiyetini ve belirlediği kimliğin oluşmasını sağladığını iddia etmişti.

Kimliklerin merkezi iktidarın inşası ve direktmelerine rağmen, artık ters tepmesi alttan gelen kimliklerin başkaldırısı küreselleşme ile değişen iletişim şartları, merkez-çevre arasındaki gelişimin değişimi ile açıklanabilir.

Kimliğin inşa edilerek oluşturulduğu konusunda genel bir kabulün olması ile birlikte yapılan antropolojik, sosyolojik ve psikolojik araştırmalara göre insanlar ya da insani gruplar var oluşlarından bu yana kendilerini bir tanımlama ihtiyacı

¹⁰⁵ Gordon Marshall, **a.g.e.** , s.405–407

hissetmişler, kendi dışında olanları bir şekilde “öteki” olarak görmüşlerdir. İster bireysel, isterse de grup kimliği olsun kimliğin inşasındaki en önemli unsur “ötekidir”. Kimlik “bana” ya da “bize” karşı “bizim dışımızda” kalan “öteki(ler)” üzerinden kurulmaktadır. İnsanlığın klanlar halinde yaşadığı dönemden Antik Yunan’a, pre-modern dönemden, modern döneme ve hatta post modern dönem içinde insanların gerek bireysel gerekse de gruplar olarak kendi dışında olanlara karşı ön yargı oldukları, ayrımcılığa gittikleri ve kendilerini onlarla karşılaştırıp ayırt ederek tanımladıkları görülmüştür.¹⁰⁶ Felsefi alanda ise kimliğin “öteki” üzerinden tanımlanıyor olması, ilk Hegel¹⁰⁷ tarafından kurgulanmış ve formüle edilmiş; daha sonraları ise Derrida, Lacan, Hall, Strauss gibi birçok başka düşünür tarafından ileriye sürülmüştür.¹⁰⁸ “Ötekiler” ile kurulan ilişkiler içinde önyargılar, olumsuz imajlar görülmektedir.

Sonuç olarak, kimliğin insanların kendilerini çeşitli inşaların ve şartların etkisi ile tanımladıkları aidiyet yerleri olduğu söylenebilir. Bu tanımlamalar duruma, değişen “ötekilere”, tehdit algılamalarına, konjonktüre, çıkarlara ve mücadelelere göre değişebilmektedir. İnsanların birden çok kimliğe sahip olmasına rağmen

¹⁰⁶ İnsanların kendilerini keşfetmeleri, tanımlamaları için “ötekilere “ ihtiyaç duymalıdır ki kendilerinin farkına varabilsinler. Bu durum, Lacan’dan Freud’a kadar farklı isimler tarafından dile getirilmiştir.

Sibel Karaduman, “ Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü” , **Jounal of Yaşar University**, Cilt 17, sayı 1, 2010, s. 2887; Nuri Bilgin, 2007, s.110-127. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız ; Dominique Schanapper, **a.g.e.**,

Freud’dun bakış açısına göre bu durum bireyden gruba kadar götürülebilir. Freud çocuğun yabancı kişileri ya da nesneleri özümsemeye başladığı özdeşleşme kurduğunu söyleyerek kuramında psikik yapının sürekli bir kimliğe sahip olduğunu dolaylı olarak vurgulamaktadır.

¹⁰⁷ Fulya Ereker, a.g.e. , s.60–62; Çiler Dursun, “Hegel’de Kendilik Bilinci ve Öteki İçindeki Yolculuk”, **Doğu Batı: İdeolojiler – I**, Cilt 7, Sayı 28, 2004, s. 181–193,

¹⁰⁸ Nuri Bilgin, 2007, s. 60-66. Ayrıca bakınız: J.François Bayart, **Kimlik Yanılsaması**, çev.Mehmet Boralı, İstanbul , Metis Yayınları, 1999; Paul du Gay, Jessica Evans ve Peter Redman (ed.) **Identity: A Reader**, Londra, SAGE Publication., 2000

bunların yukarıda bahsedilen önem derecelerinin çeşitli şartların etkisine bağlı olarak değişebildiği söylenilebilir. Yani başka bir ifade ile kimliklerin hiyerarşik bir yapısı olduğu, sıralamanın değişken olduğu sonucu çıkarılabilmektedir. Kimliklerin insanlık tarihinin her aşamasında kendini göstermesine rağmen, modernite sonrası dönemle birlikte önemli özne haline dönüşmüştür. Post modern dönem sayılan ya da başka bir ifade ile küreselleşme süreci, soğuk savaş sonrası etnik ve dinsel çatışmalar, batıda görülen yabacı düşmanlığı ve 11 Eylül sonrası daha çok tartışılmaya başlanılan “medeniyetler çatışması” ile siyasetin başat ögesi olduğunu söylemek mümkündür.

5.4. Kimlik Temelli Çatışmaların Tartışılması

Bu çalışmanın temel sorunsalı “kimlik temelli çatışmalar” üzerinden inşa edilmiştir. Dolayısıyla de öncelik kimlik çatışmasına ilişkin kurama verilecektir. Daha sonrasında yazarın kendi temel varsayımı üzerinden bu kuramın diğer çatışma kuramları ile iç içe geçtiği, benzeştiği ya da ayrıştığı yönler tartışılacaktır.

Çatışma her ne kadar bireylerin sahip olduğu farklı kişisel kimliklerin içselleştirme sürecindeki çelişkiler, sorunlar ve psikolojik travmalar¹⁰⁹ olarak anlaşılrsa da bu çalışmada,-çalışmanın ana konusunun grup kimliklerinin çatışmaları olması göz önüne alındığında- bireylerin iç çelişkileri ya da aralarındaki kişisel çatışmalardan ziyade makro ölçekli çatışmalar üzerinde durulacaktır.

¹⁰⁹ Sosyoloji ve psikoloji içinde bireylerin özellikle de modernite sonrası olarak ifade edilen dönemde kendi iç dünyalarında yaşadıkları kimlik bunalımları, çelişkileri de kimlik çatışması olarak ifade edilmiştir. Bakınız: Nuri Bilgin, **Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu**, İstanbul, 1999, Sistem Yayıncılık, 2. Baskı; Sefa Şimşek, “Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri”, **U.Ü. Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Say. 3, 2002, s. 29–39

Kimlik çatışması kuramları incelendiğinde çatışmanın, çalışmanın ilk kısmında belirtilen rasyonel (nesnel) ya da irrasyonel (öznel) olarak belirlenen türler üzerinden tanımlandığı görülmektedir. Öncelikle, yapılan antropolojik, sosyolojik, psikolojik ve psikiyatrik araştırma ve tartışmalarda kimlik temelli çatışmalarla ilgili olarak genel kabul görmüş bir yaklaşımın olmadığını, çalışma ve tartışmaların hâlâ devam ettiğini de belirtmek gerekir. “Çatışma Analizi ve Barış Çalışmaları” literatürü incelendiğinde ise “kimlik temelli, “çatışma ögesi olarak kimlik” ve “kimlik çatışmaları” gibi isimlerle de kimlik çatışmasına ilişkin teorilerin olduğu görülecektir. Bazı yazarlar kimlik temelli çatışmaları, salt farklı kültürel kimliklerin normlar, değerler üzerinden yaşadığı ayrışmalar, farklılıkların yol açtığı kavgalar biçiminde tanımlamaktadır. Kimi yazarlar ise yalnızca farklı etnik ya da dinsel vb güçlü kimlikler üzerinden bir araya gelmiş grupların kendi aralarında yürüttüğü mücadeleler ya da azınlık gruplarının belirlenmiş iktidar, kaynakların paylaşımı, statü, tanınma hedefler için verdiği mücadeleler ve savaşlar olarak tanımlamaktadır. Daha kapsayıcı olan ve daha yaygın kabul gören bir başka bakış açısı ise, kimlik temelli çatışmaları herhangi bir sosyal kimlik grubunun ister simetrik, isterse asimetrik¹¹⁰ olsun, belirlenmiş amaçlar ya da değerler üzerinden verdikleri mücadeleler olarak tanımlamaktadır. Diğer tanımların aksine son tanımın kapsayıcılığı düşünüldüğünde, sosyal (kolektif) kimlik gruplarının temel ihtiyaçları, çıkarları, siyasal iktidardan pay alma amaçları, ideolojik hedefleri, kabul edilme, tanınma, şeref, inançları ya da değerleri gibi mücadele alanları üzerinden devlete organlarıyla yaptıkları çatışmalar; sömürgecilik sonrası ulusal kurtuluş mücadeleleri; ideolojik grupların ideolojik grup kimlikleri üzerinden diğer ideolojik gruplarla

¹¹⁰ Simetrik çatışma; aynı güçteki grupların çatışmaları için kullanılırken, asimetrik çatışma eşitsiz güç gruplarının mücadeleleri için kullanılmaktadır.

iktidarı ele geçirmek adına yaptıkları iç savaşlar; devrimler; tarihin belirli aşamalarında görülen sınıfsal çatışmaları; din savaşları; hatta cinsiyet eksenli tartışma ve çatışmalar, üzerinde bileşilen bir kimlik tanımı olmasından ötürü kimlik çatışmaları olarak görülebilir. Böylelikle kimlik çatışmalarını da sayılan amaçlar ve değişkenler için yapılan, sürekliliği olan ve şiddet içeren mücadeleler olarak tanımlamak mümkündür. Kimliğin geniş tanımı ve kapsamına rağmen önceki bölümlerde değinildiği üzere, kitlesel ve yayılmış çatışmaların, etnik, dinsel, ulusal, ideolojik, sınıfsal olmak üzere hem duygusallığı yoğun hem de insanların hayatlarının ana eksenini onların etrafında belirledikleri kimlikler üzerinden yapıldığı görülmektedir.

Yukarıda bahsedilen kabuller ve çalışmanın temel varsayımının kompleks eklektizmine, daha önceki kısımlarda da değinildiği üzere asıl olarak çatışma kuramları literatürünün temel varsayımlarının iç içe geçip ortak noktalarının çok olmasının zaten eklektik teoriler kümesi olması da eklenince, kimlik çatışmalarına ilişkin tartışmalarının literatür içinde geçmesine kısaca değinildikten sonra kimlik çatışması çalışmanın temel varsayımı üzerinden tartışılacaktır.

M. Sherif'in 1953'te "Groups in Harmony and Tensions" isimli kitabında belirttiği üzere gruplar arası çatışmaların temelinde aslında gerçek çıkar çatışmalarını koruduğu iddiası yer almaktadır. Bu iddiaya karşılık 1970'li yılların sonuyla birlikte Tajfel ve Turner, "*sosyal kimlik teorisi*" ismini verdikleri yaklaşımlarında kişilerin ya da grupların ortada herhangi bir sebep yokken bile kendileri dışındakilere karşı kategorileştirmeler aracılığıyla olumsuz imajlar yükleyerek farklı şiddet türleri

uygulayabilecekleri varsayımını ortaya atmışlardır.¹¹¹ Daha sonraları M. B. Brewer , 2000’lerin başından itibaren kıyaslamalar sonucunda ortaya çıkabilecek negatif sosyal kimliğin de tek başına çatışmalar için yeterli olmayabileceğini, grupların arasında gizli veya açık çıkar çatışmaları, derin kültürel farklılık, ideolojik saplantı gibi başka dinamiklerin çatışmalara yol açabileceğini söyleyerek iki akımın bir nevi sentezini yapmıştır. Öncülüğünü Tajfel ve Turner’ün yaptığı daha çok özcü olarak kabul edilebilecek, kimlik çatışmalarını irrasyonel öğeler üzerinden tanımlayan kuramlar ilerleyen zamanlarda genişletilse de temel varsayım aynı kalmıştır: Grup kendi üyelerini yüceltirken, dışarıdakileri kategorize ederek olumsuzlaştırma, değersizleştirme, önyargı ve nesnel algılamalar yoluyla “biz” ve “öteki” ayrışmasına gitmekte; çatışma, daha çok psikolojik temelli, hayali ve zihinsel temsillere dayanarak, ortada somut sorunların olmasına gereksinim duyulmadan ortaya çıkabilmektedir. İdeolojik, dinî veya milli değerlerin, norm ve inançların tezatlıklarından, karşı tarafı yanlış anlamalardan dolayı oluşan algısal çatışmalar da bu grubun somut örnekleri olarak göstermektedir.¹¹² Sosyal kimlik gruplarının çatışmalarındaki en önemli noktalardan birisi de birçok kimliğe sahip olan bireylerin kimliklerinden herhangi birine dönük bir tehdit, güvensizlik ya da heyecan uyandırarak kimliğini harekete geçirecek bir durum veya olay halinde kimliğe olan bağın artmasıdır. Bu durumda kimlik bilinci yükselmekte, daha önce kültürel, sınıfsal ya da etnik bir aidiyet olarak var olup uyuyan bir prensesi¹¹³ andıran kimlik uyanmaktadır. İnsanların mobilize olmalarının kolay ve hızlı olduğu, kitlenin

¹¹¹ Muzaffer E. Yılmaz, 2006, s.38-42 ; Robert W. White, “ Social and Role Identities and Political Violence”, Richard D Ashmore, Lee Jussim, David Wilder (ed.), **Social Identity, Intergroup Conflict and Conflict Reduction**, New York, Oxford University Press, 2001, Cilt 3, s. 138-139

¹¹³ “Uyuyan prenses” daha çok milliyetçilik kuramları içinde modernist ve etno-sembolistlerin ulus inşası için kullandıkları bir tabirdir. Burada durağan konumda olan kimliğin politize olması da kastedilmektedir.

liderlerin etkisi ile her türlü yönlendirmeye açık olduğu ve grup olmanın getirdiği baskıyla her türlü bireysel tercihin yok edilerek grup içinde kolektif olarak hareket edildiği bu tür durumlarda da uyuşmazlıklar ve sorunların çatışmaya dönüşmeleri çok kolay olmaktadır.¹¹⁴ Diğer kimlik grupları ile olan rekabet ya da mücadele arttıkça, gruba bağlılık artmakta, diğer gruba karşı bakış açısı giderek olumsuzlaşmakta, ayrışma artmakta ve dolayısı ile de kolayca çatışma çıkabilmektedir.¹¹⁵ Başka bazı yaklaşımlara göre ise, kimliğin korunması ve güvende olabilmesi için karşı tarafa zarar vermenin hatta yok etmenin gerekli olduğu inancı nedeniyle çatışma kaçınılmaz olmaktadır.

Bu ana kuramların ışığında, kimlik eksenli çatışmaların çok boyutlu olduğu görülebilmektedir. Önceki kısımlarda bahsedilen kuramların tümünün kimlik çatışmaları ile ilgili yönlerinin bulunduğu, argümanların kimi noktalarda ortak olduğu, kimi noktalarda ise farklılaştığı görülmektedir.

“Temel İhtiyaçlar” ve “Görece Mahrumiyet” kuramları, insanların, dolayısıyla da grupların temel ihtiyaçlarının karşılanmadığı durumlarda uyuşmazlıkların çıkacağını, bu durumun neticesi olarak ihtiyaçlar üzerine mücadelelerin ve çatışmaların yaşanacağını iddia etmektedir. . Farklı ülkelerdeki iç savaşların kendilerini etnik, dinî, ideolojik vb. kimlikler üzerinden tanımlayan grupların, kimliklerini ifade etme, kabul edilme ve diğer politik, kültürel ve ekonomik taleplerinin karşılanmamasından kaynaklandığı görülmektedir. Bu daha

¹¹⁴ Bakınız: Vamık D.Volkan, **Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri**, çev. Özgür Karaçam, İstanbul, Okyanus Yayın, 2005,

¹¹⁵ Son yirmi yılda, sosyal ve davranış bilimciler kimlik ve benliğin gruplar arası çatışmaların üzerindeki etkisini daha da fazla vurgulamaktadırlar. Bu durumu sosyal toplumda bireyler arasında, toplumda gruplar arasında ve dünya da ulusların arasında olmak üzere üç aşamalı olarak açıklamaktadırlar. Ronal J. Fisher, “ Intergroup Conflict”, Morton Deutsch, Peter T. Coleman, Eric C. Marcus (ed.), **The Hand Book of Conflict Resolution: Theory and Practice**, San Francisco, Josses- Bass Press, 2006, s.177-179

çok ulus devletlerin içindeki azınlık gruplarının temel politik, kültürel, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmadığı, ayrımcılığın söz konusu olduğu¹¹⁶ durumlarda belirmektedir. Söz konusu koşullarda hem tepkisel olarak grup bilinci yükselmekte hem de inşa edilmekte, hem de hedef olarak konulan temel ihtiyaçlara ulaşmada - özellikle de demokratik yolların kapalı olduğu rejimlerde- şiddete başvurulmakta, dolayısıyla da devlet otoritesi ya da devlet otoritesini kontrol eden gruplarla çatışmaya girilmektedir. Öte yandan kimi yazarlar bu durumu devlet otoritesi ile farklı kimlik gruplarının çatışması olarak değerlendirirken, kimileri devlet iktidarına sahip baskın kimlik grubun diğer gruplarla çatışması olarak görmektedir. Rothman'a göre, yalnızca ihtiyaçlar değil, bazen de ihtiyaçların çıkarlara dönüşmesi çatışmalara yol açabilmektedir. Ulus devletler içerisinde yaşanan birçok çatışma bu açıdan değerlendirilebilir. Burton ve Azar'ın vurguladıkları gibi, çatışmalar ihtiyaçlar çerçevesinde gerçekçi nedenlerle çıkmış olsalar bile, zamanla yaşanan dönüşümle psikolojik boyutlar gerçekçi yönünün ötesine geçmekte ve çatışmalar daha da çözülmez bir hal alabilmektedir.

Merkezi otoritenin olmadığı ya da yıkıldığı yerlerde de kimlik temelli grupların iktidar, güç, statü, kültürel baskınlık, ekonomik kaynaklara sahip olma vb. konular üzerinden kıyasıya bir mücadeleye giriştikleri, bu mücadelelerin de şiddete dönüşmesinin çok kolay olduğu daha önce belirtilmişti. Bu tür çatışmalarda

¹¹⁶ Ayrımcılık, "yasal, kültürel ve ekonomik" olmak üzere üçe ayrılabilir. "*Yasal ayrımcılık*", hukuksal ya da siyasal olarak azınlık gruplarına eşit hak ve olanakların sağlanmaması yani eşit yurttaş olarak kabul edilmemesini ifade eder. "*Kültürel ayrımcılık*", yapısal şiddet içeren kültürel ayrımcılık, azınlıklarının dillerinin ve kültürlerinin alay konusu olması, medyada azınlık grubunun üyelerinin dolaylı olarak kötü ve hain adamlar olarak işlenmesi yapısal şiddet içeren ayrımcılık türünü ifade eder. Kültürel ayrımcılık, yasal ayrımcılık gibi çözüm bulunması kolay olmayabilir ve devam ettikçe gruplar arasında çatışma hali devam edebilir. "*Ekonomik ayrımcılık*"; azınlıkların gelir dağılımında dezavantajlı konumda olmaları, gelirden daha az pay almamaları, emek yoğun işlerde çalışmak zorunda bırakılmaları, kalkınma konularında arka planda tutulmalarını içerir. Muzaffer E. Yılmaz, **Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Sınır İçi Etnik Çatışmalar**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s.11-14

“kimlik”, insanların bireysel çıkarlarını kimlik çıkarları üzerinden görmeleri, iktidar ve kaynakların kullanımı ve başkalarını kontrol etme açısından başat rol oynayabilmektedir.¹¹⁷

Sonuç olarak, kimlik çatışmalarına ilişkin farklı iddialar temel olarak nesnel, realistlik, rasyonel olarak tanımlanan somut amaçlar ile öznel, soyut ve irrasyonel amaçlar üzerinden verilen mücadeleleri ayırmış olsa da, esasında ikisi birbirini destekler niteliktedir. Her ne kadar kimlikler için yapılan çatışmalar, ekonomik ve politik güç, statü kazanımı ve kaynakların paylaşımı gibi somut amaç ve kazanımlar için yapılsa da sonuçta diğer gruba bakış, tutum ve algılayış olumsuzlaşmakta, hatta zaman içinde yaratılan hizipleşme ve güçlü düşman imgesinin etkisi ile insani çerçevenin dışına taşmaktadır. Yani, nesnel çıkar ya da ihtiyaçlar üzerinden yapılan çatışma psikolojik ve psikiyatrik öğelerle beslenmektedir. Bazı durumlarda ise, ortada herhangi bir somut sorunun olmamasına rağmen grup içi bağın etkisi ve grup dışındakilere karşı olumsuz bakış açısının psikolojik etkisi ile suni sorunlar yaratılabilmekte, kimlik grubunun içindeki herhangi bir kişiye yapılan saldırı tüm gruba yapılmış olarak algılanabilmekte ve sosyal kimlik etkisi ile gruplar arasında çatışmalar çıkabilmektedir.¹¹⁸ Psikolojik veya psikiyatrik kökenlere dayanılarak, diğer gruplara karşı olumsuz bakış açısının önyargılar, etnosentrizm ve algılar üzerinden işlediği, gruplar arasında etkin bir iletişimin bu nedenle gerçekleşemediği iddia edilebilir. Ancak bunların doğrudan kimliğin tüm üyelerini kitlesel olarak

¹¹⁷ Örnek olarak bakınız: Cawd Young, **a.g.e.**

¹¹⁸ Psikolojik veya psikiyatrik kökenli olduğu iddia edilen, önyargılar, etnosentrizm ve algılar üzerinden, diğer gruplara karşı olumsuz bir bakış açısının olduğu, gruplar arasında iletişim ve ilişkilerin olmadığı görülebilir. Ama bunların doğrudan kimliğin tüm üyelerini kitlesel olarak seferber edecek bir çatışmaya dönüşeceği düşüncesinden ziyade, gruplar arası iktidar, kaynak, çıkar, statü vb. somut veriler üzerinden yapılan çatışmaların yarattığı psikolojik etkenlerin çatışmaya yol açacağı söylenebilir.

seferber edecek bir çatışmaya dönüştüğü düşüncesinden ziyade, çatışmaların gruplar arası iktidar, kaynak, çıkar, statü paylaşımı vb. somut nedenlerle gerçekleştiği üzerinde durulmalıdır. Bunların yarattığı psikolojik etkenlerin çatışmayı şiddetlendirdiği belirtilmelidir. Soyut sebeplere dayanan kimlik mücadelelerinin - grupların iç grup dayanışması ve grup dışı ötekileştirme olumsuz önyargıları beslese de- doğrudan çatışma doğurma olasılığının görece daha düşük olduğu görülmektedir. Bu durumda karşılıklı olumsuz düşünceler taraflar arasında soğuk hava estirse ve ufak çaplı çatışmalara neden olsa bile topyekûn kitlesel çatışmaların çıkma olasılığı görece düşük olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİNİ KİMLİKTEN ÇATIŞAN ETNİK KİMLİKLERE: KIBRIS ÖRNEĞİ

Çalışmanın Kıbrıs ile ilgili kısmında öncelikle adanın siyasi tarihi geçmişten alınarak toplumlararası çatışmalar, çatışmaların altında yatan sebeplerin gelişimi, dönüşümü ve çözüm süreçleri üzerinde daha ayrıntılı durularak anlatılacaktır. Tarihsel sürecin geçirdiği ivmenin ardından çatışan gruplar ve gruplar içindeki aktörler de vurgulanacaktır. Ayrıca, çalışmanın temel ilerleme konusu “ kimlik temelli çatışmalar” üzerinden olduğu için ilerleyen kısımlarda grupların farklı etkenlere göre kimliksel algılamalardaki dönüşümleri de tartışılacaktır. Yalnız çalışmanın önceki kısımlarında da değinildiği üzere kimliklerin çoklu olması, hiyerarşik yapının koşullara göre değişmesi dolayısıyla bir kimliğin ön plana çıkarılması diğerlerinin yok sayıldığı manasında algılanmamalıdır. Ayrıca toplumlardaki kimliksel değişimlere değinilirken, örneğin milliyetçiliğin yükselip Kıbrıslılık kimliğinin düşüşe geçtiği ileri sürülürken, toplum içindeki diğer kimliklerin yok sayılmadığı, etkisinin ve destek verenlerin olmasının devam etmekle birlikte, algısal ve toplumsal destek bulduğu tabanın da gücünün ve etkisinin değiştiği kast edilecektir. Her ne kadar, çatışmalar Türk ve Rum çatışması olsa da Türk ve Rumların içerisindeki üyelerin tamamı çatışmalara katılmamış ya da destek olmamıştır. Bu yüzden her grup üyesi kimliklerin hiyerarşik yapısı içinde kültürel kimliklerini bilseler de kültürel düzeyde kalanlar, çok fazla mücadeleye taraf olmamışlardır. Bu yüzden çatışmaların başlamasında olduğu gibi yürütülmesinde de kimlikleri politize olanlar aktif biçimde yer aldıkları için kimliklerin politize olması, politik kimlik gibi ifadeler kültürel kimlikten politik kimliğe geçişi ifade etmek için kullanılacaktır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında da değinileceği üzere önceleri

kültürel düzeyde olan ayrışma politik düzeye geldikçe kitlesel ayrışmaya dönüşecektir. Son olarak da çatışmanın kökleri ve sebepleri tartışılmaya çalışılacak ve çözüm çabalarındaki aktörler, yapıların etkilerine değinilecektir.

Tarihsel sürece değinmeden önce Kıbrıs'taki çatışmalara bakıldığında aynı ada üzerinde yaşayan farklı etnik ve dinsel kökenden gelen iki grup arasındaki uyuşmayan amaçlar üzerinden verilen mücadele göze çarpmaktadır. Çatışmalarda etnik kimlik ve etnik kimliğin hedeflerinin başat unsur olduğu görülse de etnik kimlik ayrışma aracı olarak dinsel kimlik tarafından desteklenmektedir. Çatışmalarda her ne kadar uyuşmayan hedeflerin ana unsur olduğu görülse de somut hedefler üzerinden verilen mücadelelerin yol açtığı çatışmaların arka planında psikolojik öğelerin de bulunduğu görülmektedir.

1. KIBRIS'IN VE KIBRIS'TAKİ ÇATIŞMALARIN TARİHİ

1.1. Kıbrıs Tarihinin Kırılma Noktaları

Kıbrıs adasının tarihi taş devrine kadar uzanmaktadır. MÖ 709'da Asur egemenliğine geçene kadar bağımsız krallıklar tarafından yönetilen ada daha öncesinde MÖ 1400' lü yıllarda Miken tüccarlarının ve Akanların kolonisi olmuş, MÖ 900–800 arasında da o dönemin tüccar devleti olan Fenikeliler tarafından yönetilmiştir. Kıbrıs, MÖ 709'dan 669'a kadar Asurlular tarafından yönetilmiştir. MÖ 669'a kadar bağımsız olan Kıbrıs, MÖ 560'da Mısırlılar tarafından fethedilmesine rağmen MÖ 525'de Mısır'ın Pers İmparatorluğu'na ilhak edilmesiyle Kıbrıs Krallıkları idari olarak Pers İmparatorluğu'na bağımlı hale gelmiştir. MÖ V. ve IV. yüzyılda Kıbrıs'ın tarihi Pers-Yunan ilişkilerinden etkilenmiştir. MÖ IV. yüzyılda Mısır tarafından yeniden alınan Kıbrıs, ardından MÖ 58'de Roma

tarafından alınana kadar Mısır'a bağılı kalarak yaşamıştır. Roma İmparatorluğunun MS 395'de ikiye ayrılmasından sonra, bugünkü Yunanistan'dan ayrı bir birim olarak Bizans İmparatorluğuna bağılı kalmıştır. Bu bağılılık, Kıbrıs'ta yaşayan halkın arasında tarihten gelen kültür ve dil bağlarının yanına “Ortodoks Hristiyan” olmak üzere etkisi daha güçlü olan bir bağ katmıştır. Kilise ile devlet arasında yakın ilişki gerekliliğini öngören Bizans İmparatorluğu, siyasal düzeninin etkisi ile Kıbrıs Hristiyan halkının Kilise liderliğinde birleşip Kilise tarafından yönetilmesini sağlamıştır. MS VII ve X yüzyıllar arasında çeşitli istilalara uğrayan ada, nihayetinde Haçlı krallarından I.Richard'ın fethinin ardından Guy de Lusignan'a verilmiştir. Bu tarihten XV. yüzyılın sonuna kadar Venedikliler tarafından ele geçirilene kadar feodal monarşi şeklinde yönetilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, adayı 1571'de fethetmiş, XIII. Yüzyıldan itibaren gücünü ve nüfuzunu kaybetmekte olan kiliseye geniş yetkiler tanımış, bu da Kilisenin güçlenmesini etkilemiştir. 1660 tarihinde Hristiyan halkının gayri resmi temsilcisi olarak kabul edilen piskoposlara 1754'de yayınlanan bir ferman ile halkın resmi temsilcisi olma sıfatı tanınmıştır. Piskoposlara bu yolla Rum toplumunun siyasi temsili olma, vergi toplama, dilek ve şikâyetlerini İstanbul'a iletme gibi yetkiler verilmiştir¹¹⁹ Kilise, Hristiyan halkının eğitiminde önemli yetkilere sahip olmuştur dolayısıyla halk da din, eğitim, kültür, sosyo-ekonomik alanlarında Kilisenin etkisinde kalmıştır.

Kıbrıs'taki iki toplum ve bu toplumların aktörlerine değinilmeden önce belirtilmesi gereken şey, toplumların birinde kimliksel dönüşümün ve değişimin yaşandığı söylenirken bunun tüm toplumu tamamen kapsayarak diğer grupların yok sayıldığı anlamı yerine, elitlerin belirlediği toplumsal akımların bulduğu yani etkili

¹¹⁹ Sebahattin İsmail, **Kıbrıs Sorununun Kökleri İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları**, Lefkoşe, Aha Yayınları, 2000, s.17

olduğu taban kastedilecektir. Yani farklı kesimlerin arasındaki mücadelenin, kitlenin kimlik anlayışı, politik davranışları ve ideolojik algıları üzerindeki etkisi kast edilecektir.

Osmanlı Devleti, Rusya ile yaptığı savaşta İngiltere'nin desteğini ve yardımını alabilmek için 1878'de daha sonra boşaltmak kaydı ile İngiltere'nin Kıbrıs'ı işgaline izin vermiştir. İngiltere, I.Dünya Savaşında Osmanlı ile İngiltere'nin karşılıklı olarak savaşmalarını bahane ederek 1878 Anlaşmasının geçersiz olduğunu söyleyerek Kıbrıs'ı ilhak etmiştir. 24 Temmuz 1924'de imzalanan Lozan Anlaşması'nın 20.maddesi ile Türkiye, İngiltere'nin Adayı ilhak etmesini resmi olarak tanımıştır.¹²⁰

İngiltere, yönetimi eline aldıktan sonra adadaki sosyo-ekonomik ve politik yapıyı değiştirmiştir. Türkler imtiyazlı konumlarını kaybederek artık azınlık olarak konumlandırılmışlardır. Kilise ise “milletin başı” sıfatını ve gücünü kaybetmiş, vergiler aracısız doğrudan İngiliz yönetimi tarafından toplanmaya başlamıştır. İngiliz yönetimi, eğitimi kısmi de olsa değiştirilmiş, bu gelişmelerin yansıması olarak da ekonomik yapı dönüşüme uğramış, sınıfsal hareketlilikte güçlenme görülmüştür.¹²¹

Fransız Devrimi'nin etkisi ile gelişen ve hızla yayılan milliyetçilik Osmanlı Devleti'nin içinde yaşayan birçok ulus gibi Yunanistan'ı da etkilemiştir. Dolayısıyla, Yunanistan'da, Osmanlı'ya karşı başlayan ayaklanma ve bağımsızlığın kazanılması, Mora İsyanları ve Girit'in Yunanistan'a ilhak edilmesi, Yunanistan'da başlayarak

¹²⁰ Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977, s. 8–16

¹²¹ Niyazi Kızılyürek, “Birinci Cumhuriyet'ten Yeni Kıbrıs'a”, Masis Kürkçügil(ed.), **Kıbrıs Dün ve Bugün**, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003, s.16–17

tüm Helenleri etkileyen Megali İdea'nın¹²² yansıması olan Enosis'e birçok etken Kıbrıslı Rumlarda etnik odaklı kimlik bilincinin gelişimini sağlamıştır. Bu durumun sonucunda da kimlikle ilgili politik talepler ortaya çıkarak Büyük Helen ulusunun bir parçası olarak "Anavatan" ya da "Ulusal Merkez" gibi görülen Yunanistan'a bağlanma amacını güçlendirmiştir. İleriki kısımlarda da değinileceği üzere Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanarak ulus devletini kurması, Mora'nın isyanın ardından Yunanistan'a bağlanması Kıbrıslı Rumlar arasında milliyetçi bir etki yaratmıştır. Ama asıl güçlenme ve yayılma 1848'de Yunanistan'ın Megali İdea'yı devlet politikası haline getirip adadaki Rumlarla ekonomik, kültürel ve politik bağlarını güçlendirerek doğrudan destek vermesi ve özellikle de kimlik inşası için eğitim kurumları ve Kilise aracılığı ile yaptığı yönlendirmelerle başlamaktadır. Bahsedilen etkenler ve yönlendirmeler aracılığı ile yayılan milliyetçi dalganın etkisi artıkça Yunanistan'a bağlanma talebi artmış, gerek Osmanlı yönetimine gerekse de ardından gelen İngiliz yönetimine bazen şiddete kadar varabilen farklı yollarla dile getirilmiştir.¹²³ Yunanistan'a bağlanma isteğinin yansıması olan ayaklanma girişimleri ve çatışmalar ilgili kısımlarda da tartışılacağından bunun yanında bu kısımda tarihsel sürecin önemli noktaları anlatılmaya çalışılacağından

¹²² Kelime anlamı ile "Büyük İdeal, büyük fikir" olan Megali İdea 1453'te kaybedilen İstanbul'un tekrar alınarak Yunanistan, Girit, Rodos, Kıbrıs, Anadolu ve Büyük İskender'in uzandığı İskenderiye'ye kadar olan topraklardan oluşan bir Helen İmparatorluğu olarak kabul edilen büyük Bizans İmparatorluğu kurma planıdır. Kurulacak imparatorluğun başkentinin ise Bizans'ta olduğu gibi hala Rumlar tarafından "Konstantinopolis" olarak anılan İstanbul'un olması planlanmaktaydı. Megali İdea, ilk kez Rigas Ferreros adlı bir Rum tarafından gündeme getirilmiş, bu amaçla ilk Megali İdea haritası 1791-1796 yılları arasında Bükreş'te hazırlanmış, ardından da 1796'da Viyana'da yayınlanmıştır. Megali İdea'nın yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılmasının Rum Ortodoks Kilisesi ve Ortodoks mezhebinin merkezi olan İstanbul'daki Patrikhane tarafından üstlenildiği iddia edilmektedir. Megali İdea'nın yansıması ilk 1821 yılında Mora isyanı patlak vermesi ile kendini göstermiştir. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Megali İdea haritası içinde yer alan toprakların Rumlar tarafından ele geçirilmesi için yoğun faaliyetlerde bulunulmuştur. Sonrasında da Girit, Rodos, 12 adalar ve diğer Ege adaları ele geçirilmiş, Anadolu'ya asker çıkarılmıştır. (Sabahatin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 1998, s. 3-4)

¹²³ Clement Dodd, **The History and Politics of the Cyprus Conflict**, Palgrave, Macmillan, 2010, s. 3-4

çok üzerinde durulmadan yapıya ve siyasi tarihe etkisi irdelenecektir. İngiliz yönetimi, yukarıda bahsedilen ve ağırlığını Enosis isteğinin yaptığı hareketlenmeyi yatıştırmak üzere 14 Eylül 1882 tarihli anayasa düzenlemesi yaparak bir İngiliz Yüksek Komiser başkanlığında 12 üyesi seçilmiş, 6 üyesi atanmış olmak ve seçilenlerin de 9'u Hristiyan, 3'ü Müslüman tarafından seçilecek, yetkileri sınırlı bir yasama konseyi kurdurarak bir meclis oluşturmuştur.¹²⁴ Dolayısı ile kurulan mecliste bir bütün olarak Kıbrıs halkının değil, adada yaşayan Hristiyan ve Müslümanların nüfus oranına göre temsil edilmesi kabul edilmiştir. Bu durum Müslüman halkı azınlık durumuna düşürürken, uygulamada atanan 6 üye Yüksek Komiser ile aynı yönde oy kullanarak Hristiyan Rum çoğunluğu pasifize etmiştir. Aslında İngilizlerin böyle bir yol izlemelerini grupların arasını açarak azınlıkları yanına çekmek için iş birliği yapmayı hedeflediğine bağlayanlar da vardır. Adanın İngiliz sömürgesi olduğunun ilanının ardından 1925'de yapılan değişiklikle yönetim yapısında değişikliğe gidilmiş ve Yüksek Komiser yerini Vali'ye bırakırken, meclisin üye sayısı 24'e yükseltilmiştir. Yasama konseyinin dağılımı seçilmiş üyenin 12'si Hristiyan-Rum, 3'ü Müslüman- Türk ve 9 atanmış üyeden oluşuyor, yeni yapılan değişiklikle de Rumların tek başlarına karar vermelerine izin verilmemesi amaçlanmıştır.¹²⁵ Bu değişiklikle sistem, grupların birbirlerine karşı rekabet içinde olmalarına neden oluyor, güvensizlik hislerini arttırıyor ve çıkarlarının farklı olduğu imgesi oluşturuyordu. Diğer taraftan mecliste tartışılan konuların yarattığı gerilim zaman zaman topluma da yansıyor ve toplumlar arasındaki ilişkileri ve bakışları da

¹²⁴ Yasama Meclisi kurulmadan önce 1881'de dönemin Başpiskoposu İngiliz yönetimine nüfusa göre temsil isteyen bir muhtara sunarken, Türkler eşit dağılım talep etmişler, bunun gerçekleşmemesi üzerine de Müftü Esseyid Ahmet Asım başkanlığında çeşitli protesto gösterilerinde bulunuşlardır, Sebahattin İsmail, 2000, s. 37

¹²⁵ Ahmet Aydoğdu, **Kıbrıs Sorunu ve Çözüm Arayışları: Annan Planı Süreci**, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2005, s. 10

etkileyebilmektedir. Yani Meclisteki dağılım ve istekler Rumlar ve Türklerin arasındaki yarılmayı ve politik çıkarların farklılaştığı algısını da arttırmaktaydı. Hem 1882 yılında hem de 1925 yılında yapılan değişikliklerle oluşturulan her iki mecliste de gruplar arası denge üzerinden bir dağılımın olmasına rağmen, kararlar İngiliz Valisinin onayı olmadan uygulanamıyordu. Bu yapı Rumların Enosis amaçlı çıkardıkları 1931 ayaklanmasına kadar devam etmiştir.¹²⁶

1931'e kadar geçen süreç içerisinde Kıbrıslı Rumların kimlik algılamalarındaki gelişim ve dönüşümün anlatıldığı ileriki kısımlarda ayrıntılı anlatılacağı üzere, Yunan ulus devletinin yönlendirmesi, Rum elitlerinin ve Kilise'nin etkisi ile Rumların milliyetçi duyguları iyice kabarak Enosis isteğinin geniş kitleler tarafından kuvvetli destek bulduğu görülmektedir. Enosis birikiminin patlaması da 1931'deki İngiliz yönetiminin yeni gümrük vergisi koymasıyla birlikte başlayan tartışmaların alevlenmiş, Başpiskopos'un ve Rum önderlerin yönlendirmesi doğrultusundaki protestolar Enosisci bir harekete dönüşerek Valilik binasının Yunan ulusal marşının söylenerek yakılması ile tüm adayı saran bir isyan başlamıştır. Bu isyan hareketi sırasında en önemli rolü Kilise üstlenmiştir. Makarios, tüm Ortodoks Rumların büyük Yunanistan ulusunun vatandaşları olduklarını ve işgalin bitmesi gerektiği, Enosis'in derhal uygulanması gerektiğini yönünde bir bildiri yayınlamıştır.¹²⁷ Bunun üzerine İngiltere isyanı sert ve kanlı bir şekilde bastırılmış, adadaki birçok lideri sürgüne gönderip, anayasayı yürürlükten kaldırarak, siyasi faaliyetleri yasaklamıştır.¹²⁸ İsyanın ardından İngiliz yönetimi, Kilise üzerinde denetim kurmaya çalışmış ve bazı din adamlarını sınır dışı etmiştir. Bunun yanında

¹²⁶Zenon Stavrinides, **The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood**, Lefkoşa, Loris Stavrinides Press, 1975, s. 13-19

¹²⁷ Zenon Stavrinides, **a.g.e.**, s.21

¹²⁸ Sebahattin İsmail, 2000, s.21

ilköğretimi merkeze bağlayarak Türk ve Yunan tarihlerinin okutulmasını yasaklamış, kapattığı Meclisin yerine 1933’de Vali ve valinin atadığı 4’ü resmi 10’u gayri resmi üyenin olduğu “İstişare Konseyini” kurmuştur.¹²⁹ Köy muhtarlarının vali tarafından atanması, yönetimin izni olmadan cemaatlerin okullarda ve ilgili yerlerde kendi bayraklarını asamaması, basının sansürlenmesi gibi yöntemlere de başvurmuştur.¹³⁰ Bu arada çıkan isyana Türkler duydukları endişe ve güvensizlikten dolayı karşı olmuşlardır.¹³¹ İsyanın ardından İngiliz yönetiminin uyguladığı sıkıyönetim aslında ters tepmiş, Kıbrıslı Rumlar arasında milliyetçilik ve Enosis istemi kitlesel desteğini arttırarak güçlenmiştir. Yalnız burada baskıcı politikaların yanında, II. Dünya Savaşı sonrası sömürgelerdeki bağımsızlık hareketlerinin, On İki Ada’nın Yunanistan’a bırakılması gibi etkenlerin de önemli rol oynadığını belirtmek gerekmektedir. Aynı dönemde ekonomik gelişmelerle bağlı olarak Kıbrıslı Rum ve Türkler arasında sınıf bilincinin oluşmasıyla işçi örgütleri ve sendikaların kurularak, iki toplumun işçi sınıfının üyelerinin birlikte çalışmaya başladığı görülmüştür. Kurulan ve gelişen işçi örgütleri, sendikalar ve sol eğilimli akımlarla Kıbrıslı Rumlar arasındaki en güçlü muhalif akımların kuruluşunun temelleri atılmıştır.

Dışarıda Yunanistan merkezli milliyetçi dalgalanma, bağımsızlık hareketleri, bazı Helen topraklarının Yunanistan’a bağlanması, içeride de Kilise merkezli ve Yunanistan yönlendirilmeli gelişen milliyetçilik Kıbrıs Rum toplumu arasında Enosis tartışmalarının hız kazanması üzerine, İngiliz yönetimi adanın durumu ve geleceği için tartışmalara açmaya başlamış, aynı yıl 1946’da Başpiskopos Leontios Enosis’e

¹²⁹ Sevin Toluner, **a.g.e.** , s. 16

¹³⁰ Ahmet Aydoğdu, , **a.g.e.** , s. 420

¹³¹ Sebahattin İsmail, 2000, s 283-286

gidecek bir “self-determinasyon” talep etmiştir.¹³² 1947 ile birlikte Kıbrıs’taki katı rejim yumuşamaya başlamış, sürgüne gönderilen din adamlarının adaya dönmelerine izin verilmiş ve belediye seçimleri yapılmıştır. 1947’de İngiltere bu ateşi söndürebilmek için Kıbrıs’a bir tür özerklik vermeyi öngören bir taslak hazırlayarak anayasal bir takım değişiklikleri gündeme getirmişse de Kilise buna sert biçimde karşı çıkmış ve hemen Enosis’in gerçekleştirilmesini istemiştir. Özerklik girişimlerini lanetleyen Kilise Rumları kilisenin kanatları altında Enosis için mücadeleye çağırmıştır. Bu arada o dönem Yunanistan’da yaşanan iç savaşın etkisi ile Kıbrıslı Rumlar Yunanistan’dan etkilenmiş, Rumlar arasında ciddi ideolojik bölünmeler ve tartışmalar yaşanmaya başlamıştır.¹³³ Nihayetinde yükselen milliyetçilik ve Enosis talebinin sonucu 15 Ocak 1950’de Kilise’nin yaptığı referanduma yansımış, Kıbrıslı Rumların yüzde 95,7’lik bir oran ile İngiliz yönetim altında mutsuz olduklarını ve Enosis ile Yunanistan’a bağlanmayı istedikleri görülmüştür.¹³⁴

Enosis’in demokratik yollar ve anayasal mücadele ile gerçekleşmeyeceği, çabalarının sonuçsuz kalması ile çok önceleri anlayan Kıbrıslı Rumlar, hem tüm dünyada görülen “ulusal kurtuluş mücadeleleri” hem de artık kendini daha fazla hissettirmeye başlayan Yunanistan’dan bulduğu destek ile birlikte Enosis mücadelesine ivme kazandırmış ve şiddete yönelmeye karar vermişlerdir.¹³⁵

¹³² Zenon Stavrinides, **a.g.e**, s.21

¹³³ Niyazi Kızılyürek, **Milliyetçilik Kışkırtıcılığı Kıbrıs**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 91

¹³⁴ Mehmet Hasgüler, **Kıbrıs’ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu**, Ankara, Öteki Yayınları, 1998, s. 361

¹³⁵ Makarios, o dönemin kendine has şartlarından dolayı Yunanistan hükümetinden ilk başlarda doğrudan destek bulamayınca, istediği mücadeleyi gerçekleştirmek(özellikle de silahlı mücadeleyi), Atina’daki milliyetçi örgütlerle ilişkiye geçmişti. Yunan iç savaşı sırasında Grivas tarafından kurulan X örgütü ile görüşmeler yapmaya başlamışlardı. X örgütü lideri Grivas antikomünist, yobazlık derecesinde dindar aşırı milliyetçi biri olarak tanınmaktaydı. (Niyazi Kızılyürek, **Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti: Doğmamış Bir Devletin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 96-98)

1950'lerle birlikte Kıbrıslı Enosisçi Rumlar, Yunan liderler aracılığı ile Kıbrıs konusunu uluslararasılaştırmayı amaçlarken, siyasal mücadele ile başarı sağlanmaması durumunda silahlı eylemler yolu ile başarı sağlanacağına inanılmasından dolayı silahlı mücadeleye daha da önem vermeye başlamalardır. İlerleyen kısımlarda da görüleceği üzere bu da daha önceleri kökleri atılan Rum ve Türk geriliminin şiddet içermesine yol açacaktı. 1951'de Makarios ile Yunanistan'daki iç savaşta komünistlere karşı kazandığı "başarılarla" ünlenen General Grivias, Kıbrıs'taki silahlı mücadele konusunda görüşmelere başlamış, ardından da Grivias, Kıbrıs'a giderek gerekli askeri ve politik hazırlıkları yapmaya başlamıştır.¹³⁶ Makarios'un önceleri gerilla savaşı konusunda kötümser olduğu ve yalnızca sabotajların yapılmasından yana olduğu görülse de sonrasında Grivias ile hemfikir olmuş, (bazı kaynaklarda bu durum Makarios'un Grivias'ın güçlenmesinden endişe ettiğinden dolayı gerilla örgütlenmesine başvurmasını istememesine bağlanmaktadır.) ardından da 1952'de Atina'da Özgürlük Komitesi'ni kurmuşlardır. Kıbrıs'taki savaş ve mücadele tüm Yunan ulusunun mücadelesi gibi algılandığından kurulan komite Yunanistan tarafından asker, silah, propaganda ve diplomatik açıdan desteklenmiştir. BM Genel Kurulu Yunanistan'ın Kıbrıs'a da self-determinasyon konusunun uygulanması isteğinin karşılık bulmaması üzere, Grivias tarafından kurulan EOKA (Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü) isimli örgüt 1955'de İngiliz idaresine karşı eylemler başlamış, hedeflerine İngiliz subay, polis, memur ve görevliler ile hain olarak nitelendirdikleri komünistler ve "işbirlikçileri" de koymuştur. Silahlı mücadele başladığında, milliyetçi eylemlerin çok daha önce başlamasına rağmen çoğu insan silahlı mücadelenin nasıl karşılanacağını

¹³⁶ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt. I: 1919-1980, İstanbul**, İletişim Yayınları, 2002, s.599-600

sonuçlarının ne olacağını bilmiyordu. Komünistlerin, Grivas’a olumsuz bakmalarından dolayı ilk başlarda muğlâk bir tutum takındıkları görülse de silahlı mücadele ile birlikte İngiliz yönetiminin verdiği sert tepkiyle gelen cezalar, neredeyse tüm Rumları batan aynı gemide oldukları konusunda birleştirmiştir. Rumlara karşı İngiliz yönetiminin sert cezai yaptırımları Rum toplumu içindeki birlikteliği arttırarak, kimlik oluşumunu kuvvetlendirmiştir. Ayrıca, Rum toplumunun İngilizlere karşı verdiği mücadeleye destek bazı yerlerde gönüllülük üzerine olmasına rağmen, bir taraftan EOKA da kendisine destek vermeyenleri cezalandırmaları yüzünden zorunluluk hali de almıştır.¹³⁷

Bombalama, suikast, saldırı gibi şiddet eylemlerinin artmaya başlaması üzerine, İngiltere çeşitli çözüm yolları aramış, fakat tarafları memnun edecek bir sonuca ulaşamaması üzerine 20 Haziran 1955’de Yunanistan ve Türkiye’yi de çağırarak bir konferans organize etmiş, dolayısı ile Kıbrıs sorununun uluslar arası boyuta taşınması soruna resmiyet kazandırmıştır. kazanmıştır.

Bu arada Rumlar arasındaki EOKA hareketinin güçlenmesinden ve kitlesel desteği artan milliyetçilikten endişe duyan Türklerde tepkisel bir kimlik bilinci gelişmiştir. Türklerin kimliksel algısı, gelişimi ve dönüşümünün ilerleyen kısımlarda ilgili yerlerde daha ayrıntılı tartışılacaktır. Yalnız burada belirtmelidir ki Türk ulus devletinin kurulmasından etkilenen Kıbrıs Türk milliyetçiliğinin, geniş toplumsal destek, taban ve etki alanı bulması “Rum tehlikesi ve korkusu” ile hızlanmıştır. 1920–1923 yılları arası Türkiye’de yaşanan gelişmelerin etkisi Kıbrıslı Türkler üzerinde kendini hissettirecek dereceye ulaşmış, İngiliz sömürge yönetimine karşı

¹³⁷ Zenon Stavrinides, **a.g.e.** , s.24-30. 1955-58 arasında EOKA Türklerden ve İngilizlerden çok daha fazla Rum’u kendilerine destek vermedikleri, komünist ya da işbirlikçi oldukları gerekçesi ile öldürmüştü.

eleştiriler yöneltmeye başlamışlardır. Türkiye’deki Kemalizm’den etkilenen bu kesimler sekülerliği benimsemiş, Türkiye’de yapılan reformların Kıbrıslı Türklerin arasında da uygulanmasını istemiş, İngiliz yönetimine karşı durmuşsa da o dönem için çok fazla taban bulamamışlardır. İronik bir şekilde yeni gelişen Kemalist kesim için kimi yerlerde Türkiye’deki gibi devrim ve sömürüden kurtulma gibi çabaları çok fazla olmadığı iddia edilirken, kimi kaynaklarda ise İngiliz yönetimine karşı Kıbrıslı Rumlarla işbirliğine girdikleri yazmaktadır.¹³⁸ Yeni gelişen Kemalist elit, geleneksel olarak İngiltere ile işbirliği yapan dindar “Evkafçılara” muhalefet etmeye başlamış ve 1920’lerin sonu ile 1930’ların başında toplumsal desteğini arttırmaya başlamıştır. Türkler arasında 1920’lerle daha çok kendini gösteren çekişme sert tartışmaları beraberinde getirmiştir. Türkiye’deki dönüşümü kendilerine örnek alan Kemalistlerin etkisi ile Kıbrıslı Türkler “bir kadının mı yoksa müftünün mü” yönetici olması gerektiği gibi konuları hararetle tartışmışlardır.¹³⁹ Yeni gelişen bu akım toplumun üzerindeki etkisi günden güne güçlenmiştir. Örneğin -Türkiye Konsolosluğunun da desteği ile- 1930’da topladıkları “Milli Kongrenin” sonuç bildirgesi, “Türkiye’de yapılan Kemalist reformların Kıbrıslı Türklerin kurumlarında ve yaşam tarzlarında da uygulanması” kararı alınmış, 1931’de Kavalin Meclisine Evkafçılar yerine Kemalist bir Türk seçilmiş, bir nevi Türk-İngiliz işbirliğini sona erdirmişlerdir. Bu dönemde İngiliz yönetiminin Kıbrıslı Türklere, Müslüman kimliğini pompaladığı, Kemalistlere karşı Evkafçılara desteklediği görülmüştür. İleride de değinileceği üzere İngiliz yönetimi, 1940’lardan itibaren Müslüman kimliği yerine artık Türk kimliğini destekleyecektir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngilizlerin de desteği ile Türkler

¹³⁸ Daha ayrıntılı bilgi için şu eserlere bakınız: Nergis Canefe, Anavatan **Yavru Vatana Milliyetçilik, Bellek ve Aidiyet**, çev. Deniz Boyraz, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, Niyazi Kızılyürek, a.g.e., 2003 ve Altay Nevzat, **Nationalism Amongst The Turkish Cyprus; The First Wave**, Oulu , Oulu University Press, 2005

¹³⁹ Nergis Canefe, **a.g.e**, s. 369-370

kendi iç cemaat güçlenmesi için bir nevi seferberlik başlatmışlardır. 1948’de kurulan Özel Türk Komitesi aile hukuku, evkaf, gibi konularda seküler reformlar yapmışlardır. İngiliz yönetiminin desteğinin sebebine bakıldığında ise Türkleri, Rumların yükselen Enosis’e karşı denge unsuru görmesi ve Türkiye’nin Kıbrıs üzerinde Yunanistan’ın hedefine benzer bir hedefinin olmadığı düşüncesi idi.¹⁴⁰ Kıbrıslı Türklerin arasındaki kimliksel hareketlenmenin yansıması politik yaşama ve örgütlenmelerine yansımaya başlamıştı. Her ne kadar 1924 yılında "Kıbrıs Türk Cemaat-ı İslamiyesi" isimli bir örgüt kurulmuş olsa da Kıbrıslı Türklerin bu çerçevede kurdukları ilk kapsamlı kitlesel örgütü olan KATAK, 1943’de kurulmuş ardından 1948’de kurulan Özel Türk Komitesi 29 Ekim’in Kıbrıs’ta kutlanmasını, Türkiye’den ders kitaplarının getirilerek okutulmasını İngiliz yönetimine kabul ettirmiştir.¹⁴¹ Türk İşleri Komitesi ile birlikte Kıbrıslı Türkler ile Türkiye arasındaki iletişim köprüleri daha da kuvvetlendirilmiş olup kültürel, ekonomik ve eğitimsel yardımlar başlamıştır. Nihayet 1949’da Kıbrıslı Türklerin büyük bir çoğunluğu aralarındaki farklılıklarından kaynaklı Enosis tehlikesine karşı birleşmişler ve Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonlarını kurmuşlardı.¹⁴² Bu arada Kıbrıslı Türkler arasındaki tartışmalar tarih yazımını da etkilemiş milliyetçi Kıbrıslı Türk kaynaklar Türklerin hep eşit statü savunduklarını iddia ederken, muhalif kanatlar 1950’lerin başlarına kadar kendisini daha çok azınlık gibi gören Türklerin, Türkiye’nin

¹⁴⁰ Muzaffer Ercan Yılmaz, “The Cyprus Conflict And The Question of Identity”, **Uluslararası Hukuk ve Politika** Cilt, 1, No: 4, 2005, s. 74–90,

¹⁴¹ Nergis Canefe, **a.g.e.** , s. 371

¹⁴² **A.g.e.** , s.228

desteğini hissetmeye başlamalarıyla birlikte azınlık söyleminden vazgeçerek eşitliğe yöneldikleri iddia etmektedir.¹⁴³

Yukarıda bahsedilen örgütlenmeler ve politik talepler önceleri yerel ve bölgesel düzeyde başlamıştır. Sonrasında Türklerin aralarındaki birlikteliklerini güçlendirmeleri ile çeşitli platformlarda Enosis karşıtlıklarını ve Taksim isteklerini daha güçlü dile getirmeye başladıkları görülmüştür. Bu mitinglerin en önemlilerinden birisi olarak gösterilen 1948'deki Lefkoşa'da Enosis karşıtı yapılan büyük mitingde, 8 Türk yaşamını yitirmiştir.¹⁴⁴ Ardından başka mitingler de gelmiş ve değişik düzeylerde toplumlar arasında gerginlikler yaşanmıştır. O dönem için Rumların açık hedeflerinin İngilizler olmasına rağmen, Türklerin bu hareketlenmelerinin kendilerini de hedef alabileceği ve Enosis'in gerçekleşebilmesi gibi endişelerinin olduğu görülmektedir.¹⁴⁵ Bu durumun yansıması olarak, Türk toplumunun birincil hedefinin Enosis'in engellenmesi olduğu söylenebilir. Diğer yandan, İngiliz yönetiminin çekilmesi ile yaşanacak olası bir bölünme durumunda ise Türkiye ile birleşmenin olduğu görülmektedir. Türkiye'de yeni kurulan rejimden etkilenen Kıbrıslı Türklerin Enosis karşıtlığı ve olası bir bölünme durumunda Türkiye ile birleşmeyi amaçlayan milliyetçi hareketlere öncülük etmişlerdir. Türkler, yeni gelişen milliyetçi kesimlerin etkisi ile daha güçlü organize olmaya başlamışlar, ardından Türkiye'nin de soruna resmen taraf olması ile birlikte legal yolda "Kıbrıs Türktür Partisi'ni", Türkiye'nin üstü örtülü olarak kurdurduğu iddia edilen Volkan isimli direniş örgütünü kurmuşlardır. Kurulan bu örgüt EOKA'nın polis, memur ya da sivil Türklere saldırması halinde hemen karşılık vereceği yönünde bildiriler

¹⁴³ Bakınız: Bülent Evre, **Kıbrıs Türk Milliyetçiliği; Oluşumu ve Gelişimi**, Lefkoşa, Işık Kitapevi Yayınları, 2004; Sebahattin İsmail, 2000, a.g.e.

¹⁴⁴ Sebahattin İsmail, 2000, s. 12-13

¹⁴⁵ Clement Dodd, **a.g.e.**, s.20

dağıtarak hem varlığına destek bulmaya çalışmış hem de Türklerin temsilcisi ve koruyucusu olduğunu göstermek istemiştir. Daha sonraları bu yapı Türkiye'nin desteği ile daha da güçlü örgütlenerek ileriki kısımda daha ayrıntılı değinilecek olan TMT' ye dönüşecektir.¹⁴⁶ Bu dönem için değinilmesi gereken önemli noktalardan birisi de EOKA'nın eylemlerini öncelikle, İngiliz yönetimine ve ona bağlı çalışanlara yönelttiğidir. İngiliz yönetiminin polis ve jandarma kuvvetlerinin büyük çoğunluğunu Türklerden oluşmasından dolayı Türkleri etkilemesidir. EOKA'nın İngiliz yönetimine bağlı çalışan Türk polislere karşı girişmiş olduğu şiddet eylemleri Türkler arasında doğrudan Türklere yönelmiş gibi algılanıyordu, bu durum ilerleyen kısımlarda da değinileceği üzere zaten ilişkileri gergin olan iki toplumun kolayca çatışmaya dönüşmesine neden olacaktır.

Kimi Kıbrıslı Türk seçkinler, Enosis'i engellemenin yolunun Türkiye'yi Kıbrıs sorununa bağlamak gerektiği düşüncesi ile Türkiye'deki milliyetçi kesimlerle 1920'lere dayanan ilişkilerini daha çok arttırmışlar, özellikle de Turancılarla yakından ilişkiler kurmuşlardır. Bunun sonucunda ise Türkiye, kamuoyuna Kıbrıs konusunu getirmeyi başarmıştır. 1940'larla birlikte Kıbrıslı Türk toplumu arasında etnik temeli kimlik kabulü bazı sol kesimler dışında etkisini toplum üzerinde belirgin biçimde göstermiş, milliyetçiliğin kendi jargonu içindeki ifadesi ile “uyanışından yükselişe geçtiği” dönem olmuştur. 1940'larda Kıbrıslı Türkler arasında milliyetçiliğin bu kadar güçlenmesinin sebeplerinin başında II. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlık hareketlerinden etkilenen Rumların Enosis faaliyetlerini hızlandırması gelmektedir. O dönem iyice hız kazanan kimlik inşasının gerilen

¹⁴⁶ Melek Fırat, **a.g.e.**, s. 602-603. TMT ile ilgili daha çok tartışma için bakınız: Sibel Gülcan Akgün, **Türk Mukavemet Teşkilatı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009

ortamın da etkisi ile kendisine kolayca yer bulduğu görülmüş, bu da gerek Kıbrıslı Türk milliyetçi elitlerin gerekse de Türkiye’den getirilen öğretmen ve kitaplarla ile yapılmıştır.¹⁴⁷ Yalnız belirtmelidir ki, 1940’lı yıllarda Kıbrıslı Türklerin Enosis tepkisi ile etnik ve kültürel bir uyanışa geçmelerine rağmen bu tepkiselliğin, İngiltere adadan çıkması halinde Kıbrıs’ın Türkiye’ye verilmesi amaçlı söylemin ötesine geçememiştir. Etnisite temelli Türk milliyetçiliği için Kıbrıs topraklarının bir anlamı olmadığı, bunun yerine Türklük üzerinden kurgulandığı görülmektedir. Bu oluşturulurken her inşada olduğu gibi ötekileştirilme yapılmış, hatta ötekileştirilen Rumlar düşmanlaştırılmıştır. Düşmanın oluşturulması da hem adada yaşananların etkisi hem de Osmanlı yönetiminden beri tarihsel sorunlar yaşanan Yunanistan imgesi ile Yunanlıların uzantısı Kıbrıslı Rumlar olarak kolayca tasvir edilebilmiştir. 1940’larla iyice yükselişe geçen milliyetçi kimlik 1950’lerde başlayan olaylar, duyulan endişe ve güvensizlikten sonra sarılan tek kalkan haline dönüşmüş ve Türkler ister bireysel isterse grupsal her türlü talepleri kimlikleri üzerinden yapmaya başlamışlardır. 1940 ve 1950 yılları arasında kimlik inşası ve güçlenmesi yalnızca kültürel ve sosyal boyutta kalmamıştır. O dönemin toplum liderlerinden Denктаş, Türklerle Rumların ilişkilerini kesmek için Türkiye’deki ulusal burjuvazi yaratma çabasından etkilenerek “ Türk’ten Türk’e” kampanyası başlattıklarını, Türkleştirme politikaları uyguladıklarını, Türk olmayı siyasi tercih haline getirmeye, Türk bilincini inşa etmeye, eski isimleri öz Türkçe isimlerle değiştirmeye çalıştıklarını

¹⁴⁷ Kıbrıslı Türklerin, Türkiye’yi örnek aldıkları yapılan Kemalist devrimleri kendi içlerinde uyguladıkları görülmektedir. Öğretmen ve öğrenci gönderilmesi Kıbrıslı Türk elit içindeki milliyetçi duyguların kabarmasına da yardımcı oluyordu. Türkiye’nin adadaki İngiliz hâkimiyetini kabullenmesine karşın, Rumların Enosis isteğinden dolayı rahatsız olan İngiliz yönetimi Türk toplumunun Türkiye ve Kemalist reformlarla olan ilişkilerine ılımlı bakmaktaydı. (Niyazi Kızılyürek, 2005, s.41–44)

anlatmaktadır.¹⁴⁸ Bahsedilen çabaların ulusal burjuva yaratma çabasına benzer şekilde referans alınan Türkiye'nin ulus devlet kurma sürecini andırmakta, Taksim amaçlı ekonomik, siyasi ve kültürel bir seferberliğin zincirleri olduğu söylenebilmektedir. Dönemin şartlarının getirdiği olumsuz atmosfer milliyetçiliğin kendine yer bulmasını kolayca sağlamasına, büyük kitlesel destekler bulmasına rağmen daha önce de bahsedilen Kıbrıslı Türk sol akımlar, sendika üyeleri ya da bazı tüccarlar Rumlarla ilişkilerini kesmek istememişlerdir. Bunun üzerine TMT silahlı gücünün ve desteğinin verdiği güven ile Rumlarla ilişki kurmayı, onlarla ticaret yapmayı yasaklamış, tüm isimlerin de Türkçe kullanılması gerektiğini söylemiştir. Bu tür baskılar yüzünden Rumlarla birlikte kurulan sendikalardaki Türklerin büyük kısmı istifa etmek zorunda kalmıştır. TMT'nin yaptığı baskılar, aynı ölçüde olmasa da EOKA'nın Rumlara yaptığı baskıyı andırır hale gelmiş, bunun üzerine Türkiye Büyükelçisi Emin Dirvana istifa etmiştir. Dönemin Türkiye Başbakanı Adnan Menderes TMT'nin gençlik yapılanmasını faşist olarak nitелеmiş, başkanını Türkiye'ye çağırarak görevinden aldırıştır.¹⁴⁹

Şiddet eylemlerinin artmaya başlaması üzerine, İngiltere çeşitli çözüm yolları aramış fakat tarafları memnun edecek bir sonuca ulaşamamıştır. Bunun üzerine İngiltere, 20 Haziran 1955'de Yunanistan ve Türkiye'yi çağırarak bir konferans organize etmiştir. Dolayısıyla Kıbrıs sorununun uluslar arası boyut kazanması sorunu resmiyete dökmüş oluyordu. Konferanstan sonuç çıkmayınca adadaki şiddet eylemleri iyice artışa geçmesi ve İngiliz yönetimi ile Rum lider Makarios'un görüşmelerinden sonuç çıkmaması üzerine Makarios sürgüne gönderildi. Makarios'un sürgüne gönderilmesiyle, eylemler iyice içinden çıkılmaz bir hal

¹⁴⁸ Bakınız: Rauf R. Denktaş, **Hatıralar: Toplayış**, 10.cilt, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2000

¹⁴⁹ Niyazi Kızılyürek, 2005, s.74-76

alırken, Rumların liderliği EOKA'nın eline geçmişti, bu arada artık Türkler arasında eylemlerin kendilerine yönelik yapıldığını düşüncesi yaygınlık kazanmıştı.¹⁵⁰

Kıbrıs'ın içinde bunlar yaşanırken, Önce Süveyş Kanalı krizi, ardından İngiltere'nin Einshower Doktrini ile bölgedeki hamiliği ABD'ye bırakması, Yunanistan ve Türkiye'de yaşanan iç gelişmeler, ABD'nin iki NATO müttefiki arasındaki sorundan rahatsız olarak baskı yapması, Kıbrıs ile ilgili gelişmelere ve kararlara da yansiyordu. Yunanistan Başbakanı Papagos 16 Ağustos 1954'te BM Genel Sekreterliğine başvurarak 9.Genel Kurulun gündemine alınması, eşit haklar ve self-determinasyonun Kıbrıs halkı için de kullanılmasını talep ederek sorunun ilk kez uluslar arası boyutta dünya kamuoyunun gündemine getirmiş oluyordu. Yunanistan çözümü NATO'dan ziyade, o dönemin şartları içinde sömürgelerin tasfiyesinin güç kazandığı BM'de bulmaya çalışmış, bu çerçevede de sorunu 1954-58 yılları arasında Dokuzuncu, Onuncu, On birinci ve On ikinci olmak üzere BM Genel Kurulu toplantılarına getirmiştir. 1956-1958 arası İngiltere'nin çözümü için farklı planlar ortaya atmışsa da, artık "Anavatanların" (Ulusal Merkezlerin) da iyice sorunun içinde olması ile birlikte taraflar planları maksimalist talepler ve karşılıklı korkular yüzünden reddediyorlardı. 1958'de ortaya atılan planlardan biri olan Macmillan üzerinde Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin, İngiltere ile anlaşmaya yaklaşması üzerine zaten 1957'den beri İngilizlerle ve Türklerle yoğun çatışma içinde olan EOKA daha kuvvetli ¹⁵¹bir şekilde harekete geçmiştir. EOKA, ağırlığını sivillerin oluşturduğu şiddet eylemlerine girişmiş, TMT'nin de buna karşılık vermesi üzerine, bir taraftan toplumlar arası çatışmaların, diğer taraftan da İngiliz yönetiminin sert önlemleri

¹⁵⁰ Melek Fırat, **a.g.e.** , s. 596-600

¹⁵¹ Zenon Stavrinides, **a.g.e.** , s.29; Melek Fırat, **a.g.e.** , s. 602-607

artışa geçmesiyle adada şiddet sarmalı içinden çıkılmaz bir hale gelmiş oldu.¹⁵² O dönem içinde şiddet eylemleri nedeniyle 1955–58 döneminde Kıbrıslı Türkler 33 karma köyü terk etmek zorunda kalmışlardır. Enosis'e karşı kendi örgütlenme çalışmalarına başlayan Kıbrıslı Türkler, gelişmelere paralel olarak, "taksim" görüşünü geliştirmişlerdir.¹⁵³ Kıbrıs'ta giderek artan toplumlar arası gelişmeler ve gerilimler Türkiye ve Yunanistan arasında da gerilime yol açarak iki ülkenin savaşa varabilecek önlemlere başvuracağından endişe eden ABD'nin NATO üzerinden baskı yapması ile Aralık 1958'de Paris'te yapılan NATO zirvesinde Yunanistan ve Türkiye "Enosis" ve "Taksim" amaçlarından vazgeçtiklerini açıkladılar. Bu durumun adadaki toplumlar arasında yarattığı tepkilerle ilgili olarak farklı argümanların olduğu görülmekle birlikte¹⁵⁴ genel bir hayal kırıklığı yarattığı gözlemlenebilir.

Ardından, ABD'nin Soğuk savaş ortamında NATO içinde yaşanan bu gerilimden duyduğu rahatsızlıktan ötürü Yunanistan ve Türkiye'ye baskı yapması sonuç vermiştir. Yunanistan, Grivas ve Makarios'u ikna ederek Makarios da Eylül 1958'de bağımsızlık fikrine onay vermişti. Makarios'un bunu kabul etmesindeki etkenler arasında, "Taksim" önüne geçilmesi ve Türklere bir daha geri alınmayacak hakların verilmesinin önüne geçmenin olduğu iddia edilmekle birlikte aslında Makarios'un kafasındaki planın, Türkleri azınlık olarak devletin içinde dâhil etmenin olduğu belirtilmektedir.

¹⁵² Niyazi Kızılyürek, 2005, s. 63-65

¹⁵³ Taksim fikrinin Türkler arasında savunulmaya başlanılmasında İngiltere'nin yönlendirmesinin olduğu yönde iddialar vardır.

¹⁵⁴ Bakınız: Niyazi Kızılyürek, 2005, s. 108-117; Ronal J. Fisher, "Cyprus: The Failure of Mediation and Escalation of an Identity- Based Conflict to an Adversarial Impasse," **Journal of Peace Research**, Cilt 38, Sayı 3, Mayıs 2001, s. 301

Ocak 1959’da Türk ve Yunan diplomatların bağımsız bir devlet için görüşmelere başlamasına kadar geçen sürede toplumlar arası çatışmalar devam ediyordu. Nihayetinde, Türk ve Yunan Başbakanları ve Dışişleri Bakanları 6 Şubat 1959’da Zürich’te bir araya gelerek çözüm için genel bir çerçevede anlaştıklarını ilan ederek anlaşma imzaladılar. Bu anlaşmada, bir sonraki adım olarak görülen Londra Anlaşması için, “anavatanlar” ile birlikte İngiltere, Kıbrıslı Rumlar ve Türkler de çağırılması öngörülmüştür. Londra Konferansı öncesinde, Kıbrıslı Rumlar arasında Zürich Anlaşması’na karşı olan rahatsızlık kendini daha güçlü göstermeye başlamıştı. Grivas ve EOKA militanlarının “Enosis” dışında herhangi bir durumu kabul etmeyeceklerini bildirmeleri üzerine, liderliğini EOKA ve Grivas’a kaptırmak istememesinden dolayı Londra Konferansı öncesinde Yunanistan başbakanını ikna etmeye çalışmış, başarısız olunca da gönülsüz de olsa gitmek zorunda kalmıştı. Londra Konferansı boyunca isteksiz ve ikircikli bir tavır alan Makarios, zorlamalar ve baskılar sonucunda gönülsüz de olsa anlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştı.¹⁵⁵ Kimi bazı kaynaklarda Makarios’un önceleri bağımsızlığı kabul etmemesine, Enosis için sert bir biçimde direnmesine rağmen İngiltere istihbarat servisinin şantaj yaparak ikna ettiği iddia edilmektedir. Sonuçta Türkler ve Rumların birlikte yaşayacağı bir devletin kurulmasına ilişkin anlaşma imzalanmıştı.

1.2. Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti

“Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kurulmasına Dair Anlaşma” ya göre, Kıbrıs Cumhuriyeti başkanlık rejimiyle yönetilen Cumhurbaşkanı Rum, Cumhurbaşkanı Yardımcısının Türk olacağı ve toplumlar tarafından ayrı ayrı seçileceği bir cumhuriyet olacak, devletin resmi dillerinin Türkçe ve Rumca olacak, tüm resmi

¹⁵⁵ Melek Fırat, **a.g.e.** , s. 607–611

belgelerde her iki dilin de kullanılacaktı. Devletin bayrağının cumhurbaşkanı ve yardımcısı tarafından tarafsız renk ve biçimde seçileceği, bunun yanında Yunan ve Türk ulusal bayraklarının da Kıbrıs Cumhuriyeti bayrağı ile birlikte asılabileceği ve Türkiye ile Yunanistan'ın bayramlarının Kıbrıs'ta da kutlanabileceği gibi iki grubun da kimliksel öğelerinin ve simgelerinin devlet içinde resmiyetle tanınarak kullanılacağı kabul edilmişti. Anlaşmalara göre yasama yetkisi yüzde 70 Rum, yüzde 30 Türk olmak üzere her iki toplum tarafından ayrı ayrı, genel oyla 5 yılda bir seçilecek 50 üyeli Temsilciler Meclisine verilecekti. Topluluk Meclislerinin yetki alanları dışında kalan tüm konularda yetki Temsilciler Meclisine verilmişti. Kararların basit çoğunlukla alınması, anayasa değişikliği yapılacağına ise gerek Türk gerekse de Rum üyelerinin üçte iki oyları ile yapılmasına karar verilmişti. Ayrıca seçimlerde, belediyelere, gümrük ve vergi konularındaki yasalarda Türk ve Rum üyeler arasında ayrı ayrı oylamanın yapılması, her toplumun sayısını kendisinin belirleyeceği dinsel, eğitsel, kültürel ve kişisel statü alanlarında yetkili olan Cemaat Meclislerinin kurulması ve kendi topluluklarının gereksinimlerine göre kendi topluluklarının üyelerine vergilendirme koyabilmeleri konularında da anlaşılmıştı. Yetki konusundaki herhangi bir anlaşmazlığın, cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı yardımcısı tarafından birlikte belirlenecek 1 Türk, 1 Rum ve 1 tarafsız yargıçtan oluşacak Yüksek Anayasa Mahkemesi tarafından çözülmesine karar verilmişti. Yürütme yetkisine bakıldığında ise, yürütme yetkisinin cumhurbaşkanı ve yardımcısı tarafından bakanlar kurulu ile birlikte kullanılmasına, bakanlar kurulunun ise cumhurbaşkanı tarafından seçilecek 7 Rum üye ile cumhurbaşkanı yardımcısı tarafından seçilecek 3 Türk bakandan oluşturulmasına karar verilmişti. Ayrıca; dışişleri, savunma ve maliye bakanlıklarından birisi bu 3 Türk bakandan birine

verilecekti. Cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı yardımcısı, Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte üye oldukları uluslararası örgütler ya da ittifaklara katılma hariç dışişleri, savunma ve güvenlik konularındaki tüm kanunlar ve kararlarda ayrı ayrı ya da ortak veto hakkına sahip olacaklardı. Kamu hizmetlerinde görevlerin yüzde 70'i Rumlara, yüzde 30'u Türklere verilecekti, bu oranların sayısı 2000'i geçmeyecek polis ve jandarma için de geçerli olacaktı. Beş büyük kentte Türklerin ayrı belediyesinin olması, ortak işlerde işbirliğinin sağlanması için eşgüdüm komitesinin kurulmasına, anlaşmanın yapılmasının üzerinden 4 yılın geçmesinin ardından cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı yardımcılarının belediyelerin durumunu yeniden görüşülüp durumun değerlendirilmesine karar verilmişti. Güvenlik kuvvetleri konusunda yüzde 60'ını Rumların, yüzde 40'nı Türklerin oluşturacağı 2000 kişilik bir ordunun kurulmasına, silahlı kuvvetlerin, polis ve jandarma kuvvetlerinin komutan ve yardımcılarının ayrı ayrı toplumlardan, komutanlardan birinin de Türklerden cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı yardımcısı tarafından birlikte seçileceği konusunda anlaşılmıştı. Yargı konusuna bakıldığında, davalı ve davacının aynı topluma mensup olduğu durumlarda, bu topluma mensup yargıçlardan, davalı ve davacının farklı toplumlara mensup olduğu durumlarda Yüksek mahkeme tarafından belirlenecek yargıçlarından oluşan karma bir mahkemenin yetkili olmasına karar verilmişti. Ayrıca, Yüksek mahkemenin 2 Rum, 1 Türk ve 1 tarafsız yargıçtan oluşması ve tarafsız yargıcın iki oy hakkına sahip olmasını da içermekteydi. Bunların yanında Temel Antlaşmada yeni devletin anayasasına Garanti ve İttifak Antlaşmalarının da yer alacağı, Enosis ve Taksim'in yasaklandıkları, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak anlaşmalarda gözetilen ulus hakkının tanınacağı, Yunanistan ve Türkiye'ye kendi topraklarına ait eğitim, kültür ve spor kurumlarına, hayır işlerine mali yardımda

bulunma hakkı verileceği belirtilmekteydi.¹⁵⁶

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına dair yapılan anlaşmaların maddelerin ötesine geçilerek içeriği ve anlamına bakıldığında, “Garanti Anlaşması” ile Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında imzalanan Garanti anlaşması ile Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın temel yapısı ve niteliği uluslararası alanda kabul edilmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bütünlüğünü düzeni, güvenliği imzacı devletlerin “ortak çıkarları” açısından uygun bulmuşlardır. İttifak anlaşması ise Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin “barış ve güvenliği” sağlamak amacı ile “ Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına ya da ülke bütünlüğüne karşı yönetilen doğrudan veya dolaylı saldırılara karşı koymak” yükümlülüğünün yüklendiğini belirten bir anlaşmaydı.¹⁵⁷

Dolayısı ile fonksiyonel federasyonu temel alan bir anayasa, aynı zamanda İngiltere'ye iki egemen üs bölgesi bırakan bir Kuruluş Antlaşması, bunu teminat altına alan bir Garanti Antlaşması ve Türkiye ile Yunanistan'ın Kıbrıs'ta askeri birlik bulundurmalarını sağlayan bir İttifak Antlaşması ile Kıbrıs Cumhuriyeti 16 Ağustos 1960'ta resmen kurulmuştur. 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti, uluslar arası anlaşmalarla kurulan bir ortaklık devleti olup anlaşmalar Kıbrıs'ın iki toplumlu yapısı temel alınarak oluşturulmuştur. 1960 düzenlemeleriyle birlikte içeride iki halk arasında fonksiyonel bir ortaklıkla iç dengenin sağlanması ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantör olmasıyla da dış dengeler sağlanmıştır.¹⁵⁸ Anlaşmalar, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin Kıbrıs ile ilgili çıkarlarını bağdaştırırken, Rum

¹⁵⁶ Melek Fırat, **a.g. e.** , s.607–614; Sevin Toluner, **a.g.e.** , s. 71–94

¹⁵⁷ Sevin Toluner, **a.g.e.** , s. 73–79

¹⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı İnternet Sayfası, <http://www.mfa.gov.tr/kibris-tarihce.tr.mfa>

ve Türkler arasında denge sağlayan, azınlığı koruyan iki toplumun kurucu unsur kabul edildiği bir devleti öngörüyordu.¹⁵⁹

Anlaşmaların özüne bakıldığında iki toplumun iktidarın bölüşümü, kamuda görev alma, karar mekanizmasında denge, ekonomik kaynakların dağılımı ve kültürel öğeleri içeren yani grup kimliklerine göre iktidarı, ekonomik kaynakları ve kültürel alanı düzenlemekteydi.

1.3. Anlaşmalar Sonrası Dönem

Londra ve Zürih Anlaşmaları çoğu Türk arasında sevgi ile karşılanırken, "ya taksim ya ölüm" sloganı sahibi bazı milliyetçiler ise memnun olmamışlardı. Enosis amacı güden Rumlar ile onlara karşı olarak ortaya çıkan Taksim hedefli Türkler ortak bir cumhuriyet çatısı altında birleşmişlerdi. Hafızalarda taze olan karşılıklı kin ve öfke, EOKA ve TMT hareketlerinin etkisinde iki toplum için bu birleşme kolay olmamıştı.¹⁶⁰

1.4. Kıbrıs'ta En Kanlı Yıllar

1960'lar Kıbrıs'ta en kanlı yıllar olmuştur. Türkler ve Rumlar arasında etnik çatışmalar tüm yoğunluğu ile yaşanmıştır. . Bir taraftan Türkler ve Rumlar arasında etnik çatışmalar tüm yoğunluğu ile yaşanırken, diğer taraftan da 1967'e Yunanistan'daki cuntasının darbenin etkileri adaya da yansımış ve adadaki ideolojik bölünme kendini daha fazla gösteremeye başlamıştır. AKEL'e karşı Makarioscular ile milliyetçiler ayrı iki kampa bölünmüşlerdir. Cunta'nın hedefi önce AKEL'ciler yani komünistler olmuş, daha sonra ilerleyen kısımlarda da değinileceği üzere

¹⁵⁹ Sevin Toluner, **a.g.e.** , s. 79

¹⁶⁰ Zenon Stavrinides, **a.g.e.** , s.35

sonrasında değişen politik şartlarla hedefleri arasına Makarioscular da girmiş, çok sayıda Rum kendi aralarındaki çatışmalarda yaşamını yitirmiştir. 1960–1970 arası Makarios devlet başkanlığı yapmış, yaptığı dönem içinde Rum toplumunda AKEL ile ittifak yapmıştır.¹⁶¹

Gelişmelere biraz daha ayrıntılı bakıldığında, anlaşmaların ardından sonuçları benimsemeyen, amaçlarına ulaşamayarak huzursuz olan Rumlar arasından özellikle de ENOSİS taraftarları, anlaşmaları eleştirmeye başlamışlardır. Enosis'i savunan Rumlar, İngilizleri adadan çıkarmışken hem politik hem de askeri direniş açısından basit gördükleri Türklerin kolayca üstesinden gelebileceklerini düşünüyorlardı. Anlaşmalarla ilgili Rum kamuoyunda, özellikle de milliyetçiler arasında, eleştiriler ve tartışmalar yüksek sesle dile getirilirken; Makarios, Yunan hükümetinin suçlu olduğunu söylüyordu. Makarios'un anlaşmayı istememesine rağmen, Yunan Hükümeti'nin baskısı ve muhtemel bir bölünmeye karşı en iyi yolun bu olduğunu düşünmesi, kimi kaynaklarda bunlara ek olarak ilerde yeniden düzenleneceği düşüncesi ile kabul ettiği iddia edilmektedir. İki noktayı belirtmek gerekmektedir ki; eleştirenlerin başında bağımsız bir devlet istemeyen, devletin olanak ve kaynaklarını da düşmanlarıyla paylaşmak istemeyenler gelmekteydi. İkincisi, he ne kadar imzalayıcısı olsa bile Makarios da anlaşmalara güvenmemiştir. İleride de değinileceği üzere anlaşmalar yapıldıktan sonra başlayan eleştiriler, 1963'teki düzelte talebi ile patlak veren çatışmalara kadar gidecekti. Makarios'un, Türklerin ortak değil de küçük azınlık ya da düşman olması gerektiğini düşündüğü görülmektedir.¹⁶² Makarios, anlaşma için bir devlet yaratmasına rağmen ulus

¹⁶¹ Yiannis Papadakis, "Greek Cypriot Narratives of History and Collective Identity: Nationalism a Contested Process", **Journal of American Ethnologist**, Cilt 25, Sayı 2, 1998, s.149–165

¹⁶² Zenon Stavrinides, **a.g.e.**, s. 30–33

yaratamadığını söylerken memnuniyetsizliğini gösteriyordu. Anlaşmalarla kurulan devleti Rumların içine sindirememelerini değerlendiren N. Kızılyürek'e göre Rumlar için Kıbrıs sorunu 1960 yılında başlamaktadır. Çünkü o tarihe kadar sorundan ziyade milli heyecan ve harekete geçirici milli dava olan Kıbrıs, bağımsız devletin kurulup önemsiz bir azınlık gibi görülen Türkler ile siyasi eşitlik esasına göre ortak olunması, Enosis rüyasının yasaklanması ile sorun haline dönüşmüştür.¹⁶³ Kimi Kıbrıslı Rumlar yeni kurulan devletin Enosis'e giden yolda bir araç olduğunu düşünmekteydiler. Türkler açısından bakıldığında ise anlaşmalarda ve kurulan devlette görece istediklerini almış sayıldıklarından memnun gibi görünseler de Taksim isteyen milliyetçi bazı isimler de Rumlar gibi anlaşmadan ve kurulan devletten memnun değillerdi.

Rumlar o dönem için nüfuzun yüzde 81,6'sını oluşturmaktaydı. Türkler ise yüzde 18,4' lük nüfus oranına sahiplerdi. Bu durum Rumlar tarafından eleştirilmekte, hem bakanlar kurulundaki üye sayısı hem de kamu alanındaki istihdam oranlarının oranları tam yansıtılmadığı vurgulamaktaydı. Ayrıca, kimi milliyetçi Rumlar, Türklerle ilişkileri çok sınırlı tutacaklarını belirtip aralarında eşitsizlik olduğunu iddia ediyorlardı. Rumlar arasında anayasanın Türklere ayrıcalık tanıdığı, Türklere nimet olarak verildiği anlayışı hâkimdi. (Rumlarca, Türk azınlık için diye ifade edilmekteydi). Anayasanın Rumlar tarafından içselleştirilmemesine rağmen dış güçler tarafından empoze edildiği gibi söylemlerde bulunuyorlardı. Rumlar, İngilizlerin adadan çıkartılmasından sonra Türklerin de sosyal, ekonomik ve politik yöntemlerle egale edilebileceğini düşünürken oluşan bu durum rahatsız ediciydi. Rumlar kamudaki iş dağılımının yüzde 20'ye 80 olmasını istiyor, Türklerin kültürel,

¹⁶³ Niyazi Kızılyürek, 2005, s. 104–105

ekonomik ve eğitim açısından eksik olduklarını dolayısı ile bu oranda yetkinin kullanılmamasını gerektiğini düşünüyorlardı. O dönemde de Türkler ekonomik olarak geri kalmanın da etkisi ile eğitim açısından geri planda kalmıştı.¹⁶⁴ Aslında Londra ve Zürih Anlaşmaları sonucunda Kıbrıs halkı kendisini çok komplike bir yapının içinde bulmuş, kimse istediklerini tam olarak alamadığından iki taraf da gelecekte yapılacak yeni düzenlemeleri düşünmekteydi. Sonuçta, Rumlar Kıbrıs'ın bir Rum adası olmasını beklerken hayal kırıklığına uğramışlar, azınlık gibi gördükleri Türklere eşit statüde ortak olmuşlardır. Türklerin bir kısmı yeni düzenden memnunken, milliyetçiler Taksim'e ulaşamamasından dolayı mutsuz olmuşlardı.

Buradan iki grup arasındaki uyuşmazlık ve tartışmaların temelindeki en önemli sebeplerinden birisinin, Rumların Türkleri ikincil bir unsur, ortak bir öğeden ziyade yönetilmesi gereken bir azınlık olarak görmesi, Türklerin buna karşı kendilerinin iki kurucu unsur yerine eşit, aynı statüde bir olarak görmelerinin yattığı söylenebilir. Karşılıklı olan bu algılamaların politik, ekonomik ve kültürel alanlara yansımalarının sonucu olarak da siyasal iktidarın, devlet aygıtının, istihdamın, ekonomik kaynakların, kültürel tanınmışlığın ve öğelerin yattığı görülmektedir.

Anlaşmaların ardından İngilizlerin adadan ayrılması ile yönetim kademesinde ve bürokraside önemli noktalar boş kalmış, buralara Rum ve Türkler tarafından kendi toplumlarından kişiler atanmış, atananlar ise önceki dönemdeki milliyetçi hedefler uğruna mücadele verenler arasından bir nevi ödüllendirilme yolu ile yapılmıştır. Dolayısı ile hem üst yönetimlerde hem de onların seçtiği kadrolarda karşılıklı güvensizlik ve öfke ile çalışmak zorunda kalmışlardır. Örnek olarak eski bir EOKA lideri olan ve en güçlü bakanlar arasında gösterilen I. Yeorgadjis polis gücü ve kamu

¹⁶⁴ ¹⁶⁴ Zenon Stavrinides, **a.g.e.** , s.40-43

sektörünü eski EOKA üyelerinden ile oluşturmuştur.

İngilizlerin adadan ayrılmasından sonra bağımsızlığın kazanıldığı için milliyetçiliğin düşmesi beklenirken Rumların hedeflerine ulaşamadıkları ve beklentilerini karşılayamadıkları için aksine yükselişe geçtiği görülmektedir. Makarios ve bakanları tarafından Helenlerin tarihsel ve ulusal günlerle ilgili kutlamalar yapılmakta, milliyetçi söylemler kullanılmaktaydı hatta bu resmi hale dönüştürülmüştü. Sokak, meydan, kulüp ve oyunlara " EOKA kahramanlarının" isimleri veriliyordu. Radyo ve televizyon programlarında EOKA mücadelesi anlatılıyordu. Bir yandan da Enosis beklentisinin karşılıksız kalması ile ortaya çıkan hayal kırıklığı ve yükselen milliyetçilik, Makarios ve Grivaz taraftarlarının arasında iktidar mücadelesinin başlamasına neden olmuştur. Bu mücadelede güç kazanmak isteyen Makarios'un milli mücadelenin bitmeyeceğini, devam edeceği yönündeki söylemleri ise Türkleri endişeye sevk ediyordu.¹⁶⁵

Cumhuriyetin ilan edilmesinden kısa bir süre sonrasında vergilerin toplanması, silahlı kuvvetlerin oluşturulması, kamu hizmetlerine katılım oranları, belediyelerin sınırları gibi konularda anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştı. Bu sorunlar bazen öyle büyük tartışmalar yaratıyordu ki yasama ve yürütmenin işleyişi tamamen tıkanma noktasına geliyordu. Örneğin, vergi sisteminin değişmesini isteyen Rumlara, Türkler karşı çıkarak gereken onayı vermiyordu. Bunun üzerine Makarios'un vergilerin eski yasaya göre toplanması için karar vermesi üzerine Denktaş anayasaya aykırı olduğunu belirtmiş, bunun iptali için Anayasa Mahkemesine dava açmış ve Türklere de vergi vermeme çağrısı yapmıştı.¹⁶⁶ Silahlı kuvvetler konusunda da

¹⁶⁵ ¹⁶⁵ Zenon Stavrinides, **a.g.e.** ,s. 35–42

¹⁶⁶ Melek Fırat, **a.g.e.** , s. 720–721

benzer durum yaşıyordu. Türkler, dil, din, disiplin farklılıklarından dolayı karma ordunun sorunlara yol açacağını iddia ederek Kıbrıs Türk birliklerinin, Kıbrıslı Türk bir komutanın yönetiminde ayrı kurulmasını istemişti. Makarios ise buna karşı, ordu içinde ulusal birliğin gerekli olduğunu her birliğin Rum komutan ve Türk komutan yardımcısı tarafından idare edilmesi gerektiğini savunmuştu.¹⁶⁷ Bunun üzerine de Makarios veto hakkını kullanmıştı. Belediyeler ve kamuda istihdam konusunda da, Makarios'un kurucu anlaşmalardaki oranları hem nüfus oranlarına aykırı bulduğu hem de Türkler arasında yeterli sayıda kalifiye elemanın olmadığı iddiası ortamı giderek daha çok germekteydi. Ayrıca, Makarios beş büyük şehirdeki ayrı belediyelerin yük getirmesinden dolayı birleştirilmesini de istiyordu. Rum bakanlar bu isteği onaylarken, Türk meclisi ayrı kalma kararı almış, Türk belediyeler de Rum bakanların kararını yok saymışlardı. Yukarıda sayılan bu ve benzeri olaylardan dolayı Makarios mevcut anayasadan şikâyet ederek devlet yönetiminin zor olduğunu söyleyip değişiklik isterken, Küçük de Makarios'un anayasayı ihlal ederek kendi veto yetkisini kısıtlamaya çalışmasından şikâyet etmekteydi. Anayasa Mahkemesi'nin ihtilafli konularda verdiği kararlar da çözüme yol açamıyor, mahkeme üyeleri baskıdan şikâyet ediyorlardı ki mahkemenin tarafsız Alman yargıcı Forsthoff 1963'de bu baskılardan şikâyet ederek istifa etmişti. Taraflar arasındaki bu sürtüşme ve gerilim, toplumlara da yansıyor ve iki toplumdaki milliyetçi akımları güçlenirken, diğer taraftan kaynağının belli olmadığı iddia edilen terör eylemleri milliyetçi güçlenmeyi keskinleştiriyordu.¹⁶⁸

Makarios anayasadan memnuniyetsizliklerini ve reform isteğini farklı seferlerde dile getirmiş, gerek Türkiye'den gerekse de Kıbrıslı Türklerden sert

¹⁶⁷ Zenon Stavrinides, **a.g.e.**, s. 34

¹⁶⁸ Melek Fırat, **a.g.e.**, s. 720–722

tepkiler almıştı. Anayasa ile ilgili konularda Küçük ile yaptıkları görüşmeler içerisinde bir sonuç alamayınca, mevcut hükümlerin tek taraflı olarak bir bütün olan Kıbrıs'ın zararına olduğu, iki toplumu birbirinden uzaklaştırdığı ve uygulama açısından ütöpik olduğu gerekçesi ile 30 Kasım 1963'de 13 maddelik bir düzenleme¹⁶⁹ resmi bir öneri biçimi olarak ortaya atılmıştır.¹⁷⁰ Önerileri iki toplumun eşitliğine dayalı dengeli bir ortaklığın olduğu anayasa yerine, iki toplumu birleştirip Kıbrıs Türk toplumunu çoğunluğun iradesi altına alan üniter bir yapının altında azınlık statüsünün verilmesini öngörmekteydi.¹⁷¹ Önerilerden çıkan sonuç, iki toplumu birleştirip Kıbrıs Türk toplumunu çoğunluğun iradesi altına alan bir yapıya büründürmek gibi görünse de böyle bir durumun olması iki toplumun eşitliği üzerinden kurulan Garanti Anlaşmalarına aykırılık teşkil etmekteydi. Makarios, bu önerisini Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye birer nota ile iletmiş, Türkiye'nin sert yanıtı üzerine bunların yalnızca bilgilendirme amaçlı olduğunu ve olumlu ya da olumsuz yanıt beklemediğini belirtmişti. Bu ortamda daha öncede değinilen toplumlar arası artan gerilime Türkiye ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin arasında artan gerilim de eklenince karşılıklı güvensizlikler, endişeler ve olumsuz düşünceler

¹⁶⁹ Bunlar; 1) Cumhurbaşkanı ve Yardımcısının veto haklarının kaldırılması, 2) Cumhurbaşkanının geçici olarak görev başında bulunmadığı ya da görevini yerine getiremediği durumlarda Cumhurbaşkanı Yardımcısının vekâlet etmesi 3) Temsilciler Meclisi'nin Rum Başkan ile Türk Başkan Yardımcısının iki ayrı toplumun temsilcileri olmalarının yerine bir bütün olarak Meclis tarafından seçilmesi 4) Ayrı ayrı belediyelerin dağıtılarak yerine birleşik belediyelerin kurulması 5) Temsililer Meclisi'nde bazı kanunların kabulü için öngörülen ayrı çoğunluk usulünün iptal edilmesi 6) Yargı teşkilatının birleştirilmesi 7) Güvenlik kuvvetlerinin polis ve jandarma şeklinde ayrılması sisteminin kaldırılması 8) Güvenlik ve savunma kuvvetlerinin sayılarının kanunla saptanması 9) Rum ve Türklerin memuriyete ve orduya katılma oranlarının, nüfus oranlarına göre saptanması 10) Kamu Hizmetleri Komisyonu üye sayısının 10'dan 5'e indirilmesi 11) Kamu Hizmetleri Komisyonu kararlarını basit çoğunlukla alması 12) Rum Toplum Meclisi'nin lağvedilmesi.

¹⁷⁰ Sevin Toluner, **a.g.e.**, s. 103–105

¹⁷¹ Türkler anayasanın değişmemesini, hem aldıkları konum itibarı ile hem de değişikliklerin ilerisinin de gelebileceği endişesi ile karşı çıkıyorlar, Rumların tek düşünce ve hedeflerinin Enosis olduğunu düşünüyorlardı. (yüzde 18.4'lük nüfusa yüzde 30 'luk kazanımın güçlü olduğunu düşünün Küçük askerlerin etnik olarak bölünmesini isterken, Makarios bunun yerine entegre şekilde organize olmalarını istiyordu. Küçük karışık birimlerin kurulmasını veto ederken, ayrı belediyeler, iş paylaşımındaki oranlar ve Türklerin vetosu başlıca sorunlu konuların arasına gelmekteydi. 1960–1963 arasındaki ayrışma artan milliyetçiliği anlamak açısından son derece önemlidir.

yükselişe geçmiş, toplumlar arasındaki ilişkileri pimi çekilen bombaya çevirmişti. 21 Aralık 1963’de Lefkoşa’nın bir Türk mahallesinde devriye gezen Rum polisin bir Türk aracını durdurmak istemesi, Türklerin buna karşı çıkması üzerine olay yerine gelen Türklerin polisle tartışıp çatışmaya girmesinin üzerine Rum polislerin silah kullanmasının iki Türkün ölümüne yol açmıştı. Türklerin de polislerle taşlar ve sopalarla saldırması sonucunda polislerin yaralanması ile gerilen ortam bir anda çatışmalara dönüşmüştü. 31 Aralık 1963’e kadar adanın tümünde farklı boyutlarla da olsa yayılmıştır.¹⁷² Belirtmek gerekir ki bu tarihe gelene kadar çeşitli sürtüşme ve çatışmalar, öldürmeler görülse de kitlesel çatışmaya dönüşmesi 31 Aralık 1963 olayı ile başlamıştır.¹⁷³ Kimi kaynaklarda 1963’de Kanlı Noel ismi ile anılan ve çatışmaların fitilini ateşleyen olayların arkasında Akritas Planının olduğu iddia edilmektedir. Akritas Planı ise 21 ve 24 Nisan 1966 tarihli Patris Gazetesinin iddiasına göre hazırlayıcıları arasında dönemin İçişleri Bakanı Akrtias kod adlı EOKA liderlerinden Yorgancis, Cumhurbaşkanı Makarios gibi isimlerin bulunduğu bir grubun “ 1960 antlaşmalarından kurtularak, self-determinasyon ve Enosis’in yolunu açacak, anayasanın değiştirilerek Türklerin azınlık konumuna getirileceği, karşı koymaları halinde ise zor kullanılarak dağıtılıp, ezileceği, gerekirse yok edilerek Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanmasını” amacı ile yapılan plana verilen isimdir. 1963–64 olaylarının başlıca nedenleri arasında 1960 Anayasasının toplumlara sağladığı eşitliğin iki toplum tarafından farklı değerlendirilip uygulanmak istenmesidir. Rum toplumu, bu hükümlerin Ada nüfusu açısından azınlık olan Türkleri imtiyazlı duruma getiren adil olmayan hükümler olarak değerlendirirken,

¹⁷² Melek Fırat, **a.g.e.** , s. 722–723, Türklerin verilerine göre 99 Türk yaşamını yitirmiş, 470’i yaralanmış ve 154’ü de kaybolmuştur.

¹⁷³ Ahmet Aydoğdu, **Kıbrıs Sorunu Çözüm arayışları: "Annan Planı ve Referandum Süreci"**, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2005, s. 45–46

Türk toplumu ise kendilerini devletin fonksiyonlarına asgari biçimde katılması için gerekli olan asgari garantiler olarak değerlendirmiştir.

Anayasa önerisinin Türkiye ve Kıbrıs Türk toplumu tarafından reddedilmesi üzerine toplumlar arası mücadele silahlı çatışmaya dönüşmüştür. (Belirtmek gereklidir ki silahlı çatışmalar daha önce de görülmüş, camilerde bombalar patlamış, Denктаş'ın ofisine bomba konulmuştur). Kıbrıslı Rum liderlerin bilgisi dâhilinde örgütlendiği ileri sürülen EOKA örgütünün de yönlendirmeleri ile 20 Aralık 1963'de Lefkoşa'da başlayan çatışmaları Larnaka, Girne ve Lefke izlemiş, Kıbrıslı Türklerin verilerine göre 99 Türk yaşamını yitirmiş, 470'i yaralanmış ve 154'ü de kaybolmuştur. Yaşanan gelişmelerin neticesi ile 103 köyden 25 bin Türkün göçmen durumuna düşürüldüğü de iddia edilmektedir¹⁷⁴ . Akritas Planının varlığı ya da yokluğu ispatlanamamış, basına sızdırılması ise Grivias'ın, Makarios'un “ulusal davaya” ihanet ettiği gerekçesi ile zor duruma düşürmek istemesine bağlayanlar olmuştur.¹⁷⁵

Çatışmalar başladıktan sonra her ne kadar toplum liderleri toplumlarına ateşkes çağrısı yapmış olsalar da etkili olmamıştı. Bunun üzerine Rumlar, bir kısmı da çatışmaların başlamasından dolayı Türklerin göç etmesi ile oluşan, Türklere ait tüm köy ve mahalleleri izole ederek, dışarıdan yardım almasını önlerken, Türk askerleri Lefkoşa- Gönyeli hattını denetim altına alarak Rumların bölgelere girişini engellemişlerdir. Bu durum Kıbrıs'ta fiil olarak iki ayrı yönetimin kurulmasına yol açmıştır. Ardından da 1964'de Türkler, ayrı posta idaresi kurmuşlardır. Türk lider Küçük, arabasındaki Cumhurbaşkanı yardımcısı forsunu çıkarmış, Türk bakanlar

¹⁷⁴ Ahmet Aydoğdu, **a.g.e.** , s.48-49

¹⁷⁵ Melek Fırat, **a.g.e.** , s. 723-724

kabine toplantılarına katılmamışlardır. Ayrıca, Türk polisler üniformalarındaki Kıbrıs Cumhuriyeti apoletlerini sökmüşler, karma köylerdeki Türkler ise Türk tarafına geçmişlerdir.¹⁷⁶ Adada gruplar arasında bir taraftan fiili ayrışma yaşanırken, diğer taraftan bazı yerlerde çatışmalar, adam kaçırmalar devam etmiştir. Taraflar arasındaki kopan bağlar, ayrışma ve çevrelemenin sonucunda da fiili olarak kendi hukuku, yönetim mekanizması ve yapısına sahip ayrı Rum ve Türk devletlerinin kurulduğu söylenebilir. Ayrışma ve çevrelemenin sonucu olarak da Türkler küçük de olsa idari, yargısal, sosyal ve diğer yönleri de olan küçük bir devleti andıran yapıyı kurmuşlardır. Fiili bölünmüşlüğü sonucunda içerisinde Türklerin olmamasına rağmen dünya tarafından temsil edilen devlet, Rumların elindeki Kıbrıs Cumhuriyeti olmuştur. Bunun üzerine Türkiye diğer garantör devletlere nota göndererek, garantör devletlerin çatışan tarafların arasına girmelerini, bunun olmaması durumunda ise Türkiye'nin tek taraflı müdahale edeceğini bildirip ardından Kıbrıs'ın üzerinde de uyarı uçuşları yaptırdı. Yaşanan bu gelişmelerin ardından garantör devletler ve taraflar 15 Ocak 1964'de Londra'da bir araya gelmişler, uzun pazarlıkların ardından adada düzen ve güvenliğin sağlanması için bir NATO gücünün bulunmasına karar vermişlerdir. Ancak, Kıbrıslı Rumların lideri Makarios'un Bağılantısız Ülkeler ve Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinden ötürü itiraz ederek yalnızca BM gücüne razı olacağını belirmesi üzerine bunun yanında da çatışmaların da yoğunluğunu kaybetmesinden dolayı İngiltere 15 Şubat 1964'de BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmuştur. 4 Mart 1964 'de 186 sayılı kararla Kıbrıs'ta bir BM Barış Gücünün kurulması ve Genel Sekreterin barışçı bir çözüm için arabulucu ataması yönündeki karar kabul edildi. BM Barış Gücü askerlerinin Kıbrıs'a çıkışı 14 Martta başlayıp 27

¹⁷⁶ A.g.e. , s. 723–726

Martta tamamlanmıştı. BM Genel Sekreteri U Thant, Tumoija'yı arabulucu olarak atanmıştı.

Ada için barış çabaları devam ederken, EOKA üyeleri Atina'daki Grivas'ı “ Kıbrıs İçin Ulusal Konsey”in başkanlığına seçip, Grivas adaya gelmiş ardından da gizlice Yunan askerlerini sokmuştu. Bu durumun yarattığı endişe ve korku Türkler arasında TMT'nin daha da güçlenmesine yol açmış bu da adaya Türkiye'den silah getirmelerini hızlandırmıştı. Çatışmaların yanında bu tür silahlanma grupların karşılıklı tehdit algılamaları dolayısıyla da iki etnik grubun korku ve endişelerinin grup üyelerinin karşılıklı bakışları ve algılarını etkileyerek çatışmalardaki psikolojik öğeleri de güçlendirmiştir.¹⁷⁷

İki topluluğun silahlanması, gerilimin artması ile birlikte Makarios, 4 Nisan 1964'de İttifak Antlaşmasını tek taraflı olarak fesih ettiğini açıklaması (Türkiye Makarios'a cevaben verdiği karşılıklıta Makarios'un kararlarının hukuksal yönden geçerli olmadığını söyleyerek tanımadığını bildirmiştir) durumu iyice vahim hale getirmişti. Daha önce gönülsüz de olsa Yunanistan'ın zorlaması ile Garantör ülkelerin kararlarının çoğuna uyan Makarios'un bu kadar cesur sert adımlar atmasının sebebinin arka planında 1964 başında Yunanistan'da seçimleri Y. Papandreu'nun kazanması ve Makarios'a verdiği desteğin olduğu sonucu çıkarılabilir. Hatta Nisan ayında Atina'yı ziyaret eden Makarios'un Papandreu ile Enosis'in asıl hedef olduğu, çözüm sürecinin NATO ya da Türkiye ile Yunanistan arasında yapılacak bir anlaşmadan ziyade BM zemininde olması gerekliliği

¹⁷⁷ Bu varsayım çalışmanın ilk kısmında bahsedilen psikolojik teoriler içinde değerlendirilebilir. Yalnız Kıbrıs özelinde psikolojik argümanlara en çok dikkat çeken ve çatışmaları daha çok psikolojiye bağlayan iki isim V.Volkan ve N. Itzkowitz'dir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: V. Volkan ve N. Itzkowitz, **Turks and Greeks: Neighbours in Conflict**, Cambridgeshire, The Eothen Press, 1994

konusunda, Yunanistan'dan Kıbrıs'a kaçak yollarla silah ve askerler gönderilmesini de içeren bir anlaşma yapmışlardı.

Kıbrıs'ta yaşanan gerilimli gelişmelerin NATO içerisinde olası bir çatışmaya yol açmasından endişe eden ABD, 1959'da olduğu gibi Yunanistan ve Türkiye arasında yapılacak bir anlaşma ile çözüme varmak istiyordu. Bunun için Türkiye ve Yunanistan başbakanlarını Washington'a görüşmelerde bulunmak amacı ile davet etmişti. Türkiye ile ABD arasında yapılan görüşmeler sonucunda Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların kurucu anlaşmaların geçerliliğini yitirdikleri tezinin aksini ABD'ye kabul ettirerek sorunun NATO içerisinde çözümlenmesinin denenmesi konusunda anlaşmışlardı. Yunanistan ile ABD arasında geçen görüşmelerin olumsuz bir havada geçmesi sonucunda Washington görüşmelerinden bir sonuç çıkmamıştı. ABD bunun üzerine yeni arayışlara girerek Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın BM arabulucusu Tuomioja nezaretinde ve ABD Dışişleri Bakanı D. Acheson arabuluculuğunda Cenevre'de bir araya gelmeleri sağlamıştı. Taraflar, Acheson'la ayrı ayrı görüşerek bir plan ortaya çıkarmıştı. O dönem devlet başkanı olmanın ve bağımsızlığın avantajlarını görerek Enosis'ten uzaklaştığı görülen Makarios'un bu planı kabul etmemesi Yunanistan'ı da etkilemiştir. Yunanistan'ın da bu planı kabul etmemesi, sonrasında yapılan görüşmelerin de sonuçsuz kalmasına neden olmuştu. Bu dönem yapılan tartışmalar, özellikle de Makarios'un iç politika manevraları, adanın NATO denetiminde Yunan ve Türk yönetimi altında olmasını istemiyordu. Adada çözüm arayışlarının sonuçsuz kalması, artan beklentilerin boşa çıkması artan gerilimin yeniden çatışmaya dönüştüğü görülmüştür. Grivas komutası altındaki Rum askerlerin, 6 Ağustos 1964'de TMT'nin denetimi altındaki Erenköy- Mansura bölgesine Türklere, Türkiye'den silahın bu hat üzerinden geldiği düşüncesiyle

saldırması ile çatışmalar başlamıştır. Rum Muhafız Alayı bölge üzerinde abluka kurmuştu. Türkiye ablukanın kaldırılması için girişimlerde bulunup uyarı uçuşu yapmışsa da sonuç değişmeyince 8–9 Ağustosta Türk jetleri Rum birliğini bombalamış, 33 Rum hayatını kaybetmişti. Türk uçaklarının bombardımanının ardından, Yunanistan da savaş uçakları gönderip adanın üstünde moral uçuşu yaptırmıştı. Bunun üzerine konu BM’ye taşınmış, BM Güvenlik Konseyi’nin ateşkes çağrısı ile çatışmalar durdurulmuş oluyordu. Gruplar arasında ateşkes yapılmış olsa da, çatışmalar yer yer devam ediyordu, örneğin 2 Kasım 1965’de Mağusa’da Rum muhafızlar, ateşkes anlaşmalarına aykırı olarak Sakarya’daki Türk mevzilerine saldırmışlar, Namık Kemal Lisesine ve bazı Türk evlerine bomba atmışlar, elektrik ve suları kesmişlerdir.¹⁷⁸

Bir diğer taraftan da çatışmalar Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan görüşmeler adaya da yansiyordu. Görüşmelerin yarattığı hayal kırıklığı, pazarlık yapabilme gücüne bağlı çekilen karşılıklı restleşmelerle birlikte Türkiye ve Yunanistan’ın adadaki toplumlarla olan ilişkisinin de etkisine bağlı alevlenebilmekteydi. Örneğin, NATO’nun baskısı ile Demirel ve Kollias’ı, Eylül 1967’de yaptıkları görüşmelerin de sonuçsuz kalmasına, 1964 Londra Konferansı sonrası adaya girişi yasaklanan Denктаş’ın 31 Ekim 1967’de adaya gizlice girerken yakalanması ve tutuklanması eklenince gerilim yine artmıştı. O dönem için ilginç şekilde, Denктаş’ın yakalanmasında pasif kalan Türkiye’yi protesto eden Kıbrıslı Türkler ile Türkiye’nin arasının açıldığı, bu yüzden de Kıbrıslı Rumlar ile yumuşama yaşandığı iddia edilmektedir.¹⁷⁹ Bu yumuşamadan rahatsız olan Grivas’ın, Rum polis devriyesini gezdirmek istemesi üzerine Türkler de bunun kışkırtma yaratabileceği

¹⁷⁸ Sevin Toluner, **a.g.e.**, s. 230–232

¹⁷⁹ Melek Fırat, **a.g.e.**, s. 734–737

endişesi ile itiraz ederek Barış Gücü nezaretinde olması talebinden dolayı anlaşamamaldı. Rumların da köyün barikatlarını kaldırması üzerine tepki göstermeleri ile Grivas'ın emriyle Rum Milli Muhafız Ordusu, 1967'de stratejik konuma sahip Geçitkale ve Boğaziçi köylerine saldırmış, 28 Türk yaşamını yitirmiş, 9 kişi yaralanmış, köy de ciddi maddi hasarlara uğratılmıştır.¹⁸⁰ Türkiye'nin baskısı ile Yunanistan Başbakanı Kollias, Grivas'a emir vererek bölgeden çekilmesini sağladı. Bu olayın üzerine Türkiye ile Yunanistan karşılıklı nota göndermişler, iki taraf da NATO'nun önerilerini kabul etmeyince ABD Başkanı Johnson, arabuluculuk görevi için Cyrus Vance'yi görevlendirmiştir. Arabulucunun diplomatik görüşmeleri sırasında adada gerilimler devam etmiş, bunun üzerine Türkiye jetleri ada üzerinde birkaç defa alçak uçuş yaparak gözdağı vermiştir. Bu durum tarafları biraz daha zorlayarak içinde Kıbrıs'taki görevli olmayan Yunan ve Türk askerlerinin Kıbrıs'tan ayrılması, Grivas'ın bir daha dönmek üzere Kıbrıs'ı terk etmesini de içeren mutabakat metni yapmaya zorlamıştı. Bazı farklı kaynaklarda anlaşmaya ve adadaki Yunanistan askerlerinin bir kısmının ayrılmasına rağmen, Makarios'un Kıbrıs ordusunu lağvederek bir kısmını anayasaya aykırı kurulan Kıbrıs Nilli Muhafız kuvvetlerine katmış, bir kısmını ise kamuflaj edilerek adada kamaya devam etmiştir.¹⁸¹

1.5. Kıbrıs Geçici Yönetimi'nin Kurulması

1963, 1964 ve 1967'de yaşanan olayların ardından Kıbrıslı Türkler 1964'ten beri fiili şekilde devam eden ayrılık durumunu 28 Aralık 1967'de "Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi"ni kurarak resmiyete dökerek hukukileştirmişlerdir. Yönetimin

¹⁸⁰ Ahmet Aydoğdu, **a.g.e.** , s. 92–93

¹⁸¹ Sevin Toluner, **a.g.e.** , s.240; Ahmet Aydoğdu, **a.g.e.** , s. 93–94

kuruluşu ilan edilirken, 19 maddelik ilkeler listesi ile yönetim şekli ve yapısı tarif ediliyor, listenin 19.maddesi de sayılan kuralların 1960 Kurucu anlaşmalar ve anayasasının yeniden yürürlüğe girene kadar geçerli olduğu belirtiliyordu. Dolayısı ile Kıbrıslı Türklerin tam manası ile geçici bir yönetim kurduğunun altı çiziliyordu. KGTY'nin kurulmasının ardından kendilerinin ayrı bir varlık olduklarını kabul ettirmek isteyen Kıbrıslı Türkler, Rum yönetimi ile görüşme talep etti. O dönemde Yunanistan ile arası bozulan Makarios, toplumlar arasındaki sorunun yine ada içinde toplumlar arası çözümünün kendisine güç katacağı düşüncesi ile kabul etti ve toplumlar arası görüşmeler 24 Haziran 1968'de resmen başlamış oldu. 24 Haziran 1968'de başlayan görüşmeler Eylül 1971'e kadar dört aşamalı olarak devam etmiştir.¹⁸²

Bu görüşmelerin gelişimine ve işleyişine bakıldığında, BM Genel Sekreteri U Thant'ın 9 Mart 1968'de Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmaya dayandığı görülür. Genel Sekreter, nihai bir çözüm için Kıbrıs Özel Temsilcisi O. Tafall'ı, Kıbrıslı Türk ve Rum toplumlarının temsilcilerini çözüm için görüşmelere davet etmesi, Türkiye ve Yunanistan'ın da iki toplumu uzlaşma için teşvik etmelerini önermişti. Ardından da Kıbrıslı Rumlar ile Türklerin karşılıklı jestleri, görüşmeler için iyi niyet ortamı hazırlamıştı. 24 Haziran 1968'de Tafall'ın Lefkoşa'daki evinde başlayıp Eylül 1971'e kadar dört aşamada devam eden görüşmelerin ilk bölümünde, öncelikle ayrıntıya girilmeksizin anayasa konusunun görüşülmesi, ikinci aşamasında ise yargı, polis, yasama, mahalli idare ve yürütme sorunlarını içeren Türk bölgelerine tanınacak yarı yönetim hakkı konularının tartışılmasına karar verilmişti. Üçüncü aşamada, anlaşılan bazı konularının teknik ayrıntılarının alt komiteler tarafından

¹⁸² Melek Fırat, **a.g.e.**, s. 735–738

görüşölüp anlaşılması, dördüncü aşaması ise Kıbrıs Rum toplumunun kendi aralarındaki sürtüşmelerden ötürü taviz verememelerinden dolayı olumsuz neticelenmiştir. Görüşmelerin yeniden çıkmaza girmesi üzerine ise, 2 Aralık 1971’de BM Genel Sekreteri U Thant, görüşmelerin devam etmesini sağlamak amacı ile Özel Temsilcisi’nin görüşmelere katılmasını, Yunanistan ve Türkiye’nin de birer anayasa uzmanı göndermesini önermiştir. Nihayet görüşmeler 8 Haziran 1973’de başlamasına rağmen, Nisan 1974’de yeniden kesilmesi üzerine BM yeniden devreye girmiş ve 11 Haziran’da yeniden başlamıştır. Görüşmeler esnasında, bağımsız devlet statüsünün korunması amacının iki taraf tarafından kabul edilmesinden dolayı başlayabilmiştir. Ancak Enosis ve Taksim’i bertaraf eden bu durumun güvencesi konusunda anlaşılammıştır. Türk toplumunun, anayasanın başlangıç ilkesine, Kıbrıs halkının Enosis ve Taksim’e karşı olduğunun yazılması isteğine Rumlar mesafeli durmuş, Yunanistan’ın da isteği ve desteği ile Enosis’e açık kapı bırakılmasını istemiştir. Türklerin yerel özerklik istemesi talebine, Rumlar bunun bölünme ve ayrılmaya yol açacağına, devlet içinde devlet yaratacağını iddia ederek karşı çıkmışlar ve üniter bir yönetim istemişlerdir.¹⁸³

Bu arada Kıbrıslı Türkler ile Rumlar müzakere ederlerken, Rumların kendi içinde çok ciddi çekişmeler yaşanmaktaydı. Daha önce de ideolojik nitelikte yaşanan bu çekişmeler Albaylar Cuntası’nın Yunanistan’da yaptığı darbenin ardından daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Daha önceleri Milliyetçi (EOKA destekçileri) Rumlar ile Komünistler arasında yaşanan ayrışmalar, Cunta’nın Makarios’u istememesi ile Makarioscular ve Grivascılar şeklinde yaşanmaya başlamıştır. Albaylar Cuntasının Makarios’u istememesinin sebepleri arasında Makarios’un uluslararası alanda güç

¹⁸³ Sevin Toluner, **a.g.e.** , s. 245–253

kazanmasına rağmen, Cuntanın ABD'den başka destekçisinin olmaması, güç kazanan Makarios'un da Cuntaya karşı gelebilmesi, Enosis'ten vazgeçip daha çok bağımsızlığa sarılması ve 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında Ortadoğu'da SSCB'nin gücünün artmasından rahatsız olan ABD'nin Makarios'u istememesi de gösterilmektedir. Politik yollarla Makarios'u yenemeyen Cunta silahlı yöntemleri denemeye başladı. Makarios'u taşıyan helikoptere üç defa suikast girişiminde bulunuldu. Daha sonra 1971'de Grivas'ı yeniden Kıbrıs'a göndererek, EOKA-B adıyla silahlı bir örgüt kurdu ve Yunan Cuntası da hem EOKA- B'yi hem de Grivas'a bağlı Milli Muhafız Gücü'nü silahlandırırken, diğer taraftan da Makarios kendine bağlı polis gücünü silahlandırıyor. Taraflar, âdete iç savaş öncesi hazırlık yapar durumdaydılar. Silahlanma ile birlikte psikolojik savaş da devam etmekte, bazı Kiliseler Makarios'a karşı kışkırtılmakta, mitingler düzenlenmekte, Enosis'ten vazgeçecek Makarios'a, İngiltere'ye yapılanın aynısının yapılacağı gibi şeyler de söylenmekteydi. Kıbrıslı Rumlar arasındaki derin ayrışma, Yunanistan'da 1973'de darbe ile Makarios'un devrilmesi gerektiğine inanan General Yoannides'in iktidarı ele geçirmesi ile daha çetrefilli bir hale büründü. Adadaki Yunan subaylarının Makarios'u devirmeye dönük yaptığı Afrodit Planı, 15 Temmuz 1974'te uygulanmaya konulmuştur. Yunan subayların kontrolündeki Milli Muhafız Ordusu ve EOKA-B, Makarios'un sarayı bombalanmaya başlanmış, önemli idari ve lojistik yerlerini işgal etmişlerdi.¹⁸⁴ Makarios'u destekleyenler, komünistler de darbecilerin hedefi haline gelmiş çok sayıda insan hayatını kaybetmişti. Darbeyi yapanların, Türkiye ve Türklerden gelecek tepkilere karşı Türklere karşı herhangi bir amacın olmadığını, Türklerin hedef olmayacaklarını belirtmişlerdi. Ama bir taraftan da

¹⁸⁴ Melek Fırat, **a.g.e.** , s. 739–741

Kıbrıs Helen Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ve cumhurbaşkanı olarak da Enosis için doğrudan çatışmalara girerek mücadele etmiş, sert ve milliyetçi görüşleri ile tanınan N. Samson'un,¹⁸⁵ devlet başkanı yapıldığının ilan edilmesi hem Türkleri ve Türkiye'yi rahatsız etmişti. Yapılan darbe uluslar arası toplum tarafından kabul görmemiş, SSCB'den Avrupa devletlerine ve bağlantısız ülkelere kadar pek çok ülke tarafından protesto edilmişti. Anayasal düzenin bozulduğu kabul edilerek yeni yönetimin tanınmayacağı ilan edilmiş olmasına rağmen ABD düzenin bozulduğunu kabul etmekle birlikte, kınama ve yeni yönetimin tanınmayacağını açıklamaktan kaçınmıştı. Türkiye de çok sert tepki vermiş, anayasal düzenin bozulduğunu ve bunun bir Yunan darbesi olduğunu belirterek, eğer barışçıl bir çözüm olmaz ise garantör devlet olarak üzerine düşen sorumluluk ve görevleri yerine getireceğini belirtmişti. Uluslararası kamuoyunun darbeyi eleştirmesi Türkiye için bir destek gibi görünmekteydi. Yunanistan ve Türkiye arasındaki bir savaştan endişe eden ABD, Türkiye ile Yunanistan'ı görüştürme yolunu önererek devreye girmişti. ABD'nin araya girmesi de olumlu sonuç doğurmayınca, Türkiye 20 Temmuz 1974'de Garanti Anlaşması'ndan doğan hak ve yükümlülüklerini göstererek adaya askeri müdahalede bulunmuştur. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi 20 Temmuz 1974'te toplanmıştır. Güvenlik Konseyi, yabancı müdahaleye son verilmesi, kurucu anlaşmaların öngördüğü askerler dışındaki tüm askerlerin adadan çıkması ve Türkiye, İngiltere ile Yunanistan'ın vakit kaybetmeden Kıbrıs'ta barış ve anayasal sistemin yeniden kurulması için görüşmelerini içeren bir karar almıştır. Bunun üzerine 22 Temmuzda ateşkes ilan edilmişti. 23 Temmuzda Yunan cuntası düşmüş,

¹⁸⁵ Samson Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından önceki dönemde İngiliz daha sonra da Türklerden yüzlerce insanın ölümünden sorumlu tutulan, Türkler ve İngilizler gözünde eli kanlı bir teröristti Samson'un seçilmesi ile eylemlerin rengi ve şiddeti de değişmiştir. Sevin Toluner, **a.g.e.**, s. 258-262

24 Temmuzda da Kıbrıs'taki uzantısı olan Samson yerini sivillere bırakmıştı. Ateşkesin ardından 25-30 Temmuz 1974 tarihleri arasında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Cenevre'de toplanmışlardır. ABD, SSCB ve BM de gözlemciler göndermişlerdi. 20 Temmuz Hareketinin ardından 25-30 Temmuz 1974 tarihleri arasında Cenevre'de Birinci Cenevre Konferansı olarak anılacak konferansta Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin Dışışleri Bakanları ile ABD, Sovyetler Birliği ve BM'nin gözlemci statüyle temsilcilerinin katılımlarıyla toplanarak çözüm arayışlarına girmişlerdir. Yunanistan'daki darbeden sonra gelen zayıf hükümete karşı Türkiye'nin elinde askeri başarısı ile katılmasının sonucu olarak imzalanan protokolde Türkiye hem yapmış olduğu askeri müdahalenin hukuksal boyutunu, meşruiyetini ve askerlerini geri çekmesinin koşullarını onaylatmış hem de Kıbrıs'taki anayasal statünün geleceği, adadaki iki toplumun varlığını, Türklerin özerk olmaları gibi istediklerinin çoğunu almıştı. Birinci Cenevre Konferansı'nın ardından İkinci Cenevre Konferansı toplanmıştır. İkinci Cenevre Konferansı'nın esas olarak anayasal konuları görüşmek üzere 12 Ağustos'ta toplanmış, sonuç alınamaması üzerine 14 Ağustos 1974'te Türkiye ikinci hareketi başlatmıştır. İkinci Harekâtla ilgili olarak Türk ordusunun askeri ve lojistik bakımdan zor şartlarda olup, olası saldırı tehlikelerine karşı güvensiz olması, kontrolü altında olmayan yerlerde Kıbrıslı Türklerin tehlike altında kalması ve bazı iddialara göre ekonomik açıdan değerli toprakların alınması amacı ile yapıldığı söylenebilir. İkinci harekât sırasında tamamen olmasa da gerek Türk gerekse de Rumların evlerini tek ederek kendi toplumlarının denetimi altındaki yerlere kaçmışlardır. Diğer bir deyişle, ayrışma artık iyice fiili hale bürünmüştü. İkinci Harekât, birincisinden alınan dersle daha düzenli ilerlerken Türkiye'nin yaptığı ikinci hareketle ilgili ilkinin yapıldığındaki şartların

ortadan kalkmasından dolayı sert eleştiriler yapılmaktaydı. Bu sert eleştiriler, 1 Kasım 1974 tarihli 3212 sayılı BM Genel Kurulu kararında ilgili devletlerin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini, Kıbrıs'a karşı eylem ve müdahalelerden kaçınmasını, adadaki yabancı askerlerin çekilmesi askeri müdahalenin durmasını içeriyordu. Ayrıca, Kıbrıs Cumhuriyetinin sorunlarının adanın iki halkını ilgilendiren sorunlar olduğu belirtilerek, iki eşit toplumun genel sekreterin gözetiminde meşru haklara dayalı karşılıklı kabul edilebilir bir siyasi bir çözüm çağrısı yapılan karara da yansımıştı.¹⁸⁶

Harekât sırasında dönemin ABD Dışişleri Bakanı Kissinger, aracı olmaya çalışmışsa da sonuç alamamıştır. 05 Ağustos 1974'de adaya gelen BM Genel Sekreteri özel temsilcisi K. Waldheim'in, iki tarafın liderleri ile yaptığı görüşmeler neticesinde Rum lider Klerides ile Türk lider Denktaş'ın haftada bir kez bir araya gelmeleri kararlaştırılmıştı. BM Özel Temsilcisi nezaretinde yapılan görüşmeler sonucunda mübadele yapılmaya başlanılmış, Ekim ayına kadar tüm savaş esirleri serbest bırakılmıştır. O arada kendisine karşı yapılan darbeden kaçan Makarios 7 Aralık 1974'te Kıbrıs'a dönerek görevi Klerides'ten devralmıştır.¹⁸⁷

Bu arada başka bir uluslararası örgüt olan Avrupa Konseyi, Siyasi Komisyonu'nda 23–25 Eylül 1974 tarihleri arasında Kıbrıs konusu ele almış, taraflar görüşlerini dile getirmişlerdi. Konsey iki ayrı toplumun varlığının altını çizerek öncelikle toplumlararası yapılacak görüşmelerle, sonrasında da garantör devletlerin katılacağı bir yöntemle çözüme kavuşmasını içeren bir karar almıştır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Melek Fırat, **a.g.e.** , s. 744–749

¹⁸⁷ **A.g.e.** , s. 763–766

¹⁸⁸ Ahmet Aydoğdu, **a.g.e.** , s.78–82

Yaşanan iç ve dış siyasi etkenlerle Kıbrıslı Türkler ile asıl amacın iki kesimli bir federasyon olması koşulu ile 13 Şubat 1975’de Kıbrıs Türk Federe Devleti’ni ilan ettiler. Bunun üzerine 12 Mart 1975 tarihli 367 numaralı BM Güvenlik Konseyi kararı ilan kararın için üzüntü duyulduğunu belirterek BM Genel Sekreteri gözetiminde görüşmelerin başlamasına çağrıda bulunmuşlardır.

Adada bahsedilen siyasi gelişmeler yaşanırken, KTFD 2 Mayıs 1975’te yayınladığı bir yönetmenlikle ileriki yıllardaki müzakerelerde en çok tartışılacak konuların başında gelecek olan amacının işgücü açığını kapatma ve ekonomik kalkınma olduğu gerekçesi ile Türkiye’den adaya göçmen yerleştirilmeye başlamıştır.

1.6. Toplumlararası Görüşmeler

BM Güvenlik Konseyi’nin, 367 sayılı kararındaki çağrı önceleri KTFD’ nin kurulmasından dolayı Rumların protesto ettikleri için katılmadıklarından bir süre yapılamamışsa da toplumlararası görüşmeler, BM Genel Sekreterinin himayesinde 28 Nisan 1975 Viyana’da başlamış olup 17 Şubat 1976’ya kadar beş tur görüşmeler yapılmıştır. Lefkoşa havaalanının açılması, Maraş’ın durumu, sınır ve haritalar gibi konular ele alınmışsa da nüfus mübadelesi dışında somut bir şey elde edilememiştir. Aynı dönemde KTFD ve Türkiye uluslararası toplumun yoğun baskısının da etkisi ve Türkiye’nin de yönlendirmesi ile Denktaş, 9 Ocak 1977’de Makarios’a mektup göndererek görüşme talep etmiş, iç ve dış siyasi dengelerin Klerides lehine, gelişmesinden rahatsız olan Makarios avantaj elde etmek için kabul etmişti. Bunun neticesinde de Denktaş ve Makarios önce 27 Ocak 1977 Lefkoşa’da BM Genel Sekreteri’nin Özel Temsilcisi’nin, daha sonra bizzat BM Genel Sekreteri’nin de

katılımı ile 12 Şubat 1977’de bir araya gelerek “Dört İlke Anlaşması’nı” imzalamışlardı. Bu anlaşmalar, bağımsız ve bağlantısız iki toplumlu Federal Cumhuriyetin kurulmasının esas olduğu, her iki toplumun yönetiminde olacak topraklar, ekonomik yeterlilik veya verimlilik ve toprak mülkiyeti ışığında müzakere edilmesinin gerekliliğini vurgulamaktaydı. Ayrıca dolaşım, mülkiyet, yerleşim özgürlüklerinin müzakereye açık olacağı, merkezi federal sistemin işlev ve yetkilerinin ülke birliğinin, devletin iki toplumlu özelliği dikkate alınarak korunmasının esas alınacağı ilkelerini kapsamaktaydı.¹⁸⁹

Türklerin yaptığı bir öneri Rumlar tarafından 1978’de reddedilince görüşmeler kesintiye uğramıştı. Bu gelişmelerle birlikte 1974–1977 yılları arasında Türk tarafı görüşmelerden kaçan taraf iken, 1978 önerisini reddetmesi ile Rumlar uzlaşmaz taraf rolüne bürünmüşlerdi. Kesilen görüşmeler bir yıl sonra yeniden başlamış, 18–19 Mayıs 1979’da Denktaş ve Rumların yeni lideri Kipriyanu bir araya gelerek Denktaş –Makarios ‘un yaptığı “Dört İlke Anlaşmasının” onayı niteliğindeki “On Nokta Anlaşmasını” imzalamışlardır. On Nokta Anlaşması’nda, görüşmelerin 12 Şubat 1977 Makarios - Denktaş ilkeleri ile BM’nin Kıbrıs a ilişkin kararlarının temel alınarak toprak ve anayasa sorunlarının tartışılması, Maraş’ın BM gözetiminde tekrar yerleşimi için görüşmelere başlanıp hemen uygulanması, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin askerden arındırılması öngörülmekteydi. Ama bunun için müzakerelerin yapılması, cumhuriyetin bağımsızlığı, bağlantısızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü, başka herhangi bir devletle tamamen ya da kısmen birleşmesine karşı gerekli güvenceye kavuşturulması gibi kararlar alınmıştı. Doruk Anlaşmalarının

¹⁸⁹ Zehra Cerrahoğlu, **Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu ile İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler**, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1991, s.24–35

ardından yapılan görüşmelerden de sonuç alınmaması üzerine görüşmeler 22 Haziran 1979'da kesilmiştir. Bunun üzerine 9 Kasım 1979'da BM Genel Kurulu aldığı bir kararla yabancı askerlerin adadan çekilmesini istemiş, BM Genel Sekreterine yardımcı olmak üzere bir Ad Hoc Komite kurulmasını öngörmüştür. Türkiye ve Kıbrıslı Türkler, bunu toplumlar arası görüşmelere ters olduğu gerekçesi ile kabul etmemiştir. Bu durum üzerine ABD devreye girerek, Kasım 1979'da yeni bir girişim başlatmışsa da yine sonuçsuz kalmıştır. 9 Ağustos 1980'de dönemin BM Genel Sekreteri K. Waldheim'in, nezaretinde Lefkoşa'da yeniden başlayan toplumlar arası görüşmelerde Türk tarafının iki toplumlu ve iki bölgeci federal devlet önerisine, Rumların iki toplumluluğu kabul edip, iki bölgeciliği reddetmesi, federal devletin yetkileri konusunda tarafların görüş ayrılıkları toplumlararası görüşmelerin sonuçsuz kalmasına neden oldu. 1980'de yapılan toplumlar arası görüşmelerde başarısızlığın ardından toplumların kendi iç politikalarına bakıldığında Türk tarafında yaşanan ekonomik sorunlar seçimlere de yansımıştır. Denktaş'ın devlet başkanı seçilmesine rağmen muhalefet partilerinin güçlendiği görülmüştür. O dönem Kıbrıslı Türklerin arasında kurulması muhtemel bir koalisyonun Türkiye tarafından engellendiği de iddia edilmektedir. Kıbrıs Rum tarafında 1983 seçimlerinde, Yunanistan'dan destek gören Kipriyanu'nun seçilmesi ile Rumlar, Kıbrıs sorununun yalnızca toplumlar arası görüşmeler yerine uluslar arası alanda çözüm arayışının gerektiğini söylemeye başlamışlardı. Buradaki önemli noktalardan birisi, bu görüşün Yunanistan tarafından ortaya atıldığı ve desteklendiğidir. Ancak çözüm zemininin NATO değil, BM olduğu savunulmaktaydı.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Melek Fırat, "Yunanistan ile İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 452-457

Bu arada taraflar arasında anlaşma çabaları devam ederken, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) 25–28 Ocak 1981 tarihleri arasında Mekke ve Taif’te yapılan III. İslam Zirve Konferansı’nda öncesinde Kıbrıs Türk Müslüman Topluluğu sıfatı ile katılması kararlaştırılan Kıbrıs Türk heyeti, ilk kez Kıbrıs Türk Federe Devleti tabelası ile katılmıştı.¹⁹¹

Görüşmelerin tıkanması, çözümsüz kalması her iki tarafı da etkilemekteydi. Uluslararası alanda Kıbrıs’ın resmi temsilcisi olarak kabul edilen Kıbrıslı Rumların elleri rahatken, Türkler giderek sıkışmaktaydı. Bu şartlarda, kimi kaynaklara göre uluslararası baskıların, kimi kaynaklara göre ise konjonktürün etkisi ile Türkler giderek daha çok sertleşme politikasına yönelmişlerdir. Bunun sonucu olarak da KTFD Meclisi’nin Kıbrıslı Türklerin ileride bir bağımsızlığa gidebilecek self-determinasyon hakkına sahip olduklarını vurgulayan bir karar almıştır. Alınan bu karar üzerine, BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar harekete geçmiştir. 8 Ağustos’ta iki tarafa bir çözüm planı sunmuştu. Rum lider Kipriyanu’nun bu planı reddetmesi, Rumların Dışişleri Bakanı Rolandis’in Kipriyanu’nun çözüm taraftarı olmadığı gerekçesi ile istifa etmesine neden olmuştu. O dönemki atmosferde Rumlar arasında çözüm karşıtı olanların “iş i yokuşa sürerek” Türk tarafının bağımsızlık kararı almasını istedikleri yönünde olduğu iddialar vardır. Türkiye’de seçimlerin yapılmasının hemen ardından henüz hükümet kurulmamıştı, Türkiye’de dikkatler hükümet kurmaya yoğunlaşmıştı. . KTFD’nin aldığı self- determinasyon kararının ardından, Rumlar ile yapılan görüşmelerin sonuçsuz kalması, iç siyasi dengeler ve çıkarların da etkisi ile 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kıbrıs Türk halkının "self-determinasyon" (kendi kaderini tayin etme)

¹⁹¹ Ahmet Aydoğdu, **a.g.e.** , s.164-176

hakkına dayanılarak ve siyasi eşitliği vurgulanarak ilan edilmiştir. Dönemin şartları içinde federasyon tezi muhafaza edilmiş ve Rum tarafına “barış ve çözüm” çağrısında bulunulmuştur. Bunun üzerine İngiltere, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti’ni temsilen Kıbrıslı Rumların talebi ile toplanan BM Güvenlik Konseyi 541 sayılı kararla KKTC’nin ilanını geçersiz saymış, kararın geri alınmasını, Kıbrıs Cumhuriyeti’nden başka hiçbir devletin tanınmamasını istemiştir.¹⁹² Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi de 23 Kasım 1983 tarihinde Kıbrıs’ın kuzeyinde ortaya çıkan tek yanlı bağımsızlık deklarasyonunu reddederek, “Türk işgal kuvvetleri” şeklinde tanımladığı Türkiye’nin askeri kuvvetlerini geri çekilmesini istemiştir. İslam Konferansı Örgütü 5–11 Aralık 1983 tarihleri arasında Dacca’da yaptığı toplantıda adada iki ayrı toplumun olduğuna ilişkin kabulün olduğu belirtilmekle birlikte, örgüt üyesi hiçbir devlet KKTC’yi tanımamıştır.¹⁹³ KKTC’nin ilanının ardından kesilen görüşmeler, Denktaş’ın 2 Ocak 1984’de sunduğu iyi niyet önermeleri ile yeniden başlamasına rağmen, o dönemde Kipriyanu’un Yunanistan Başbakanı Papandreu’nun desteğini alması ile çözümsüz bir tutum savunduğu görülebilmektedir. Denktaş’ın o dönemki çözüm için öncü, olumlu ve yapıcı rol üstlenmesinin arka planında Türkiye’de iktidara gelen liberal Özal hükümetinin çözüm isteğini görüp bundan dolayı da kendisinin dışlanacağı, sürece müdahil olamayacağı bir çözüm istememesinin olduğu söylenebilir.

Kıbrıs içinde yaşanan gelişmeler ve gerilen atmosfer ortamında BM Genel Sekreteri iyi niyet görevi çerçevesinde 1984 Ağustos ayında yeni bir girişim başlatmıştır. Genel Sekreter, Kıbrıslı Türk ve Rum yetkilileri ayrı ayrı görüşmek

¹⁹² Michális S. Michael, “ The Cyprus Peace Talks: A Critical Appraisal” **Journal of Peace Research**, Cilt. 44, Sayı 5, 2007, s. 587–604

¹⁹³ Ahmet Aydoğdu, **a.g.e.** , s. 177–181

üzere Viyana'ya davet etmişse de Rumların KKTC'nin bağımsızlık ilanının geri alınana kadar doğrudan görüşmelere girmeyeceklerini belirtmesiyle, taraflar BM Genel Sekreteri ile ayrı ayrı görüşerek dolaylı görüşmeler yapmaya başlamışlardır. Bundan dolayı da 1984 sonrası dönemdeki görüşmeler, dolaylı görüşmeler olarak anılmaya başlamıştır. 10 Eylül'de başlayan dolaylı görüşmelerin neticesinde bir anlaşma metni ortaya çıkmış, imzalanması için de 17 Ocak 1985'te taraflar New York'ta bir araya gelmişlerdir. Altı yıldan beri ilk defa karşılıklı görüşen liderler, Kipriyanu'nun taslağın yeniden görüşülmesi talebi üzerine toplantı başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Denktaş'ın New York görüşmelerinde uzlaşmacı tavır takındığı gözlemlenmiştir. Bu uzlaşmacı tavır, Türkiye'de dönemin iktidar partisi olan ANAP'ın Kıbrıs sorununu çözme isteğinden dolayı daha öncede bahsedildiği üzere Türkiye'nin baskısı, uluslararası izolasyonların yarattığı ekonomik ve siyasi durumun Kıbrıs Türk muhalefetini güçlendirmesine bağlanmaktadır. Bu arada 1985 yılında KKTC'de yapılan referandum ile yeni anayasa kabul edilmiş arka planda Türkiye'den gelen göçmenlerin oyunun etkisi ve desteği ile Türkiye'nin muhalif Kıbrıslı Türklere yaptığı baskı olan bu referandumda konumu sağlamlaşan Denktaş, yeniden ödün vermeyen bir çizgiye dönmüştü. Referandumun ardından yapılan seçimlerde yukarıda bahsedilen sebepler ve anayasa değişikliği ile yine Denktaş çizgisindeki milliyetçi UBP partisi kazanmıştı.¹⁹⁴

Çözüm arayışlarında yaşanan durgunluğun ardından Kıbrıslı Rumlar tarafından solcu işadamı imajı ile tanınan Vasiliu'nun başkan seçilmesi ile görüşme umutları artmış olsa da, BM genel sekreteri arabuluculuğunda 1988'de başlayan

¹⁹⁴ Ahmet Sözen, **The Cyprus Conflict and the Negotiations: A Political and International Law Perspective**, Ankara, Can Reklam, 1998, s. 52-69

Cenevre ve New York'ta yapılan görüşmelerden yine sonuç çıkmamıştı. 25 Temmuz 1989'da BM Genel Sekreteri Cuelar yeni bir plan hazırladıysa yine sonuca ulaşamayınca BM Güvenlik Konseyi Genel Sekreterin raporuna dayanarak "1977 ve 1979 doruk anlaşmalarına, iki toplumluluğa, iki kesimliliğe" gönderme yapan 12 Mart 1990'da 649 sayılı kararı kabul etti.¹⁹⁵

1990'da KKTC'de önce cumhurbaşkanlığı, ardından da genel seçimler yapıldı. Ancak yaşanan ekonomik ve siyasal sorularla iyice güçlenen muhalefetin sert eleştirilerine rağmen seçim yasasındaki sorunların, Türkiye'den gelen baskı ve Türkiyeli göçmenlerin oy oranı ile seçim sonuçları çok değişmemiştir.¹⁹⁶ Bu arada müzakerelerin yöntemi konusunda Türkiye Başbakanı Özal, 1991'den itibaren Kıbrıs sorununa farklı yaklaşım getirdi. Özal, o güne dek savunulan sorunun toplumlar arası görüşmeler yoluyla çözülmesi gerektiği yönündeki resmi tezden vazgeçerek Yunanistan, Rum kesimi, Türk tarafı ve Türkiye'nin katılımı ile yapılacak dörtlü görüşmelerle sorunun çözülmesi gerektiği tezini gündeme getirdi. Buna karşın Yunanistan Başbakanı Miçotakis'in, BM Güvenlik Konseyi üyelerinin de katılacağı dokuzlu bir konferans öne sürdüğü görülmüştü. ABD Özel Temsilcisinin iki tarafın toplum temsilcileri ile Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, Türkiye ve ABD'nin katılacağı bir konferans ortaya atınca Türkiye ve Türk tarafının Rumlar ve Yunanistan'ın iki heyet şeklinde katılacakları ve Kıbrıslı Rumların "Kıbrıs Cumhuriyeti"nin tek temsilcisi olarak temsil edileceği gerekçesi ile plan reddedilmiştir.¹⁹⁷ 1992'ye gelindiğinde Türkiye'deki hükümetin değişmesi ile Türkiye'nin Kıbrıs politikası değişmiş, bu durum da Denktaş'ın olumsuz tutum

¹⁹⁵ Melek Fırat a.g.e. , Cilt II, , s. 121

¹⁹⁶ A.g.e. , s.452

¹⁹⁷ A.g.e. , s. 454-455

takınmasına neden olmaya başlamıştı. O dönem Soğuk Savaş ardından gelen iç savaşlar, federal yapılardaki kanlı çatışmalar Denктаş'ın federasyon tezinden vazgeçerek, mevcut statükonun korunması yönünde tezler savunmaya başlamıştı. 1992'de Gali'nin BM Genel Sekreteri olmasıyla çözüm için Gali Fikirler Dizisi olarak bilinen rapor sunmuş, görüşleri doğrultusunda görüşmeler yeniden başlamıştı. En çok anayasa, toprak ve göçmenlerin tartışıldığı görüşmeler de sonuçsuz kalması üzerine Gali, iki toplum arasında derin güvensizlik olduğuna değinmesine rağmen Türk tarafını çözümsüzlükle suçlamıştır. 1992'de BM Güvenlik Konseyinden 789 sayılı karar çıkmıştı. Bu rapor Türkler için olumsuz kabul edilirken Rum lider Vasiliu tarafından olumlu kabul edilmiş, bu raporu arkasına alarak seçimlere girmişti. Seçimler beklediğinin aksine geçmiş, adeta Gali Raporunun referandumunu andırması ve Klerides seçimi kazanmıştı. Daha sonra Gali, liderlerin 24 Mayıs'ta 1993'te New York'ta yaptıkları görüşmelerde, Gali "Güven Arttırıcı Önlemler" başlığı ile bir paket sunmuşsa da yine sonuç çıkmamıştı. 1993 yılında Rum tarafında yapılan başkanlık seçimlerini kazanan Klerides, AB konusunu gündeme getirerek, Kıbrıs sorununun bu çerçevede çözümlenebileceğini ortaya attı. Geçen zaman zarfında Rum Yönetimi Yunanistan'la ortak bir askeri doktrin imzalayıp, silahlanmaya milyonlarca dolar harcaması adadaki tansiyonu yüksek tutmaya başladı. Rusya'dan S-300 füzeleri satın aldı ve bunu adadaki Türk askerine karşı koz olarak kullanmayı denedi. Ancak KKTC ve Türkiye'nin kararlı tutumu karşısında bunu başaramadı ve 1998 yılında S-300 füzeleri Girit'e konuşlandırıldı. Kıbrıs'ın güneyinde yaşanan bu gelişmeler üzerine Denктаş ve dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel, 20 Ocak 1997'de bir deklarasyon yayınlayarak Kıbrıslı Rumlar ile Yunanistan arasındaki askeri işbirliğine yanıt olarak askeri işbirliği, bazı

muhaliflerce de bütünleşme sayılabilecek politikaları sayılacak önlemlere başvuracaklarını açıklamışlardı.¹⁹⁸ Türk lider Denktaş'ın bu dönemden itibaren federasyon tezini ret ederek konfederasyon tezine yöneldiği görülmekte, bunda da AB'nin Kıbrıs'ın tam üyeliği için verdiği kararlarla birlikte Yunanistan'daki seçimleri sağcı Panadreu'nun kazanması ile gerilen ilişkiler ve daha önce de değinilen Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan etnik çatışmaların etkili olduğu söylenebilir.

1.7. AB'nin Soruna Müdahil Oluşu

Kıbrıslı Rumların 3 Temmuz 1990'da AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunması ile soruna yepyeni bir boyut eklenmiş oldu. Sürece AB'nin müdahil olmasının tarihsel arka planı ve sonrasına bakıldığında ise 1961'e kadar vardığı görülebilir. İngiltere'nin 1961 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) tam üyelik başvurusunda bulunması ile ilk kez Kıbrıs sorununa dâhil olmuştur. AET, daha sonra adanın diğer iki garantör devleti olan Yunanistan ve Türkiye'nin sırasıyla 1962 ve 1963 yıllarında AET'ye 'ortak üye' olarak kabulleri ile dolaylı olarak sorunun içinde yerini almaya başlamıştır. Kıbrıs'ın çok uzun yıllar İngiltere'nin yönetiminde olmasından dolayı İngiltere ile güçlü ekonomik bağlar kurmuş, bu durumda da İngiltere'nin olası AET üyeliğinin, Kıbrıslı Rumların önemli ihracat pazarını kaybetmekle karşı karşıya kalma endişesi duymasına neden olmuştur. Ayrıca Kıbrıs'ın zamanla Bağlantısızlar Hareketi ile kurduğu sıkı bağlardan dolayı batı sisteminden uzaklaşma ihtimali, AET'yi harekete geçirmiş ve 1962 yılında İngiltere ile birlikte üye olması için Kıbrıs'a da AET tarafından üyelik teklifinde bulunulmuştur. AET ile Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıs Cumhuriyeti adına 1972'de Ortaklık Anlaşması imzalamışlardır. Ayrıca AET, Türk tarafından gelen tepkileri azaltmak

¹⁹⁸ A.g.e. , s. 474

amacıyla anlaşmaya, "uygulamada ayrımcılık yapılmayacağı" ifadesini ekleyerek tarafları ekonomik çıkarlar etrafında bir araya getireceğini hedeflemişse de başarılı olamamıştır. Yine de bu maddeye dayanarak, 1974 yılında Türkiye'nin adaya müdahalesinin sonrasında ada fiilen ikiye bölünmesine rağmen, Topluluğun bazı üyeleri Kıbrıslı Türkler ile ticaret yapmaya devam etmişlerdir. Yunanistan'ın 1981 yılında o dönemki adı ile AT'ye üye olması ile Kıbrıs sorununu AT' nin sorunu haline getirmeye başarmış, bu tarihten itibaren Yunanistan'ın üyeliği sayesinde AT kurumları, Kıbrıs Rumlar lehine kararlar almaya başlamıştır. İsmi daha sonra AB olacak AT, ABD karşısında güçlü olmanın yolunun önemli bir sorunun çözümünde etkili olmaktan geçeceğini düşünmekteydi. Ayrıca, Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından Körfez Savaşı sonrası Ortadoğu'nun bölgesel alanda ön plana çıkması, Kıbrıs'ın ve buradaki üslerin bölgeye yakınlığı gündeme gelmesi, Kıbrıslı Rumların üyelik sürecinden dolayı sorunu içine alma kaygısıyla çözüm için çaba sarf etmeye başlaması ile Kıbrıs sorununda daha aktif rol almaya başladığı görülebilir.¹⁹⁹ Türkiye ile yapılacak pazarlıkla çözüm bulmanın daha kolay olacağını düşünerek Türkiye'yi zorlamaya başlamıştır. Haziran 1990 Dublin Zirvesinden sonra yayımlanan bildiride Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile ilişkileri Kıbrıs sorununa da bağlanmıştı. Bu arada Kıbrıslı Rumların AB'ye üyelik başvurusu için farklı tepkilerin olmasına rağmen, AB Bakanlar Konseyi, 17 Eylül 1990'da başvuru normal süreç içerisinde kararı alarak Komisyon'dan görüş istemişti. 30 Haziran 1993 yılında Avrupa Komisyonun Rum Kesimi'nin başvurusuna olumlu cevap vermesi üzerine Türkiye ve KKTC'den sert tepkiler verilmiş, aralarında bazı ortaklıkları içeren anlaşmalar yapılmıştır. Bu arada başvuru üzerine dönemin BM Genel

¹⁹⁹ Kamer Kasım, "Soğuk Savaş Sonrası Kıbrıs Sorunu", **Akademik Bakış**, Cilt 1, Sayı 1, 2007, s.5–16

Sekreteri de Cuellar da başvurunun incelenirken sorunun çözümünde iki tarafın rızasının önemine değinerek 649 sayılı karara atıfta bulunmuştur.²⁰⁰

1994 Korfu Zirvesinde Kıbrıs sorununun çözümünde AB, Türkiye Gümrük Birliği müzakerelerinin pazarlık unsuru olarak AB karar alma mekanizmasından yararlanan Yunanistan, Kıbrıs Cumhuriyeti ile müzakerelerin başlaması için kabul edilebilir bir tarih verilmedikçe, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne onay vermeyeceği tehdidinde bulunmuştur. Böylelikle Kıbrıs ile müzakerelerin önkoşulsuz başlamasını kararı çıkarılmıştır. Türkiye ile ilgili olarak alınan kararda, Türkiye'nin üyelik süreci ile Kıbrıs sorununun çözümüne bağdaştırılarak, AB ile Türkiye ile siyasi ilişkilerinin geliştirilmesine verilen önemi belirtilmekle birlikte AB'nin ayrıca, Türkiye'yi Kıbrıs'ta BM Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda bir çözüm bulunabilmesi için gücü ve etkisini kullanmaya davet ettiği bildirilmiştir. 16 Temmuz 1997 'de Komisyon, AB'nin derinleşmesi ve genişlemesi hakkındaki AB Komisyonu tarafından açıklanan "Gündem 2000" raporunda Kıbrıs Cumhuriyeti olarak ifade edilen Kıbrıslı Rumlar ile üyelik görüşmelerinin başlatılmasının karara bağlanmış olduğunun altı çizilmekle birlikte başlatılan toplumlar arası görüşmelerde ilerleme sağlanmasının üyelik görüşmelerini kolaylaştıracağı belirtilmiştir. Aslında AB, Kıbrıs Rum Kesimi'ni adanın tamamını temsilen sorun çözülmeden üyeliğe almakla problemi AB içine taşıdığını ve esasen Rum Kesimi'nin de adanın tamamını temsil etmediğinin farkındaydı. Bu yüzden de üyelikten önce mutlaka Kıbrıs sorununun çözülmesini ve tarafların bir anlaşmaya varmalarını istemişse de Yunanistan'ın baskısı ve veto tehdidi yüzünden üyeliğe ön koşul getirmemiştir. Türkiye'nin AB genişleme sürecinden dışlandığı rapor, Kıbrıs'ın AB üyelik yolunun açık olduğunu

²⁰⁰ Melek Fırat, **a.g.e.**, s. 443

ifade etmektedir. Avrupa Konseyi, “Gündem 2000” raporunda AB’nin gelecekteki gelişmesine ilişkin Avrupa Parlamentosu’na sunduğu Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak, 1993 kararının uygulanmasından bu yana mevcut durumu tekrar değerlendirerek üyelik görüşmelerinin aynen planlandığı gibi başlamasını teyit etmiştir. 12 Aralık 1997 ‘de yapılan Lüksemburg zirvesi ile Kıbrıs’ın da dâhil olduğu 10 ülkenin genişleme sürecine alınacağı ilan edilmiştir. AB Gündem 2000 başlıklı 1997’deki raporunda Türkiye’yi aday listesine koymayıp, Kıbrıs’ı aday olarak açıklaması üzerine Türkiye sert tepki vermiş, gerekirse KKTC ile bütünleşebileceğini ilan ederek ekonomik ilişkilerden savunmaya, kalkınmadan eğitime bir dizi ortak karar alınmıştır. Alınan bu karar hem Kıbrıslı Türk muhalefet hem de Kıbrıslı Rumlar ve üçüncü devletlerce sert biçimde eleştirilmiştir. 1999 AB Helsinki Zirvesi, AB’nin genişleme planına Yunanistan’ın veto ihtimaline karşı Kıbrıs konusunda uluslararası müzakere sürecinde “Kıbrıs sorununa çözüm bulunmasının Kıbrıs’ın AB’ye üyeliğinin ön şartı olmadığı” belirtildiği bir karar alınmış, ayrıca Helsinki’de Türkiye de aday ülkeler arasında sayılmıştır. Yunanistan’ın AB’nin genişlemesini veto etme tehdidinin de etkisiyle Kıbrıslı Rumlar ile üyelik müzakereleri ilerlemiştir. 12 Aralık 2001 Kopenhag Zirvesinde AB ise, Kıbrıslı Rumları “Kıbrıs” adı altında AB’ye üye alma kararını ve 16 Nisan’a kadar bir anlaşmaya varılamaması durumunda, Kıbrıslı Rumların AB üyeliğinin onaylanacağını bildirmiştir. 16 Nisan 2003’te Kıbrıs Rum Yönetimi, Atina’da AB Katılım Anlaşmasını imzalamıştır. Mayıs 2004’de Kıbrıs sorunu çözülme de Rum Kesimi adanın tamamını temsilen AB’ye üye olmuştur.²⁰¹

²⁰¹ “Kıbrıs Sorununa Alternatif Açılımlar: Çok Bileşenli Adım Modeli” , Ankara, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurulu Raporu**, 2008; Ayrıca AB’nin Kıbrıs sorunun çözümü konusundaki ayrıntılı tartışma için bakınız: “Ahmet Sözen, The Role of the European Union as a Third Party in

1.8. Kıbrıs Sorununda 1990'lı Yıllar

1993–1996 arası Yunanistan ile Türkiye arasında Ege'deki adalar, kıta sahalığı gibi konulardan kaynaklı sert rüzgârlar esmeye başlamıştır. Bu durum Kıbrıs'a da yansımıştı. Ağustos 1996'da bazı milliyetçi Rumların motosikletlerle Yeşil Hattı geçme eylemlerinde bulunacağının duyulması üzerine Türkiye'den adaya milliyetçiler gitmiş, Türkiye'den giden milliyetçiler ile Kıbrıs'taki milliyetçiler sınırın iki tarafında karşılıklı mevzilenmiş, karşılıklı tahrik ve sataşmalar başlamıştı. Bu sırada tele takılan bir Rum'un Türkler tarafından dövülerek öldürülmesi üzerine yapılan protestolarda başka bir Rum'un öldürülmesi ile gerilim arttıysa da olaylar büyümeden yatışmıştı.²⁰²

Bu arada Bosna Savaşının ardından ABD yeni dünya düzeni içinde çıkabilecek çatışmaların önüne geçebilmek amacı ile başka sorunlara da el atmaya başlamıştır. 1990'larda Balkanlarda doğrudan etkili müdahalelerde bulunarak çözüme kavuşturan ve uluslar arası alanda liderliğinin gereği olarak müdahil olmamakla eleştirilen ABD'nin bu kapsamda zaten daha önceleri NATO müttefikleri arasındaki sorun olarak görerek çeşitli zamanlarda farklı yollarla müdahil olduğu Kıbrıs sorununa ilgisinin arttığı görülmektedir. Clinton yönetimi, 1997'yi Kıbrıs için çözüm yılı ilan ederek, Bosna sorunun çözüm mimarı R. Halbrook'u da çözüm için atamıştı.²⁰³ Haziran 1997'de BM Genel Sekreteri K. Annan'ın Ekim 1994'ten

Resolution of External Conflicts: Lessons from Cyprus”, Paper prepared to be presented at the 16th Nordic and 4th Baltic Peace Research Conference under common title “New Security Challenges as Challenges to Peace Research,” St. Petersburg, Russia, September 11 – 13 , 2003

²⁰² Melek Fırat , a.g.e., s.460 ; İlhan Uzel “ABD ve NATO ile ilişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II**, İstanbul, İletişim Yayınları , 2001, s.292-294

²⁰³ Clinton tarafından Kıbrıs Özel Temsilcisi olarak atanan Richard Holbrooke'un yapmayı düşündüğü Kıbrıs girişimi ise Temmuz 1996'da Yeşil Hat'ta çıkan olaylar nedeniyle 1997 başlamış 1998 ve 1999 yıllarında devam etmiştir. ABD Kıbrıs Özel Temsilcisi Holbrooke aracılığıyla Kıbrıs sorununa bir

beri görüşmeyen Denktas ve Klerides'e yaptığı görüşme çağrısının arından 9 Temmuz 1997'de bir araya gelerek Ağustos ayına kadar BM'nin sunduğu planı inceleyip yeniden görüşmeye karar vermişlerdi. Halbhook'u bu dönemde yapılan görüşmelerde arka planda kalmayı tercih ettiği gözlemlenmiştir. Ağustos görüşmeleri planladığı Montreux'ta yapılmışsa da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın sebepleri arasında Türkiye ile AB arasında, AB'nin Yunanistan'ın baskısı ile Kıbrıs'a üyelik sürecini hızlandırma çabasının yarattığı gerilimin de etkili olduğu da ileri sürölmektedir.²⁰⁴

Kıbrıslı Rumların AB'ye başvurusıyla gelişen sürecin ardından müzakereler iki yıl kesintiye uğramıştır. İki yıllık durgunluğun ardından, Kıbrıs müzakere sürecinin yeniden canlandırılması girişimleri 1999 yılının ikinci yarısında hızlanmıştır. BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 14 Kasım 1999 günü yaptığı açıklamada "tarafaların kapsamlı bir çözüme yönelik anlamlı müzakereler için zeminin hazırlanması amacıyla aracılı görüşmelere 3 Aralık tarihinde New York'ta başlama konusunda mutabık kaldıklarını" bildirmiştir. Bu açıklamanın ardından, BM Genel Sekreteri Annan ve Kıbrıs Özel Danışmanı Alvaro de Soto tarafından yürütölen, Denktas ile Klerides arasında karşılıklı değıl de aracılı görüşmeler başlamıştır. İlki 3–14 Aralık 1999 tarihleri arasında New

çözüm bulmak için girişimlerde bulunmuştur. ABD açısından önemli olan bir bölgesel çatışma ya da krizin Doğı Akdeniz'de Kıbrıs sorunu yüzünden çıkmasının önlenmesi ve yine bu sorun yüzünden Türkiye'nin Batı'dan tamamen dışlanması önüne geçebilmenin olduğı yönünde iddialar da vardır. ABD her ne kadar artık AB'nin de Kıbrıs sorununa müdahil olmasına karşı değılse de Bosna örneğı bölgesel sorunlarda AB'nin etkili olamadığından dolayı Bosna'da Dayton Antlaşmasının mimarlarından olan Holbrooke'dan aynı başarıyı Kıbrıs'ta da göstermesini beklemekteydi. ABD'nin Kıbrıs sorununun karmaşıklığı ve zaman içerisinde toplumlararası ayrışmanın pekişmiş olduğı gerçeğini göz ardı ettiğı, Kıbrıs sorununda Türkiye, Yunanistan hatta İngiltere'nin de taraf konumu ve temel parametreleri bu ölkelerin politikalarının şekillendirmesi de sorunun çözümünde bütün tarafların çıkarlarının uyumlaştırılması gibi bir zorluğu ortaya çıkarmıştır. Tarafların birbirlerine olan güvensizliği silahlanmayı beraberinde getirmiştir. Kıbrıslı Rumların daha önce de belirtilen Rusya'dan S–300 füzeleri almak istemesi adada gerginliği arttırarak ve ABD'nin soruna çözüm çabaları sekteye uğramıştır. (Kamer Kasım, **a.g.e.**, s. 5–7; İlhan Uzgel, **a.g.e.**, s. 293–294)

²⁰⁴ Melek Fırat, **a.g.e.**, s. 473–474

York'ta, ikinci turu 31 Ocak- 8 Şubat 2000 tarihleri arasında Cenevre'de gerçekleştirilmiş, üçüncü tur yine Cenevre'de 5 Temmuz 2000 tarihinde başlamış, 12 Temmuz'da verilen aranın ardından 24 Temmuz – 4 Ağustos tarihlerinde tamamlanmıştır. Dördüncü tur 12–26 Eylül 2000 tarihlerinde New York'ta, beşinci tur ise 1–10 Kasım tarihleri arasında Cenevre'de gerçekleştirilmiştir. Dördüncü tur aracılı görüşmelerin aracılığı ile BM Genel Sekreteri Annan, 12 Eylül 2000 tarihinde kapsamlı bir anlaşmayı mümkün kılacak anlamlı müzakerelere geçilebilmesi için önkoşulsuz yürütülecek aracılı görüşmelerin eşit iki taraf arasında yapılacağını ve kapsamlı bir anlaşmada tarafların eşit statülerinin açıkça tanınması gerektiğini vurgulamıştır. Beşinci turda, görüşmeler sürerken Cenevre'ye giden BM Genel Sekreteri Annan 8 Kasım günü taraflara “Sözlü İfadeler” olarak geçen bir belge sunmuştur. Belgenin, Türk tarafının hedefleri ve beklentileri ile uyuşmaması üzerine Denktaş ile Türkiye Başbakanı Ecevit kendi aralarındaki yaptıkları görüşmenin ardından bir açıklama yapmışlardır. Açıklamada, Denktaş'ın görüşlerinin iki devlet tarafından paylaşıldığı, Denktaş'ın aracılı görüşmelerden ayrılma kararını desteklediği, ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenliği ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin güvenliğinin bir birinden ayrılmaz bütün olduğu belirtilmiştir.²⁰⁵ 8 Kasım 2001 tarihinde Denktaş, Kıbrıs sorununa bir çıkış yolu bulunması için Rum lider Klerides'e mektup göndererek çözüm için Ada'da yüz yüze görüşme önerisinde bulunmuş, Klerides, bu çağrıya önce olumsuz yanıt vermiş olsa da Denktaş'ın ikinci bir mektup göndermesi üzerine, öneriyi kabul etmiştir. Liderler bunun üzerine 4 Aralık 2001'de ara bölgede BM Genel Sekreteri Kıbrıs Özel Danışmanı De Soto da görüşmelere dinleyici olarak

²⁰⁵ <http://www.mfa.gov.tr/kibris-tarihce.tr.mfa> (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası)

katılımı ile bir araya gelmişlerdir. Ardından De Soto tarafından yapılan açıklamada, iki liderin 2002 Ocak ayı ortalarında Ada'da doğrudan görüşmeyi kabul ettikleri, BM gözetimi altında, önkoşulsuz, tüm konuların masada olacağı ve her şey kabul edilene kadar hiçbir şeyin kabul edilmeyeceği anlayışıyla kapsamlı bir çözüme ulaşılanaya kadar görüşmelere devam edilmesi kararlaştırıldı ilan edilmiştir. Sonrasında da, alınan kararlar çerçevesinde 16 Ocak 2002'de doğrudan görüşmeler başlamış, ağırlıklı olarak egemenlik, eşitlik, merkezi otorite ile kurucu devletlerin yetkileri hususları ele alındığı görüşmeler toplam altı tur sürmüş ve altıncı tur görüşmeler 26 Eylül'de tamamlanmıştır.²⁰⁶

1.9. Annan Planı ve Sonrası

6 Eylül 2002'de Genel Sekreter Annan, Denktaş ve Klerides ile Paris'te görüşmüşlerdir. Ardından ise Annan, 3-4 Ekim 2002 tarihlerinde tarafları bir kez daha bir araya gelmek üzere New York'a davet etmiştir. Sonrasında 3-4 Ekim 2002 tarihlerinde New York'ta gerçekleşen görüşmelerden sonra Genel Sekreter'in yaptığı açıklamada Kıbrıs sorununun basit bir çözümü bulunmadığı ve kapsamlı çözüme ulaşmak için taraflar arasında iki taraflı "ad hoc" nitelikteki teknik komitelerin kurulmasına karar verildiğini bildirmiştir. Ocak 2002'de başlayan görüşme turlarının sonunda Annan, 11 Kasım 2002 tarihinde Denktaş ve dönemin Klerides'e "Kıbrıs Sorununa Kapsamlı Çözüm Temeli" adlı (sonradan Annan Planı olarak anılan) belgeyi sunmuştur. BM Genel Sekreteri, planın taraflarca değerlendirilmesinin ardından, taraflara birer mektup göndererek, belgede uygun bulmayıp, değiştirmek istedikleri noktaları kendisine 30 Kasım'a kadar bildirmelerini isteyerek bir davet

²⁰⁶ Michalis S. Michael, **Resolving The Cyprus Conflict; Negoating History**, New York, Palgrave Macmillan, 2009, s. 164-169

yapmıştır. Daha sonra iki tarafın değişiklik yapılmasını istedikleri konuları içeren mektuplarını BM Genel Sekreteri'ne göndermelerinin ardından 10 Aralık'ta, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Danışmanı Alvaro de Soto, Annan Planı'nı iki tarafın itirazlarını dikkate alarak revize edilmiş şeklini taraflara yeniden sunmuştur. 10 Aralıkta belge sunulmuşken, 12 Aralık Kopenhag Zirvesinde AB, Kıbrıslı Rumları "Kıbrıs" adı altında AB'ye üye alma kararını ve 16 Nisan'a kadar bir anlaşmaya varılamaması durumunda, Kıbrıslı Rumların AB üyeliğinin onaylanacağını bildirmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken, tarafların görüşlerini almak isteyen BM Genel Sekreteri Kofi Annan 24 Şubat 2003 tarihinde, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'ı kapsayan bölge turuna çıkmış, önce Ankara ardından da Atina'ya ardından ise 26 Şubat'ta Kıbrıs'a giderek taraflarla ayrı ayrı görüşerek, üçüncü çözüm planını sunmuştur. Annan adadan ayrılırken yaptığı açıklamada, iki liderle yapılan görüşmelerde ortaya koyduğu değişiklikler ve çözüm planı ile ilgili değerlendirmeler yaptığını ve taraflardan planda öngörülen 30 Mart tarihinde referanduma gidip gitmeyecekleri konusunda taahhüt isteyerek, liderleri cevaplarını vermek üzere 10 Mart'ta Lahey'e davet ettiğini söylemiştir. Bu arada Rum tarafındaki seçimleri Klerides kaybetmiş ve eski EOKA üyesi, milliyetçi sert görüşleri ile tanınan Papadopoulos kazanmıştı. Türk ve Rum heyetleri 10 Mart 2003'te, BM Genel Sekreteri'ne, yanıtlarını vermek üzere Lahey'e gitmiş, görüşmelere, garantör ülke sıfatıyla Türkiye, Yunanistan ve İngiltere heyetleri de katılmıştı. Heyetlerle, önce ayrı ayrı görüşen Genel Sekreter, daha sonra tarafları ortak bir toplantıda bir araya getirdi. BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın ev sahipliğinde Lahey'de yapılan "maraton görüşmelerden" bir sonuç çıkmadı. 19 saatlik görüşmenin ardından basına açıklama yapan BM Genel Sekreteri Annan, artık

yolun sonuna gelindiğini, ne yazık ki görüşmelerin başarıyla noktalanmadığını söyledi. Ardından 7 Nisan 2003'te BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Kıbrıs çözüm Planı konusunda Güvenlik Konseyi'ne Türk tarafını suçlayan nitelikte bir değerlendirme raporu sundu. 16 Nisan 2003'te Kıbrıs Rum Yönetimi, Atina'da AB Katılım Anlaşmasını imzaladı. Bu arada adada 21 Nisan 2003 tarihinde Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Rumların yönetimi arasındaki geçişleri belirli kurallarla serbest bırakma kararı almıştı. 24 Ocak 2004'te Davos'ta BM Genel Sekreteri Annan, Türkiye Başbakanı R. Tayyip Erdoğan ile görüşmüş, Erdoğan Annan'a Türk hükümetinin, iyi niyet misyonu çerçevesinde ve BM belgesi temelinde görüşmeleri başlatması çağrısında bulunmuştu. 29 Ocak 2004 tarihinde Brüksel'de bulunan Rum lider T.Papadopoulos Yunanistan'ın da desteği ile Rumların Annan Planı temelinde görüşmelere başlama niyetinde olduğunu Genel Sekreter'e bildirmesi de eklenince 10 Şubat 2004'te Genel Sekreter görüşmeleri başlatmak üzere tarafları New York'a davet etti. Genel Sekreter taraflara gönderdiği mektubunda görüşmelerin yeniden başlayacağını, üzerinde mutabık kalınmayan konuların kendisi tarafından doldurulacağını ve nihai şekliyle anlaşmanın 21 Nisan'da her iki tarafta da ayrı referanduma sunulacağını belirtti. Yapılan görüşmelerin sonuçsuz kalması üzerine 17 Mart'ta Denktaş Kıbrıs müzakere sürecinde temel kriterler üzerinde hiçbir ilerleme sağlanmaması nedeniyle görüşmelerin ikinci safhasını oluşturacak, 24 Mart'taki dörtlü yani Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum taraflarının İsviçre'nin Burgenstock kentinde yapılacak görüşmelere katılmayacağını fakat Başbakan ve yardımcısının KKTC hükümetini temsilen İsviçre'ye gideceğini açıklamış, Rum lider Tasos Papadopoulos da görüşmelerde bir ilerleme kaydedilmediğini açıklamış ama İsviçre'ye gideceğini söylemiştir. İsviçre'nin Burgenstock şehrindeki görüşmeler

önce Türkiye Dışışleri Bakanı A.Gül ve Yunanistan Dışışleri Bakanı P. Molyviatis'in de katılımı ile başlamış, ardından 27 Mart'ta BM Genel Sekreteri'nin, 28 Mart'ta Yunanistan Başbakanı K.Karamanlis ve 29 Mart'ta da Türkiye Başbakanı R.T.Erdoğan'ın Burgenstock'a gelmesi ile üst düzeye çıkmıştır. Annan dördüncü planını sunmuş ve tarafların görüşlerini istemiş, yapılan yoğun görüşmeler sonucunda, iki taraf ile Türkiye ve Yunanistan Başbakanları nihai kapsamlı bir anlaşma metni üzerinde mutabık kalamadıklarından plandaki boşlukların Genel Sekreter tarafından doldurulmasına karar verilmiştir. Boşlukların Annan tarafından doldurulmasının ardından 31 Mart'ta BM Genel Sekreteri Kofi Annan kapanış töreninde kendi adıyla anılan planın son şeklini taraflara sunarak ve 24 Nisan'da her iki tarafın da ayrı ayrı referandum yapılacağını duyurmuştur. Annan Planına ilişkin müzakerelerde bunlar yaşanırken diğer taraftan, AB'nin Aralık 2002'de yapılan Kopenhag Zirvesinin sonuç bildirgesinde Kıbrıs'ın da diğer ülkeler gibi AB üyeliğine kabul edileceği, toplumlar arası görüşmelerde bir sonuç alınmasa bile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB'ye üye olarak kabul edileceği bildirilmiştir.²⁰⁷ Sürecin sonrasında AB, 16 Nisan 2003'te Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB'ye katılım antlaşmasını imzalamıştır.

Annan Planı'nın içeriğine bakıldığında, planın bir kurucu anlaşma niteliğinde olduğu her şeyi yeniden düzenlediği görülmektedir. Plan iki kurucu devletten oluşan bir federasyon öngörmekteydi. Yasama yetkisi Senato ve Temsilciler Meclisinden oluşan iki kesimli bir Parlamento tarafından kullanılacaktı. 48 üyeden oluşacak olan meclislerde, Senatoda eşit temsil olurken, Temsilciler Meclisinde ise her bir kurucu devletin iç vatandaşlık statüsüne sahip şahısların oranına göre ancak herhangi bir

²⁰⁷ Ahmet Aydoğdu, *a.g.e.*, s. 297–206

kurucu devlete düşen sandalye sayısı toplam sandalye sayısının dörtte birinden az olmaması şartıyla bir dağılım belirlenmişti. Planın Şubat 2003 tarihinde sunulan versiyonuna göre Türk kurucu devletinin üfusunun yüzde 21'ine kadar ulaşacak sayıda Rum, Kuzeye yerleşebilecekti. Kıbrıs sorununda önemli konulardan birisi olan mülkiyet ile ilgili olarak da plan iki kurucu devletten ikişer ve Kıbrıslı olmayan, Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık vatandaşı da olmayan yedi kişiden oluşacak bir Mülkiyet Kurulu oluşturulmasını içermektedir. Kurulun 10 yıl süreyle görev yapması ve bu süre sonunda da görev süresinin birer yıl uzatılması öngörülmektedir.

²⁰⁸ Plana yönelik Rum Kesiminin itirazı federe devletlere verilen yetkilerin fazlalığı noktasında olmuştur. Kuzeyden göç eden Rumların maksimum sayıda Kuzeye dönmeleri beklentisinin yanı sıra Türk Silahlı Kuvvetlerinin de adadan hemen çıkması Rumların talepleri arasındaydı. Planın Türk tarafını rahatsız edici yönleri ise Kıbrıs'ta iki kesimliliği ortadan kaldıracak ve Türkiye'nin etkin ve fiili garantisini sulandıracak öğeler içermesiydi. Plana göre adada Türk Silahlı Kuvvetlerinin varlığı kademeli olarak azaltılıyordu. Asker sayısı 29 ayda 6 bine 2011'de 3 bine ve 2018'den sonra üç yılda bir gözden geçirilmesi şartıyla 650'ye indirilecekti.⁷ Planın iki kesimliliği ortadan kaldırabilecek asıl yönü ise derogasyon olarak adlandırılan sınırlamaların özellikle yerleşim sınırlamalarının AB müktesebatına uymadığı gerekçesiyle ortadan kaldırılabilirdi. Çünkü derogasyonlar AB tarafından birincil hukuk haline getirilmemişti.²⁰⁹

²⁰⁸ Kamer Kasım, **a.g.e.**, s. 74–76

²⁰⁹ Daha ayrıntılı bilgi için: Chrysostomos Pericleous, **The Cyprus Referendum; A Divided Island and the Challenge of The Annan Plan**, Londra, I.B. Tauris, 2009, s. 169–321

1.10. 24 Nisan 2004 Referandumı ve Referandum Sonrası Gelişmeler

24 Nisan 2004'te adada her iki tarafta ayrı ayrı yapılan referandum sonucunda Kıbrıslı Türkler BM Genel Sekreteri'nin Kapsamlı Çözüm Planı'nı yüzde 64,9'luk evet oyuyla kabul ederken, Kıbrıslı Rumlar yüzde 75,8'lik oy oranıyla reddetmişlerdir. Nisan 2004 Referandumu'nun hemen ardından, BM Genel Sekreteri, birçok yabancı devlet adamı ve uluslararası kuruluş Kıbrıslı Türklerin BM planı lehine vermiş oldukları 'evet' oyunu memnuniyetle karşıladıklarını ve Kıbrıslı Türklerin bu tavrının karşılıksız kalmaması yönünde telkinlerde bulunmuştur. Annan, 24 Nisan 2004 tarihindeki açıklamasında, Kıbrıslı Türklerin, 1 Mayıs 2004²¹⁰ itibarıyla AB üyeliğinin avantajlarından Rumlarla eşit koşullarda yararlanamayacaklarından üzüntü duyduğunu belirterek, Kıbrıslı Türklerin kendilerinin sebep olmadığı bu kötü durumdan kurtulmaları için de yollar bulunması gerektiğini vurgulamıştır. BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 28 Mayıs 2004'te Güvenlik Konseyi'ne sunduğu 437 numaralı raporda, Planı'nın Kıbrıslı Türkler tarafından büyük bir çoğunlukla kabul edilirken, Kıbrıslı Rumlar tarafından reddedildiğini, gerçekte Kıbrıslı Rumların 'Planı' değil de herhangi bir çözümü ve anlaşmayı reddettiğini vurgulamıştır. Annan referandum sonuçlarının Kıbrıslı Türker'e baskı ve izolasyon uygulamak için tüm nedenleri ortadan kaldırdığının altını çizdiği raporunda, BM Güvenlik Konseyi üyelerinin dikkatlerini Kıbrıslı Türklere çevirerek ikili ilişkiler kurmalarını ve ekonomik izolasyona son vermeleri

²¹⁰ Uluslararası toplum tarafından "Kıbrıs Cumhuriyeti" olarak tanınan Kıbrıslı Rumların AB üyeliğine alındığı tarihtir.

çağrısında bulunsa da Rapor Rumlar ve Yunanistan'ın baskıları sonucu Güvenlik Konseyi tarafından onaylanmıştır.²¹¹

Nisan 2004'te yapılan Annan Planı Referandumundan hemen sonra, Avrupa Birliği de Kıbrıslı Türklerin BM planına vermiş oldukları destekten dolayı, Kıbrıslı Türkler üzerinde uygulanan izolasyonu sona erdirilmesine ve Kıbrıslı Türklerin ekonomik kalkınmasına destek vererek Kıbrıs'ın birleşmesine yardımcı olma isteğini dile getirmiş, 26 Nisan 2004 tarihinde AB Dışişleri Bakanları Konseyi KKTC'ye yönelik izolasyonların kaldırılmasına ilişkin bir karar almıştır. AB Konsey kararının ardından, AB Komisyonu da ticari ve mali uygulamalardan oluşan ve AB ülkeleri ile Kıbrıslı Türkler arasında doğrudan ticareti öngören bir yardım paketi hazırlamıştır. Bu çerçevede ise Komisyon 7 Temmuz 2004'te, Mali Yardım Tüzüğü ve Doğrudan Ticaret Tüzüğü tasarılarını hazırlayarak Konsey'e sunmuştur. Kıbrıslı Rumların engellemeleri ve baskıları sonucunda başta bir paket olarak sunulan Tüzük Mali Yardım ve Doğrudan Ticaret olarak birbirinden ayrılmış, Mali Yardım Tüzüğü iki yıla yakın bir gecikmeden sonra Şubat 2006'da yürürlüğe girebilmişken, Doğrudan Ticaret Tüzüğü ise askıya alınmış ve halen bekletilmektedir.²¹²

²¹¹ <http://www.mfa.gov.tr/kibris-tarihce.tr.mfa>

²¹² Mali Yardım ve doğrudan Ticaret Tüzüklerinin içeriklerine biraz daha ayrıntılı bakıldığında AB, Kıbrıslı Rumların adanın tamamını temsilen Kıbrıs Cumhuriyeti adına AB üyesi olmadan önce 29 Nisanda Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıslı Rumlar arasında mal, hizmet ve kişilerin dolaşımı konusunu düzenleyen ve 'Yeşil Hat Tüzüğü' nü kabul etmiştir. Böylelikle adanın kuzeyinde üretilen ve ambargo uygulanan malların Yeşil Hat üzerinden AB pazarına girebilmesi gibi kolaylıklar sağlanmış olacaktı, ayrıca AB 'nin KKTC'ye 259 milyon Euro'luk mali yardım yapmayı da taahhüt etmiştir. Ancak, 2004 Nisan'ında ortaya atılmasına rağmen hazırlanan 'Mali Yardım Tüzüğü'nü onaylanması 2006 yılını bulmuştur. Bu nedenle söz konusu yardım 259 milyon Euro olarak planlanmasına rağmen, Tüzüğün 2005 sonuna kadar onaylanamamasından dolayı mali yardımın 120 milyon Euro'luk kısmı geçersiz kalmıştır. AB, Rumların vetosu yüzünden mali yardım ile Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün birbirinden ayrılmasına karar vermiştir. Doğrudan Ticaret Tüzüğü'nün onaylanmaması ile AB, Kuzey Kıbrıs ticareti üzerindeki ambargonun kaldırılması konusunda geri adım atmıştır. Sonuç olarak, Doğrudan Ticaret Tüzüğü ile ilgili karar onaylanmayarak Kıbrıslı Türklere 1994 yılında "Anastasiou Kararı" ile

2004 yılı içinde Kıbrıslı Türkler için olumlu bir gelişme 14–16 Haziran 2004’te İstanbul’daki İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) toplantısında gerçekleşmiş, İKÖ’ ye üye Müslüman ülkeler almış oldukları bir kararla KKTC’nin statüsünü “Kıbrıs Müslüman Türk Cemaatin” den “Kıbrıs Türk Devleti”ne çıkarmışlardır. İKÖ kararında ayrıca uluslararası topluluğa Kıbrıslı Türkler üzerindeki izolasyonu sona erdirmek için acil adım atma çağrısı ve Müslüman ülkelere de KKTC üzerindeki izolasyonu ve ambargoyu kaldırıp KKTC ile ekonomik ilişkiler başlatma çağrıları yapılmıştır.

1.11. 24 Nisan 2004 Referandum ve Referandum Sonrası Gelişmeler

Kıbrıslı Rumlar ve Türklerin iç siyasetlerine bakıldığında ise, Kıbrıslı Türkler arasında siyaset ve toplum 2000’lerle birlikte yeni bir dönüşüm sürecine girdiği görülmüştür. Bu sürecin sebepleri Kıbrıs Rumların AB üyeliğinin getireceği sosyo-ekonomik ve politik faydalar, uzun yıllardır devam eden izolasyon ve ambargoların yol açtığı durum, yıllardır devam eden müzakerelerin çözümsüzlüğü, AB ile diğer uluslar arası aktörlerin Kıbrıs sorununun çözümü için uyguladıkları yoğun baskıların olduğu söylenebilir.²¹³

2001 ekonomik krizi ve Türkiye’de iktidara gelen AKP’nin AB’ye katılma yolunda Kıbrıs sorunun çözüme kavuşturma isteği ve çözüm yanlılarını desteklemesi süreci doğrudan olmasa da hızlanması ve gelişmesine katkı sağlamıştır.²¹⁴ Bu sürecin yansıması Kıbrıslı Türklerde 2003 seçimlerinde daha öncesinde iktidarı elinde tutan

tıkanan doğrudan ticaret imkânsızlığı devam etmektedir. (“Kıbrıs Sorununa Alternatif Açılımlar”, **USAK Rapor**, s. 9–38)

²¹³ Melek Fırat, “AKP Hükümetinin Kıbrıs Politikası” , İlhan Uzgel ve Bülent Duru (ed.), **AKP Kitabı; Bir Dönemin Bilânçosu**, Ankara, Phoenix Yayınları, 2009, s.440–443

²¹⁴ Yılmaz Çolak, “KKTC Siyaseti ve Kıbrıs Sorunu”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz**, Ankara, Mayıs 2010, s.9–17

sağ-milliyetçi partilerin önüne geçerek 2003 seçimlerinde yüzde 35, 2005'te 44,5 oy alan CTP-BG ile kendini gösteriyordu.²¹⁵ 2005'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde CTP lideri Talat yüzde 55 oy oranı ile cumhurbaşkanı seçilmişti. 2009 seçimlerinde milliyetçi söylemleri ön plana çıkaran UBP lideri D.Eroğlu, oyunu yüzde 44'e çıkararak iktidara gelirken, CTP-BG ise oyunu yüzde 29'a düşürmüştür. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine bakıldığında ise Eroğlu, Talat'a karşı yarıştığı 2005 seçimlerinde yüzde 23 oy alabilmişken, 2010 seçimlerinde yüzde 50'nin biraz üzerinde oy almış, Talat ise yüzde 42 oranında oy alabilmiştir. Bu dönüşümün nedenleri arasında CTP-BG'nin artan ekonomik ve sosyal sorunlara karşın bunları çözmedeki ve yönetimdeki başarısızlığı, yolsuzluk söylentileriyle birlikte en önemli neden CTP-BG ve daha sonra cumhurbaşkanı da olacak Talat'ın söylemlerini tamamen Kıbrıs sorununu çözme üzerine oturtup, şimdiye kadar geçen süreci eleştirerek çözüme dönük büyük vaatlerin yol açığı beklentilere rağmen çözümsüzlüğün devam etmesi, aynı politik tandanstan gelen ve birbirlerine "yoldaş" şeklinde hitap eden iki lider olan Talat ve Hristofyas arasında süren müzakerelerin de sonuç vermemesi olarak gösterilebilir. Dönüşümün dış etkenlerine bakıldığında, Kıbrıslı Türklerin Annan Planı'nın lehinde oy kullanmalarına rağmen uluslar arası alanda beklentilerin yerine getirilmemesi, Türkiye'nin AB sürecinde Kıbrıs konusunun sorun olarak devam etmesi ve bu durumun adaya yansması da gösterilebilir. 17 Şubat 2008'de Kıbrıslı Rumların yaptıkları seçimde uzlaşma gerekliliği ve federal çözümün çok yoğun tartışıldığı görülmüştür. Federal çözüme karşı olduklarını vurgulayan EDEK ve DİKO'nun desteklediği Papadopoulos ile federal çözümün ve uzlaşmaya karşı olmanın sürekli ve kalıcı bölünmüşlüğü

²¹⁵ Ahmet Sözen ve Ali Carkoglu, "Turkish Cypriot General Elections of December 2003: An Appraisal" **South European Society & Politics**, Cilt 9, Sayı 3, 2004, s. 122-136

söyleyen DİSİ adayı Kasoulidis ile AKEL'in adayı Hristofyas yarışmış ve seçimleri ikinci turda Hristofyas kazanmıştı. Hristofyas'ın seçimi kazanması ile Türk tarafındaki tarihsel ilişkileri olan Talat ile bir araya gelerek 21 Mart 2008'de bir araya gelerek BM Genel Sekreteri'nin İyi Niyet Misyonu çerçevesinde müzakerelerin başlatılmasına karar vermişlerdir.²¹⁶ Ardından Talat'ın Rum Yönetimi Başkanı Tasos Papadopoulos'a çeşitli defalar yapmış olduğu yüz yüze görüşme davetleri sonucu, bir yıl aradan sonra 5 Eylül'de BM Kıbrıs Özel Temsilcisi Michael Möller gözetiminde iki lider ilk kez 5 Eylül 2007'de bir araya gelmişler de sonuç çıkmamıştır. Ardından, Kıbrıslı Rumların Şubat 2008'de yaptıkları cumhurbaşkanlığı seçimlerini, propagandasını çözüm vaadi üzerinden yapan D. Hristofyas'ın kazanması, Kıbrıs'ta bir çözüme ulaşılması yönündeki çabalara ivme kazandırmıştır. Talat ve Hristofyas 21 Mart 2008 tarihinde tam teşekküllü görüşmeler hususunu ele almak üzere BM Genel Sekreteri Kıbrıs Özel Temsilcisi Michael Möller'in Ara Bölgedeki rezidansında bir araya gelmişler, 25 Temmuz tarihinde yapılan görüşmede ise liderler, 3 Eylül 2008 tarihinde Kıbrıs sorununu kapsamlı çözüme ulaştırmak amacıyla tam teşekküllü müzakereleri başlatma kararı almışlardır.

2. KIBRIS'TA ÇATIŞAN TARAFLAR

2.1. Rumlar

Kıbrıs Rum toplumunun adada varlığı kimi kaynaklarca MÖ V ve IV. yüzyıllardaki Yunan ve Pers ilişkilerinin ada üzerindeki etkileri doğrultusunda başladığı söylene de asıl güçlü yapının MÖ 58'de Roma İmparatorluğu'na

²¹⁶ Görüşmeler öncesinde Talat, Hristofyas'a hitaben söze “ Yoldaş, ya çözeriz ya da böleriz” diyerek başlamıştı. Melek Fırat, 2009, s.458

bağlanması ve ardından Roma'nın ikiye ayrılmasıyla Bizans İmparatorluğu içinde kalması ile oluştuğu görülmektedir.²¹⁷ Adanın Osmanlı İmparatorluğu tarafından fetih edilmesinden sonra, Katolik - Venedik döneminde sorunlar yaşayan halk ve gücünü kaybeden Kilise'nin "Osmanlı Millet Sistemi" içinde millet başı olması ile yeniden güçlenmiştir.

2.1.1. Kilise

Kıbrıslı Rumların aktörlerinin başında ekonomik, sosyal ve kültürel rolü ile kilise gelmektedir. Adanın Osmanlı İmparatorluğu tarafından fetih edilmesinden sonra gücünü kaybeden Ortodoks Hristiyan Kilisesi'nin Osmanlı Millet sistemi ile etnik, kültürel, ekonomik, siyasi ve yönetsel yetkilerin yanında Katolik - Venedik döneminde sorunlar yaşayan halkın temsilcisi, yöneticisi ve destekçisi sayılması ile gücü elinde toplamıştır. Zaten Bizans İmparatorluğu döneminde de resmi bir yönü olan kilise, Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte Rum toplumunu birleştiren tek kurum haline gelmiştir. Kilise, Osmanlı adına vergi toplama, yargılama, evlilik, boşanma, miras gibi konularda yetkili kılınmıştır. Ayrıca, Kiliseye doğrudan Osmanlı sarayına çıkabilme yetkisi tanınmıştır. Kilise, Rum toplumu üzerindeki bu gücü sayesinde toplum adına söz söyleyen, onu yöneten ve yönlendiren organ haline gelmiştir. İleriki kısımlarda daha ayrıntılı görüleceği üzere Kilise'nin bu gücü gerek Osmanlı, gerekse de İngiliz yönetiminde hatta Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nde de devam etmiştir. Kilise, Yunan ve Kıbrıs kiliseleri arasındaki rekabetten ve Kıbrıs Kilisesi'nin millet başı olma özelliğinin getirdiği avantajlı konumdan dolayı önceleri mevcut durumdan yana davranmış, Enosis'e karşı önceleri ikircikli bir tutumu olmuştur. Örneğin, 1764'te Osmanlı Yönetimine karşı Rum ve Türklerin birlikte çıkarttıkları isyanları

²¹⁷ George Hill, **A History of Cyprus**, Cambridge, Cambridge University Press, 1940, Cilt I, s. 83

bastırmıştır.²¹⁸ Yunan Bağımsızlık Savaşı ve Mora İsyanı'na yardım isteklerine rağmen yalnızca ekonomik destek göndermiş, o esnada Osmanlı'ya bağlılık mesajı göndermiştir. Kilise'nin Tanzimat fermanına bile karşı çıkmıştır. Belirtmek gerekir ki Yunanistan ulus devletinin kurulmasının hemen sonrasında 18 Ağustos 1828'de bazı din adamları ve kanaat önerleri Yunanistan'a bir yazı göndererek Kıbrıs'ın yeni kurulan Helen Devleti'nin içine alınmasını istemişlerse de, bu dönemde çok güçlü ve açık bir Enosis'ten söz etmek mümkün değildir.²¹⁹ Her ne kadar Kıbrıs'taki Helen milliyetçiliğinin kökenleri Yunanistan'ın bağımsızlık hareketine dayansa bile güçlenmesi Yunanistan'ın Megali İdea'yı milli hedef haline getirip , “Dış Helenlerin ulusal bilinci” için kültürel faaliyetlere ve eğitime çok önem vermesi ile Kilise ile kültürel ve eğitim işbirliği yapması ile başlamaktadır.²²⁰ Yani, 1884'de Yunanistan'da Megali İdea'nın benimsemesi ile Kilise Enosis'in başat itici gücü haline gelmiştir. Kilise'nin Enosis'i benimsemesi de kolay olmayıp sancılı bir süreçten geçmiş, kiliseler arasında ayrışmalar yaşanmıştır.²²¹ Kimi kaynaklarda bu

²¹⁸ Yücel Vural, **a.g.e.** , s. 63-64; Niyazi Kızılyürek , 2005 , s. 74

²¹⁹ Niyazi Kızılyürek, 2005, s. 75–76

²²⁰ Hristiyan Helen Kültürünün oluşması için eğitimde Yunanistan referanslı bilgiler üzerine durulmuş, tüm toprakların aslında bir olduğu anlatılmış, yeni kimliğin Yunanlılık olduğu üzerinde durulmuştur. Yani Helen kültürünün oluşturulduğu gözlemlenmektedir, bunun oluşturulmasında eğitimin payının çok önemli olduğu söylenebilir. Eğitimin öneminin yanında eğitim yolu ile kurulan dil de çok etkili olmuştur. Kimlik olgusu giderek Yunan Ortodoksluğuna dönüşmekteydi. Yunan Ortodoksluğu da ister Yunan topraklarında isterse de dışında yaşasın bu kültürü paylaşanlar manasına gelmekteydi, tüm Helenlerin birleşmesi bunun için de düşmana karşı savaşın gerekli olduğu düşüncesi işlenmekteydi.

²²¹ Bağımsız Yunan devletinin kurulması ile Fener Patriği ile Yunan Kilisesi arasında başlayan “ teslimiyet” kavgası, Ortodoks Helenleri kimin temsil ettiğinin ötesinde bir iktidar ve güç kavgasıydı şeklinde de görülebilir. 1852 yılına kadar devam eden bu kriz Kıbrıs Kilisesi içinde de bölünmelere yol açmıştır. Geleneksel ruhani kesimler, Fener Patriği'ne bağlılıklarını sürdürürken, Kilisenin siyaset dışı kalmasını savunuyorlardı. Diğer kesimler ise Yunan Kilisesi'ne yakınlık duyuyor ve Yunan ulusu içinde yer almak istiyorlar bunun da öncülüğünü Kilise'nin yapmasını istiyorlardı. Kiliseler arasındaki yaşanan krizin en önemlilerinden bir diğeri 1901–1910 arasında yaşanan başpiskopos seçimidir. Asıl çatışma, liberal muhafazakârlar ile genç kuşakların desteklediği muhafazakâr liberaller arasındaki sınıf çatışmasıydı. Bu kriz öyle haller alabilmekteydi ki 1908'deki seçimleri bir Türk'ün kazanmıştı. Kilise krizi 1910 yılında Larnaka Başpiskoposu'nun seçilmesi ile son bulmuş, bu durum kilisenin milliyetçiliğin en güçlü taşıyıcısı olmasını, Kıbrıslı Rumlar arasında “ulus” kavramı ile “kilisenin” aynı anlamda kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu yolla başlayan Helen milliyetçiliği, tüm Kıbrıslı Rumlar arasında hızla yayılmaya başlamış, Enosisi, komünist gruplar hariç, nerdeyse tüm Rumlar

durumun sebebinin inançlardan çok iktidar ve ekonomik gücünü kaybetme endişesinden dolayı yaşandığı ileri sürülmektedir.²²² Hatta İngiliz yönetiminin, kilisenin bahsedilen gücünden rahatsız olmasından dolayı Kavalin, Meclisi'ni kurarak kırma çabasına çalışmıştır. Kilise bu duruma tepki göstermiş, ya kendi adaylarını seçtirmiş ya da boykot ettirmiştir.²²³

Kilise'nin, ayrıca gelişen modernite ve milliyetçiliğin meydan okumalarını çalkantılı da olsa dönüştürerek, altlarında ezilmek yerine bu süreçleri doğrudan kontrol eder hale geldiği söylenebilir. Yani, Kıbrıs'ta Kilise'nin etkisi ile Rum modernleşmesi geleneksel değerler ve kurumları tehdit etmemiş, aksine daha da güçlenmiştir. Kilise'nin hem toplumun lideri hem de ekonomik modernleşmenin de başat aktörü olmasından dolayı yeni ortaya çıkan Rum burjuvazisinden daha da güçlü olmuştur. Dolayısı ile kilise modernleşme ve milliyetçilik sürecinde de başat aktör ve lider konumda olmuştur.

2.1.2. Megali İdea ve Yunanistan

Kelime anlamı ile "Büyük İdeal, büyük fikir" olan Megali İdea 1453'te kaybedilen İstanbul'un tekrar alınarak Yunanistan, Girit, Rodos, Kıbrıs, Anadolu ve Büyük İskender'in uzandığı İskenderiye'ye kadar olan topraklardan oluşan bir Helen İmparatorluğu olarak kabul edilen büyük Bizans İmparatorluğu kurmaktır. Kurulacak imparatorluğun başkentinin ise Bizans'ta olduğu gibi hala Rumlar tarafından "Konstantinopolis" olarak anılan İstanbul'un olması planlanmaktaydı. Megali İdea, ilk kez Rigas Ferreros adlı bir Rum tarafından gündeme getirilmiş, bu amaçla ilk

tarafından benimsenir olmuştur. İngiliz yönetimine karşı gerçekleştirilen Ekim 1931 ayaklanması enosis in kitlesel gücünü gösteren bir örnektir, Niyazi Kızılyürek, 2005, s. 90-93

²²² Niyazi Kızılyürek, 2005, s. 90-94

²²³ Zanon Stravinides, **a.g.e.**, s. 25-26

Megali İdea haritası 1791–1796 yılları arasında Bükreş'te hazırlanmış, ardından da 1796'da Viyana'da yayınlanmıştır. Megali İdea'nın yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılmasının Rum Ortodoks Kilisesi ve Ortodoks mezhebinin merkezi olan İstanbul'daki Patrikhane tarafından üstlenildiği iddia edilmektedir. Megali İdea'nın yansıması ilk 1821 yılında Mora isyanı patlak vermesi ile kendini göstermiştir. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Megali İdea haritası içinde yer alan toprakların Rumlar tarafından ele geçirilmesi için yoğun faaliyetlerde bulunulmuştur. Sonrasında da Girit, Rodos, 12 adalar ve diğer Ege adaları ele geçirilmiş, Anadolu'ya asker çıkarılmıştır.²²⁴

Daha önce de vurgulandığı üzere Kıbrıs'taki Helen milliyetçiliğinin kökenleri Yunanistan'ın bağımsızlık hareketine dayansa bile güçlenmesi Yunanistan'ın Megali İdea'yı milli hedef haline getirip , “Dış Helenlerin ulusal bilinci” için kültürel faaliyetlere ve eğitime çok önem vermesi ile Kilise ile kültürel ve eğitim işbirliği yapması ile başlamaktadır. Yunanistan'ın hem” ilham kaynağı, merkez, anavatan” gibi görülmesi hem de Kıbrıslı Rumları yönlendirebilip etkilemesi Kıbrıs meselesinin anlaşılması açısından son derece önemlidir.

2.1.3. EOKA

Kıbrıslı Rumlar arasındaki önemli diğer bir aktör de EOKA' dır. Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak için kurulmuş bir silahlı bir örgüt olan EOKA ilk gizli görüşmelerini 2 Temmuz 1952'de Atina'da Makarios'un başkanlığında yapmıştır. Toplantıların ardından bir ihtilal konseyinin kurulmasına karar verilerek 1954 ile birlikte Yunanistan'dan Kıbrıs'a silah sevkiyatı başlamış, Yunanistan'daki iç savaşta

²²⁴ Sebahattin İsmail, 1998, s. 3–4

komünistlere karşı verdiği mücadele ile ün kazanan General Grivas, Kasım 1954'te EOKA'yı kurmak ve yönetmek için Kıbrıs'a gizlice giriş yapmıştır²²⁵. EOKA'nın amacı Kıbrıs'tan İngiliz yönetimini çıkararak adayı Yunanistan'a bağlamaktı.²²⁶ Bu amaca önündeki tek engelin İngilizler olmamasından dolayı (bazı kaynaklara göre de kendilerine tarihsel ve sosyolojik bir ötekinin gerekli olmasının etkisi) hedefleri arasına Türkler ile Enosis'e karşı çıkan daha çok da solcu Rumlar olmuştur. İleride de değinileceği üzere 1 Nisan 1955'te İngilizlere karşı eylemlere başlatmış olan örgütün saldırıları 21 Nisandan itibaren Türklere de kaymış, yüzlerce İngiliz, Türk ve Rum'un ölümüne neden olmuştur.²²⁷ Ayrıca çok sayıda insanın evini terk etmesi, köylerini boşaltmalarına da yol açmıştır. 15 Ocak 1974'te EOKA B Olarak yeniden dirilen örgüt hedefine daha çok Rumları almıştır. Farklı sayılar verilmekle birlikte ortalama 2000 civarında Rum'un ölümüne yola açmıştır. Yunanistan'ın desteği ile kurulan EOKA için Makarios'un doğrudan görüşmeler yaptığı, taleplerde bulunduğu ve yönlendirdiği söylenmektedir. Yalnız Makarios'un zaman içerisinde Enosis hedefindeki değişimden dolayı EOKA ile ayrılmış, hatta iktidar mücadelesine girişmiştir. İlerleyen kısımlarda daha da ayrıntılı değinileceği üzere Kıbrıs Rum toplumu bir dönem Makarioscular ve EOKAcılar olarak bölünmüş ve adeta bir iç savaş yaşamıştır.²²⁸

²²⁵ Sebahattin İsmail, , 1998, s. 29–30

²²⁶ **A.g.e.** , s.96-97; ENOSİS, toplumda o kadar derin bir etkiye sahipti ki sağdan ve soldan kesimlerin hepsi bu ülkü üzerinde birleşmiş, bunun gerçekleştirecek lider olarak da Makarios'u görüyorlardı.1950'li yılların başında Yunan hükümet yetkililerinden istedikleri desteği göreyemen Makarios , istediği mücadeleyi gerçekleştirmek(özellikle de silahlı mücadeleyi), Atina'daki milliyetçi örgütlerle ilişkiye geçmişti. Makarios 20 Ekim 1950'de Başpiskoposluk koltuğuna geçmiş, 1950'lerden itibaren de silahlı mücadeleyi düşünmeye başlamıştı). Yunan iç savaşı sırasında Grivas tarafından kurulan X örgütü ile görüşmeler yapmaya başlamışlardı. X örgütü lideri Grivas antikomünist, yobazlık derecesinde dindar aşırı milliyetçi biriydi, iç savaştan sonra Köylü Partisi'ni kurmuş o da hezimete uğramıştı

²²⁷ Neopyhtos G. Loizides, **a.g.e.** ,s. 176

²²⁸ Clement Dodd, **a.g.e.** , s. 271

2.1.4. Siyasal Partiler

Kıbrıs Rum solunu genel olarak komünist AKEL Partisi ise solu temsil eden Rumlar arasında önemli diğer bir aktördür. Kökeni Kilise'ye karşı 1920'lerde ilk ciddi muhalefet olmaya başlayan Kıbrıs Komünist Partisine dayanan daha sonraki yıllarda ekonomik şartların da etkisi ile güçlenen sendikalar ve kooperatiflerin desteği ile 1941'de kurulmuş, kendisini klasik Marksizm içinde tanımlayan bir partidir. 1930'lu ve 1940'lı yıllar Kıbrıs'ta sınıf bilincinin geliştiği yıllardır. Ticari birliğin sağlanması ile bunu etkilerken, Kilise bu oluşumu da Enosis hedefi altında kontrol etmeye çalışıyordu. Ekonomik şartlar ve gelişen sınıf bilincinin de etkisi ile Komünist AKEL partisi kurulmuştu ve AKEL Kıbrıs'ta Enosis amacı gütmeyen ilk etkili organizasyondur.²²⁹ Kuruluşundan itibaren Kıbrıs sorununa "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı" üzerinden bakan AKEL, 1942'deki II. Kongresinden itibaren Enosis'i desteklemiştir.²³⁰ AKEL'in Enosis'i desteklemesindeki temel nedenler arasında Kilise ile arasındaki siyasi rekabete bağlayanlar da vardır. AKEL, toplumlar arası çatışmaların başladığı zamana kadar sendikalara üye Türklerden destek görmüşse de Enosis tutumundan dolayı bu destek kitleselleşememiştir. AKEL'in Enosis'i desteklemesine karşın diğer Rum siyasi aktörler gibi milliyetçi tavır almaktan kaçınması, Kıbrıslı Türkler ile ilgili siyasi haklar ve statüsündeki olumlu düşüncelerle işçi sınıfları arasında kesişen ekonomik çıkarlardan dolayı Türklerden kısmi destek aldığı söylenebilir.²³¹ AKEL'in Enosis'i 1974'e kadar çoğunlukla

²²⁹ Zenon Stravis, **a.g.e.**, s. 19

²³⁰ AKEL'in Enosis'i desteklemesindeki sebeplerden birisinin de Yunanistan'da Yunan Komünist Partisi Genel Sekreteri Nikos Zahariadas ile yaptıkları görüşmede Zahariadas'ın İngiltere'nin faşistlere destek verdiklerini ve İngiltere'ye karşı Enosis için mücadele etmelerini tavsiye etmesinin olduğu gösterilmektedir. O dönem Yunanistan'da yaşanan iç savaş Kıbrıslı Rumların kaplaşmasına da etkili olmuş, aynı hedefi gütmeye başlayan Kilise ile AKEL karşılıklı mücadeleye girişmişlerdi. Bu rekabetin 1960'a doğru işbirliğine dönüşeceği görülmüştür. N. Kızılyürek 2003, s. 91–93

²³¹ Yücel Vural, **a.g.e.**, s. 116–135

desteklemesine rağmen, zaman içinde ikircikli tavır aldığı da görülmüştür. 1960'larla birlikte Enosis'ten vazgeçerek Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve kurulduğundan bu yana vurguladığı bağımsızlığı, emperyalizm karşıtlığı üzerinden siyaset yapmıştır. AKEL, her ne kadar Enosis yanlısı tavır olsa da Kıbrıslı Rum sağ siyaseti ve kilise barışamamış, onların gözünde ateist ve vatan haini komünistler olarak yer almıştır.²³² EOKA'nın katlettiği kurbanların büyük çoğunluğunu AKEL üyelerinin oluşturduğunu belirtmekte fayda var.²³³ AKEL'in Enosis'e bakışının, Yunanistan (Cuntaların yaptıkları darbelerden dolayı) ile olan ilişkilerin, EOKA'nın kendilerini hedef almasından ve toplumlar arası çatışmalardan dolayı 1960'ların ortasından itibaren değiştiği, Enosis'ten vazgeçtikleri bağımsız Kıbrıs'a ve Kıbrıs vatandaşlığına önem vermeye başladıkları görülmüştür. 1974'te yaşanan darbe ve ayrışmanın sonrasında yeniden birleşmek için milliyetçi politikalardan vazgeçilmesi gerektiği düşüncesini savunmuşlardır. Sorunun temelini dış güçlere(Yunanistan, Türkiye ve Emperyal devletlere) bağlayan AKEL, Kıbrıslılığı vurgulayarak ötekileri Türkiyeli ve Yunanistanlılar olarak görmüştür.²³⁴ AKEL, ironik bir şekilde 2004 Referandumunda "hayır" oyu vermiştir. Kıbrıs Rum sağını ise Klerides tarafında 1976'da kurulan milliyetçi muhafazakâr DİSİ (Demokratik Seferberlik Partisi) ile ondan daha milliyetçi DİKO(Demokratik Parti) partileri temsil etmektedir. Kuruluşundan itibaren EOKA ve EOKA'nın "kahramanca" olarak nitelendirdiği mücadelesine atıf yapan DİSİ ve DİKO Helen milliyetçi kimliğine, Yunanistan ile kurulması gereken sıkı bağlara atıf yapmakta, ötekiler olarak da Kıbrıslı Türkleri ve Türkiye'den göç edenleri görmektedir. DİKO, DİSİ ile karşılaştırıldığında daha

²³² Yiannis Papadakis, "Greek Cypriot Narratives of History and Collective Identity: Nationalism As a Contested Process", **American Ethnologist**, Cilt 25, Sayı 2, 1998, 151–153

²³³ Niyazi Kızılyürek, 2005, s.76

²³⁴ Yiannis Papadakis, **a.g.e.** s.152-156

radikalken, DİSİ'nin Klerides'in de etkisi ile pragmatik kararlar aldığı ve sağın merkezine yakın olduğu görülebilir.²³⁵

2.2. Kıbrıslı Rumlarda Kimlik

Kıbrıs'ta kimlik bilinci yani kültürel düzeyde olan Ortodoksluğun, politize olarak din destekli milliyetçiliğe dönüşmesinin kökeni Yunan ulus devletinin kurulmasına tekabül etmektedir. 18 Ağustos 1828'de bazı din adamları ve kanaat önderleri Yunanistan'a bir yazı göndererek Kıbrıs'ın yeni kurulan Helen Devleti'nin içine alınmasını istemişlerdir. Yalnız, bu dönemde çok güçlü ve açık bir Enosis'ten söz etmek mümkün değildir.²³⁶ Daha önce de değinildiği üzere Kıbrıs'taki Helen milliyetçiliğinin kökenleri Yunanistan'ın bağımsızlık hareketine dayansa bile güçlenmesi Yunanistan'ın Megali İdea'yı milli hedef haline getirip , “Dış Helenlerin ulusal bilinci” için kültürel faaliyetlere ve eğitime çok önem vermeye başlayıp ardından Kilise ile kültürel ve eğitim işbirliği yapması ile başladığı vurgulanmalıdır. Bu durumun adaya yansımaları kültürel faaliyetlerle birlikte, Yunanistan'a eğitim için adadan öğrenciler götürülerek “Helen bilincinin” yerleştirilmesi için yetiştirilmiş, sonucunda da adadaki milliyetçiliğin önderleri giden öğrenciler arasından çıkarılmıştı. Adadaki Megali İdea'nın amacı doğrultusunda inşa edilen Helen milliyetçiliğinin ada yönetiminin İngiltere'ye geçmesi ile birlikte sosyo-ekonomik ve politik yapının değişimi, daha doğru bir ifade ile gelişimi eğitimi de etkilemesinden ötürü Rumların okul ve eğitim sayısının patlama yaşanmasıyla kendine alan bulduğu

²³⁵ Papadakis, **a.g.e.** , 154–156; Niyazi Kızılyürek, 2005, s. 137–139

²³⁶ Niyazi Kızılyürek, 2003, s.75–76

söylenebilir.²³⁷ Rumların okullarında okutulan kitaplara bakıldığında doğrudan Helen milliyetçiliğinin, birlikteliğinin ve Enosis amacının işlendiği görülmüştür. Hatta haritalarda Kıbrıs adası yerine Yunanistan'ın, kitaplarda ise Kıbrıs adasının tarihi yerine Helen tarihi ve Yunan “kurtuluş savaşının “ anlatıldığı görülmektedir. Kıbrıslı Rumlar arasındaki modernleşme ve Yunanistan etkisinin yansıması ile birlikte milliyetçi temelde gazete ve kitap sayıları artışa geçmiş, ekonomik gelişmişlikle burjuvalaşma artmış, milliyetçi referanslı tiyatro oyunları sergilenmeye başlamış, bunların sonucu olarak da günden güne milliyetçilik iyice perçinlenerek güçlenmiştir.²³⁸ Rumlar arasında Rum milli kimliğinin hızlanarak güçlenmesindeki önemli bir başka etken de Osmanlı yönetiminde de Rumların kendilerini “anavatanları” ile kurdukları güçlü dinsel, kültürel ve milli bağlar, bu bağların etkisi ile tanımlanan kimliktir. O dönem içinde de doğrudan politik etnik bir kimlik olmasa da din destekli kültürel bir ayırıcı kimliğe sahip olma bilincinin varlığını koruduğu, kültürel farklılık bilincinin yansıması olan kültürel kimliğin eğitim, ayrı yönetimler, cemaat içi güçlü yapılanmalar ve örgütlenmeler gibi etkenler aracılığı ile güçlendirdiği görülmektedir.²³⁹

Kıbrıslı Rumların referans aldıkları ve kimlik oluşumunun temelini oluşturan Helen milliyetçiliği incelendiğinde Avrupa Aydınlanması ile başladığı görülmektedir. Yani, Avrupa'daki diğer milliyetçi hareketler gibi benzer şekilde Helen milliyetçiliği, “ulusal bilinç” hareketinin oluştuğu, inşa edilmiştir. Avrupa'da ortaya çıkan fikirleri Yunan toplumuna kazandırmayı amaçlayan Yunan

²³⁷ Hatta bazı kaynaklarda Rumların kimliklerinin siyasallaşması, kimlik oluşum sürecinin yaşanmasının Kıbrıs'ın yönetiminin İngiltere'ye geçmesi ile başladığı temel varsayım olarak geçmektedir. Bakınız: Yücel Vural, **a.g.e.**

²³⁸ Niyazi Kızılyürek, , 2005, s.77–83

²³⁹ Muzaffer E. Yılmaz, 2005, s. 81; Yücel Vural, **a.g.e.** , s. 336–342

Aydınlanması, Antik Yunan'ı esin kaynağı olarak almıştır. Yunan Aydınlanmasının ilk zamanlarında Kilise ile aydınlar arasında ciddi ayrışma ve çatışmalar görülse de zamanla Ortodoksluğun Helenizm'in bir parçası olarak algılanması yani Helen milliyetçiliğine eklemlenmesi ile birlikte ilerlemeyi ve daha çok kabul görmeyi başlamışlardır. Yani, Yunan milli kimliği, Bizans İmparatorluğu'na uzanan Hristiyanlığı da bünyesine alarak “dinsel bir milliyetçiliğe” dönüşüp, Antik Yunan, Bizans ve Yunanistan, Helenlerin üç büyük uğrak yeri olarak kabul edilecekti. Yunanlıların kimliklerini, böylelikle bugünkü Yunanistan vatandaşlığından ziyade, Antik Yunan'dan, Bizans'a Yunanca konuşan Ortodoks Helen kültürü üzerinden tanımladıkları yani, modernleşen Yunanistan'dan çok referansları geçmiş ile ilgili olduğu görülmektedir. Megali İdea, milli kültür ve kimlik yaratımında etkili olmuş, ulusal kimliğin Helen-Ortodoks sentezi ile irredantist Helen milliyetçiliğinin birlikte oluşmasını sağlamıştır²⁴⁰. Ki bunu Yunanistan dışında yaşayan Helenleri de etkilemiştir.

Yunanistan'da gelişip Kıbrıs'a yansıyan “milli davanın” Anadolu Yunan ulusal kimliğinin kuruluş amaçlarının başında geçişte Yunan toprağı olan alanlarda yeniden egemen olmak gösterilirken, bağımsızlık savaşının kazanılmasındaki hikâyeler ve kahramanlıklarla süsleniyordu. Böylelikle sıradan bir Yunan vatandaşından büyük ulus olma hayalinin peşinden koşması gerektiği beklenirken bu diğer ulus inşa sürecine benzer şekilde şanlı geçmiş, ulusal kahramanlıklar, ulusal kurtuluş mücadelesi işlenerek yapılıyordu.²⁴¹ Ulusal kahramanlıklar yazılırken de her kimlik inşasında olduğu gibi “bize” karşı “ötekinin” gerekliliği görülmüş, en yakın düşman olan Türkler bulunmuştu. İlerleyen kısımlarda da değinileceği üzere Türk

²⁴⁰ Niyazi Kızılyürek, 2003, s. 29–49 ve 80

²⁴¹ Zenon Stavrinides, **a.g.e.**, s.13–16; Niyazi Kızılyürek, 2005, s. 80–86

imgesi hem Kıbrıslı Rum hem de Yunanistan'da karşılıklı ilişkilerin dercesine bağlı değişik ilizyonlarda gösterilmiştir. Gerilimin, çatışmaların ya da birlik duygusunun oluşturulmaya çalışıldığı zamanlarda “barbar, zalim, tarihsel düşman” algısı oluşturulurken, görece durgun dönemlerde korkulan, güvenilmeyen bir öteki olmuştur. Gerek Yunanistan gerekse de Kıbrıslı Rumların, Türkleri kolayca ötekileştirmesinin tarihsel nedenlerinin olduğu ileri sürülmektedir. İstanbul'un alınması ile başlayan, Yunanistan ve diğer Helen toprakların da Osmanlı yönetimi arasına girmesiyle devam eden, Yunan tarihine kara günler olarak geçen, ardından da Türkiye'nin Kurtuluş Savaşındaki Büyük Asya Felaketi olarak gösterilen hezimet bu duruma verilen örneklerdir. Kimileri yaşanan bu çatışmaların iki toplumu her durumda doğrudan çatışmaya götürmese de karşılıklı bakış açılarındaki olumsuzlukları ve önyargıların oluşmasını psikolojik olarak etkilemiştir.²⁴²

Daha önce değinildiği üzere Kıbrıs'ta Rum modernleşmesi geleneksel değerler ve kurumları tehdit etmemiş aksine daha da güçlendirmiştir. Kilise, hem toplumun lideri hem de ekonomik modernleşmenin başat aktörü olmuş, yeni doğan Rum burjuvazisinden daha da güçlü olmuş, dolayısı ile kilise modernleşme ve milliyetçilik sürecinde de başat aktör ve lider konumda olmuştur. Bu durumun bir sonucu Kıbrıs'ta Yunanistan'ın aksine Helen milliyetçiliğinin Aydınlanma ve Hümanizm boyutu yok denecek kadar azken, Ortodoksluk milliyetçilikle iç içe geçmiştir. Helen milliyetçiliğinde Aydınlanmanın izlerine görece olarak daha fazla çok fazla rastlanırken, Kıbrıslı Rum milliyetçiliğinde çok fazla görülmemiştir. Örneğin, Helen milliyetçiliğinin Korais ve Rigas gibi aydınları Kıbrıs'ta çok fazla bilinmezken, din ve kültür referanslı romantizm Rum toplumu üzerinde hayli

²⁴² Konunun doğrudan bu açıdan irdelendiği tartışmalar için bakınız: V.Volkan ve N. Itzkowitz, **a.g.e.** ; Vamık D.Volkan, 2006

etkilidir. Bu durumu Niyazi Kızılyürek; *“Kıbrıs’ta modernist/liberal aydınlanmadan çok, romantik dinci unsurların milliyetçiliğin taşıyıcı özne olması, Kıbrıs’ın kendine kendine özgü tarihsel koşulları kadar, Yunan milliyetçiliğinin Kıbrıs’a yansıyan boyutları ile de ilgiliydi. Sonuç olarak 20.yy başlarına gelindiğinde, Osmanlı döneminde pek çok imtiyazla donatılan ve en güçlü, en zengin kurum haline getirilen, otosefal Kıbrıs Kilisesi, modern zamanlara uyum sağlayarak kendini tek meşru ve etkili taşıyıcısı olarak buluverdi. İlgiçtir herkes büyük hayranlıkla “Anavatan Yunanistan’dan söz ederken, eski Yunan düşünürlerini tanıyan Kıbrıslı Rum bulmak imkânsızdı. Kıbrıs’ta Helenizm, Ortodoks dini üstünden tanımlanıyordu.”*²⁴³

Böylelikle Ortodoks Rumlar, kültürel alanda kendilerini Türklerden ayıran bir kimlik kurmaya başlamışlardı ki bu Hristiyan Ortodoks dini üzerinden kurgulanmıştı. Yunan isyanları ve ardından bağımsızlığın kazanılması ile birlikte, Yunanlar Antik Yunan ve Bizans referanslı bir kimlik inşa sürecine girmişlerdi. Bu geçmişe referansla yapılan kimlik oluşumu sağlandıkça geleceğe de bakılıyor ve Büyük Helen kurma çabası devam ediyor, bunun için de tarihsel düşman olan Türklerin altında yaşanan aynı dili konuşan, aynı kültüre ve dine sahip Helenlerin kurtulması gerekiyordu.²⁴⁴

Kimlik inşa süreci ve kimliklerin politize olması ile kültürel kimliklerdeki farklılıklar giderek keskinleşmiş, ilişkileri de etkilemiştir. Daha önceki dönemlerde çok yoğun olmasa da ticari ve kültürel ilişkiler yaşanıp etkileşimlerin olduğu

²⁴³ Niyazi Kızılyürek, 2003, s.90–91

²⁴⁴ Bu ve benzer yargıları daha önceki kısımlarda bahsedilen kaynakların çoğunda görmek mümkündür. İlerleyen kısımlarda değinileceği üzerine, Kimlik inşa sürecinin başlaması ile birlikte dana önceleri kültürel farklılıkları bilinen Türklerin zamanla ötekileştirildiği, Enosis’in hız kazandığı dönemlerde ise düşmanlaştırıldığı “tarihsel düşman ve barbarlar” olarak nitelendirildikleri görülmüştür.

görülürken, bunun yerini farklılıkların vurgulandığı görülmeye başlanmıştır.²⁴⁵ Örneğin, İstanbul'un fethinin kutlandığı günlerde artık siyah bezler takılarak matemlerin yapıldığı, I.Dünya Savaşında Yunanistan'a çok sayıda gönüllü Rum'un katıldığı görülmüştür.

Rumların kimliklerindeki gelişim ve politize olmanın elitler aracılığı ile yavaş yavaş halk arasında yayılmasına rağmen, güçlenip tam manada kitleselleşmesi, 1930 ve 1940'lı yıllarda yönetimin paylaşılması aşamasında kendini göstermiştir. O dönemin kimlik odaklı taleplerin ve girişimlerin yoğunlaştığı, her şeyin kimlik üzerinden algılandığı, Rumların kendilerini Helen ulusunun ve Yunanistan'ın doğal parçası olarak tanımladığının, bu durumun da bahsedildiği üzere etki alanını neredeyse tüm kitle üzerinde kurduğu gözlemlenmektedir.²⁴⁶ Hatta öyle bir hal almıştır ki, Yunanistan'ın yönlendirmesi ile gelişen irredantist Helen milliyetçiliği, 1930'larda Yunanistan ve Türkiye arasındaki "barış rüzgârları" Yunanistan'ın Kıbrıs politikasını etkilemiş olsa da aminaye tabir ile yaydan çıkan okun artık değişmesi mümkün olmamış, Rum milliyetçiliği Yunanistan'ı etkiler hale gelmiştir. Bu arada bu dönemde yaşanan Enosis temelli hareketler ve eylemlere İngiliz yönetiminin çok sert cezai yaptırımlar getirmesi, milliyetçiliği daha çok kışkırtmış ve güçlendirmiştir. Bu dönemlerde Kıbrıslı Rumlar arasında kilisenin öncülüğündeki milliyetçi hareketlenmeye karşı muhalefetin ortaya çıkmaya başladığı görülmüşse de, daha önce de belirtildiği üzere bu kesimin ikircikli tavrı ve zamanla Enosis savunması

²⁴⁵ Kıbrıs'ta yaşayan iki toplumun birbirini dil, kıyafet, yemek gibi pek çok alanda karşılıklı etkileşim ile benzeştikleri görülmüştür.

²⁴⁶ Yücel Vural, **a.g.e.**, s. 336–340; Örneğin, 'Kıbrıslı Rum' tanımı hem milliyetçi hem de Kıbrıslılık öğelerini barındırmakta ve Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin daha az işbirliği yanlısı tutumlara işaret etmektedir. 'Kıbrıslı Rum kimliği, Yunanca konuşmak, Ortodoks Rum kilisesine bağlı olmak, eski Yunan kültürünün mirasçısı olmak ve Kıbrıslı Türklerden üstün olmak özelliklerle tanımlanmaktadır, S.A.Akırat ve B.Ö.Özkan, Ulusal/Etnik Kimliklerin Stratejik İnşası; Kuzey Kıbrıs Örneği, **Bilig**, Sayı 52, Kış 2010, s. 20

yüzünde muhalifliği yalnızca ideoloji ile sınırlı kalmış, bir dönem birlikte çalıştığı Türk işçi sınıfı ve solcularından aldıkları desteği kaybetmeye başlamıştır.

1950'lerle EOKA'nın silahlı eylemlerini başlatması, bağımsızlık hareketlerinin de etkisi ile birlikte Rumlar arasındaki kimlik iyice politize olmuş, kendilerine önce İngiliz yönetimini ardından da Türkleri öteki olarak görmeye başlamışlardır. Burada Türklerin öteki olmalarının yanında, İngiltere'nin Türklere polislik ve memurluk gibi işler vermesi sonucu Türkler ile Rumların karşı karşıya gelmesinin de etkisinin olduğu söylenebilir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ile durumdan hoşnut olunmaması, hedeflere ulaşılamaması ve en önemlisi de iktidarın ve kaynakların “azınlık” olan Türklerle adaletsiz şekilde paylaşıldığı düşüncesi ile Türklere bakış açısının iyice keskinleştiği, bahsedilen psikolojik öğeler ve maddi öğelerin birleşmesinin sonucunda çatışmaların yaşandığı görülmüştür. EOKA'nın ötekileştirdiği ve hedefleri arasına koydukları yalnızca İngilizler ve Türkler olmamış, kendi iç ötekilerini de yaratmışlardır. Yani, milliyetçiliğe ve Enosis'e destek vermeyen özellikle de sol grupları Helen olarak görmeyip, vatan düşmanı olarak nitelendirmişlerdir. İç grup ötekileştirilmesinde ideolojik kimlik anlayışının hâkim olduğu görülmüştür.²⁴⁷ Yalnızca 1960'ların ikinci yarında Yunanistan'daki darbelerin adayı etkilemesi, Makarios'un Kıbrıs'ın bağımsızlığını tercih etmeye başlaması ve bu doğrultuda halkın bir kısmını yönlendirebilmesi ile sosyalist ve liberallerin milliyetçilikten kaçınmaya çalışması Rumlar arasında derin bir kimliksel ayrışmanın yaşanmasına yol açmıştır. İlerleyen kısımlarda da değinileceği üzere Rumlar arasındaki çatışmaların ana sebebini bu tutum oluşturacaktır. Burada Kıbrıs'ın bağımsızlığının benimsenip, Enosis fikrinin arka plana itilmesinin sebebi Makarios

²⁴⁷ Neophytos G. Lozides, “Etnic Nationalism and Adaptaion in Cyprus”, **Journal of International Studies Perspectives**, Sayı 8, 2007, s. 176–177

ya da diğer elitlerin “insani ve demokratik kaygılarından” ziyade bağımsızlığın öneminin farkına varmak, Yunan müdahalelerinden kurtulmak ile açıklanabilir. 1974’ten sonra özellikle sosyalist ve liberal çevrelerde, milliyetçiliğin ve milliyetçi kimlik politikalarının adanın bölünmesine neden olduğu gerekçesi Kıbrıs Yurttaşlığının daha da güç kazandığı göstermiştir. , Adanın yeniden birleşmesi için Kıbrıslılığın²⁴⁸ vurgulanması gerektiği savunulmaya başlanmıştır. Özellikle de AKEL’in başını çektiği bu kanatın sol enternasyonal düşüncesini 1974’ten sonra daha da vurguladığı söylenebilir. Kıbrıslı Rumlar arasında kimliksel dönüşümün kitle üzerindeki etkisinin göstergesi simgelere yansımaları ile de oluşmuştur. AKEL gibi Kıbrıs vatandaşlığını savunan akımlar Kıbrıs bayrağını ön plana çıkarırken, DİSİ ve DİKO gibi sağ tandanslı akımlar Yunanistan bayrağını kullanmıştır.²⁴⁹ 1974 sonrası milliyetçi Rum kimliğine sahip olanların zaman zaman daha da radikalleştikleri de görülmüş, milliyetçi kimlikleri keskinleşmiştir. Önemli bir başka nokta da Kıbrıslılık kimliğinin ön plana çıkarıldığı kesimlerin “ötekileri” adadaki Türkiyeli ve Yunanistanlılar olmuş, Rum kimliğinin güçlü olduğu kesimlerde ise adadaki Türkler ve Türkiyeliler olmuştur. Buradaki bir başka önemli nokta Kıbrıslılık fikrine sahip Türklerde de olduğu gibi kendi öz kimlikleri reddedilmemiş, Kıbrıslılık vurgusu ağırlık kazanmıştır.

Bundan sonraki süreçte Rumlar arasında tarafların ideolojik duruşları ve o dönemki ilişkilerine bağlı olmak üzere bir stabiliteye oturduğu görülse de toplumlar

²⁴⁸ Kıbrıslı teriminin kullanılışı , 1927’de dönemin valisi Sir Ronald Stross’ın “yerli” terimini onur kırıcı bulmasından dolayı resmi işlerde Kıbrıslı teriminin kullanılmasını emretmesine dayanır, bu terimin tercih edilmesinin, Helen milliyetçiliğinin etkisinin kırılmasının ve Kıbrıslı yurtseverlik anlayışının yaratılmasının amaçlandığı da yattığı söylenir., Mehmet Hasgüler, “Kıbrıslılık Kimliği: Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlardaki Farklılaşmalar”, , Mehmet Hasgüler (ed.), **Kıbrıslılık**, İstanbul, Agora Yayınları, 2009, s. 2-3

²⁴⁹ Yiannis Papadakis, , **a.g.e.** , s. 152–165

arası müzakerelerdeki hayal kırıklıkları, dış müdahaleler yani gerilen ya da uyuşmayan özellikle de politik şartlara göre yeniden inşası ve ön plana çıkarılması değişiklik göstermiştir.

Kıbrıslı Rumlar arasında Kıbrıslılık kimliğine sahip olanların kitleselleşmesi ile birlikte Annan Planına verilen hayır oyunun sebeplerinin hem kültürel kimlik öğelerinin hem de ekonomik ve politik kaygıların da etkili olduğu düşünülebilir. Annan Planında Rumların hayır demesindeki etkenlerin başında, liderlerin egemenlik kurma istekleri, Rumların AB üyesi olmalarının getirdiği yararları paylaşmak istememenin yanında gelecekte “farklı ve geri” olan Türklerle birlikte olmanın getirdiği korkunun olduğu iddiaları vardır. AB üyeliğinin iki toplum arasındaki farklılaşma eğilimi üzerinde etkisi olduğu, Hristiyan Rumları alarak adanın Müslüman kimliğini yok saydığı söylenmektedir.²⁵⁰

Sonuç olarak adadaki Rumların kimlik algılamalarına bakıldığında ise Osmanlı dönemin Yunan Bağımsızlık hareketine kadar kültürel bir farklılık bilinci olsa da bunun çok fazla politize olmadığı, Osmanlı yönetimine ve Müslüman Türk toplumuna karşı rahatsız edici, çatışmaya yol açacak bir tutumun benimsenmediği görülür.²⁵¹ O tarihe kadar daha çok dinsel kimliği üzerinden kendini tanımlayan halkın, Yunanistan’daki ulus devlet süreci ve Helenizmin pompalanmasıyla, Girit’in ilhak edilmesi ile din destekli milliyetçi kimliklerinin yükselişe geçtiği, ada yönetiminin İngiltere’ye geçmesiyle adadaki kimlikler üzerindeki ayrıştırıcı ve keskinleştirici politikaları ile de kimliklerin politize olduğu görülür. Sömürge

²⁵⁰ Mehmet Hasgüler, **a.g.e.**, s. 15

²⁵¹ Hatta Rum toplumunun büyük kısmının ve öncülüğü yapan Kilise’nin Yunan Bağımsızlık Hareketine, Mora ayaklanmasına ekonomik destek vermekle yetindikleri, politik ve askeri destek vermekten kaçındıkları daha önceki kısımlarda vurgulandığını hatırlatılmalıdır.

yönetiminin ilk dönemlerinde özellikle Rum toplumun anavatanla birleşmeyi hedef alan siyasal hareketlenme içine girdikleri, sömürü yönetimi ile birlikte iki grup içinde de etnik bir siyasallaşma hareketinin yaşandığı görülmüşse de bu hareketlenmenin daha çok elitler düzeyine kalarak, çok fazla kitleselleşemediği görülebilmektedir. Daha önceleri kültürel bazda yaşanan ayrışmanın, kimlik inşa sürecinin başlaması ile birlikte “ötekileştirme” boyutuna girdiği de görülmektedir. Tarihsel süreç içerisindeki ötekileştirmedeki değişim, İngiliz ve Türk toplumuna bakışı da değiştirmiştir. Politik hak talepleri, bağımsızlık söylemleri ve özellikle kriz ve gerginlik dönemlerinde milli kimliklerin politize olup yükselişe geçtiği görülmüştür. 1960’ların sonu özellikle de 1974’ten sonra bir taraftan Kıbrıslılığın kabul kitlesel destek bulduğu görülürken, diğer taraftan milliyetçi kimliklere sahip olanların ise kimliklerinde keskinleşme yaşanmıştır.²⁵²

Rumların AB üyesi olmasının ise Helen kimliğini, Avrupa kimliğinin temeli saymaları ve AB üyesi olmanın getirdiği ekonomik avantajların etkisi vardır. AB üyesi olunmasının ardından özellikle de milliyetçi Rumların, Türklere bakışında sertleşmenin keskinleştiği yönünde iddialar da vardır. Bunun temelinde Türkleri tarihsel barbar görmeleri, Avrupa kimliğinden uzak saymaları, ekonomik ve politik avantajları paylaşmak istememeleri yatmaktadır.

²⁵² Daha ayrıntılı Bilgi için bkz: Y. Papadakis, N. Peristianis ve G.Welz (ed.), **Divided Cyprus, Modernity, History, and Island in Conflict**, Bloomington, Indiana University Press, 2006

3. KIBRISLI TÜRKLER

3.1. Osmanlı- Türkiye Tarihinin Kıbrıs Türkleri Üzerindeki Etkisi

Türklerin adadaki varlıklarının başlaması, adanın 1571’de Osmanlı İmparatorluğu tarafından alınması ile bir Osmanlı politikası olan, alınan yerlere Anadolu’dan Müslüman Türklerin yerleştirilmesi ile başlamaktadır. İlk yerleştirmelerin yapılmasından itibaren, Müslüman Türk nüfusun ada nüfusunun yüzde 20’sini oluşturduğu,²⁵³ 1974 Kıbrıs Harekâtı’nın ardından gelen yeni yerleşmelerle birlikte adanın Türk nüfusunun yüzde 30 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Osmanlı “millet sisteminden” dolayı etnik kimlik üzerinden ayrışma yerine din kimliğinin belirleyici olması, Türklerin de kendilerini Müslümanlık üzerinden tanımlayarak “Millet-i Hâkime” yani yönetici millet konumunda olmaları bu sistemin beraberinde grupların eşit konumda olmamalarını getirmekteydi. Tanzimat’ın ardından adadaki Rum nüfusun ticaretteki gücünü daha fazla arttırması ile burjuvalaşarak ekonomik gücü daha çok ellerinde topladıkları için Müslüman elit, idari güç olan bürokrat, kadı, ağa gibi konumlara sahipti. Yalnız burada asıl yönetici sınıfın küçük bir elit olduğu, diğer Müslüman Türklerin de vergideki bazı özel düzenlemelerden dışında Rumlardan çok farklı olmadıklarını belirtmek gerekir. Rum toplumu, ticarete güçlenip modernleşmeye Türklerden çok daha erken başlarken, Türkler daha çok tarımla uğraşmışlar, ekonomik açıdan da çok fazla kalkınamayıp geri kalmış, bu sürecin bir sonucu olarak da Rumlardan görece geç bir modernleşme süreci yaşadıkları, kimliksel dönüşümlerinin ve politize olmalarının Rum toplumuna tepkisel nitelikte ortaya çıktığı görülmüştür.²⁵⁴ Kıbrıslı Rumlarda da görüldüğü gibi

²⁵³ Ahmet Sözen, 1998, s. 8

²⁵⁴ Niyazi Kızılyürek, 2005, s.228–231

Kıbrıslı Türkler önceleri etnik kimlik olan Türklükten ziyade dinsel Müslüman kimliğinin temel belirleyiciliği ile kendilerini tanımlamışlardır. Bu kimliğin o dönemler için politize olmadığı, daha çok kültürel düzeyde yaşandığı, toplumlar arası ilişkilerde kültürel ayrılığın olmasına rağmen etkileşimi ve ilişkileri olumsuz yönde çok fazla etkilemediği söylenebilir. Türklerin, kendilerini tanımlama ve aidiyet bağları açısından Müslümanlık kimliğini, yeni Türk ulus devletini kurma, ulus devlet politikalarına ve Türklüğün yeniden inşasına kadar devam etmektedir.²⁵⁵ Bazı kaynaklarda adanın İngiliz yönetimine geçmesi ile Türklerin, etnik kimliklerini güçlendirdikleri söylene de, İngilizlerin “böl ve yönet” stratejisi ile kimliklerini güçlendirdiği ve keskinleştirdiğinin doğru olmasına rağmen bunu etnik kimlikten ziyade din kimliği ile yaptığı söylenebilir.²⁵⁶ Bu duruma biraz daha ayrıntılı bakıldığında, Müslüman Türk toplumunun adanın 1878’de İngiliz yönetimine verilmesi ile birlikte imtiyazlı konumlarını kaybettikleri, Osmanlı İmparatorluğu’ndan aldıkları yardımların kesildiği, modernleşme sürecine geç girmeleri ile ekonomik olarak geriye düştükleri görülürken, diğer taraftan da Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılma süreci, kaybettikleri topraklar ve artan Rum milliyetçiliğinden dolayı güvensizlik ve gelecek kaygısı ile adeta travma yaşadıkları görülmektedir. Değinildiği üzere İngiliz yönetiminin pek çok sömürge de uyguladığı “böl ve yönet” yöntemi ile grupları ayrıştırarak aralarındaki gerilimi arttırması

²⁵⁵ Nergis Canefe, **a.g.e.**, s.366-367

²⁵⁶ Burada Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşanan farklı akımlardan etkilenen grupların olduğunu, Türk milliyetçiliğinin filizlenmeye başlamalarına rağmen asıl güçlü desteği bulmaları 1920’li yılların sonuna denk geldiğini belirtmek gerekir. Bakınız: Yücel Vural, **a.g.e.**, s. 89–91

Kıbrıs'ta da tutmuş, bahsedilen olumsuz koşulların etkisinde kalan Türk toplumu İngiliz yönetimi ile iyi ilişkiler kurmuş, başka bir ifade ile onlara sığınmıştır.²⁵⁷

Müslüman Türklerin kimlik algısındaki değişime bakıldığında ise zaten var olan dinsel kimlik üzerinden yaşanmakla birlikte, Enosis amacı ve Kıbrıslı Rumların milliyetçi söylemlerine karşı tepkisel bir kimlik arayışı ve anlayışı olduğunu görülmüştür. Hatta ilk zamanlarda milliyetçi söylem elitlerin varlığı gibi görülse de tam manası ile kabullenilmiş ve topluma nüfuz etmiş milliyetçiliğin olduğunu göstermez.²⁵⁸ Osmanlının son döneminin doğuş halindeki Türk milliyetçiliği ile adadaki Kıbrıslı Türkler arasında etkileşim olsa da paralel bir gelişim çizgisinin olmadığı, örneğin Jön Türklerin etkisinin görülmesine rağmen asıl güçlü etkilerinin 1908'den sonra ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir.²⁵⁹ Her ne kadar Kıbrıslı Türklerin kimliksel dönüşümlerindeki zamanlamalar konusunda benzer argümanların olduğu görülse de kırılma zamanları konusunda tam bir fikir birliğinin olmadığı söylenebilir. Kimi kaynaklarda Kıbrıslı Rum ile Türklerin arasındaki ayrımın ilk evresinin Adada iki ayrı kamusal alanın oluşumunun Türk-Yunan çatışması ve Lozan Anlaşması sonrası ile başladığı, daha önceleri sınıfsal olarak ayrılmış olan ada halkı milliyetçilik ideolojisi ile Adanın kiralınması (1878) ve ilhak edilmesi(1914)

²⁵⁷ 1914'te İngilizlerin adaya resmen el koyması ile Müslüman elitlerin İngiliz yönetimi ile bütünleşme amacına gitmelerinin arka planında sayılan birçok ögenin yanında elitlerin kendi konumlarını sağlamlaştırma isteğinin etkisi de eklenmelidir. İngilizler bahsedilen böl ve yönet stratejisinin bir başka yağında Türkleri çeşitli bürokratik mevkilere getirmiştir.

²⁵⁸ Yücel Vural, a.g.e., s. 148-149. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu içinde imparatorluğu dağılmaktan kurtarabilmek için ortaya atılan "Osmanlıcılık, Ümmetçilik, Türkçülük, Adem-i Merkeziyetçilik" gibi farklı düşünce yapıları arasındaki tartışmalardan ve o dönem için herhangi birinin hakimiyet kuramamış olmasının adadaki muğlak duruma etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bazı kaynaklarda Kıbrıslı Türklerin kimlik algılarının değişim ve dönüşümlerinin (farklı yönde iddialar olmakla birlikte),

²⁵⁹ Niyazi Kızılyürek, 2005, s. 217

tarikhlerinde ayrılmaya başladığını iddia etmektedir.²⁶⁰ Türk milliyetçiliği, sömürge ve ulus devlet sonrası dönem açısından farklı özellikler göstermektedir. Kıbrıs Türk milliyetçiliğinde Balkan savaşlarından, Girit'in Yunanistan'a ilhakına kadar geçmişin çeşitli izleri görülmektedir.²⁶¹ Bazı kaynaklarda ise 19.yy sonlarında adadaki ayrıcalıklı konumları, çalkantılı dönem sayılan 1960 -1974 arası ve 1974 olmak üzere üç farklı döneme ayrılmaktadır.

1960–1974 arasında sendikal hareketler ya da komünist parti üyeliği gibi örnekler ışığında Kıbrıslılık fikrine sarılan pek olmamış, sarılmak istenenler de iki tarafın şahinleri ve avatanlarındaki “büyüklerinden” zarar görmüşlerdir.²⁶² Başka bir iddia ise adanın İngiliz yönetimine geçmesi ile Türkler arasında kimliksel bir dönüşümün başlamış olsa da kitleselleşmesinin politik taleplerinin başladığı yıllar 1920’lerin sonları ve 1930’lı yılların olduğudur.²⁶³ 1920–1923 arası Türkiye’de yaşanan gelişmelerin etkisi Kıbrıslı Türkler üzerinde kendini hissettirecek derecede fazla olmuş, İngiliz sömürge yönetimine karşı eleştiriler yöneltmeye başlamışlardır. Türkiye’deki Kemalizm’den etkilenen bu kesimler sekülerliği benimsemiş, Türkiye’de yapılan reformların Kıbrıslı Türklerin arasında da uygulanmasını istemişlerdir. İngiliz yönetimine karşı durmuşlarsa da o dönem için çok fazla taban bulamamışlardır. İronik bir şekilde yeni gelişen Kemalist kesim için kimi yerlerde Türkiye’deki gibi devrim ve sömürüden kurtulma gibi çabaları çok fazla olmadığı iddia edilirken, başka kaynaklarda ise İngiliz yönetimine karşı Kıbrıslı Rumlarla

²⁶⁰ Stavros Tombazos , “Kıbrıs Milliyetçilikleri”, Masis Kürkçügil (ed.) , **Kıbrıs Dün ve Bugün** , İstanbul, İthaki Yayınları, İstanbul, 2007, s. 49

²⁶¹ Modernleşme ile zayıflayan geleneksel bağların ve özellikle de dinin erozyona uğratılmasıyla boşaltılan kimliğin “milliyetçilik ” ile tamamlandığı, din milliyetçiliğe eklenir ya da milliyetçiliğin kendisi Niyazi Kızılyürek’in ifadesi ile “siyasi dine” dönüşür. Niyazi Kızılyürek, 2005, s.53

²⁶² Negis Canefe, **a.g.e.** , s. 277

²⁶³ **A.g.e.** , s. 277

işbirliğine girdikleri yazmaktadır.²⁶⁴ Yeni gelişen Kemalist elit, geleneksel dindar İngiltere ile işbirliği yapan “Evkafçılar” olarak bilinen kesime muhalefet etmeye başlamış ve 1920’lerin sonu ile 1930’ların başında toplumsal desteğini güçlendireye başlamıştır. Türkler arasında 1920’lerle daha çok kendini gösteren çekişme sert tartışmaları beraberinde getirmiş, Türkiye’deki dönüşümü kendilerine örnek alan Kemalistlerin etkisi ile Türkler “bir kadı mı yoksa müftünün mü” yönetici olması gerektiğini hararetle tartışmışlardır. Önceki kısımlarda değinildiği üzere, yeni gelişen bu akım toplumun üzerindeki etkisi giderek artmıştır. Örneğin, Türkiye Konsoloslğunun da desteği ile 1930’da topladıkları “Milli Kongrenin” sonuç bildirgesi “Türkiye’de yapılan Kemalist reformların Kıbrıslı Türklerin kurumlarında ve yaşam tarzlarında da uygulanması” kararı alınmıştı. 1931’de Kavalin Meclisine Kemalist bir Türk seçilmiş, bir nevi Türk İngiliz işbirliği sona erdirmişlerdir. Bu dönemde İngiliz yönetiminin Kıbrıslı Türklere, Müslüman kimliğini pompaladığı, Kemalistlere karşı evkafçıları desteklediği görülmüştür. İngiliz yönetimi, 1940’lardan itibaren ise Müslüman kimliği yerine artık Türk kimliğini desteklemiştir.

3.2. Enosis Karşısında Kıbrıs Türk Kimliği

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngilizlerin de desteği ile Türkler kendi iç cemaat güçlenmesi için bir nevi seferberlik başlatmıştır. Örneğin 1948’de kurulan Özel Türk Komitesi aile hukuku, evkaf, gibi konularda seküler reformlar yapmışlardı. Bunun sebebi ise İngiliz yönetiminin, Türkleri Rumların yükselen Enosise karşı denge unsuru görmesi ve Türkiye’nin Kıbrıs üzerinde Yunanistan’ın kine benzer bir hedefinin olmadığı düşüncesi idi.²⁶⁵ Her ne kadar 1924 yılında

²⁶⁵ Muzaffer Ercan Yılmaz, 2005, s. 75–77

"Kıbrıs Türk Cemaat-ı İslamiyesi" isimli örgüt kurulmuş olsa da Kıbrıslı Türklerin ilk kitle örgütü KATAK, 1943'de kurulmuş, ardından 1948'de kurulan Özel Türk Komitesi 29 Ekim'in kutlanmasını, Türkiye'den ders kitaplarının getirilerek okutulmasını İngiliz yönetimine kabul ettirmiştir.²⁶⁶ Türk İşleri Komitesi ile birlikte Kıbrıslı Türkler ile Türkiye arasındaki iletişim köprüleri daha da kuvvetlendirilmiş, kültürel, ekonomik ve eğitimsel yardımlar başlamıştır. Nihayet 1949'da Kıbrıslı Türklerin çok büyük çoğunluğu aralarındaki farklılıklarından kaynaklı olarak Enosis tehlikesine karşı birleşmişler ve Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonlarını kurmuşlardır.²⁶⁷ Kıbrıslı Türkler arasındaki tartışmalar tarih yazımını da etkilemiş milliyetçi kaynaklar Türklerin hep eşit statü savunduklarını iddia ederken, muhalif kanatlar 1950'lerin başlarına kadar kendisini daha çok azınlık gibi görmeye başlayan Türklerin, Türkiye'nin desteğini hissetmeye başlamalarıyla birlikte azınlık söyleminden vazgeçerek eşitliğe yöneldikleri iddia etmektedir.²⁶⁸ Kimi Kıbrıslı Türk seçkinler, Enosis'i engellemenin yolunun Türkiye'yi Kıbrıs sorununa angaje etmek gerektiği düşüncesi ile Türkiye'deki milliyetçi kesimlerle 1920'lere dayanan ilişkilerini daha çok arttırmışlardır. Özellikle de Turancılarla yakından ilişkiler kurmuşlar ve bunun sonucunda da Türkiye kamuoyuna Kıbrıs konusunu getirmeyi başarmışlardır. 1940'larla birlikte Kıbrıslı Türk toplumu arasında etnik temelli kimlik kabulü bazı sol kesimler dışında etkisini toplum üzerinde belirgin biçimde göstermiştir. Bu dönem milliyetçiliğin kendi jargonu içindeki ifadesi ile "uyanışından yükselişe geçtiği" dönem olmuştur. 1940'larda Kıbrıslı Türkler arasında milliyetçiliğin bu kadar güçlenmesi, II. Dünya Savaşı sonrasında

²⁶⁶ Nergis Canefe, **a.g.e.** , s. 371

²⁶⁷ **A.g.e.** , s. 228

²⁶⁸ Daha ayrıntılı tartışma için ilgili kaynaklara bakınız: Bülent Evre , "Kıbrıs'ta Milliyetçilik versus Kıbrıslılık", **Birikim**, Sayı 181, 2004, 27-34; Sebahattin İsmail, 2000

bağımsızlık hareketlerinden etkilenen Rumların Enosis faaliyetlerini hızlandırmasıdır. O dönem iyice hız kazanan kimlik inşasının gerilen ortamın da etkisi ile kendisine kolayca yer bulduğu görülmüş, bu da gerek Kıbrıslı Türk milliyetçi elitlerin etkisiyle gerekse de Türkiye’den getirilen öğretmen ve kitaplarla sağlanmıştır.²⁶⁹ Şunu belirtmek gerekir ki; 1940’lı yıllarda Kıbrıslı Türkler, Enosis tepkisi ile etnik ve kültürel bir uyanışa geçmelerine rağmen bu tepkiselliğin, İngiltere adadan çıkması haline Kıbrıs’ın Türkiye’ye verilmesi amaçlı söylemin ötesine geçememekteydi. Etnisite temelli Türk milliyetçiliği için Kıbrıs topraklarının bir anlamı olmadığı, bunun yerine Türklük üzerinden kurgulandığı görülmektedir. Bu oluşturulurken her inşada olduğu gibi ötekileştirilme yapılmış, hatta ötekileştirilen Rumlar düşmanlaştırılmıştır. Düşmanın oluşturulması da hem adada yaşananların etkisi hem de Osmanlı yönetiminden beri tarihsel sorunlar yaşanan Yunanistan imgesi ile Yunanlıların uzantısı Kıbrıslı Rumların olarak kolayca tasvir edilmiştir. 1940’larla iyice yükselişe geçen milliyetçi kimlik 1950’lerde başlayan olaylar, duyulan endişe ve güvensizlikten sonra sarınılan tek kalkan haline dönüşmüş ve Türkler ister bireysel isterse grupsal her türlü talepleri kimlikleri üzerinden yapmaya başlamışlardır. 1940 ve 1950 yılları arasında kimlik inşası ve güçlenmesi yalnızca kültürel ve sosyal boyutta kalmamıştır. O dönemin toplum liderlerinden Denktaş, Türklerle Rumların ilişkilerini kesmek için Türkiye’deki ulusal burjuvazi yaratma çabasından etkilenerek “ Türk’ten Türk’e” kampanyası başlattıklarını, Türkleştirme politikaları uyguladıklarını, Türk olmayı siyasi tercih haline getirmeye, Türk

²⁶⁹ Kıbrıslı Türklerin, Türkiye’yi örnek aldıkları yapılan Kemalist devrimleri kendi içlerinde uyguladıkları görülmektedir. Öğretmen ve öğrenci gönderilmesi Kıbrıslı Türk elit içindeki milliyetçi duyguların kabarmasına da yardımcı oluyordu. Çünkü Türkiye’nin adadaki İngiliz hâkimiyetini kabullenmesine karşın, Rumların Enosis isteğinden dolayı rahatsız olan İngiliz yönetimi Türk toplumunun Türkiye ve Kemalist reformlarla olan ilişkilerine ılımlı bakmaktaydı.

bilincini inşa etmeye, eski isimleri öz Türkçe isimlerle değiştirmeye çalıştıklarını anlatmaktadır.²⁷⁰ Bahsedilen çabaların ulusal burjuva yaratma çabasına benzer şekilde referans alınan Türkiye'nin ulus devlet kurma sürecini andırmakta, Taksim amaçlı ekonomik, siyasi ve kültürel bir seferberliğin zincirleri olduğu söylenebilmektedir. Dönemin şartlarının getirdiği olumsuz atmosfer, milliyetçiliğin kendine yer bulmasını kolayca sağlamıştır. Büyük kitlesel destekler bulmasına rağmen daha önce de bahsedilen Kıbrıslı Türk sol akımlar, sendika üyeleri ya da bazı tüccarlar Rumlarla ilişkilerini kesmek istememişlerdir. Bunun üzerine TMT silahlı gücünün ve desteğinin verdiği güven ile Rumlarla ilişki kurmayı, onlarla ticaret yapmayı yasaklıyor, tüm isimlerin de Türkçe kullanılması gerektiğini söylüyordu. Bu tür baskılarla Rumlarla birlikte kurulan sendikalarındaki Türklerin büyük kısmı istifa etmek zorunda kalmıştı. TMT'nin yaptığı baskılar, aynı ölçüde olmasa da EOKA'nın Rumlara yaptığı baskıyı andırır hale gelmiştir. Sayılan bu sorunların ciddiyetini anlamak için daha önceki kısımlarda değinilen TMT'nin baskıları üzerine Türkiye Büyükelçisi Emin Dirvana istifa ettiğini ve dönemin Türkiye Başbakanı Adnan Menderes TMT'nin gençlik yapılanmasını faşist olarak niteleyerek başkanını Türkiye'ye çağırarak görevinden aldığını hatırlatmak gerekir

Kıbrıslı Türkler arasında milliyetçiliğin güçlü kabulü ve kimliğin ifadesinde etnik kimliğin gücü kendini uzun yıllar gösterse de Kıbrıs vatandaşlığını savunan ve Kıbrıslılık kimliği üzerinden kendini tanımlayan akımlar yavaş da güçlenmeye başlamıştır. ²⁷¹1974 öncesinde tehlike, endişe ve ekonomik bozukluk, tüm çıkarların

²⁷⁰ Rauf R. Denktaş, **Hatıralar: Toplayış**, 10.cilt, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000

²⁷¹ Kıbrıslılık konusunda 1571–1878 Osmanlı dönemi, 1878–1959 İngiliz sömürge dönemi, 1960–1963 Bağımsız Kıbrıs, 1964–1974 gettolaşma ve son olarak da 1975'den günümüze gelen ayrılıkçı dönem olmak üzere beş ayrı dönemden bahsedilebilir. Ama en yoğun tartışmaların yaşandığı dönem 1974 sonrasıdır.

ve algılamaların kimlik üzerinden yapılması dolayısı ile çok güçlü olan milliyetçiliğin, 1974 sonrasında toplumun homojenleşmesi, tehlike ve kaygıların görece giderilmiş olması değişimin başat sebebi olmuştur. 1980'lerle başlayan izolasyonlar ve ekonomik geri kalmışlık ve Türkiye'den gelen göçmenlerle kurulan ilişkiler, Kıbrıslılık fikrini güç kazanmasını sağlamıştır. Kıbrıslı Türklerin izolasyonların etkisi ile yaşadıkları ekonomik ve politik bunalımın, onları yaşanan bu olumsuz durumu Türkiye müdahalesi, Rumlardan başka bir ifade ile "Kıbrıs Cumhuriyeti'nden" ayırarak, dünyadan soyutladığı izlenimi oluşturduğu söylenebilir. 1980'ler ve 1990'ların başında Türkiye'den gelen göçmenlerin ucuz işgücü gibi görülerek çeşitli ekonomik alanlarda çalıştırılmaları, Kıbrıslı Türklerin işgücü sıkıntısı çekmesine yol açmış sınıfsal bir karşıtlık bulmuştur. Bunun yanında kültürel uyuşmazlıklar ekonomik çakışmalarla desteklenince ayrışma ve ötekileştirilme kendisini daha belirgin göstermeye başlamıştır. Ötekisi, Türkiye'den gelenleri olan Kıbrıslılığın, Türkiyelileri aşağılamaya giriştiği " Fija, karasakal..." gibi deyimler kullandıkları görülmüştür. 1990'ların ortaları ve 2000'lerin başlarında özellikle de Kıbrıslı Rumların AB üyelik sürecinin başlaması ile birleşme arzusunun ve Kıbrıslılık kimliğinin güçlendiği görülmüştür.²⁷² Bu dönemde yapılan araştırmalarda Kıbrıslılığın daha çok genç ve eğitimli kuşaklar tarafından benimsendiği, Kıbrıs'ın Kıbrıslıların olduğu, Kıbrıs'ta iki ayrı toplum olsa da asıl birleştirici olan Kıbrıslılık kimliğinin olduğu ve Türkiyelilerin öteki olduğu görülmüştür. Geçmişte yaşanan çatışmalara şahit olan orta yaş ve üzeri kesimlerde Türk kimliğinin hala güçlü olduğu, Rumların kaygı duyulan ve güvenilemeyen

²⁷² Bakınız: Meltem Hamit, **Turkish Cypriots and Their Others; An Analyses of Narratives About Greek Cypriots and Türkiyeliler**, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008

“öteki” olduğu ortaya çıkmıştır.²⁷³ Kıbrıslılık fikrini savunan CTP-BG iktidara geldikten sonra AB’nin eğitimin barış üzerinde etkili olacağı düşüncesi ile müfredatı, özellikle de tarih kitaplarını değiştirmiş, Kıbrıslılığı pompalamaya başlamıştır.²⁷⁴

Sonuç olarak, Kıbrıs’ta Türklerin kimlik algısı, Osmanlı döneminde Müslüman Türklerin milleti hâkim olmasından dolayı Osmanlılığın ve Müslümanlığın kimliksel düzeyde kabul edildiği ama bunun yalnızca kültürel boyutta olduğu, kitlesel çatışmalara yol açacak boyutta ötekileştirilme olmadığı, hatta Rumlar ve Türklerin birlikte yaşadığı ve karşılıklı etkileşim içinde oldukları görülmektedir. İngiliz yönetimi sırasında İngiliz tebaası, Müslüman azınlık kimliği kabul edilirken, daha sonra yavru vatan Türkü kimliğine geçiş yaşanmıştır. Kıbrıs Türkleri arasında milliyetçi kimliğin gelişimine bakıldığında Rum milliyetçiliğinin çok sonralarında tepkisel nitelikte başlamıştır. Kıbrıs Türk milliyetçiliğinin argümanları arasında, Rumların Helenlerin devamı olmalarından kendilerini Yunan ulusu içinde saymalarına bağlı olarak Türk düşmanı imgesinin yüksek olduğu, bunun için de kendilerini Türk ulusunun parçaları saymaları gerektiği inancı ile oluşturulmuştur.²⁷⁵ Dolayısıyla da “Osmanlı dönemi”, İngiltere yönetimi”, Türk ulus devletinin kurulması, toplumlar arası çatışmalar ve sonrası şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Kıbrıs Türk milliyetçiliği de Rum milliyetçiliğine benzer şekilde “anavatanlar” ya da başka bir ifade ile “ulusal merkezlerin” gölgesinde ve referansında gelişmiştir. Kıbrıslı Türklerin milliyetçilikleri, Rumların aksine

²⁷³ Tuğrul İlter ve Sevda Alankuş, The Changing Configurations of Self-(M)Other Dialogue in North Cyprus, **Social Identities**, Cilt 16, Sayı 2, 2010, s. 261–284; Yücel Vural ve Ahmet Rüstemli, “Identity Fluctuations in the Turkish Cypriot Community”, **Mediterranean Politics**, Cilt 11, Sayı 3, 2006, s. 329–348

²⁷⁴ Yılmaz Çolak, “Nationalism and the Political Use of History in Cyprus; Recent Developments”, **Journal of Third World Studies**, Cilt 23, Sayı 3, 2008, s. 20–45

²⁷⁵ Niyazi Kızılyürek, 2005, s.333

sekülerdir. Bu durumun sebebi, Türklerde kilise gibi güçlü bir organın olmaması ve referans alınan Türk ulus devletinin ideolojisi olan Kemalizm'in seküler olmasına bağlanabilir. Diğer taraftan Enosis hareketinin yükselişe geçtiği bunun sonucu olarak da Türklerin azınlık durumuna düşürüleceği ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanacağı korkusunun yaygınlaştığıdır. Buna ek olarak, EOKA'nın saldırılarının yaşandığı, çatışmaların olduğu yani krizlerin, statü kaybının yaşanmasından korkulduğu, güvensizliğin ve endişenin yaşandığı dönemlerde milliyetçilik başka bir ifade ile milli kimliğin gücü kendini göstermiştir. Kıbrıslı Türklere uygulanan ambargoların, izolasyonların uygulanmasının sonucunda yaşanan sosyo-ekonomik ve politik sebepler, AB vatandaşı olma umudu ile milliyetçi akımlara verilen destekte azalmalar görülmüş, onun yerine kendilerini Kıbrıslılık kimliği ile tanımlayıp çözüm ve birleşme amacındaki daha çok soldan gelen ama içerisinde liberal akımları da barındıran kesimlere destek artmıştır. 2000'lerin başında Kıbrıs'ta yaşanan değişim ve dönüşüm bu durumun sonucudur.²⁷⁶ Annan Planı sonrası, CTP ve Talat'ın kaybederek, milliyetçi UBP ve Eroğlu'nun kazanmasını açıklarken birinci sebebin Kıbrıslı Türklerin Annan Planı'na verdikleri "evet" oyu ve kendilerine yapılan vaatlere rağmen hiçbir şeyin değişmemesi olduğu söylenebilir. İkinci olarak da Talat ve CTP'nin çözüm vaadiyle gelip soruna çözüm bulamamaları bunun yanında yaşanan ekonomik krizi yönetememelerinden dolayı halkın ekonomik açıdan beklentilerini karşılayamamalarını göstermek mümkündür.

3.3. Kıbrıslı Türk Aktörler

Kıbrıslı Türk aktörler incelendiğinde gerek çatışmaların birinci tarafı olması gerekse de Türk toplumu üzerindeki etkisinden dolayı ilk açıklanması gereken

²⁷⁶ N.Kızılyürek, 2005, s.41

TMT'dir. Açık adı "Türk Mukavemet Teşkilatı" olan TMT, EOKA'dan 2,5 yıl sonra Türklere yönelik saldırıların yoğunlaşması üzerine, 27 Temmuz 1957'de dağınık ve küçük Türk direniş örgütleri birleştirilerek Lefkoşa'da kurulmuştur. Daha önce de vurgulandığı gibi kuruluşunu Türkiye'nin gizli servisinin yaptığı, hatta komutasının sürekli Türk subaylarında olduğu iddiaları vardır. TMT' nin amaçlarını şöyle sıralamıştır; Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliğini sağlamak, Enosis'e ve bu hedef doğrultusunda yapılan girişimlerle estirilen teröre karşı durmak, Türklere yapılacak saldırıları geri püskürtmek, Türk Toplumunun birliğini ve bütünlüğünü sağlamak, Enosis'i savunan AKEL'in Türk toplumu içinde ideolojik etkinlik kurmasını ve iç cepheyi bölmesini önlemek, Rumlara ve İngilizlere karşı Kıbrıs Türklerinin haklarını savunmak, Anavatan Türkiye ile sıcak ilişkileri ve Türk Halkının Anavatana bağlılığını sürdürmek.²⁷⁷ EOKA'nın " Enosis, sadece Enosis" olan sloganına karşı milliyetçi çıkış olan Türk TMT'si de " Kıbrıs Türkü'nün yegâne temsilcisi Türkiye'dir ve parolası TAKSİM sadece TAKSİM" sloganı ile bir taraftan da Türklerin, Türkiye'ye bağlanmasını istemekteydi.²⁷⁸ TMT' de Kıbrıslı Türklerin çok fazla söz sahibi olamadığı görülmüş, Denктаş da zaten Kıbrıslı Türkler tarafından yönetilmesine karşı çıktığını belirtmiştir²⁷⁹. Daha önceki kısımlarda da değinildiği üzere, TMT yalnızca askeri boyutta kalmamış, Türk toplumu üzerinde güç kurmuş, tek temsilcisinin kendisi olmasını hedeflemiş ve başarmıştır. Kıbrıslı Türklerin günlük yaşamlarından politik düzenlemelere kadar birçok konuda belirleyici olmuş, örneğin Rumlar ile her türlü ilişki kurulmasını yasaklamıştır. TMT'nin kurallarına uymayanları, Kıbrıslı Rumlarla birlikte çalışan sendikacı ya da komünist partisi üyeleri, milliyetçi söylemlere karşı çıkanları güç kullanarak

²⁷⁷ Sebahattin İsmail, 1998, s. 31–33

²⁷⁸ Aydın Akkurt, **Türk Mukavemet Teşkilatı**, Bayrak Matbacılık, İstanbul, 1991, s.42

²⁷⁹ Niyazi Kızılyürek, 2005, 35

sindirdiği yönünde iddialar da vardır ki bu olaylara önceki kısımda dönemin Türkiye Büyükelçisi ve Başbakanının tepkisi belirtilmişti. Türk milliyetçi sağına bakıldığında ise başı Ulusal Birlik Partisi'nin çektiği görülmektedir. Milliyetçi sağı temsil eden UBP'nin Türk milliyetçiliği ve Kıbrıs'ın “yavru vatan”, Türkiye'nin “anavatan” söylemini benimsediği görülmektedir. Çizgisi çok fazla değişmeyen UBP içinde, 1980'lerde Denктаş ile farklılaşmanın yaşanması üzerine Hakkı Atun, Serdar Denктаş gibi isimler ayrılarak Demokrat Partiyi kurmuşlardır.

Kıbrıs Solunu temsil eden en güçlü parti ise CTP'dir. İsminin tam açılımı Cumhuriyetçi Türk Partisi- Birleşik Güçler olan CTP- BG Kıbrıslı Türkler arasında geleneksel muhalefeti temsil etmiştir. Sol tandanslı akımların destek verdiği CTP-BG milliyetçiliğe karşı durarak Kıbrıslılık fikrini savunmuştur. Adaya yabancı güçlerin müdahalesine karşı çıkıp, Rumlar ve Türklerin birlikte yaşayabileceğini savunan bu çizgi Kıbrıslı geleneksel sol akımlar ile organik bağlar kurmuş, ortak etkinlikler düzenlemişlerdir. Özellikle 2000'lerin başından itibaren “çözüm ve AB” sloganı ile gücünü arttırmış, önce belediye seçimleri, ardından genel seçimlerde ilk defa birinci parti olmuştur. Lideri M.İ. Talat 2005 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini ilk turda kazanmıştır. Annan Planına “evet” oyu için çalışan sol akımların başını CTP-BG çekmiştir. İktidarları döneminde Kıbrıslılık bilincinin gelişmesi için ders kitaplarının değiştirildiği, Türkiyelilerin adaya giriş çıkışları ve çalışmalarının zorlaştırıldığı görülmüştür. Çözüm vaadiyle gelmesine rağmen, aynı çizgide olduğu Rum Komünist AKEL lideri Hristofyas'ın cumhurbaşkanı olmasına rağmen çözümün tıkanık kalması, iktidar dönemindeki yolsuzluk iddiaları ve ekonomi yönetimindeki başarısızlığı, önce 2009 seçimlerini ardından da cumhurbaşkanlığı seçimlerini kaybettirmiştir.

4. ÇATIŞMANIN KÖKLERİ İLE İLGİLİ TEMEL İDDİALAR VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Kıbrıs'ın İngiltere yönetimine verilmesi ile birlikte her iki toplumda da kimliklerin siyasallaşma hareketi içine girdikleri görülmüştür. Rum toplumu içinde Kilise'nin, Türk toplumunda ise elitlerin durumun öncülüğünü yaptığı bu siyasallaşma hareketi, 1940'lara yani toplumların çelişen siyasal amaçlarının iyice gün yüzüne çıkmasına kadar toplumlar arasında çok ciddi siyasi çatışmalara neden olmadığı görülmektedir.²⁸⁰ Tabi öncesinde özellikle de 1800'lerin sonu ve 1900'lerin başı ile birlikte "kimlik odaklı" kavgalar yaşanmış, camilere okullara ya da köy kahvelerine saldırılar olmuştur.²⁸¹ Karşılıklı inşa edilen kimliklerin, bu kimlikler üzerinden çakışan hedefler, liderlerin yönlendirmesi, devlet ve elitlerin eliyle inşa edilen grup kimliklerinin çıkarlarının bireysel düzeyde çıkar ve yaşam alanı gibi algılanması ile kitleyi kolayca mobilize etmiştir.

Diğer bir etken iktidarın ve kaynakların dağılımı ile ilgilidir. Görüleceği gibi yapılan anlaşma ve müzakerelerde hep iktidarın paylaşımı, kaynakların sahiplenilmesi tartışmalı konu olmuştur. Rumların Türkleri azınlık görmesi, Türklerin de Rumları azınlık gibi algılaması bu ilişkiyi etkilemiştir. İşgücünün paylaşımı, refahın dağılımı gibi sınıfsal konular da başka bir boyutu oluşturmaktadır. Kıbrıslı bir yazar olan V.Volkan Kıbrıslı Türkler ile Rumların çatışmalarını tarihsel Türk- Yunan çatışmasının uzantısı olarak görmüş, psikolojik boyutunun siyasi boyutunun çok daha ötesinde olduğunu söylemiştir. Toplumların karşılıklı kimlik inşası ve gerilimlerinin yaşandığı ilk dönemlerde Rumların İstanbul'un fethinde

²⁸⁰ Yücel Vural, **a.g.e.**, s. 81–82

²⁸¹ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Sebahattin İsmail, 2000

matem yaparken, Türklerin kutlama yapmasını ya da Rumların I Dünya Savaşında Yunanistan'a, Türklerin ise Türkiye'ye asker göndermelerini bu duruma kanıt olarak göstermektedir.²⁸²

Bazı isimlerce de çatışmanın asıl bölgesel sebeplerden doğduğu, Kıbrıs gibi jeostratejik bir yönü olan adadaki halkların yalnızca makro çatışmaların mikro göstergesi olduklarını iddia etmektedir.

Niyazi Kızılyürek çatışmanın sebepleri arasına eşitsiz modernleşmenin çelişkili sonuçları, sınıfsal boyutunu ve bu sonuçların milliyetçiliğe etkilerini de eklemektedir.

Çözüm arayışlarına bakıldığında, tarihsel süreç içerisinde ayrıntılı şekilde gösterildiği üzere anlaşma, Kıbrıs sorununun çözümüne MC, BM, NATO, AB gibi uluslararası örgütler ve ABD, İngiltere gibi ülkeler arabuluculuk, hakemlik rolü oynamaya çalışmışlardır. Arabulucunun rolü daha çok dönemin şartlarından etkilenmiş önceleri MC ve NATO etkinken daha sonraları BM süreci doğrudan ya da dolaylı yollarla ilerletmeye çalışmış, tikanıklığın olduğu yerlerde ABD hegemon güç ve “anavatanların” müttefiki olarak baskı yapmıştır. AB doğrudan müzakerelere katılmasa da cesaretlendirici ve cezalandırıcı mekanizmaları devreye sokarak etkisini göstermiş, ama bunun yanında iki toplumun sivil toplum örgütleri arasındaki barış görüşmelerini teşvik etmiştir.

²⁸² Vamık D. Volkan'ın bu argümanlarına daha önceki kısımlarda dolaylı da olsa değinilmişti. Volkan'ın doğrudan bu varsayımı yaptığı ilgili çalışması için bakınız: Vamık.D. Volkan, **Kıbrıs : Savaş ve Uyum ; Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi**, çev. Berna Kılınçer, İstanbul, Everest Yayınları, 2008

Çözüm için geleneksel yöntemler dışındaki normatif alanlara bakıldığında ise iki toplum içindeki sivil toplum örgütleri, siyasal partilerin destekçileri bir araya gelerek barış ve çözüm için arayışlara girişmişlerdir. Bu kesimlerin daha çoğunluğu soldan olmakla birlikte sol ve liberaller kesimlerden oluştuğu görülmüştür. Tarihsel sürece bakıldığında aslında Kıbrıslı Rum ve Türk elitleri arasındaki siyasi çatışmayı daha da fazla derinleştiren kapitalist eşitsiz gelişmesi yaşanırken Kıbrıslı Türk ve Rum işçi-köylü sınıfında dönem dönem kaynaşma ve yakınlaşmaları yaşanmıştır. Elitler arasında gerginlik yaşanırken Rum tefecilerinden bunalan Rum köylüler ile Türkler birlikte yaşadıkları yerlerdeki kooperatiflere üye olmuşlardır. 1926'da kurulan Kıbrıs Komünüst Partisi iki toplumun üyelerini birlikte örgütlemeye çalışmıştı. AKEL'in kurulup komünist parti bayrağını devraldıktan sonra Enosis'e yönelmesi, toplum içindeki baskılar bu grupların birlikte çalışmalarını engellemeye başlamış ve kopuşlar yaşanmış, sayıları azalmıştı.²⁸³ Her ne kadar sayıları az da olsa iki toplumun içinde birlikteliğini savunan gruplar, tarihsel süreçte de anlatıldığı üzerine bu kesimlere olan desteğin arttığı görülmektedir.

Geleneksel çözüm yolları dışındaki çözüm arayışlarındaki sivil toplum örgütleri ve siyasal partilerin "Kıbrıslılık" kimliği üzerinden birleşme çabaları içinde oldukları görülmektedir.

Defalarca yapılan çözüm amaçlı müzakerelerin neredeyse tamamında en çok tartışılan ve müzakerelerin sonuçsuz kalmasına yol açan unsurlara bakıldığında, grupların devlet iktidarını paylaşımı ve devlette temsili, ekonomik kaynaklarda yararlanma, göçmenlerin adayı terk etmesi gibi kimliksel grupların politik ve

²⁸³ Mihalis Mihailidis "Kıbrıs Türk İşçi Sınıfı ve Kıbrıs İşçi Hareketi 1920–1963" çev. Ahmet An, Masis Kürkçügil (ed.), **Kıbrıs, Dün ve Bugün**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003, s. 299–341

ekonomik taleplerini içermektedir. Buradaki önemli konulardan birisi de Rumların sayıca üstünlüklerinden ve güçlü olmalarından dolayı, devletin tek egemenliğine ve güçlü olmasını istemesine rağmen, Türklerin görece zayıf ve az olmalarından dolayı Rumlara karşı zayıf olmamak, kaybolmamak için konfederal bir yapıyı andıran daha gevşek ve özerkliği güçlü bir devlet yapısı istedikleri görülmüştür.

Ayrıca çözüm için yapılan müzakerelerin sonuçsuz kalması grupların kimliklerini keskinleştirmiştir.

4.1. Sonuç Yerine

Kıbrıs'ta Osmanlı yönetimi altında dinsel kimlik üzerinden farklılıkların yaşandığı, ama bu farklılıkların, özellikle de Osmanlı Millet sisteminin de etkisi ile kültürel düzeyde kaldığı söylenebilir. Yani kimlikleri politize olamadığı, farklılıklardan dolayı ufak çaplı sorunlar yaşansa da kitleleri çatışmaya götürmekten çok uzaktır. Adanın İngiliz yönetimine geçmesi ile, kamusal alanın paylaşımı, iktidarda söz sahibi olmak ve kaynakların paylaşımı gibi konularda sorunlar başlamıştır. Asıl kırılma ise Yunanistan'ın ulus devlet inşa sürecinin Kıbrıs'a yansması ile başlar. Kıbrıslı Rumların kimlikleri, Ortodoks Hristiyanlıktan, Ortodoksluk destekli Rum milli kimliğine dönüşür ve Yunanistan'a bağlanmak ister. Bu kimlik oluşumuna tepki olarak, Türk ulus devletinin de etkisi ile Kıbrıs Türk milliyetçiliği gelişir ve güçlenir. Bu hedef, Türklerin hedefleri ile çakışmaktadır. Çakışan hedefler, zaten "ötekilikten" gelen önyargılarla birleşince karşılıklı güvensizlik ve tehdit algılamalarını tetiklemiştir. Kurulan Kıbrıs Cumhuriyet'i öncesi yapılan pazarlıklara, devletin yapısına, çatışmaların başlamasına ve sonrasına bakıldığında kimliğin başat etken olduğu söylenebilir. Ancak, kimliğin başatlığından

kasıt politik hedeflere ulaşmada araç olması, kimlik grubunun üyeleri kimliğin genel çıkar ve kazanımlarını doğrudan kendilerinin kazanımları gibi görmesidir. Yani çatışmaların başlaması, doğrudan tarafların farklı etnik kimlikten gelmesinden değil, etnik kimliklerin hedeflerindendir. Ama çatışmalar başladıktan sonra, kökenindeki sebeplerin ötesine geçilerek farklılık ana mesele olabilmektedir. Yani, çatışmalar aslında çok bileşenlidir, ama dönem ve şartlara çatışmaların köklerinin göre önem dereceleri değişebilmektedir.

Kıbrıs sorununun çözümü için yapılan müzakerelerde de ana tartışma konusu tarafların devlet içindeki rolleri, yönetim payları, ekonomik kazanımları ve kültürel değerlerinin kamusla alanda kabulü gibi konuları kapsamaktadır. Bu da, çatışmalarda kimlikle bağlantılı çıkar, kazanımların ve tanınmanın üzerinden yürütüldüğünün göstergesidir.

Kimliklerin ayrımı etnik kimlikler üzerinden tanımlanıyormuş gibi görünse de din kimliği etnik kimliği destekleyici bir unsur olmuştur. Kıbrıs'ta tarafların kimlik algısı politik, ekonomik ve sosyal nedenlere bağlı olarak dönemlere göre değişiklik göstermiştir

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LÜBNAN'DA KİMLİK ÇATIŞMASI; DİN, MEZHEP, AİLE VE İDEOLOJİK KİMLİKLER

1. ÇATIŞMA KURAMLARI VE KİMLİK SORUNLARINI ÇÖZME BAKIMINDAN LÜBNAN'IN KENDİNE HAS ÖZELLİKLERİ

Çalışmanın Kıbrıs ile ilgili kısmında da olduğu gibi öncelikle Lübnan'ın sosyo-ekonomik yapısı, tarihi geçmişten alınarak toplumlararası çatışmalar, çatışmaların altında yatan sebeplerin gelişimi ve dönüşümü ile çözüm süreçleri anlatılacaktır. Tarihsel sürecin geçirdiği ivmeye değinilirken, çatışan gruplar ve gruplar içindeki aktörler de vurgulanacaktır. Çalışmanın konusunun “ kimlik temelli çatışmalar olmasından dolayı ilerleyen kısımlarda grupların farklı etkenlere göre kimliksel algılamalardaki dönüşümleri de tartışılacaksa da; Kıbrıs kısmında olduğu gibi çok ayrıntılı irdelenmeyecektir. Çünkü Kıbrıs'ta ayrışma ve kimlik algısı net bir biçimde iki etnik topluluğun, din destekli aidiyet tanımlamaları aracılığı ile yaşanırken, Lübnan'daki durum çok daha karmaşıktır. Her ne kadar Müslüman-Hristiyan ayrışması yaşanıyormuş gibi görülse de grupların kendi içlerindeki mezhepsel farklılıklar, özellikle de aile bağlarının-dolayısı ile liderlerin yönlendirmelerinin- büyük etkisi, politik ittifaklar, sosyo-ekonomik talepler ve sürekli değişen öteki algısı belirleyici olmuştur. Yani bu nedenler hem kimliğin hiyerarşik sırası içindeki önem derecelerinin değişmesine, hem de çatışılan düşmanın farklılaşmasına yol açmıştır. Yalnız çalışmanın önceki kısımlarında da değinildiği üzere yeniden altını çizmekte fayda var ki kimliklerin çoklu olduğu, hiyerarşik yapısının koşullara göre değişebildiği için bir kimliğin ön plana çıkarılması; diğerlerinin yok sayıldığı manasında algılanmamalıdır. Örneğin; iç savaşın ilk

yıllarında çatışmalar, Müslüman- Hristiyan savaşı gibi kendini gösterse de, radikallik derecesinde aktif olan Dürzî bir ailenin taraftarları için Müslümanlık kimliği ön planda olmasına rağmen Dürzîlik kimliği ve aile ağının etkisi ile tanınan aile kimliği hiçbir zaman yok sayılmamıştır.

Lübnan'daki siyaset ideolojik olmaktan ziyade kişilere bağlılıklar ve çıkar ilişkileri (patronaj ilişkileri) üzerinden şekillenmektedir. Lübnan özelinde Zaimlik olarak nitelendirilen ve feodal aile yapılarını andıran bu sistem ile ailelerin liderleri kendilerine bağlı olan toplum üyelerini kolayca yönlendirebilmişlerdir. Lübnan'daki güçlü aileler, etkilerini yitirmemek için başka devletlerle ittifak kurmalarına rağmen, doğrudan o devletlerle bütünleşmekten kaçınmışlardır. Lübnan için din ve mezhep bağları düşünülmeden değerlendirme yapmak, Lübnan'ı analiz etmede yetersiz olacaktır. Geçmişe dayanan grupların yapılarının, statülerinin ve çıkarlarının korunmasını içeren düzenlemeler, Manda sisteminin kurulması ile artık doğrudan belirleyici hale gelmiş, modern devlet mekanizması içinde değerlendirilmeye başlanmıştır.²⁸⁴

Lübnan sisteminin bir başka belirleyici özelliği de, dış güçler ve kurulan ittifakların Lübnan'ın hem siyasi hem de savaş tarihi açısından belirleyiciliğidir ki; bu durum tarihsel süreç kısmında ayrıntıları ile tartışılacaktır.²⁸⁵

Lübnan'ın sosyolojik yapısına bakıldığında ise ülkenin neredeyse tamamına yakınının (küçük de olsa Rum Ortodoks ve Katolikler ile Ermeniler dışında) Arap etnisitesinden geldiği ve Arapça konuştuğu görülse de; gerek dinler arası, gerek

²⁸⁴ . Ralph E. Crow, "Religious Sectarianism in the Lebanese Political System", **The Journal of Politics**, Cilt 24, Sayı 3, 1962, s. 489-493

²⁸⁵ Marwan G. Rowayheb, "Political Change and the Outbreak of Civil War: The Case of Lebanon", **Civil Wars**, , Cilt.13, 2011, s. 414-436

mezhepler arası, gerekse mezheplerin ve ailelerin kendi aralarında derin fay hatları olduğu görülebilir. Ama geçmişten beri siyasal yapı mezheplere göre(dizayn edildiğinden anayasa tarafından tanınmış 18 farklı resmi mezhep ve bu mezheplerin oranlarına göre dağıtılmış politik mevki (Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Meclis Başkanlığı, Bakanlıklar, Milletvekilliği) sayıları mevcuttur.

Lübnan siyasi sisteminde haklar ve yükümlülükler bireylerin dini grup aidiyetlerine göre belirlenmiş, bu yasaların uygulanmasına aracılık eden kurumlar ise resmi olarak tanınan dini otoritelerin kontrolüne verilmiştir. Böylelikle gerek aile liderleri ve dini liderler, gerekse milis örgütleri aracılığı ile grup üyeleri üzerinde siyasi denetim sağlanmıştır. Tarihsel süreç kısmında daha ayrıntılı tartışılacağı üzere; Lübnan'daki “paylaşım sistemi” içindeki siyasi aktörler, partilerden ziyade mezheplerin dini yöneticileri ile aristokrat siyasi elitleridir ve onların iktidar paylaşımını yansıtmaktadır. Yani aslen hem Ulusal Pakt hem de Taif sonrası süreç iktidardan sağlayacakları yararları güvence altına almak isteyen seçkinlerin vardığı bir uzlaşdır. Aslında bu anlaşma, halkı geleneksel aşiret liderlerinin ve dini otoritelerin denetimi altına almaktadır.²⁸⁶ Bu sistem bireyselliği öldürerek grup kimliklerini keskinleştirmiş, grubun genel politik, ekonomik ve kültürel çıkarları bireyin çıkarları gibi algılanmış, hatta bireylerin çıkarlarının ötesinde tutulduğu da olmuştur.

²⁸⁶ Maurus Reinkowski ve Sofia Sadeh, “Bölünmüş Bir Ulus: Lübnan'da Dini Paylaşım Sistemi”, Haldun Gülalp (ed.), **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma**, çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Metis Yayınları, 2007, s.131–138

2. LÜBNAN SİYASETİNİN TARİHİ

2.1. 1840 Öncesi

1860 öncesinde Lübnan Dağı veya Lübnan ifadeleri uluslararası alanda politik bir anlam ifade etmek yerine sadece coğrafi alanı tanımlamak için kullanılmaktaydı. 1860 ile 1861 arasında çıkan Suriye ayaklanmalarının ardından Osmanlı Devletinin, beş büyük Avrupa devleti ile imzaladığı “Lübnan Nizamnamesi” ile uluslararası alanda ilk kez siyasi manada Lübnan kavramı ortaya çıkmıştır. O zamana kadar Suriye içindeki bir alan olan ve daha çok Lübnan ve Şuf Dağlarından oluşan Lübnan, ilk olarak “Lübnan Nizamnamesi” ile ayrı bir kaymakamlık haline getirilerek, Hristiyan bir kaymakam tarafından yönetilmeye başlanmıştır.²⁸⁷

Lübnan coğrafi açıdan Akdeniz’de önemli bir ticaret noktası olduğu için önemli devletlere ve uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Bu coğrafyadaki Sayda, Sur, Akka,Trablus ve Baalbek gibi şehirler eski uygarlıkların merkezi olmuşlardır. Akdeniz ticaretini elinde bulunduran Fenikeliler, M.Ö. 3000 ile 2500 yılları arasında uzun yıllar boyunca Lübnan’ı yönetmişlerdir. Lübnan, Fenikelilerin ardından M.Ö. 13. ve 15.yy.lar arasında Mısırlılar, M.Ö. 875 -608 yılları arasında Asurlar, M.Ö.685–529 yılları arasında Babiller, M.Ö.529–333yılları arasında Persler, M.Ö.333–64yılları arasında İskender ve Selefî Hanedanlıkları, M.Ö.64- M.S.395 yılları arasında Roma İmparatorluğu ve M.S.395–636 yılları arasında Bizans İmparatorluğu tarafından yönetilmiştir. 636 yılında Halife Ömer’in fethi ile Müslümanların eline geçmesiyle birlikte Lübnan, sırasıyla; Emevi, Abbasi, Selçuklu,

²⁸⁷Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948–1988)**, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 1989, s.490

Eyyubi ve Memluk gibi İslam devletleri tarafından kontrol edilmiştir.²⁸⁸ 1516'da Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim tarafından alınan Lübnan 1516'dan 1840'a kadar merkeze bağlı emirlik sistemi ile yönetilmiştir. Osmanlı millet nizamı içerisinde, dinsel toplulukların kültürel, ekonomik, dinsel ve belirli konulardaki siyasi özerklikleri Lübnan'da daha belirgin olarak uygulanmış, gruplar geniş özerkliklere sahip olmuş, böylelikle de iç grup dayanışmasını ve kimlik bilincini hep güçlü tutmuşlardır.²⁸⁹ Lübnan, Osmanlı döneminde, millet sisteminin etkisinin de ötesine geçerek dinsel ve mezhepsel grupların fiili özerk yapılarını andırmaktaydı.²⁹⁰

Osmanlı Devleti'nin bölgeyi alması ile birlikte Lübnan Şam Eyaletine bağlanmış, Lübnan bölgesinin yönetimi ise bölgenin güçlü ailelerinden olan ve Memluklarla yapılan savaşta Osmanlı Devleti'ne destek veren Maan ailesine verilmişse de, Maanların güçlenmesi Osmanlı'yı rahatsız edince, 1697'de Maan yönetimine son verilmiştir. Osmanlı yönetiminin, Dürzîlerin çoğunlukta olduğu bu dağın yönetimini Maan ailesine bırakmasıyla birlikte Şam'a bağlanması, özerk bir yapıya sahip olan Dürzîlerin²⁹¹ tepkisi ile karşılanmıştır. 1540- 1585 yılları

²⁸⁸ Abdülgani Bozkurt, Lübnan'ın **Sosyal Yapısı, Siyasi Tarihi ve Hizbullah**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2010, s. 59

²⁸⁹ Oral Sander, "Lübnan'daki Bunalımın Tarihsel ve Toplumsal Nedenleri", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 37, Sayı 3, 1982, s.220

²⁹⁰ Ralph E. Crow, a.g.e. , s. 490

²⁹¹ **Dürzîler**: Lübnan'ın en eski sahiplerinden olan Dürzîlerin sayıları 1932 nüfus sayımında 53 bin civarındayken, 1975'de 150 bin ile 170 bin arasında olduğu tahmin edilmekteydi. İsrail, Filistin Ürdün ve Suriye'de çok sayıda akrabası olan Dürzîlerin günümüz nüfuslarının 210 bin civarında, yani toplam nüfusun yüzde 8'i civarında, olduğu tahmin edilmektedir. Dürzîler, Lübnan'ın orta kesimlerinde yani Dağlık Lübnan'da, Şuf Dağları'nda yaşamaktadırlar. Çoğu Müslüman grup tarafından Müslüman olarak görülmeyen, kendilerini Muvahhidin" (Tanrı'nın birliğine inananlar) olarak adlandıran Dürzîler, İsmaili Şiiiliğinin bir uç kolunu oluştururlar.(Abdülgani Bozkurt, a.g.e. , s. 39-41)

Sayılarının az olmasına rağmen iç bağlarının kuvvetliliği, en örgütlü toplum olmaları, siyasi ve askeri açıdan en güçlü grup olmalarından dolayı Lübnan siyasetinde etkili olmuşlardır. Grup içi sıkı bağların, örgütlü yapının ve askeri ve siyasi gücün sebebine bakıldığında ise tarihsel süreç içerisinde hem diğer Müslümanlarla hem de Marunîlerle sık sık savaşmış olmalarına bağlanabilir. Çünkü sayılarının azlığı diğer gruplarla mücadele için grup içi dayanışmanın yüksek olmasını gerektirmiş, geleneksel müttefiklerinin olmaması ise diplomatik ilişkilerini geliştirmeye, başka gruplarla ittifak kurmaya ve güçlerini dengelemeye yöneltmiştir. Arslan, Yezbak ve Canbolat aileleri önde gelen Dürzî ailelerini

arasındaki dönemde, Şam Valisi'ne karşı isyan eden Dürzîler nedeniyle, Şam; Lübnan bölgesi üzerinde otorite kuramamış, sonuna da kontrol Dürzî güçlerin eline geçmiştir. Dürzîlerle hem Şam Valisi hem de diğer ailelerin yaptıkları çatışmalarda 60 bin kişinin öldüğü söylenmektedir. Bu dönemde Dürzî aşiretler arasında daha çok, bölgede ekonomik ve politik hegemonya kurma amaçlı çatışmalar yaşanmıştır. Bölgedeki Dürzî ailelerin gücü ve etkisi 1750'lere, Emir Mahsur Şihab dönemine, kadar sürmüştür.²⁹² Dürzî olmasına rağmen, hakkında Hristiyanlığa geçtiği yönünde iddialar olan Şihab döneminde, bu dinsel geçiş sayesinde Marunî Hristiyanların²⁹³

oluşturmaktadırlar. (Mehmet Emin Bozarslan, **Savaşan Lübnan**, İstanbul, Üçüncü Dünya Yayınları, 1976, s.22–23; Taha Köse ve Selin Bölme, “Lübnan’da İstikrar Arayışları”, **SETA Lübnan Raporu**, Ankara, 2006, s. 16–17) Bu büyük aileler Dürzîlerin ekonomik, sosyal ve siyasal hayatlarında etkili olmuşlar, neredeyse şekillendirmişlerdir. Dürzîler arasında yaşanan uyuşmazlıkların ve ayrılıkların üstesinden, bahsedilen geleneksel sıkı sosyal bağlar sayesinde gelinmiştir. (Teresa A. Thomas, “The Druze in the Middle East: Their Faith, Leadership, Identity and Status by Nissim Dana”, **International Journal of Middle East Studies**, Cilt. 37, Sayı 3, 2005, s. 430-431) Arslan ailesi görece ılımlı bir çizgi takip ederken, Canbolat ailesi daha çok muhalif ve Suriye yanlısı politikalar izlemiştir. (Haluk Alkan, “Lübnan Ulus Devlet Olabilir mi?”, **Avrasya Dosyası**, Cilt6, Say3, 2000, s.292), Dürzî lider K.Canbolat tarafından 1949’da kurulan İlerici Sosyalist Parti, feodal bir ailenin önderliğinde hareket etse de, ironik bir biçimde feodalizm karşıtlığını, üretim araçlarının kamulaştırılmasını, kooperatifçiliği ve planlı ekonomiyi savunmuş, Lübnan’ın FKÖ’ye destek vererek İsrail’e karşı aktif mücadele etmesini, din ve mezheplere göre düzenlenen sistemin değiştirilmesini istemiştir. (Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.**, s. 48) Daha çok Nasırcı ve emperyalizm görüşlerinin etkisinde kalmıştır. İSP Dürzî toplumu, iç bağlarının güçlü olmasının ve savaşkan ve mücadeleci olmalarının etkisi ile Müslümanların en etkili ve güçlü kanadını oluşturmuş, iç savaş sırasında başı çekmiştir. (Mehmet Emin Bozarslan, **a.g.e.**, s. 70)

²⁹² Charles Winslow, **Lebanon, War and Politics in Fragmented Society**, Londra, Routledge, 1996, s. 18–19

²⁹³ Lübnan tarihindeki en eski gruplardan olan Marunî Hristiyanlar, Arap etnisitesinden gelip, Arapça konuşmalarına rağmen diğer grupların aksine Katolik Hristiyan olmaları sonucunda Müslüman gruplardan farklılaşmışlar, grup içi sosyo-ekonomik ve politik dayanışmaları güçlü olmuştur. Marunî gruplar arasında modernleşme ve şehirleşme yaşanmasına rağmen aşiret bağları, yani feodal düzen ve yapı, yine de çok güçlü bir etken hatta temel belirleyici olmuştur. Marunîler arasında, ilerleyen kısımlarda da değinilecek olan, ekonomik güçlerinin etkisi ile derin sınıfsal ayrışmaların yaşanmadığı da görülmektedir. (Mehmet Emin Bozarslan, **a.g.e.**, s. 11-13)

Bankacılık, ticaret, tarım ve kaçakçılığa ilişkin illegal ekonomi kalemleri genelde Marunî Hristiyanların elinde toplanmıştır. Marunîler, farklı yoğunluklarla olsa da; bu dönemde Hem Dürzîlerle hem de Sünnilerle sık sık çatışmalara girmişlerdir. Fransız Mandasından önce 1911’de nüfusları 242.000 olan Marunîlerin nüfusu sancak olarak yönetilen Lübnan’ın genel nüfusunun yaklaşık yüzde 59’unu oluşturmaktaydı. 1920’de Osmanlı’dan kopartılan Lübnan topraklarının genişletilmesi ile oluşturulan büyük Lübnan Devleti’nde 1921 yılında tahmini olarak 199.000’ne düşmüş, nüfuslarının genele oranı ise yüzde 32’ye gerilemiştir. 1932 yılında yapılan Lübnan tarihinin ilk ve tek nüfus sayımına göre yaklaşık 227.000 olarak hesaplanan nüfusları toplam nüfusun yüzde 29’unu oluşturmuştur. 1956 yılında 400.000 civarında olan Marunî nüfusun, iç savaş öncesinde toplam nüfusun yüzde 20’si civarında olduğu düşünülürken, iç savaşın sonuna doğru yüzde 6’sını oluşturarak 356.000 civarında olduğu tahmin edilmiştir. 2006 yılı itibarı ile nüfusları 666.000 olarak

güçlenmelerine yol açtığı da söylenmektedir.²⁹⁴ 18.yy.da Dürzî ve Marunî Beyler bölgedeki Şiilerin çıkartılması, Lübnan'ın özerk yapısının Şam'a karşı korunması

düşünülen Marunîlerin, toplam nüfusun yaklaşık yüzde 20'sini oluşturduğu tahmin edilmektedir.(Abdülgani Bozkurt, **a.g.e.** sf, 21–22)

Lübnan'da Marunîler, hala en etkili ve büyük Hristiyan grup olma özelliklerini devam ettirmektedirler. Her ne kadar Marunîler, iç savaş öncesinde Lübnan'ın kilit noktalarına ve nüfusun ortalama yüzde 20'sine sahipken, iç savaştan sonra bölgede hissedilen Suriye varlığının, Şiiler ve diğer Müslüman grupların lehine dönüşmesiyle birlikte etkinliklerini ve güçlerini kaybetmeye başlamışlardır. Fakat değişen dengeler ve dış etkenlerin kendileri için getirdiği bütün olumsuzluklara rağmen ticari, siyasi ve kültürel hayattaki güç ve etkinliklerini korumaya devam etmişlerdir. Ayrıca Vatikan ve Fransa ile tarihten gelen sıkı bağlarının ve ilişkilerinin sonucu olarak batıda ve uluslararası alandaki güçlerini de korumaya devam etmişlerdir. Marunîler, Katolik olup olmadıkları yönündeki sorulara daha çok “Marunî” olduklarını belirterek yanıt vermişlerdir. Önde gelen Marunî temsilciler feodal düzenin yansıması olarak; Cemaley, Franjiye, Edde, Chamoun, Bustani gibi aileler olmuşsa da, bu aileler içerisinde de Chamoun ve partisi Ulusal Liberal Parti ile Cemaley ailesinin Falanjist Partisi olmuştur. (**A.g.e.** , s.22) Bu aileler ilerleyen kısımlarda da değinileceği üzere iç savaşın son yıllarında iktidar ve güç mücadelesi için kendi aralarında çatışmalara girmişlerdir.

Marunî partilere biraz daha ayrıntılı bakıldığında “*Falanjist Parti*” 1930'larda Hristiyanlar tarafından artan Arap milliyetçiliğine karşı tepki olarak Lübnan milliyetçiliği üzerinden Lübnan'ın bütünlüğü ve kendine özgü yapısının korunması teması ile kurulan, daha çok köktenci, faşist politikalar güden bir parti olup, partinin başkanlığını 1936'dan 1984'e kadar P.Cemaley yapmıştır. Partinin, 40 bine yakın milis gücü olduğu tahmin edilmekteydi.(Fahir Armaoğlu, 1989, s.499) “Lübnanlı Güçler” isimli askeri kuvvetleri Sabra ve Şatilla katliamlarının ardından yasaklanmıştır. Falanjist Parti yasaklı olmasına rağmen fiili olarak günümüz Lübnan'ında varlığını sürdürmektedir. Parti, 1970'lerden itibaren girdikleri kanlı iç hesaplaşmaların sonucunda güç kaybetmiş, Franjiye ailesi diğer Marunî aileler ve Hristiyan gruplarla girdikleri iç mücadeleler sonucunda, ironik bir biçimde Suriye ile ittifak yapmaya başlamışsa da, 1990'larla birlikte Suriye ile çatışmaya başlamış olup, günümüzde de Suriye karşıtı tarafta yer almaktadır. “*Ulusal Liberal Parti*” ise Marunî Hristiyanların Falanjist Parti'den sonra en güçlü ikinci partisi olarak K.Chamoun tarafından 1958 'de, iç savaş sırasında kurulan Ulusal Liberal Parti ise Lübnan'daki siyasal ve sosyo-ekonomik yapının, yani 1943 Anlaşmasının, devamlılığını ve Filistinlilerin Lübnan'dan çıkartılması gereğini savunmuştur. “Kaplanlar “ isimli bir milis gücü olan parti, iç savaş sırasında Falanjistlerin yanında yer almıştır.(Mehmet Emin Bozarslan, a.g.e. , s. 77–78). Diğer Marunî partilere bakıldığında ılımlı imajı ile bilinen R.Edde'nin liderliğinde kurulan “*Ulusal Kütle Partisi*”, Lübnan'ın bütünlüğünü savunmuş, Falanjist ve Ulusal Liberal Partiye karşı olmuş ve iç savaş sırasında savaşın önüne geçebilmek için ılımlı Müslümanlarla birlikte “Millî Birlik Cephesi” isimli bir oluşum kurmuş, ancak savaş ortamında etkili olamamıştır. (Mustafa Dinçer, “Lübnan: Çatışmaların ve Suikastların Ülkesi” ,K.İnat, B.Duran ve M.Ataman (ed.), **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Ankara, Nobel Yayın- Dağıtım, 2007,s. 135–137)

²⁹⁴ Veysel Ayhan ve Özlem Tür, **Lübnan; Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler**, Bursa, Dora Yayınları, 2009, s. 30–33. Dürzîlerin güç kaybedip Marunî Hristiyanların güçlenmesinin arka planına bakıldığında Dürzî aileler arasındaki yoğun çatışmaların, bazı ailelerin Hristiyanlığa geçmelerinin ve Marunî göçlerinin neden olduğu görülmektedir. Lübnan'da Marunîler dışındaki diğer güçlü Hristiyan gruplara bakıldığında; Hristiyan Ortodoks, Hristiyan Katolik ve Ermenilerin olduğu görülmektedir.

Rum Ortodokslar, bazı kaynaklara göre Lübnan nüfusunun yüzde 5'ini, bazı kaynaklara göre ise 8'ini oluşturdukları Lübnan'daki en büyük ikinci Hristiyan grubudur. Katolik-Ortodoks çekişmesinin etkisi ile Marunî karşıtı politika izleyerek, Pan-Arap ideolojisine yakın bir siyasi eğilime sahiptirler. Bu yönleri ile diğer Hristiyan gruplarından ayrılmaktadırlar. (Mustafa Dinçer, **a.g.e.** s. 135–137) Rum Ortodokslar, 5.yüzyıldan itibaren Kudüs, Antakya, İskenderiye ve İstanbul gibi dört büyük Doğu Kilisesi ile beraber Batı Kilise'sinden ayrılmışlardır. Bizans ayinlerinin kullanıldığı Ortodoks Doğu Kilisesi'ne bağlı kalmışlardır. Ortodokslar, Batı Kilisesi'nin evrensel olduğu iddiasını reddetmekte ve Papa'nın yanılmazlığını kabul etmemektedirler. Rum Ortodokslar her ne kadar aslen köylü bir topluluk olsala da diğer mezheplerle karşılaştırıldığında görece feodalitenin daha zayıf olduğu

için birlikte hareket etmişlerdir. Her ne kadar Marunî ve Dürzîler ittifak kurup birlikte hareket etmişlerse de, 1800'lü yıllarda bu birliktelik bozulmaya başlamıştır. Marunîler ile Dürzîler arasındaki çatışmaların arka planında Marunî Kilisesinin politik bir güç olmaya başlamasının etkisi ile Mısır ve Avrupalı devletlerin müdahaleleri görülmektedir. İlk kırılma Mısır Valisi M. Ali Paşa'nın ve Marunî Kilisesi'nin desteğini alan Marunî B.Şihap ile ona karşı denge unsuru olarak Şam'ın desteklediği Dürzî B.Canbolat arasında olmuş, sert çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar 1840'da Osmanlı Devleti ile birlikte İngiltere'nin, Mısır'ı Lübnan'dan çıkardıkları döneme kadar devam etmiştir. Bunun sonrasında Osmanlı Devleti'nin de desteği ile Lübnan'da Dürzîlerin etkisi daha belirgin görülmeye başlamıştır.²⁹⁵ Daha öncesinde kendilerine ait olan toprak parçalarının kamulaştırılarak Marunîlere verilmesi ve sürgünden dönen Dürzî ailelilerin topraklarını geri alamamaları sonucunda politik ayrıcalıklı konumlarını kaybeden Dürzîler, Lübnan'ın yeniden birleştirilerek eski haline getirilmesi istemlerine karşılık bulamayınca, Hristiyanlara saldırmaya başladılar. 1842'de başlayan ve 1845'de şiddetlenen bu olaylarda,

görülmektedir. Böylelikle de topraklarını rahat ve özgür bir ortamda değerlendirme imkânını bulmuşlardır. Rum Ortodokslar giderek hızla şehirleşerek Beyrut ve diğer şehirlerde ticari hayatta daha etkin hale gelmeye başlamışlardır. Eğitim düzeyi olarak ve finansal açıdan ileri düzeydedirler.(Abdülgani Bozkurt **a.g.e.** , s.23,24)

Güney Lübnan adı altında örgütlenen Katolik Rumlar ise artan Filistinli göçmen nüfusundan dolayı Ortodoks Hristiyanlar haricindeki diğer gruplar gibi İsrail'le zaman zaman ittifak yapmışlardır.(M. Emin Bozarlan, **a.g.e.** , s. 78–79) 18. yy. Rum Ortodoks Kilisesinden ayrılarak farklı bir grup olarak ortaya çıkan, ayinlerinde Arapçayı kullanan, ayrıca Bizans'tan kalan ritüelleri de kullanmaya devam eden Rum Katolikler, Vatikan tarafından tanımlanan Katolik doktrinleri tam olarak kabul etmelerine rağmen genellikle Rum Ortodoks Kilise'si ile yakın ilişkiler içinde olmuşlar ve Marunîlere göre daha tutucu görünüm arz etmişlerdir. Lübnan'da daha önce de belirtildiği üzere Katoliklik kimliği ile çağrışım yapan ilk grup Rum Katoliklerdir. Dağınık olan bu mezhebin üyeleri toplu olarak Beyrut'ta, Zahle'de ve Sayda şehrinin banliyölerinde bir arada yaşamaktadırlar. Eğitim seviyeleri ve ekonomik gelişmişlikleri bakımından Lübnan'da en çok öne çıkan gruptur. Arap dünyası ile Batı arasında köprü vazifesi gördüklerini ileri süren Rum Katoliklerin, 1986 yılında 72.000 kişi ile nüfusun yüzde 3'ünü oluşturdukları düşünülürken, günümüzde nüfuslarının 200.000 dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüfus sayısı ile toplam nüfusun yaklaşık 5'ini oluşturmaktadırlar. (Abdülgani Bozkurt, **a.g.e.** 24).Ayrıca milli kimlikleri ile dini kimlikleri Ermeni Kilisesi'nin gücü ve etkisi ile iç içe geçen ve sayıları 200- 250 bin arasında olduğu tahmin edilen; yaklaşık yüzde 90'ının Gregoryan, yüzde 7'sinin Katolik, yüzde 3'ünün de Protestan olduğu düşünülen Ermeni Hristiyan bulunmaktadır. Ermeniler dışında Protestan ve Süryani gruplar da bulunmaktadır.(Mustafa Dinçer, **a.g.e.** s. 135–137)

²⁹⁵ Veysel Ayhan ve Özlem Tür, **a.g.e.** , s.30–41

çoğunluğu Marunîlerden olmak üzere binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Yaşanan olaylar üzerine Marunîlerin Fransa'dan yardım istemesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin üst düzey yetkilileri Lübnan'a gelmiş, çeşitli Avrupa devletleri ile görüşmeler yapılmış ve nihayetinde çifte kaymakamlık sisteminin güçlendirilmesine karar verilmiştir. Buna göre; her kaymakamlıkta Müslüman, Dürzî, Marunî, Rum Ortodoks ve Rum Katolikleri temsil eden birer üyenin yer alacağı bir meclisin kurulması gibi önemli bir karar alınmıştır.²⁹⁶

2.2. 1848 Ayaklanmaları Sonrası

Osmanlı döneminde Suriye'ye bağlı kalan Lübnan, 1516'dan 1840'lı yıllara kadar merkeze bağlı bir Emirlik sistemi ile yönetilirken, 1840'ların başında Suriye'nin dört ayrı eyalete ayrılarak merkezden atanan valiler tarafından yönetilmeye başlamasıyla birlikte, o dönem Sayda eyaletine bağlı olan Lübnan'da 11.yy.dan beri kuvvetle devam eden emirlik sistemine çok fazla dokunulmamıştır. Osmanlı devletinin zayıflaması ile başlayan ayrılıkçı hareketler ve bağımsız yönetim taleplerinin artması kendini Ortadoğu'da da göstermeye başlamıştır. Lübnan ve Suriye'de yaşayan Hristiyan gruplar içinde bağımsızlık talebinde bulunanlar vardı. Özellikle Lübnan Emiri II. Beşir kendi bölgesinde bağımsızlık temin etmeyi istiyordu. Dönemin Mısır Valisi M.Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa'yı 1831'de Suriye ve Lübnan üzerine göndermesi ile bölgede etkinliğini ve denetimini hissettirmiş, II. Beşir tarafından sempati ile karşılanmıştır.²⁹⁷ İbrahim Paşa, Osmanlı güçlerinin yenilmesine rağmen Batılı devletlerin baskıyla 1840'ta bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. İbrahim Paşa'nın geri çekilmesi ve dönemin yöneticisi II. Beşir'in sürgüne

²⁹⁶ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.** , s.62–64

²⁹⁷ Charles Winslow, **a.g.e.** , s. 20–22

gönderilip yerine III. Beşir'in getirilmesi ile güç boşluğu oluşmuş, Dürzîler ile Marunîler arasında gerilimler ve çatışmalar yaşanmaya başlamıştır.²⁹⁸ Bunun üzerine bölge, batılı büyük devletlerin baskısı üzerine Osmanlı yönetimi tarafından 1842 'de Lübnan'ı yöneten Osmanlı Valisi Esat Paşa aracılığı ile aralarında bir tampon bölge olacak biçimde güneyde Dürzî, kuzeyde Marunî kaymakamlığı olmak üzere iki kaymakamlığa bölünmüştür.²⁹⁹ Kaymakamlık sistemindeki ayrılımda ana nokta politik bir öge kazanarak din üzerinden tanımlanmıştır. Kaymakamlıklar Dürzî ve Marunî olarak ikiye ayrılmış, aralarında tampon bir bölge oluşturulmuştur.³⁰⁰ Belirtilen kaymakamlık sistemi de çok yürümemiş, ardından Lübnan'ın yönetiminin Fransa'ya geçtiği 1920'ye kadar Marunî olmayan bir Hristiyan kaymakam tarafından doğrudan Osmanlı'ya bağlı olarak yönetilmiştir. Bu dönem görece istikrarlı olmuştur. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın bölgeden çıkarıldığı yıl olan 1840'dan 1860'a kadar, Osmanlı İmparatorluğu'nun özerk vilayet olarak belirlediği Lübnan'da, dönemsel olarak sık sık köylülerle toprak ağaları, Marunîlerle de Dürzîler arasında iç savaşlar yaşanmıştır. Köylü ve çiftçilerin toprak ağalarıyla aralıklarla da olsa devam eden kavgaları 1858'de, çiftçilerin bölgedeki en köklü ve büyük ailelerden olan Hazinler'e karşı isyan etmelerine neden olmuş, kavgaların çatışmalara dönüştüğü mücadelenin sonunda Hazinler bölgeden çıkartılarak ailenin mallarına el konulmuştur. Yukarıda ifade edilen çatışmalar Marunî çiftçilerin Marunî toprak ağalarına isyan etmeleri şeklinde meydana gelmiştir. Aslında bu çatışmaların temelinde din ya da mezhep farklılıklarının olmadığı söylenebilir.³⁰¹ Mezhep

²⁹⁸ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.**, s. 60–61

²⁹⁹ Mehmet Emin Bozarslan, **a.g.e.**, s. 83–84

³⁰⁰ **A.g.e.**, s. 83–84

³⁰¹ Abdülğani Bokurt, **a.g.e.**, s. 63–64

farklılıklarından ziyade daha çok sınıf içerikli mücadele ve liderlerin manipölasyonunun daha çok etkili olduğu düşünölmektedir.

Dürzîlerle, Marunîler arasında sık sık çıkan çatışmalarının birçok sebebi vardı. Yalnız, 1831–1840 arasında çıkan karışıklıklarda Marunîlerin güneye, yani Dürzîlerin yaşadıkları ve kontrol ettikleri yerlere, yerleşmeye başlamaları ile bölgedeki nüfus dengesi değişmeye başlamıştı. Bu durum dengeleri değiştirmiş, Marunîlerin ekonomik ve sosyal alanda güçlenmelerinin yansıması olarak kimliklerinin de gelişmesi ve güçlenmesiyle birlikte, Lübnan Dağı yerine genel manada politik varlık olma istemleri başlamıştır. Dürzîler böyle bir sonucun kendilerini tehdit edeceğinden rahatsız olmaktaydılar. İkincisi de 1858’de Cidde’de Hristiyanlara saldırılar düzenlenmesi ve Fransız ve İngiliz konsoloslarının öldürölmesi nedeniyle Fransa ve İngiltere’nin Cidde’yi bombardımana tutması, Suriye ve Lübnan’daki grupları güven bunalımına ve endişeye sokmuştu. 1860’da 6 Dürzî’nin Hristiyanlar tarafından öldürölmesi üzerine Hristiyan ve Dürzî gruplar birbirleri ile çatışmak için hazırlığa girişmişlerdi. Dürzîler, Hristiyan köylerini basmaya başlamış, olaylar kontrolden çıkarak ardından Suriye’ye de sıçramış ve çoğunluğu Hristiyanlardan olmak üzere binlerce insan yaşamını kaybetmiştir. Aynı yıl Marunîlerle Dürzîler arasında yaşanan kanlı çatışmalar, savaş ilerledikçe bölgedeki Şiileri³⁰² ve Sünnileri³⁰³ de içine çekmeye başlamıştı.³⁰⁴ Çatışmalar

³⁰²**Şiiler**; Lübnan’daki en büyük toplumsal grubu oluşturmalarına rağmen uzun yıllar iktidar ve güç paylaşımının dışında tutulmuşlar, gerek ekonomik dengesizlikler gerekse İsrail saldırılarına hedef olmaları nedeniyle ortaya çıkan mahrumiyet, Şii toplumunun daha fazla fakirleşmesine, bununla birlikte daha fazla radikalleşmesine zemin hazırlamıştır. İleriki kısımlarda değinilecek olan ve 1943’te Marunîler ve Sünniler arasında anlaşmaya varılan Milli Misak’ta yok sayılmışlardır.(Mustafa Dinçer, **a.g.e.**, s.135) Bunun sonucu olarak da Lübnan’ın en yoksul toplumu olagelmışlerdir. Şiiler iç savaştan önce ekonomik ve sosyal sorunlarından dolayı onlarca kez protesto ve grevler yaparak seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Özellikle M.Sadr ‘ın liderliğini yaptığı grup grev, protesto ve açlık eylemlerini daha sert ve yoğun yapmıştır. İç savaşın başlamasından sonra ise İlerici Cephe’yi oluşturan Müslümanlar arasında yer almışlardır.(Mehmet Emin Bozarslan, **a.g.e.** , s. 26) Şiilerin Sadr

Hristiyan ve Müslümanlar arasında devam ederken, Müslüman Şii ve Dürzîlerin Hristiyanların çıkartıldığı yerlerde ya da başka bölgelerde etkinlik kurma çabaları

ile kurduğu hareketin ilk aşamalarındaki ismi Yoksullar Hareketi idi. (J.H.Odeh, **Lübnan'da İç Savaş**, çev: Yavuz Alogan, İstanbul, Belge Yayınları, Belge Yayınları, s. 200) İç savaşın sona doğru Şiiilerin nüfusunun 940.000 civarında olduğu tahmin ediliyordu. Bu rakamla Şiiiler, toplam nüfusun yüzde 41'ini oluşturmaktaydılar. Günümüz Lübnan'ında ise Şiiiler, yaklaşık 1,2 milyon nüfus ve yüzde 35 nüfus oranı ile en kalabalık grubu oluşturmaktadırlar. (Abdülgani Bozkurt, **a.g.e.** s. 35–36)

Hamadeh ve Esad aileleri Lübnan'ın en güçlü Şii ailelerdir. Yalnız Zaimler her ne kadar güçlü ve etkili olsalar da Şiiiler üzerinde İran'ın etkisi Zaimlerden çok daha fazladır. (Haluk Alkan, **a.g.e.** , s.291)

Şiiiler, Emel ve Hizbullah olmak üzere iki grup tarafından temsil edilmektedirler. Emel'e bakıldığında, 1974 yılında İran'da eğitim görmüş din adamı M.Sadr tarafından kurulmuştur.1978 İsrail işgali sırasındaki mücadelesi ve 1979 İran İslam Devrimi'nin desteği ile güçlenmiştir.1980'lerin başına dek Şii muhalefeti kendi çatısı altında toplamayı başarmıştır. Fakat çeşitli sebeplerden dolayı topladığı gücü kaybetmeye başlayan ve daha sonra Hizbullah'a dönüşecek olan İslami Emel bu hareket içinden kopmuş olanların kurduğu bir örgüt olmuştur. 1980'lerin sonuyla beraber güç kaybetmeye başlayan Emel, Suriye yanlısı tutum izlerken, Hizbullah, Emel içindeki muhafazakâr kanadın 1978'de ortadan kaldırılması üzerine Şii hareketin liderliğini alan N. Berri'nin seküler ve sol ideolojisine tepki olarak ortaya çıkan Şii toplumunun dini esaslarla yönetilmesini amaçlayan bir örgüttür. Örgüt, İran İslam Cumhuriyeti'ni referans alarak Lübnanlı Şii din adamları, Emel İslam Örgütü ve İslami Cihat gibi toplumsal yaşamları ve politik çizgilerinde dinin ana etken olduğu kişi ve örgütlerin bir araya gelmesi ile kurulmuştur. Önceleri İsrail işgallerine karşı radikal mücadeleyi savunan örgüt kısa sürede Batı karşıtı eylemlerin odak noktası haline gelmiştir. Hizbullah, kuruluş bildirgesinde İran devrimine ve Humeyni'ye övgü yaparak, ABD, İsrail ve onlarla işbirliği yapan Avrupalı ve yerel güçleri düşman ilan etmiştir.(Veyssel Ayhan ve Özlem Tür, **a.g.e.** , s. 148–151) Bu iki hareketin ana farklarına bakıldığında ise İslami Emel'in (ki daha sonra Hizbullah'a dönüşmüştür) daha “marjinal ve tutucu” olduğu gözlenebilmektedir. Emel, Filistin konusunda görece daha sessiz ve misyon almaktan uzak duruyorken (ki hatta 1980'lerin başında Filistinli gruplarla çatışmalara da girmişlerdir), Hizbullah için Filistin meselesi hayati derecede önemli bir konudur. Hizbullah'ın politik duruşuna bakıldığında ayrıca Humeyni çizgisine paralel olduğu açıkça görülebilmektedir. Kurulduğu ilk dönemlerde sisteme sert muhalefet eden örgüt zamanla dönüşmüş, sistem içerisinde muhalefet yapmaya da başlamıştır. Ayrıca, sosyal destek hizmetleri sayesinde de tabanını genişletmiştir. İç savaşın son dönemlerinde Şii gruplardan İran destekli Hizbullah ile Suriye destekli Emel kendi aralarında çatışmaya girmişlerdir. Çatışmanın temel nedenlerine bakıldığında destekçileri olan ülkelerin güç mücadelesi, grupların bakış açıları ve Şiiileri tek başlarına temsil etme çabaları(dolayısı ile Şiiiler arasında tek iktidar olma mücadelesi) olarak sayılabilir. Bu iki grup 90'ların ikinci yarısından itibaren örtüşen amaçları doğrultusunda birlikte hareket etmeye başlamışlardır.(Bunda destekçileri olan İran ve Suriye'nin ortak “düşman” ve hedefler de birleşmeleri de önemli bir etkidir.) (Taha Köse ve Selin Bölme, **a.g.e.**, s. 19-20)

³⁰³**Sünniler**; Önceleri en kalabalık Müslüman grup olan Sünnilerin nüfusunun 1986'larda 700 bin civarında olduğu ve toplam nüfusun da yüzde 27'sini oluşturduğu, 2006 yılı itibarı ile 700.000 – 750.000 arasında olduğu ve toplam nüfusun yüzde 20'sini oluşturduğu tahmin edilmektedir. Abdülgani Bozkurt, **a.g.e.** , s. 32). Zamanla ülkedeki üçüncü büyük gruba gerileyen Sünnilerin, daha çok şehirlerde yaşamakta olan ve ekonomik alanda da görece kalkınmış durumda olan önde gelen aileleri; Selam, Sulh, Vazzan, Kerami ve Hoss'tur. Genelde siyasi hayatta ılımlı roller oynamış feodal ailelerle tanınmış Sünnilerin, diğer Müslüman gruplar gibi, Ulusal Paktı değiştirme yönünde eğilimleri olsa da sistem içinde entegre olmalarından dolayı Lübnan'ın demokratik parlamenter yapısının korunmasını istemişler ve zaman zaman Marunî aileler ile sıcak ilişkiler kurmuşlardır. İç savaşta yer yer aktif olmuşlar, ancak çok fazla müdahil olmamışlardır.İslam Askeri Konseyi ve İslam Tevhit Hareketi başlıca örgütlendikleri gruplardır.(Mustafa Dinçer, **a.g.e.**, s.135) İslam Tevhid Hareketi 'nin Suriye ve İran ile gelişmiş ilişkileri olmuş, hatta zaman zaman Suriye ile birlikte çatışmalara girmişlerdir. Kerami ailesinin Arap Kurtuluş Partisi ve Selam ailesinin Reformun Öncüleri Partisi de siyasi hayatta yer almıştır. (Haluk Alkan, **a.g.e.** , s. 292–297)

³⁰⁴ Samir Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon; a History of Internalization of Communal Conflict**, New York, Colombia University Pres, 2001, s. 60–108

yüzünden Şii –Dürzî çatışmasına da dönüşebilmekteydi. Osmanlı Devleti, batılı devletlerin Hristiyanlar lehine savaşa müdahil olacakları endişesi ile sert müdahalede bulunmuş, çok sayıda Dürzî ve Marunî Bey idam edilmiş ve mallarına el konulmuştu. Bu çatışmalar sonrasında Osmanlı Devleti Marunîler lehine düzenlemeler yapmaya zorlanılmıştı. Önceki kısımda bahsedilen Lübnan Nizamnamesi ile merkezden, Osmanlı Vatandaşı Katolik Hristiyan bir mutasarrıflık atanması kabul edilmişti. Ayrıca daha önce kurulan Konsey'in yapısında değişikliğe gidilerek Lübnan'da yaşayan tüm grupların eşit temsilini öngören bir düzenleme yapılmaya çalışılmış, ancak; Manilerin, nüfuslarının fazla olduğunu iddia ederek karşı çıkmaları üzerine, Konseyin 4 Marunî, 2 Rum Ortodoks, 1 Katolik Rum, 3 Dürzî, 1 Şii ve 1 Sünni üyeden oluşmasına karar verilmiştir. Yalnız, Mutasarrıflık yönetimi altında kaymakamlık sayısı 6'ya çıkarılarak grupların kendi kendilerini yönetmeleri sağlanmıştır. Mutasarrıflık ile birlikte Osmanlı hâkimiyeti bölgede etkisini kaybetmeye başlamış, her grup büyük devletlerle ittifaka gitmişti. Bu dönemde kimliksel hareketlenmelerinde yoğun yaşandığı görülmüştür.³⁰⁵

Yaşanan bu olaylar üzerine Fransa, İngiltere, Hollanda, İtalya ve Yunanistan'a ait gemiler Lübnan açıklarına gelmiş ve Osmanlı Devleti olaylara müdahale etmiş, ancak Fransa'nın bölgeye asker çıkarmasını engelleyememiştir. 1860'da Lübnan'ın yeniden yapılandırılması için Beyrut'ta, Fuat Paşa başkanlığında İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya'nın katıldığı uluslararası bir komisyon oluşturulmuş ve komisyonun 5 Ocak'ta ilk toplantısını yapmasından sekiz ay sonra karar alınmıştır. Alınan kararla; 6 garantör devletin gözetiminde Lübnanlı ve Marunî olmayan, Osmanlı Devleti tarafından atanacak Osmanlı vatandaşı bir Hristiyan'ın

³⁰⁵ Veysel Ayhan ve Özlem Tür, **a.g.e.** , s.36–44; Ralp E. Crow, **a.g.e.** , s. 493–497

liderlik edeceği kaymakamlık sisteminin oluşturulacağı, ayrıca kaymakamın Osmanlı'ya bağlı kalacağı kabul edilmiştir. Bunun yanında, gruplar arasında dengenin sağlanması amacı ile Marunîlerden 4, Dürzîlerden 3, Ortodoks Rumlardan 2, Katolik Rumlardan, Sünnilerden ve Şii'lerden de 1'er temsilcinin olacağı ve mutasarrıfın başkanlık edeceği bir konsey oluşturulmuştur. 1861–1915 yılları arasında Dürzîler yeni yapılanma ile güçlerini kaybetmeye başlamış, Marunîler ise durumlarından rahatsız olmalarından dolayı çeşitli isyan girişimlerinde bulunmuş, ancak başarısız olmuşlardır. Bu dönem Lübnan'da görece sakin yaşanmıştır. 1915'de Osmanlı yönetimi “Küçük Lübnan Anlaşması” olarak isimlendirilen anlaşmayı bozarak bölgenin tüm denetimini almak istemişse de, İngiltere ve Fransa 1918'de Osmanlı yönetimine son vererek, ileride Lübnan'a bağımsızlık vereceğini söyleyerek kendi atadığı askeri bir valinin yönetimi altında Lübnan İdare Meclisi'ni kurdurmuştur. Fransızlar ile özellikle de milliyetçi Müslüman Arapların, anlaşamayarak ayrışmalara, hatta bazen çatışmalara düşmeleri, Müslümanlar ile Marunîler ile yakınlaşmıştır.³⁰⁶

Mutasarrıflık döneminde Lübnan bölgesi Osmanlı içinde kendine özgü özerk bir yapı kazanmış, farklı dini gruplar başka ülkelerle ekonomik ve siyasi işbirliği kurmuşlar, Marunîlerin üstünlüğü ele geçirmişler, ayrıca çatışmalar da mutasarrıflık döneminde Lübnan'da çatışmalar durmuştur. Yalnız Osmanlı Devletinin zayıflaması, Ortadoğu'da yükselen Arap milliyetçiliğiyle birleşince bölgede ayrılıkçı hareketler kendini göstermesi üzerine Osmanlı'nın sert önlemlere başvurularak engellemeye çalışmıştır. Bazı yazarlar, başvuru olan sert önlemlerin Osmanlı'ya tepkiyi arttırarak kimlik temelli ayrışma hareketlerini arttırdığını iddia etmektedir. Ortadoğu'da

³⁰⁶ Abdülğani Bozkurt, a.g.e. , s.63–66; Ralp E. Crow, **a.g.e.** , s. 490

yükselen Arap milliyetçiliği ile isyan hareketleri başlamıştı. Bu arada Lübnan üzerinden grupların kimlik algılamalarına bakıldığında Müslüman Araplar bağımsız bir Arap devleti isterken, Marunî Hristiyanlar Fransa'nın koruması altında bağımsız bir Hristiyan devleti kurmak istiyorlardı.³⁰⁷

Birinci Dünya Savaşı sonrası Temmuz 1919'da Şam'da 'Genel Suriye Kongresi' toplanarak, Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Faysal Suriye Krallığına aday gösterilmişti. Ancak bunu uygulamanın imkânsızlığından dolayı San Remo'dan bir ay önce, Mart 1920'de yine Suriye'de bir eşraf kongresi toplanarak, Filistin ve Lübnan'ı içine alan büyük bir Suriye Krallığı ilan edip başına yine Faysal getirildiğini açıklasa da San Remo konferansı bunu kabul etmeyerek Filistin'i Suriye'den ayırmıştır. San Remo konferansından hemen sonra Fransa'nın, bölgede kontrol sağlayabilmek için Suriye'yi işgal etti.4 Nisan 1920'de Müttefikler Yüksek Konseyi San Remo'da aldığı kararla Suriye ve Lübnan'ın Fransa mandasına verdi. Fransa'nın öncelikle bölgeyi "Büyük Lübnan, Şam, Halep ve Nusayr" olmak üzere dört ayrı yönetime ayırması ile Lübnan'daki mezhepsel gruplar arasındaki iktidar mücadelenin temelini oluşturmaya başladı. Çünkü o döneme kadar daha çok Lübnan Dağı üzerinde Dürzî ve Marunî aileler arasında görülen çekişme ve mücadeleler görülürken, Fransa'nın Büyük Lübnan oluşturmak için Beyrut, Trablus, Beka gibi yerleri de Lübnan sınırları içine dâhil etmesi ile nüfus oranlarında hayati değişiklikler yaşanmıştı. 1911'de Dağlık Lübnan'da Hristiyanların nüfusu yüzde 80 civarındaydı ve bunun yüzde 58'i Marunîlerden oluşuyordu, 1920'de sınırların genişlemesi ile Hristiyan oranı yüzde 35'e, Marunî oranı yüzde 14'e geriliyordu. Bu durum Müslümanların daha çok söz sahibi olma talebini beraberinde getirirken, Marunîlerin

³⁰⁷ Veysel Ayhan ve Özlem Tür, **a.g.e.** , s.42-45

imtiyazlı konumlarını korumak için daha çok statükoya ve katı politikalara yönelmesine sebep oluyor, ilk çatışmaların da kaynağını oluştuyordu.³⁰⁸ O dönem için Şiiler, Yeni nüfus oranları ile birlikte Marunîler en büyük grup olma özelliklerini korusalar da sürekli bir dış destek ihtiyacı duyacaklardı.³⁰⁹

Mondros Ateşkes Anlaşması'nın hemen ardından Lübnan'da Fransız askeri varlığı kendini göstermeye başlamış, 1920'lerle birlikte Akdeniz'in doğu sahillerinin çoğunun kontrolünü eline alan Fransa Trablus, Beka, Beyrut'un Lübnan Dağına dâhil edilerek 31 Ağustos 1920'de Lübnan'ın bir süreliğine Fransız mandasında kalacağını da belirterek kurulduğunu ilan etmişti. Fransa, Suriye içindeki etnik, dini ve bölgesel farklılıkları güçlendirecek böl ve yönet politikasına gitmişti. İlk siyasal bölünme 1920'de Suriye içindeki önemli kıyı şehirlerini ve verimli alanların bir kısmını Suriye'den alarak Büyük Lübnan'ı kurmasıydı. Yalnız, Beyrut dışındaki Lübnan içerisinde bırakılan yerlerdeki çoğunluk durumunda olan Müslümanların Marunî Hristiyanların hâkimiyeti altına girmek istememekteydiler, bu da zaten var olan gerilimi arttırmaktaydı. 1920'lerde Fransa, Suriye'yi Dürzîler ile Sünni Müslümanlar farklılıkları mezhepsel güçlendiriyor, ayrı yönetimler veriyordu. Fransa, Suriye ve Lübnan'a ayrı iki yüksek komiser atamıştı. Fransa, Sünni Müslüman ve Rum Ortodoksların yoğun yaşadığı Trablus'u, Şii Müslümanların yoğun yaşadığı Beka ve Sayda'yı Marunî Hristiyanların ve Dürzîlerin yoğun yaşadığı Lübnan Dağı'na dâhil ederek Marunîlerin çoğunluk olmalarını ve bölgede söz sahibi olmalarını sağlamıştır. Sınırları genişleyen Lübnan'ın 1922'deki yeni oranlarına bakıldığında Marunîlerin Lübnan toplam nüfusunun içinde yüzde 32,7'sini oluşturduğu görülürken, Rum

³⁰⁸ Haluk Alkan, **a.g.e.**, s. 294-295

³⁰⁹ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2005, s. 173

Katolik ve Ortodoksların nüfusları ile birlikte Hristiyan nüfus oranı yüzde 55'i bulmuştur. Müslümanların nüfus oranları ise yüzde 20 Sünnilerden, yüzde 17 Şii'lerden, yüzde 7'de Dürzîlerden olmak üzere toplam nüfusun yüzde 45'ini oluşturmaktaydı. Fransız Manda yönetimi bu yolla Lübnan'ın topraklarını genişletirken, nüfus oranlarını da değiştirerek Lübnan'ın karmaşık yapısının oluşmasına yol açmıştı.³¹⁰

Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım ve tahribatın yol açtığı travmanın üzerine Fransız yönetimi de eklenince hayat tarzlarının altüst oluşunu beraberinde getirmişti. Fransa, Suriye üzerinde ekonomik, politik, stratejik çıkarları için Katolik Marunîlerin koruyuculuğunu üstlenmiş, dini ve eğitim faaliyetleri yapmaktaydı. Bu durum Müslümanların Fransa ve Marunîlere karşıtlığını arttırmaktaydı.³¹¹

Marunîlerin Fransız Mandasını Suriye'den daha çabuk ve kolay kabul ettiği için Fransız Mandasını daha hızlı ve görece daha sorunsuz kabullenmiş, 1926'de Lübnan Cumhuriyet'i kurulmuştur.³¹²

³¹⁰ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.**, s. 68–69

³¹¹ William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2005, s.243–244

³¹² William L. Cleveland, **a.g.e.**, s. 251. Kimi kaynaklarda Lübnan'ın şizofrenik doğum yaptığı söylenilmektedir. 1920'de Büyük Lübnan'ın kuruluşundaki amaçların başında Marunî Hristiyan grubun en büyük dini toplumu oluşturacağı ve Suriye'deki Müslüman devletinin dışında olan bir yönetimin kurulması amaçlanıyordu. Yalnız, Fransa bu yeni devlete Marunîlerin her zaman Fransa'ya ihtiyaç duymaları için nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan bölgeler de eklemiş, Marunî nüfusu yüzde 30'a indirmişti. Bu durumun yarattığı bir sonuç olarak da Marunîler Lübnan'ın kendilerinin özel vatanı olduğu düşüncesi ile siyasi ve ekonomik güç ile üstünlüğün kendilerinde olması istiyorlar, yüzlerini Avrupa'ya, sırtlarının ise Araplara dönerek Akdeniz'de Fransız destekli bir Hristiyan bölgesi olayı istemeklerdedi. Diğer taraftan Sünni Müslümanlar kültürel kimliklerini Araplık üzerinden tanımlayıp, Suriye ile birleşmek istiyorlardı. Arap toplumlarında Osmanlı döneminden kalma bir gelenek olan ilk bağlılık ve tanımlama duygusunun dini toplulukların birincil öge olmasının sonucu grupların kendilerini tanımlamada din kimliğini hiyerarşik sıranın başında kullandıkları görülmüştür. Marunîler ve Dürzîler dışındaki tüm grupların ülkenin çeşitli yerlerinde ayrı ayrı yaşamaktaydı ve din temelli ayrıışan grupların elitleri ekonomik ve sosyolojik sebeplerle grubun üyelerini korumak zorundaydı.(William L. Cleveland, **a.g.e.**, s. 248–251)

2.3. I.Dünya Savaşı Sonrası

Ara dönem olarak da nitelendirilebilecek bu süreçte tarafların yörüngelerine bakıldığında Marunîler nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları için Maruni lider E.Edde'nin önderliğindeki grup Lübnan'ın Fransa'nın koruması ve güvencesi altında Hristiyan bir devlet olması gerektiğini iddia ederken, ılımlı olarak tanınan B.Huri'nin bağımsız ve statülerin yeniden tanımlandığı ılımlı bir revizyon istemekteydi. Bu dönemde Fransa desteğini sürekli, Edde'den yana kullanmıştır. Sünniler, Pan-Arap milliyetçiliğinin de etkisi ile zorla koparıldıkları Suriye ile tekrar birleşmelerinin gerekliliği üzerine vurgu yapıyorlardı. Şiiler ise o dönem için bu durumdan rahatsız değillerdi. Çünkü yeni kurulan devletteki nüfus oranları ayrıldıkları Suriye'dekinden çok daha fazlaydı. Böylece Suriye'de Sünni çoğunluk ve sistemin içinde kaybolmaktansa Lübnan'da daha etkili olabileceklerini düşünüyorlardı.³¹³

Fransız Yüksek Komiseri Gouraud önce 1920'de kendi başkanlığında, Fransa tarafından desteklenen mezheplerin 6 Marunî, 4 Sünni, 3 Rum Ortodoks, 1 Rum Katolik, 2 Şii ve 1 Dürzî tarafından temsil edileceği 17 kişilik bir Danışma Konseyi kurmuştu. Gouraud 1922'de ise, Lübnan'daki bütün din ve mezheplerin temsil edildiği ve ülkedeki erkek seçmenlerin oylarıyla seçildiği bir Temsilciler Meclisi kurdu. 1922 Meclisi'1921'deki nüfus sayısına 10 Marunî, 6 Sünni, 6 Şii, 4 Rum Ortodoks, 2 Dürzî, 1 Rum Katolik ve 1 de diğer azınlıklardan (16'sı Müslüman 14'ü Hristiyan) oluşacak seçim yaptırmışsa da bu Meclis 3 yıl hayatta kalabilmiş,

³¹³ Haluk Alkan, a.g.e. , s.295–296

1925 yılında zamanın Fransız Yüksek Komiseri Sarraill Meclisi fesih etmişti.³¹⁴ 1926'da ise Bakanlar Kurulu oluşturuldu, hem bakanlar kurulu hem de meclis üyeleri Lübnan'daki etkili ailelerin temsilcilerinden oluşmaktaydı.³¹⁵ Fransa'nın toplum içinde zaten var olan bölünmeleri sistemleştirdiği, hatta körüklediği söylenebilir. 1925'de Dürzîlerin tüm Suriye'nin yeniden birleşmesi, Fransa'nın çıkması ve öz yönetim gibi taleplerle Suriye'de başlayıp Lübnan'a da sıçrayan milliyetçi niteliği ağır basan ayaklanması üzerine benzer ayaklanmaların doğmaması ve önüne geçilmesi için 24 Mayıs 1926'da Fransa Lübnan Anayasasını ilan etti. Fransız ve Lübnanlı uzmanlarca Fransa'nın 3.Cumhuriyetini model alan bir anayasa yapıldı. 1926 Anayasası parlamenter demokrasi ile yönetilen, Fransa'nın hem iç hem de dış politikasında etkili olacağı bir yapıyı öngörürken ³¹⁶ , anayasanın 95.maddesi dini paylaşım sistemini esas almaktaydı.³¹⁷

Anayasanın yapılmasının ardından Lübnan'a ilk cumhurbaşkanı Rum Ortodoks C. Dabbas atandı. Dabbas'ın ile genelde tüm kesimler kalmışlardı. Çünkü Müslümanlar geçmişten beri güvensizlik duydukları, çatıştıkları ve düşman olarak gördükleri Lübnan'da Hristiyan devlet isteyen Marunîlerden kurtulmuş olurken, Marunîler ise kendi dinlerinden biri cumhurbaşkanı olmasını olumlu karşılamaktaydılar. 1929'da yapılan seçimlerde de Dabbas seçilmişti. Dabbas, cumhurbaşkanı olduğu dönemde Meclis başkanı olarak Müslümanlardan Muhammed El-Cișr'i seçmişti.1932 yılına gelindiğinde ise Dabbas aday olmamıştı. 1920'li yıllarda Hristiyan liderler Edde'nin Lübnan'ın Arap dünyasından tamamen ayrılması

³¹⁴ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.**, s.71, Lübnan'ın dışişleri ve askeri ilişkileri Fransa'ya bağlıydı ve Yüksek Komiserin parlamentoyu kapatıp anayasayı askıya alma yetkisi vardı ki bu durumun örnekleri olarak da yüksek komiser anayasayı birkaç defa askıya almıştı.

³¹⁵ M.Ali Bozarslan, **a.g.e.** , s. 108

³¹⁶ Tayyar Arı, **a.g.e.** , s.166–167

³¹⁷ Maurus Reinkowski ve Sofia Sadeh, **a.g.e.** , s. 131

gerektiği düşüncesine karşı, Huri'nin Araplarla iyi ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki farklı tezleri üzerinden 1920'lerin başından beri devam eden rekabet iyice kızışmıştı. 1932'de Dabbas aday olmayacağını açıklayınca iki lider de aday olmuşlar da daha sonra adaylıktan çekilmişlerdi. Bu arada Edde bir dönem başbakanlık yapmış, başbakanlığı döneminde Müslümanların devlet kademesindeki hareket alanını kısıtlamıştı, bu yüzden de Müslümanlar da endişe ve tepkiler yüksek sesle dile getirilmeye başlanılmıştı.³¹⁸ 1932 Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesi nüfus sayımı yapılmış, sayımı göre ülkede nüfusun yüzde 50,73'ünü Hristiyanlar, yüzde 49,26'sını da Müslümanlar oluşturuyordu. Nüfus sayımının ardından Hristiyanların az farkla çoğunluğu oluşturdukları görülmekteydi. Yalnız bu durum grupları memnun etmemişti, çünkü Hristiyanlar daha çok nüfus yüzdesine sahip olduklarını düşünmelerine rağmen beklentilerin altında kalmışlar, Dürzîler ise uzun yüzyıllardan beri Lübnan coğrafyasındaki yönetici seçkinlikten azınlığa düşmekteydiler.³¹⁹

Nüfus oranındaki değişim Hristiyan gruplar arasında, özellikle de Edde, güç, temsil ve statü kaybı korkusu ile endişelere yol açmış, Lübnan'da temsil siteminin değişmesi talepleri gündeme gelmeye başlamıştı. Bunun üzerine Fransız Yüksek Komiseri anayasayı askıya alarak seçimlerin önüne geçmiştir. Komiserin, anayasayı askıya alması Lübnan genelinin sert tepkilere yol açmıştı. Zamanla farklı nedenlerin de etkisi ile birleşerek artan tepkiler 1936 yılında, Fransa'nın Suriye ile imzaladığı gibi Lübnan'la da bağımsızlığa ilişkin bir antlaşma imzalamasını sağladı.³²⁰ 25 yıllık İşbirliği ve Dostluk antlaşması olarak kabul edilen bu antlaşma imzalandığında ise Müslümanlar ve Hristiyanlar birbirleri ile işbirliği içindelerdi. Bu birlikteliğin

³¹⁸ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.** s. 72

³¹⁹ Veyssel Ayhan ve Özlem Tür, **a.g.e.** , s.45

³²⁰ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.** , s.73; Tayyar Arı, **a.g.e.** , s. 165

oluşturulmasının arka planında, ılımlı Marunî lider Edde'nin Müslümanlar ile işbirliği yapmanın Lübnan'da birliktelik ve beraber hareket etme ile olacağı düşüncesi vardı. Edde'ye göre böylelikle iki tarafın da ortak düşman olarak gördüğü Fransız mandasının Lübnan'dan çıkartılacak, böylelikle hem birlikteliğin mümkün olduğu gösterilecek hem de güvensizliklerin aşılacaktı.³²¹ Dolayısı ile de taraflar eski düşmanlıklarını bir kenara bırakarak birlikte Fransız mandasından bağımsızlıklarını kazanmanın yollarına aramış olacaktı. Bu birlikte hareket etme grupların hep birlikte oluşturdukları Lübnanlı kimliğinin de ilk defa temellerinin atılmasını sağlıyordu. Bir taraftan Müslümanlar, Suriye ile birleşmeci tavırlarından uzaklaşırken Hristiyanlar da, Lübnan'ın Hristiyan bir devlet olmadığını artık kabul ediyorlardı.³²² 1937'de meclis yeniden açılmış, başkanlığına Müslüman H. Ahadab'ı seçilmesi ile Cumhurbaşkanlarının Marunîlerden, Başbakanların Sünnilerden seçilmesi geleneği de böylelikle 1937'de başlamış oluyordu.

2.4. İkinci Dünya Savaşı Yılları

Her ne kadar gruplar arasında ayrışma olmasına rağmen Lübnan'ın bağımsızlığı için farklı gruplar birlikte hareket etmeye başlamışlardı. Yalnız, İkinci Dünya Savaşının başlaması ile 1941'de Fransa ve İngiltere Filistin, Suriye ve Lübnan'ı işgal etmişlerdi. 1942'de İngiltere, Lübnan'ın bağımsızlığını destekleyeceği açıklamasında bulunmasıyla Edde ve taraftarları Fransa'yı desteklediler, Huri ve Müslümanlar İngiltere'ye destek verdiler. İngiltere'nin seçim yapılması için de baskı yapması ile Fransa, 25 Mart 1943'te anayasanın yeniden yürürlüğe girdiğini açıkladı, Cumhurbaşkanı Edde'nin yerine taraftarlarından olan Eyüp Tabit'i atandı.

³²¹ Tayyar Arı, **a.g.e.** , s. 167

³²² Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.** , s. 74–75

Eylül 1943 seçim yapılan seçimlerde Beşir el Huri büyük çoğunlukla cumhurbaşkanlığına seçildi, başbakan olarak da Sünni Riyad el Sulh'u atadı. Fransa'nın Lübnan ve Suriye üzerindeki denetimi grupları rahatsız etmekteydi Bu iki lider de Fransa'ya karşı sert tavır almışlardı. Lübnan Meclisi 9 Kasım 1947'de meclisteki tüm grupların desteği ile Manda rejimine son veren Anayasa değişikliği yapmıştı. Lübnan'ın egemen bir ülke olduğu, Manda yönetimine son verildiği, Fransızcanın resmi dil olmadığı gibi hükümler yer almaktaydı. Bunun üzerine Fransa, Lübnan'ın bağımsızlığını tanımadığını belirterek Lübnan Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve üç bakanı tutuklayınca Lübnanlı gruplar Fransa'ya karşı askeri direnişe geçtiler. ABD ve İngiltere Lübnanlı grupları destekleyerek Fransa'ya baskı yapınca Fransa 22 Kasım'da Lübnan'ın bağımsızlığını tanımak ve tüm tutukluları bırakmak zorunda kalmıştı.³²³ 22 Kasım 1943'te bağımsızlık kutlamaya başlandı. Hapishaneden çıkan Marunî Huri ile Sünni Sulh bir araya gelerek, bugün hala yürürlükte olan Milli Misakı ya da başka bir ifade ile Ulusal Pakt imzalamışlardır.³²⁴ Ulusal Pakt bir anayasal belge olmaktan ziyade imzacı Zaim liderlerin kendilerini çevreleyen Arap dünyası içinde bağımsız kalacağı, karşılıklı güven³²⁵ ve centilmenlik içeren “bir uzlaşma” belgesidir. Bu anlaşmanın özüne bakıldığında dini grupların devletin bütün kademelerinde “dengeli” bir oranda temsil edilmesini içeriyordu, yani iktidar paylaştırılıyordu. Başlıca siyasi konumlar ve idari kurumlar altı büyük mezhep grubuna (Marunîler, Sünniler, Şiiler, Dürziler, Rum Ortodokslar ve Rum Katolikler) 1932'de yapılan nüfus sayımındaki nüfus oranlarına göre

³²³ Veysel Ayhan ve Özlem Tür, **a.g.e.** , s. 55–56

³²⁴ Oral Sander, **a.g.e.** , s. 224

³²⁵ “karşılıklı güven” denilmesinin sebebi Müslüman grupların Suriye ile birleşmekten Marunîlerin ise Batılı güçlerin korunmasını sağlama arayışından vazgeçmelerini belirterek, grupların birbirlerine olan karşılıklı güvensizlik, endişe ve korkunun önüne geçilmesindendir.(ayrıntılı bilgi için bakınız: Farid al-Khazen, **The Communal Pact of National Identities**, Oxford, Lebanon Search Center, 1991)

dağıtılacaktı. Buna göre mecliste her altı Hıristiyan vekile karşılık beş Müslüman ve Dürzî vekil olacaktı. Meclisin 55 vekilden oluşacağı ve 6 Hıristiyan vekile 5 Müslüman vekil oranının, yani 30 Hıristiyan vekile karşı, mecliste 11'i Sünni, 10'u Şii, 4'ü Dürzî olmak üzere 25 Müslüman Vekilin olacağına karar verilmişti. Bu dağılım ileride ortaya çıkacak olan küçük-büyük hemen hemen bütün anlaşmazlıkların ve savaşların temellerinden birini oluşturacaktır. Çünkü ileriki dönemlerde nüfus bakımından bölgede en etkili güç olacak olan Şiiler kurulan bu yeni sistem tarafından önemsenmemişlerdi. Hükümet ve kamu görevlerinde ise yarı yarıya oranı benimsenmişti. Devlet başkanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı yani ordu komutanlığı Marunîlere, başbakanlık Sünnilere, meclis başkanlığı Şiilere, devlet başkan yardımcılığı Rum Ortodokslara verilmişti. Bunların dışında diğer dini gruplara da bazı başka mevkiler de ayrılmıştı örneğin savunma bakanlığı Dürzîlere verilecekti. Bu antlaşma ile Lübnan'daki farklı mezhepler (dinsel aidiyetler) resmi olarak tanınıyor devlet de buna göre yapılanıyordu. Lübnan'daki haklar ve yükümlülükler de bireyin dini grup mensubiyetine göre belirlenmiş oluyor, medeni durum da resmi olarak dini grupların otoritesi altında onlara bırakılıyordu. Bu sistem “dini paylaşımcılık(confessionalism)”³²⁶olarak tanımlanıyordu. Sistemden bahsetmişken daha önce de değinilmesine rağmen altını yeniden çizmek gerekir ki, Lübnan'daki bu sistem dini temelli olmasına rağmen aslında grupların seçkinleri ve liderlerin gruplar arasındaki paylaşım ve uzlaşma demek daha doğru olacaktır ki bunu ülkenin siyasi hayatında açıkça görmek mümkündür.³²⁷ İlerleyen kısımlarda da anlatılacağı üzere Ulusal Pakt'ın beklentilerden uzak kalması iç savaşın

³²⁶ “Bölüşümcü demokrasi” kavramı için bakınız: Arend Lijphart, **Democracy in Plural Societies, A Comparative**, New Haven, Yale University Pres, 1997. Bu modelin Lübnan'da yaşadığı krizler ve tikanıklar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Richard Dekmajen, “Consociational Democracy in Crises: The Case of Lebanon, **Comparative Politics**, Cilt 10, Sayı 2, 1978, s. 251–265

³²⁷ Maurus Reinkowski ve Sofia Sadeh, a.g.e. , s. 131-136

başlamadaki başlıca etkenlerdendi. Pakt'ın zayıf ve eksik yönlerine bakıldığında Sünni ve Marunî gruplar arasına yapılmıştı. Sünniler tüm Müslümanları Marunîler ise tüm Hristiyanları temsil edememekteydiler. Örneğin Rum Katolikler İsrail, Rum Ortodokslar ise Pan-Arap gruplarla yakın ilişki içerisindeydiler. Dürzîler kendilerini hak ettikleri iktidardan dışlanmış olduklarını düşünmekteydiler. Diğer bir zayıf yön ise ülkedeki demografik gelişmeler uyumlu düzenlemelere kapalı olmasıydı.³²⁸Yazılı olmayan bu antlaşmaya göre, Lübnan'ın en kısa zamanda tam bağımsızlığını kazanması için Müslüman ve Hristiyanlar birlikte çalışacaklardı. Müslümanlar, Suriye'den ayrı bir ülke olduklarını kabul ederken, Hristiyanlar hükümetin ve meclisin bölgesel konularda diğer Arap devletler ile iyi ilişkiler kurmalarına razı oluyorlardı.³²⁹ Anlaşmanın içinde doğrudan yazılmasa bile aslında Lübnan'ın Arap niteliği kabul ediliyor, dış politikada ise batının ve Arap dünyasının etkisi, Lübnan'a müdahil olmaları da reddediliyordu.³³⁰

Ulusal Pakt'ın ardından da İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım, sömürgelerdeki bağımsızlık hareketleri ve Lübnan içindeki 1943'de kurumsal yapı ve bağımsızlık talebi ile Fransa 1946'da imzaladığı anlaşma ile Lübnan'daki tüm askerlerini geri çekmesi ile Lübnan bağımsızlığına kavuşmuştu.

Gruplar arasında yapılan anlaşma ile 1943'de cumhurbaşkanı olan el-Huri 1948'de yeniden seçilmişti. Huri'nin temel dayanağı bazı Sünni, Şii ve Hristiyan ailelerin desteği idi. Huri'ye destek veren aileler ile ona karşı olan ve muhalefet ise Marunî E. Edde, Sünni Ahdab ve Dürzî K.Canbolat etrafında birleşmişlerdi. Bu durum aileler ve mezhepler arası rekabetin kızışmasına yol açmıştı. O dönem için

³²⁸Haluk Alkan, , **a.g.e.** , s.301

³²⁹ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.** , s. 75

³³⁰ Oral Sander, **a.g.e.** , s. 224

aileler arası rekabet karşılıklı ittifaklara da yansımıştı.³³¹ Güçlü Dürzî ve Sünni muhalefet yolsuzluk iddiaları ile Dürzî lider K.Canbolat yoğun muhalefet yapmaktaydı, bu durumun sokaklara yansması ile yoğun gösteriler başlamıştı. 1951 seçimlerinin ardından Huri görev süresini uzatmak isteyince karşıt gruplar arası çatışmalar meydana gelmiş, ardından da sıkıyönetim ilan edilmişti. Burada bahsedilen muhalif durumun dinsel olmaktan ziyade iktidar odaklı olduğunu söylemek mümkündür. 1952’de el-Huri istifa etmiş, H.Franjiye ve K. Chaomon aday olmuşlar, seçimi Chaomon kazanmıştı. ³³² Chamoun, her ne kadar toplumsal grupların desteğini alarak seçilmiş gibi görünse de Huri karşıtı ortak iktidar ve hedefler üzerinden Feodal Zaimler ile mezhep liderlerinin ittifakını yansıtıyordu. Zaman içinde bu gruplar da kendi aralarında anlaşmazlıklara düşmüşler, Dürzî lider Canbolat, Sünni ve Şii bazı aileler ile Marunî Franjiye ailesi bu sefer de Chamoun’u devirmek için işbirliği yapmışlardır. Bu gruba yükselen Arap milliyetçiliğinden etkilenen gruplar Chamoun’un Batı ile iyi ilişkiler kurmasından ötürü geçmişe göre daha hararetli destek vermektedirler.³³³

2.5. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Lübnan bir dönem bağlantısız ve bağımsız bir politika izlemiş örneğin Bağdat Paktı’na katılmamışsa da, K.Chaomon’un cumhurbaşkanı sıfatı ile batı ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştı. Chaomon önce Süveyş Krizi sırasında İngiltere ve Fransa ile diplomatik ilişkileri kesmeyip batılı güçlere destek veren bir tutum almış, ardından

³³¹ Veyssel Ayhan ve Özlem Tür, **a.g.e.** , s. 70–72

³³² M. Emin Bozarslan, **a.g.e.** , s.110–113

³³³ Veyssel Ayhan & Özlem Tür, **a.g.e.** , s. 74–75

da Eisenhower Doktrini'ni imzalamıştı.³³⁴ Bu durum ülke içindeki Müslüman nüfusun tepkisi sert olmuştu. Zaten, Lübnan'da 1949'da başlayan Arap-İsrail savaşı Arap milliyetçiliğinin yükselmesine yol açmış, 1952'de başlayan ve tüm Ortadoğu'yu etkileyen emperyalizm karşıtı ve birleşik bir Arap devleti kurmayı amaçlayan Nasırcı Arap milliyetçiliği Lübnan'da da etkili olmaktaydı. K.Canbolat liderliğindeki İlerici Sosyalist Parti ve diğer sol eğilimli partiler Nasırcı görüşleri benimseyerek Lübnan'da savunmaya başlamışlardı. P. Cemaley'nin Falanjist Partisi, Cumhurbaşkanı K.Chamounve diğer sağ partiler ise bunun karşısında duruyorlardı. Ayrıca grupların ilişkileri bu anlayışlar yüzünden gerilmekte, zaten var olan milis güçleri kuvvetlendirilmekteydi.³³⁵ 1958'de Mısır ile Suriye Nasırcı milliyetçik ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurunca Lübnan içindeki milliyetçi damar daha da harekete geçmiş, Mısır ve Suriye'nin yanında Lübnan'ın da birliğin içine girmesini istemişlerdi. Bazı kaynaklarda Lübnan içindeki milliyetçi ve solcu gruplara özellikle de Canbolat'ın partisine Suriye'nin destek verdiği iddia edilmektedir. Arap dünyasında Soğuk Savaş'ın yansınması olan kutuplaşma Lübnan içine de yansımış Lübnanlı gruplar dış ilişkilerine göre taraf almış, grupların arası açılmıştı. Arap milliyetçilerinin ve sosyalistlerin Suriye ve Mısır yanlısı tavır alması üzerine Marunî Franjiye ailesi bu sefer safını değiştirmişti. 1957'de Cumhurbaşkanı Chamoun, bitecek olan görev süresinin uzatılmasına anayasa tarafından izin verilmediği için, anayasayı değiştirecek bir parlamento seçimi yapılmasını istemişti. Ardından yapılan seçimlerde kimi iddialara göre hile yapılarak Chamoun'un istediği gibi bir meclisin seçilmesini sağlamıştı. Bunun yanında Batı ile kurduğu ilişkiler ve Lübnan'ın Bağdat

³³⁴Hristiyanlar olası Müslüman saldırısının tedirginliği ile Chamoun'u ve Chamoun'un Eisenhower Doktrinini destekliyorlardı. 1958'de başlayan çatışmalar ABD'nin askeri müdahalesi ve Nasır'ın arabuluculuğu ile çözülmüştü.

³³⁵ M. Emin Bozarslan, **a.g.e.** , s. 117–119, 124–125

Paktı'na sokma isteği toplum içinde kabul görmüyordu. Bunun üzerine Müslümanların Beyrut ve Trablus'ta başlattıkları önderliğini eski başbakanlardan S.Selam ile Canbulat'ın yaptığı grevler ve protestolar giderek büyüyordu, Chamon'un gösterilere jandarmanın müdahale etme emri vermesi ile olaylar kısa bir süre içinde ayaklanmaya dönüşmüştü.³³⁶ Ayaklanmayı kontrol edemeyen ve büyümesinden endişe eden Chamon, öncü orduyu kullanmak istemişse Chamoun'un yeniden cumhurbaşkanı seçilmek istemesi, Chamoun'un batı yanlısı politikalarının Müslümanlar tarafından sert biçimde eleştirilmesine eklenince protesto ve grevler başlamış, bu sırada bir gazetecinin öldürülmesi ile çatışmalar başlamıştı. Dönemin Lübnan Cumhurbaşkanı Chamoun, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin (BAC) Lübnan'ın iç işlerine müdahale ettiği gerekçesi ile 22 Mayıs 1958'de BM Güvenlik Konseyine başvurması üzerine Güvenlik Konseyi bölgeye heyet göndermiş, heyet hazırladığı raporda bu iddiaların gerçeği yansıtmadığını belirtmişti. Marunî Genel Kurmay Başkanı F.Şihab'ın iç karışıklığı arttıracak gerekçesi ile müdahil olmaması üzerine bu durumun bir komünist tehdit ve saldırı olduğu gerekçesi ile 1958'de Eisenhower Doktrini çerçevesinde ABD'den yardım istemiştir. Bu arada Marunî Genel Kurmay Başkanı Şihab'ın olaylara askerinin sert bir şekilde müdahil olması görüşünü Müslüman Başbakan S.Sulh, Chamon ile paylaşıyorlardı. ABD Ortadoğu'da Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurarak destek alan, emperyalizm karşıtı Nasır öncülüğündeki Arap milliyetçi hareketinden duyduğu rahatsızlığa, müttefiki Irak'ta yapılan darbeden sonra güç kaybı korkusu ile yardım talebinin yapıldığı gün Lübnan'a asker çıkarmıştır. Bu müdahale Müslümanların sert tepkisine neden olmuş, Nasırcı Arap milliyetçiliğinin de etkisi ile ABD müdahalesi isteyen Hristiyan

³³⁶ M. Emin Bozarslan, **a.g.e.** , s.124-125

Marunî gruplarla yaşanan gerilimi arttırmıştır. ABD, Lübnan'a asker çıkarsa da bu Chaomon'un yeniden seçilmesini sağlayamamış, Marunî F.Şihab yeni cumhurbaşkanı seçilmiştir. 2 bin ile 4 bin arasında kişinin yaşamını yitirdiği tahmin edilen 1958 olayları Nasır'ın araya girmesi ve tarafları uzlaştırması ile son bulmuştur.³³⁷ Şihab, cumhurbaşkanlığı yaptığı 1958–1964 arasında Müslümanlarla ilişkilerini arttırmış, bürokratik ve politik mevkilerde daha çok söz sahibi olmalarını sağlamıştır. Ayrıca Lübnan'ın altyapı yatırımlarına da ağırlık verilmiştir. Bu arada Şihab döneminde yönetimde Müslümanların daha fazla söz sahibi olmaları ve ordunun daha tarafsız hale gelmesinin Hristiyanlar arasında yarattığı rahatsızlıktan yararlanmak isteyen Chamoun Ulusal Liberal Parti'yi kurup bir blok oluşturmaya çalışmış, yalnız Falanjist Parti kadar homojen olmadığından daha çok ikinci planda kalmıştır. Aynı dönemde Rum Ortodokslar Edde'nin Ulusal Bloğu etrafında, Müslümanlar ise Sünni Sulh, Salam ve Kerami aileleri ama özellikle de Dürzî lider Canbulat etrafında birleşmekteydiler.³³⁸

Bu arada aynı dönemde Mısır Devlet Başkanı Nasır ile Şihab bir görüşme yaparak BAC'a karşı yürütülen faaliyetlerde Lübnan'ın bir üs olarak kullanılmaması konusunda anlaşmalarına Falanjistler çok sert tepki vermişlerdi. Bu tür tepkiler, hem dış ilişkilerin Lübnan'a yansması, hem de grupların kimliksel anlayışları ve algılamalarını göstermesi açısından önemlidir.

³³⁷Politik iktidarın dengesi ve paylaşımının temel mücadelenin ilk kendini göstermeye başladığı ciddi olay olduğunu iddia eden kimi yazarlar1958'deki protestolarda Chamoun'un 1943'teki yapıyı ve anlaşmayı temsil etmediği gerekçesi ile başladığını vurgulamaktadırlar. Marwan G. Rowayheb, **a.g.e.** , s. 417

³³⁸Tayyar Arı, **a.g.e.** , s.282–286; William Harris, **Faces of Lebanon: Sects,Wars and Global Extensions**,Princeton, Princeton Pub. ,1997, s. 59–64

2.6. İç Savaş: 1975–1989

2.6.1. Savaşın İlk Aşaması

1958 olayları ile değişen dengeler, Şihab'ın cumhurbaşkanlığında görece rayına oturmuş gibi görülse de 1960 ve 1970'lerdeki hem dış dünyada hem de kaygan bir zeminde bulunan iç dünyada meydana gelen gelişmeler yeni olayların patlak vermesine, Lübnan'ın kanlı bir iç savaşa girmesine neden olmuştur.

Şihab'ın Cumhurbaşkanı olması ile birlikte Lübnan'da görece istikrarlı bir süreç yaşanmaya başlamış, Amerikan askerleri Lübnan'dan çıkmış, Arap devletleri - ile ilişkiler yeniden düzenlenmeye çalışılmış, ekonomik açıdan ciddi gelişme gösterilmiş, Lübnan için Ortadoğu'nun Beyrut'u nitelenmesi güçlenmiştir. Şihab, tüm politik tarafların kendilerini ifade edebilmeleri ve önemli politik figürlerin temsil edilebilmesi için milletvekili sayısı arttırmış, bakanlıkları ülkedeki etkin gruplar arasında dağıtılırken, Müslümanlara daha çok bakanlık vermiştir. Şiilerin daha çok olduğu yoksul bölgelerde kalkınma amaçlı yeni yatırımlar yapılmıştır. Dış politikada tarafsız kalmayı yeğleyen Şihab döneminde mezhepçi politikalar yerine Lübnanlılık, Lübnan yurttaşlığı üzerinden politika belirlenmeye çalışılmıştır. Şihab 1964'te yerini uzlaşmacı olarak bilinen, 1958 olaylarında hem muhalefeti hem de iktidarı eleştiren üçünü grupta yer alan C. Hilu'ya bırakmış, Hilu da Şihab dönemindeki politikaların devam edeceğini söylemiştir. Hilu her ne kadar Lübnan'ın gelişimi, gruplar arası ilişkilerin olumlu yönde ilerletilmesi ve tarafsızlık gibi politikalar gütmeye çalışsa da 1967 Arap-İsrail savaşı ve sonrasında yaşananlar Lübnan'ı etkilemiştir. Gerek Lübnanlı grupların savaşa farklı bakışları ve algılamaları, gerek kendilerini olası saflaşmalarda koyacakları taraf gerekse de farklı grupları desteklemeleri Lübnan'da

gruplar arasında ayrışmayı ve farklılaşmayı tetikleyen sebeplerin başında yer almıştır.³³⁹

Hilu'yu Arap-İsrail savaşlarında ve Filistinlilerin Lübnan'a yerleşmesinde pasif kalmakla suçlayan Marunî gruplar, Marunîlik kimliği üzerinden ittifaka girişmişlerdir. Buna karşın Dürzî lider Canbolat önderliğinde daha çok sol grupların oluşturduğu Lübnan'ın Arap kimliğinin güçlendirilmesi ve Filistinliler daha çok ayırım yapılması amaçlı bir oluşuma gitmişlerdir. Bu iki oluşum arasındaki mücadele 1968 seçimlerine yansımış, meclis rakip güçler arasında sert tartışmalara sahne olmuştu. 1968 ve 1969'da Filistinli gruplar ile Lübnan ordusu arasında yaşanan çatışmalara, 1968'de İsrail 'in Beyrut havaalanında baskın yapması eklenince gerilim had safhaya yükselmiş, ordunun İsrail'e sesiz kalmasını protesto eden Sünni Başbakan Kerami istifa etmiş, Lübnan'da Filistinlilere yardım etmek isteyen grupların sokak gösterileri başlamıştır. Bu arada Marunî grupların özellikle de Falanjistlerin Lübnan'daki Filistinli grupların çatışması devam etmesi üzerine Nasır'ın girişimi ve arabuluculuğunda FKÖ ile Lübnan Ordusu 3 Kasım 1969'da Kahire'de bir araya gelerek Lübnan'ın güvenliğini ve birliğini tehlikeye atmadan Filistinli grupların Lübnan'ın içinde serbestçe hareket etmesini içeren bir anlaşmaya varılmışlardır. Kahire Anlaşması üzerine Marunî grupların hem Hilu'ya hem de Lübnan Genel Kurmay başkanına karşı eleştirilerini arttırmışlardır.³⁴⁰ Filistinliler ile İsrail'in Lübnan'da yaptığı çatışmalardan ve artan nüfuslarından rahatsız olan Marunîler ile Filistinliler arasındaki sürtüşmeler ve çatışmalar 1970'de Genel Kurmay Başkanının değişmesi hızlanmıştır, Aynı tarihte Franjiye Cumhurbaşkanı

³³⁹ Veysel Ayhan ve Özlem Tür, **a.g.e.** s.79–82

³⁴⁰ Samir Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon, , A History of the Internationalization of Communal Conflict**, New York, Colombia University Pres, 2002, s.206–231

seçilmiştir. İsrail, Lübnan’da Filistinlilerin ve Arap milliyetçiliğinin yükselmesine karşın Lübnan’ın Arap kimliğinden endişe eden Marunî grupları özellikle de Chamoun ve Cemaley gibi ailelere destek olmuştur.³⁴¹ Bu gerilimlerin yansıması ile Filistinliler ile Lübnan ordusu arasında çatışmalar başlamıştı. Filistinliler ile Lübnan ordusu arasında yaşanan çatışmaların yayılması üzerine 17 Mayıs 1973’de İkinci Kahire Anlaşması imzalanarak çatışmalara son verilmiştir.³⁴²

Bu gerginlikler ve bahsedilen olaylarla birlikte ileriki kısımlarda ayrıntılı anlatılacak olan Filistinlilere destek veren, daha çok sol eğilimli Müslümanların oluşturduğu ittifak ile Falanjistlerin öncülük ettiği Hristiyanlar arasında iç savaş başlamıştır.

2.6.2. İç Savaşın Başlaması

1975’de başlayan çatışmaların dönüştüğü iç savaş, Lübnan’ın son otuz yıllık tarihinde yaşanan beşinci iç savaştır. Bu iç savaşların sonuncusu 1955’teki savaştır. Lübnan’ın bu kadar sık bir şekilde çatışmalara ve iç savaşlara sahne olmasının arkasında, ülke halkının farklı dinlere ve bu dinler içinde de farklı mezheplere bölünmüş olması ile bu din ve mezhep ayrılıklarının siyasi düşünce gruplaşmalarına dönüşmüş olması yatmaktadır.³⁴³

İç savaşın başlaması Müslümanların çoğunlukta olduğu Sayda şehrinde 28 Şubat 1975’de balıkçılık imtiyazının Marunî Hristiyan grup liderlerinden Chamoun’un sahibi olduğu bir şirketin tekeline verilmesinden dolayı geçimini

³⁴¹ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.**, s. 87-88 ,

³⁴² Tayyar Arı, **a.g.e.** , s.420

³⁴³ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1995)**, 16.Baskı, İstanbul, AlkımYayınevi. 2007, s. 870

balıkçılıkla sağlayan Şii ve Sünni Müslümanların buna tepki göstermesi üzerine patlak veren olaylarla olmuştur. Yapılan gösteri ve sokak hareketleri sırasında ordu birliklerinin, göstericilere ateş açmasıyla birçok kişi ile birlikte Müslüman balıkçıların liderinin öldürülmesi üzerine yaşananlar büyümüş, ordu birlikleri ile bölge Müslümanları arasındaki çatışmalara dönüşmüştü. Olaylarda Filistinli grupların Müslümanların yanında da katılması ile onlarca ölümün yaşandığı bir topyekûn çatışmaya dönüştü. Bu gelişmelerin üzerine aralarında Başbakan Solh'un da bulunduğu ılımlı Müslüman liderler Lübnan'daki askeri yapının yeniden gözden geçirilmesini, cumhurbaşkanının yetkilerinin kısıtlanmasını ve ordu içinde üst düzey komutanlıkların Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında eşit dağılımı gibi dönüşüm ve reform taleplerini arttırsalar da Marunîler sert tepki göstermiş, bunun üzerine hükümet istifa etmişti. Daha çok Sünni Müslüman liderlerden gelen bu talepler Dürzî lider Canbolat tarafından hemen desteklenmişti. K. Canbolat liderliğinde toplanan reform yanlısı muhalifler Falanjist milislerin dağıtılması, Filistinlilerin tüm haklarına saygı gösterilmesi, Lübnan'ın bir Arap devleti olduğunun ilan edilmesi gibi taleplerde bulundularsa da kabul edilmemişti. 1975 Şubatında yaşanan olayların gerginliğinin etkisi tüm Lübnan üzerinde hissedilirken, 13 Nisan 1975'te Rumada bölgesinde bir kilise açılışında aralarında Falanjist Parti lideri P.Cemayel'in de bulunduğu topluluğa bir araçtan kimliği belirsiz kişilerce ateş açılması sonucu, Cemayel'in koruması ve iki Falanjist asker öldürülmüştü. Falanjistler de olayların suçlusu olarak Filistinlileri göstererek aynı günün içinde Filistinlileri Tel el-Zatar kampına yolcu taşıyan otobüse olayların başladığı Rumanda'da ateş açmışlar, otobüsteki 27 kişiyi kurşunlanarak öldürmüşlerdi. Bunun üzerine, Filistinli gerillalar

Beyrut'ta misillemelerde bulunmuşlar, özellikle Beyrut'un varoşlarında Filistinliler ile Falanjistler arasındaki çatışmalarda üç yüz civarında kişi yaşamını yitirmişti.³⁴⁴

Çatışmaların tamamen tüm dinsel grupları kapsayan kimlik temelli olduğunu söylemek Lübnan'ı anlamakta sığ bir yorum olacaktır. Saflaşmada dinsel ayrım temel ayrışma gibi görünse de aşiret bağları grupların çıkarları, iç ve dış ittifakları temel noktayı oluşturmaktadır. Bu bağlar ve ittifaklar kitleleri yönlendirme ve mobilize etmede dinsel ayrışmayı dayanak olarak da almıştır denilebilir. Hristiyan Ermenilerin, Rum Ortodoksların ve Rum Katoliklerin tarafsız kaldığı görülmüştür.

6 Aralık 1975'de Cemaley, görüşmeler yapmak için Şam'a giderken, aynı gün içinde dört Falanjistin öldürülmesi üzerine Falanjistler karşılık olarak yüzlerce Müslüman'ı öldürmüştü, bu olay tarihe "kara cumartesi" diye geçmiştir.³⁴⁵ Ardından çatışmalar yeniden şiddetlenmiş, bir ateşkes dönemi yapıldıysa da bu dönem çok uzun sürmemiştir. Bu olaylarla birlikte Beyrut fiili olarak ikiye ayrılmıştı. 14 Ocak'ta, fanatik Marunîlerin çoğunlukla Filistinli Hristiyanların yaşadığı Dubayyeh'i kuşatması üzerine batı Beyrut'a kaçmak zorunda kalmışlardı. Ardından Marunîler, Müslümanların yaşadığı diğer yerleri kuşatmış buradaki yaşayan halkı sürgün ederken, Müslümanlar Chamoun'a destek veren Marunî Hristiyanların yaşadığı yerlere saldırmış, göçe zorlanmışlardır. Kaçamayan ya da gitmeyen sayıları iki yüz ile alt yüz arasındaki Marunî Hristiyanlar Filistinli gerillalarca öldürülmüşlerdi.³⁴⁶ Bu arada 16 Ocak'ta Beyrut havaalanı trafiğe kapatılmış, Başbakan Kerami istifa etmişti. Olaylar sırasında Filistinli El-Fetih görece durgun kalıp olayların sakinleşmesini beklerken, Dürzî Canbulat'un lideri olduğu Lübnan

³⁴⁴ William Haris, **a.g.e.**, s. 161; Veysel Ayhan ve Özlem Tür, **a.g.e.**, s. 93-94

³⁴⁵ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.424

³⁴⁶ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.**, s.84-85

Ulusal Hareketi, Falanjist Partinin bulunduğu devletin tüm organlarını boykot etmiş, bunun üzerine başta Falanjistler olmak üzere Hristiyan bakanlar hükümetten istifa etmişlerdi. Kabinede yeterli çoğunluk kalmayınca hükümet düşmüştü. Hükümetin kurulması için dönemin Cumhurbaşkanı Franjiya, N.el-Rıfaii atamışsa da hükümet kurulamamış, bunun üzerine R.Kerami başbakanlığa atanmış, Kerami Canbulat ve Falanjistlerin temsil edilmediği bir hükümet kurulmuş, iki aylık ateşkes ilan edilmiştir. 13 Nisan ile 6 Temmuz 1975 arasında yaşanan çatışmalarda 2314 kişi yaşamı yitirmiş, 6441 kişi de yaralanmıştır.³⁴⁷ Her ne kadar ateşkes ilan edilmiş olsa da, grupların karşılıklı silahlanması hızla devam etmiş, ateşkes ortamında da olunsu karşılıklı güvensizlikler ve düşmanı bakışlar sürmüştür. İki aylık ateşkesin ardından 26 Ağustos 1975'te Beyrut'ta çıkan bir tartışmada bir Müslüman'ın öldürülmesi Kerami güçleri ile Franjiya güçleri aralarında çatışmalar yeniden başlamış, ardından da bir ambulansa pusu kurularak el-Fetih yetkilisinin öldürülmesi ile olaylar yeniden patlak vermişti. Maruniler Filistinlilerin yaşadığı kampları kuşatırken, Filistinliler de Hristiyanların yaşadığı yerlere saldırılar düzenlemeye başlamışlardı. Çatışmalarda Filistinlilerin yanında Şiiler de yer almıştır. Ağustos ayı içinde elli civarında insan öldürülmüştür. Eylül ayında yaşanan bir trafik kazasında Müslüman'ın öldürülmesi birkaç gün sonrasında ise Zhorta bölgesinde Süleyman Franjiya'nın oğlu Tony Franjiya'nın milislerinin Hristiyan Zhorta Özgürlük Örgütü'nün Müslümanların içinde olduğu otobüsteki on iki kişiyi öldürmesi ile olaylar yeniden savaş haline dönüşmüştür.³⁴⁸ Çatışmalar devam ederken Hristiyanların ordunun olayların durdurulması için müdahil olma taleplerine, Müslümanlar ordun komutanının değişmeden yapılacak müdahaleye karşı duracakları ile karşılık verince H. Said ordu

³⁴⁷ Veysel Ayhan ve Özlem Tür, **a.g.e.** , s.95

³⁴⁸ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.** s. 82–93

komutanı olarak atanmış ve 11 Eylül 1975’de Lübnan’ın kuzeyinde ateşkes sağlanmıştı. Bu arada C.Canbulat ordunun taraflı olduğu, düzgün kullanılmadığı gerekçesi ile Müslümanları ordudan çekilmeye çağırdı. Ordunun iki ayrı olayda Hristiyan gruplara saldıracakları bahanesi ile toplam yirmi beş Müslüman’ı öldürmesi üzerine Müslüman liderlerinin baskısı ile Canbulat orduya uyguladığı boykottan vazgeçmişse de gruplar arasındaki çatışmalar durmadan devam etmiştir. Çatışmalar sırasında Maruni Falanjistlerin, orduyu kendi lehlerine kullanmak istedikleri görülmüştür. 19 Eylül 1975’te Suriye Dışişleri Bakanı A.Haddam’ın arabulucu olarak Beyrut’a gelmesi ile “ Ulusal Diyalog Komitesi” kurulmuş, orduya politik kişiliği daha az planda olacak bir komutanın atanması, ordunun çatışmaların önüne geçebilmesi için sınırlı güce sahip olabilmesi gibi kararlar alınmışsa da çatışmaların önüne geçilmede başarılı olunamamıştı. Bu esnada Beyrut’ta çatışmalar topyekûn Müslümanlar ile Hristiyanlar, Beka Vadisi ve Zade’de ise Hristiyanlar ile daha çok Şiiler ve Filistinli gruplardan oluşan Müslümanlar arasında sürmüştür. İsrail’in Filistinlilerin Suriye’den gelerek müdahil oldukları, Suriye’nin buna engel olmaması halinde savaşa müdahil kabul edileceğini, böyle bir durumda da kendisinin de müdahil olacağını söylemesi üzerine uluslararası toplumun dikkati Lübnan’a daha çok yönelmişti. Bunun üzerine, Y.Arafat ve Suriye Dışişleri bakanı çözüm için gerekeni yapacaklarını belirtmişler, Lübnan Başbakanı Kerami çatışan grupların taraflarını “Yüksek Koordinasyon Komitesinde” bir araya getirişse de sonuç alınamamış ve çatışmalar devam etmişti.³⁴⁹

Mayıs ayı içinde Cumhurbaşkanı Franjiye’nin, Kerami’yi başbakanlığa getirmesi ile Kerami tüm grupların yer aldığı bir hükümet kurmak için çaba

³⁴⁹ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.** , s. 82–84

harcamıştır. Müslümanların, anayasanın değiştirilerek kendilerine Hristiyanlarla eşit haklar verilmesi talep etmeleri, Hristiyan grupların ise anayasa yapımından önce Müslümanların silahlarını teslim etmelerini istemeleri üzerine Müslüman gruplar bu talebi reddetmişlerdir. Bu dönemki müzakere ve pazarlıklarda kimlik gruplarının iktidarda temsili ve pay alması, ekonomik refahtan yararlanmaları ile ülkenin kimliği ve yörüngesi ile ilgili konuları ele aldıkları ve bu konular üzerinden tikanlılıklar yaşadıklarını söylemek mümkündür. Karşılıklı taleplerin reddedilmesi üzerine çatışmalar Temmuzda yeniden alevlenmiştir. Çatışmaların alevlenmesinde Filistinli grupların katılmasının önemli etkisi olmuş, hatta çatışmalar dönüşerek neredeyse Hristiyanlarla Filistinliler arasında yaşanmaya başlamıştır. Çatışmalarda Hristiyanlar, Filistinlilerin kamplarına saldırırken, Filistinliler de Hristiyanların yaşadığı bölgelere saldırmıştır.³⁵⁰

Savaş sırasında grupların milis kuvvetlerinin aralarında yaptıkları mücadelede, ordunun zaman zaman Hristiyanların yanında taraf alması ordu içinde ayrışmalara neden olmaya başlamıştı. Bu arada Lübnan ordusunun neredeyse yüzde yetmiş beşi Şubat 1976'da ordudan ayrılarak, Lübnan Arap Ordusu ismi ile ayrı bir ordu kurmuşlardı.³⁵¹ Lübnan Arap Ordusu'nun liderliğini ağırlıklı olarak Canbolat yapsa da Arafat da lider rolünü üstlenmekteydi. Lübnan Arap Ordusu, Filistinli gruplar, Komünist Eylem Örgütü, Arap Sosyalist Eylem Partisi, Bağımsız Nasırcı Hareket, Arap Baas Sosyalist Partisi, Suriye Milliyetçi Partisi gibi çok sayıda farklı gruptan meydana gelen yani Filistinliler, Şiiler, Dürziler ve az sayıda da olsa Sünnilerden oluşan Lübnan Ulusal Hareketi içinde Cemaley ailesinin Falanjistleri, Chaoum'un ULH'si , Franjiye'nin Marada Tugayları, G. Adwan'ın El- Tanzim, G.

³⁵⁰ A.g.e. , s. 82-86

³⁵¹ B.J. Odeh, a.g.e. , s. 237-243 ; Veysel Ayhan ve Özlem Tür, a.g.e., s.96-97

Adwan'ın milisleri, Sedir Muhafızları ve Marunî Keşişler Tarikatı gibi örgütlerin oluşturduğu Lübnan Cephesine karşı savaşımaya başlamıştı.³⁵²

Tarafların askeri güçleri incelendiğinde, her grubun kendisine has milis güçlerinin olduğu, bu güçlerin sayısının kolayca artabileceği görülebilmektedir. Savaş başladığında Lübnan Ordusunda, askerlerin çoğunluğu Hristiyan ve Şiilerden oluşmakla beraber Genelkurmay başkanının Marunî, subaylar çoğunlukla Hristiyan olduğu, dış savunma kuvveti olmaktan ziyade, iç güvenlik için eğitilmiş çok fazla ağır silahları olmayan 15.250 askerden oluştuğu görülmektedir.³⁵³ (F.Armağanoğlu, 1073) Ordunun dışında Hristiyanların gruplardan Falanjistlerin 6.000 (bir yıl içinde 10.000'i bulmuştur) iyi eğitilmiş milis güce, Chamoun'un Ulusal Liberal Partisi'nin de 2.000 kişilik bir milis gücü, R.Edde'nin 200, Tony Franjiya'nın ise ortalama 700 kişilik milis gücü bulunmaktaydı. Müslüman gruplara bakıldığında K.Canbulat'ın İlerici Sosyalist Partisi'nin iyi eğitilmiş liderlerini ve kendi bölgelerini korumayı amaçlayan 3000 kişilik milis gücü ile İmam M. Sadr'ın -EMEL'i dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Canbulat ile Sadr arasında kaçak avcılık konusunda tartışmaların yaşandığını da hatırlatmak gerekir. Bu grupların dışında kendi aralarında birçok gruba bölünmüş durumda ve Lübnan dışı bir etken olan Filistinlilerinde 8.000 kişilik milis gücü bulunmaktaydı. Bu grupların arasında en kuvvetli olan da Arafat'ın FKÖ'süydü.³⁵⁴ Milisler, herhangi bir çatışma durumunda sayılarını üç katına çıkarabilecek toplumsal desteğe sahiptiler. Lübnanlılar Cephesi, mevcut durumun yani Marunî üstünlüğünün devam etmesini, bunun olmaması durumunda ülkenin bölünmesini savunurken Suriye, Filistin ve Lübnan'ın Arap kimliğini öne çıkaranlara

³⁵² Abdülgani Bozkurt, a.g.e. , s.80

³⁵³ Fahir Armağanoğlu,

³⁵⁴ Edgar, O'Balance, **Civil War in Lebanon**, New York, Palgrave, 1997, s.14-16; Abdülgani Bozkurt, a.g.e. , s.82

karşıydı. Diğer grup ise Lübnan'daki Marunîlerin askeri, politik ve ekonomik üstünlüklerinin kaldırmasını istiyorlar ve Arap kimliğini vurguluyordu. Lübnan Arap Ordusunun da verdiği destekle güçlenen Müslüman gruplar çatışmalar ilerledikçe görünür biçimde üstün duruma gelmeye başlayınca Cumhurbaşkanı Franjiya, Suriye devlet başkanı Hafız Esat'tan olaya müdahale etmesini istemişti. Esat, Canbulat ve Ulusal Hareketi Lübnan'ı bölmekle suçlamış, Nisan ayından Lübnan'a askeri müdahalede bulunmuş, ilerleyen dönemlerde de Hristiyan grupların yanında Müslüman gruplara karşı savaşmıştı.³⁵⁵

Savaş esnasında Lübnan doğuda Hristiyanlar, batıda Müslümanlar olmak üzere fiili olarak ikiye bölünmüş, bu durumun yansıması en çok da Beyrut'ta görülmüştü. ABD ve Fransa gibi ülkeler bölünmeye karşı oldukları yönünde beyanatlarda bulunmuşlar, 26 Kasım'da Lübnan'a gelen BM Genel Sekreteri çözümün Lübnanlıların elinde olduğunu ve dış güçlerin Lübnan'ı etkilememesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunun üzerine gruplar arasında iktidar paylaşımı konusunda görüşmeler yapıldıysa da sonuç çıkmamıştı.³⁵⁶

Çatışmalar devam ederken arabuluculuk girişimleri yeniden başlatılmış, BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim'ın Güvenlik Konseyi'nin Lübnan'daki durumu görüşmek üzere toplanması önermiş, bu öneri Hristiyanlar tarafından sıcak karşılanmasına rağmen, Müslümanlar tarafından benimsenmemiştir. Müslümanların reddetme sebeplerinin en başında, BM önerisine karşın Mısır'ın Arap Ligi'ni toplayarak bir çözüm arayışını istemesi vardı. Yani çözümün Arap Ligi çerçevesinde bulunmasını istemekteydiler. Çözüm için farklı girişimlerin içeriği tartışılırken ABD,

³⁵⁵ Tayyar Arı, **a.g.e.** , s. 424, Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.** , s. 86

³⁵⁶ B.J. Odeh, **a.g.e.** , s. 244–246

Lübnan'da BM'nin 1976 tahminine göre 2,5 milyonluk nüfusun içinde 300.000 Filistinlinin yaşaması ve olası bir bölünmenin bölgede istikrarsızlığı daha da arttırmasından endişe ediyordu. Bu yüzden de bölünme ihtimalin önüne geçilmesi için 6. Filosunu Beyrut'a yakın mesafede hazır bekletmeye başlamış, hemen sonrasında dönemin ABD başkanı Ford, 31 Mart 1976'da Lübnan'a özel bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu durum karşısında daha önce anlaşmazlığa düşüp ayrılan FKÖ'nün iki önemli kurucularından G. Habbas ve Arafat geçici bir antlaşma yaparak ABD gemilerinin Lübnan sularında boğulacağı tehdidinde bulunmuşlardı.³⁵⁷

Mart 1976'da Müslümanların savaşta gözle görünür bir üstünlük kurmaları üzerine Cumhurbaşkanı Franjiye Suriye'nin müdahalesini istemiş, Suriye Nisan 1976'da Lübnan'a girmeye başlamıştı. Suriye'nin müdahalesi ile çatışmalardaki dengeler değişmiş Hristiyanlar ve Suriye ittifakı, Filistinli, Lübnanlı Müslüman ve Sol grupların oluşturduğu ittifakı yenilgiye uğratmıştı. 21 Ocak 1976'da Suriye'nin ara buculuğu ve müdahalesi ile Marunî Hristiyanlar ile Müslüman gruplar arasında anlaşma yapılmış, Mecliste eşit temsil yapılacak, mesleklerde kota sistemi kaldırılacak, başbakanı Marunî cumhurbaşkanının ataması yerine, meclisin seçmesi gibi konularda anlaşmaya varılsa da çatışmalar çok sürmeden yeniden başlamıştı.

Bu arada Mayıstan sonra Suriye'nin askeri müdahalesi, Fransa, ABD, Mısır ve Ürdün gibi ülkeler başta olmak üzere olmak üzere bölgesel ve uluslararası güçler tarafından destek görmüştür. Yaklaşık 50.000 kişinin öldüğü 100.000 kişinin yaralandığı, milyar dolarlarca maddi zararın meydana geldiği Lübnan iç savaşının ilk aşamasını oluşturan 1975- 1976 arası dönem, 15 Ekim 1976'da Suudi Arabistan'ın çağrısı üzerine, Suriye, Mısır, Lübnan, Kuveyt, Suudi Arabistan ve FKÖ liderlerinin

³⁵⁷ Abdülgani Bozkurt, **a.g.e.** s. 87

Suudi Arabistan'ın Riyad kentinde bir araya gelerek 16 Ekim'de Riyad Antlaşması'nı imzalamaları ile sona ermiştir.³⁵⁸ Riyad Anlaşması, Lübnan'da 21 Ekimden itibaren ateşkes yürürlüğe gireceği ve savaşan tarafların Nisan 1975'ten önceki mevzilere çekileceği, Lübnan için neredeyse tamamına yakını Suriye birliklerinden meydana gelen 30.000 kişilik bir Arap Caydırma Gücü'nün (*Arab Deterrent Force*) oluşturulacağı, Filistinli FKÖ militanlarının Lübnan'da kalmaya devam etmekle beraber, Lübnan'ın egemenlik ve güvenliğine saygı göstereceklerini içeriyordu. Ancak, Riyad Anlaşması barış getirememiş, her grup belirli bölgeleri kendi kontrolü altına alırken, Suriye'nin başı çektiği Arap Caydırma Gücü ülkenin tamamında kontrolü sağlayamayınca daha çok Beyrut ve Sayda gibi stratejik şehirlere ağırlık vermişti. Riyad Anlaşması'nın ardından Ocak 1978'de Müslümanlar ile Hristiyanların yeniden çatışmaya başlamaları üzerine Filistinli gruplar özellikle de FKÖ İsrail'e saldırısına İsrail'in çok sert karşılık vermesi üzerine BM Güvenlik Konseyi bölgeye barış gücü gönderse de durum düzelmemişti. İsrail, Filistinli gruplarla girdiği çatışmaların artması ve kendinse yönelik artan saldırılar üzerine Lübnan'ın Filistinlilerden temizlenmesi gerektiği düşüncesi ile Haziran 1982'de Lübnan'ı işgal etmiş, Beyrut'un içine kadar girmiştir. Filistinlilerin Şam ile bağlantısını kesmişti. İsrail'in işgalinin tepki toplaması üzerine FKÖ'nün tekrar Beyrut'a dönmesini önlemek için, 800 Amerikan askeri, 800 Fransız askeri ve 400 İtalyan askerinden meydana gelen "Çok Uluslu Kuvvet" 21 Haziran'dan itibaren Beyrut'a yerleşse de, İsrail'in çıkması Ocak 1985'e kadar sürmüştür.³⁵⁹ İsrail'in işgali sırasında Falanjist milisler İsrailli güçlerin bilgisi dâhilinde 16–17 Eylül 1982

³⁵⁸ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.**, s. 86–87

³⁵⁹ Charles Winslow, **a.g.e.**, s. 256–261

gecesi Sabra ve Şatila mülteci kamplarına baskın yapıp, kadınlar ve çocuklar dâhil 700–800 kişiyi öldürmüşlerdir.

Savaş sonunda Lübnan'da Suriye baskın güç haline gelirken, Şuf Dağı Dürzîlerin, Doğu Beyrut ve Lübnan Dağının kuzeyi Marunîlerin kontrolü altında bağımsız yapıları andıran bir yapıya bürünmüştü. Ayrıca başta FKÖ olmak üzere Filistinliler de Lübnan'ın kuzey sınırındaki yerleşim yerleri ile Suriye'nin Beyrut'un çıkmak zorunda kaldığı yerlerini kontrol ediyordu. Lübnan'ın fiili bölünmüşlüğü devam ediyordu, merkezi iktidardan ve hukuktan söz etmek neredeyse mümkün değildi. Her grup kendi egemenliği altındaki bölgeyi kontrol ediyor, zaman zaman da çatışmalar yaşanmaya devam ediyordu. FKÖ, Şiilere karşı sert politikalar uyguluyordu.

2.6.3. 1977 Sonrası Dönem

1977 ile birlikte 1975'te başlayan savaş bitmiş gibi görünse de çatışmalar, bombalamalar, suikastlar ve adam kaçırmalar devam etmekteydi. 1975–77 arasındaki savaşı, temelde Müslüman gruplar ile Hristiyan grupların arasındaki savaş olarak nitelemek mümkünken, 1977'den sonraki mücadeleleri ise hemen hemen bütün mezhepsel grupların kendi aralarında ya da karşı gruplarla giriştikleri karmakarışık güç mücadeleleri olarak nitelemek doğru olacaktır.

FKÖ'nün Beyrut içindeki gücü ve mobilize olması Suriye ordusu tarafından kısıtlanması ile Ekim 1976'dan sonra ağırlığını daha çok İsrail'in sınırı olan Lübnan'ın güneyine doğru kaydırmaya başlamıştı, her ne kadar güneyde İsrail'den destek alan Hristiyan milisler olsa da Filistinlilerin burada etkili olması ve İsrail'e

sızmasına engel olamıyorlardı. 11 Mart 1978'de Filistinli bir grubun bir İsrail otobüsünü ele geçirmesi üzerine İsrailli komandoların otobüsteki yolcuları kurtarmak için yaptığı baskının katliamla sonuçlanması üzerine İsrail hükümeti olaya sert cevap vererek sınırı Filistinlilerden kurtarmak için operasyon başlatarak Filistinlileri sınırdan çıkarmıştı. Bunun üzerine Filistinliler ve Lübnanlıların acil çağrısı üzerine toplanan BM Güvenlik Konseyi İsrail'in geri çekilmesini sağlamak ve Filistinlilerin kışkırtıcı hareketlerinin önüne geçmek için 425 sayılı kararı ile BM Geçici Kuvvetleri bölgeye gönderilmişti.³⁶⁰ Bu arada Riyad Anlaşması ile Lübnan'a asker gönderen birçok Arap devletinin askerlerini kısa süre sonra çekmesi ile Lübnan'da yalnızca Suriye askerleri kalmış, Suriye'nin etkisi ile 1978'de görece istikrar dönemi yaşanmıştı. Yalnız Marunîlerin Suriye'nin görevini tamamlayarak çekilmesi gerektiğini söylemeye başlamaları Suriye aralarını bozmuş, Suriye ile gerilimler yaşamalarına sebep olmaya başlamıştı. K.Canbolat da Suriye'nin kurduğu yeni düzenden memnun kalmayarak kabul etmemiş, hatta Suriye'ye karşı Marunilere destek vermeye başlamıştı. Marunîler iç savaş sırasında Lübnan'a yasal olmayan yollardan giren yaklaşık 200 bin kadar Filistinlinin ülkeden çıkmasını isterken, Suriye Mısır Devlet Başkanı E.Sedat'ın İsrail ile barış yapmasından dolayı Golan tepelerini geri alabilmek için Filistinlileri müttefik olarak gördüğünden buna karşı çıkmıştı. Arası açılan iki taraf Şubat 1978'de çatışmaya başlamış, Suriye ordusu Hristiyanların yaşadığı birçok yerin kontrolünü ele geçirmiş, Marunîler de sokak çatışmaları ile karşılık vermeye çalışmaktaydı. Çatışmalar devam ederken, Lübnanlılar Cephesi liderlerinden, cumhurbaşkanlığı da yapmış olan Franjiye, Suriye taraftarı R. Kerami ile barıştıklarını açıklamıştı. Franjiye ailesinin hep Marunî

³⁶⁰ William Harris, **a.g.e.** , s.167

çıkarlarına savunmalarına karşın bir diğer güçlü Marunî ailesi olan Cemaleylerden farklı biçimde İsrail ve batı yerine Arap devletleri ile işbirliğini savunmaktaydı. İşte bu sebepten dolayı Suriye ordusu ile Marunî milis güçlerinin sokak çatışmaları yaşandığı sırada Franjiyelerin Suriye'nin tarafına kaymasından dolayı Lübnanlılar Cephesi'nde çatlağa ve bölünmeye yol açmıştı. Bu durum iki Marunî grubun arasında gerginlik yaratmış, bu gerginlikte kolayca çatışmalara dönüşmüştü. Sokak çatışmaları 14 Haziran 1978'de Franjiye'nin Marada milislerinin lideri olan oğlu Tony Franjiye'nin eşi ve kızıyla birlikte öldürülmesi ile şiddetlenmiş, bunun üzerine Suriye aynı gün Lübnanlılar Cephesi milislerine müdahale etmişti. Franjiyeler ile Cemaley ailesi arasında çatışmalar başlamış, Suriye'nin verdiği destekle birlikte Cemaley ve Chamoun zayıflamış bunun üzerine de İsrail'den yardım istemişlerdi.³⁶¹ Cemaley ve Chamoun aileleri arasında 1980 Temmuzundaki yoğun çatışmaların ardından Marunî gruplar arasında yeni bir işbirliği oluşmuş, Cemaley'in askeri liderliği altında birleşerek 1980 Aralık ayında bir manifesto yayınlamışlardı. Manifesto, 1943 Ulusal Uzlaşısı'nın değiştirilmesi, merkezi sistemin yerine federal ya da konfederal bir yapının getirilmesi ve işgalci olarak nitelendirilen Filistinlilerin ve Suriye'nin Lübnan'ı terk etmelerini Lübnan'ın Lübnanlı grupların özgürlüğü üzerinden yeniden inşa edilmesi taleplerini içermekteydi. Bu taleplerin ardından Suriye'yi hedef alan açıklamalar da yapılmaya başlanılınca Suriye kuvvetleri ile Marunîler arasında yoğun çatışmaların yeniden başladığı görülmüştür.³⁶²

1978 işgalinden sonra Marunî Hristiyan ve Müslüman grupların kendi bölgelerini kontrol etmek istemelerinden dolayı yeniden kanlı çatışmalar başlamıştır. 1980'lerin başında Cemaley ve Chamoun aileleri arasındaki gerginlikte Suriye

³⁶¹ Veysel Ayhan ve Özlem Tür, **a.g.e.**, s. 109–111

³⁶² **A.g.e.** s.122–123

Chamoun ailesini desteklemiş, iki ailenin uzantısı olan Falanjist ve Kaplanlar milisleri arasında kanlı çatışmalar başlamıştı. Chamoun'a Suriye desteğine karşın, Cemaley'in milis güçlerini ise İsrail desteklemekteydi. İsrail'in desteğini alan Cemaley'in Kaplanlar milisleri hâkimiyeti ele geçirmişlerdi. Grupların çatışmalarının arka planında hem bölgelerinde hem de Hristiyanların üzerinde hâkimiyet kurma ve onların temsilcisi olma amacı yatmaktaydı.

1978–79 arasında Doğu Beyrut'taki Hristiyan grupların kendi aralarında birbirleri ile mücadeleleri de yaşanırken, 1980'de Filistinliler İsraillilerle, Kuzeyde Müslüman grupların kendi aralarında, Beyrut'un kenar mahallelerinde Şii EMEL ile FKÖ'nün, doğu Beyrut'ta da Hristiyanlar kendi aralarındaki çatışmalara sahne olmaktaydı. Ama İsrail'in 1982'deki işgali ile dengeler yeniden değişmişti.³⁶³ Arap devletlerinin baskısı sonucu, Lübnan hükümeti ile Filistinli gerillalar arasında Filistinlilerin kendi kamplarının dışında da faaliyette bulunabileceklerine, İsrail'e bitişik olan Güney Lübnan'a serbestçe girebileceklerine, kendi kamplarını İsrail saldırılarına karşı savunabilmek için havan topları, ağır makineli tüfekler ve uçaklara karşı füzelere sahip olabileceklerine olanak sağlayan 1969'da ve 1973'de iki ayrı anlaşma yapılmışlardı. Hristiyanların, Filistinlilerin ülkeden çıkması ve bu geniş haklarının kaldırılması taleplerini sık sık yüksek sesle dile getiriyorlardı. Filistinli gruplar, Güney Lübnan'ın kontrolünü ele geçirdiklerinden, artık İsrail 'de Lübnan sorununun doğrudan tarafları haline gelmişti. Yaşanan gerilimler, sınır ihlalleri ve çatışmalar sürerken İsrail 1982'de Beyrut'u işgal etmişti. İşgalden sonra İsrail'in çıkması için farklı ülkelerden uluslararası baskı yapılınca İsrail, FKÖ'nün tekrar dönmeme garantisi isteyince çok uluslu güç Lübnan'a gönderilmeye başlanılmıştı.

³⁶³ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.** , s. 90

Bu arada Suriye birlikleri ile Filistinli grupların özellikle de FKÖ arasındaki yaşanan gerginlikler 1981 yılında çatışmalara dönüşmüştür. Bu çatışmalar, Suriye’de Müslüman Kardeşler ile Baas yönetimi arasındaki mücadelenin Lübnan’a yansması olarak görülebilir. Çünkü FKÖ’ye destek veren bazı Sünni grupların Suriye’ye karşı olması, bahsedilen grupları birliktelik yapmaya itmişti. Dış güçlerin etkisinin bir diğer yansıması da Irak ile İran arasında yaşanan savaşta olmuştur. 1982’de Sur ve Nebatiye’de Şii Emel ile Saddam Hüseyin tarafından desteklenen Filistinli Arap Kurtuluş Cephesi militanları yaşanırken, Sayda’da ise Nasırcı Sünniler ile el-Fetih arasındaki mücadeleler kanlı çatışmalara dönüşmüştü. 1982 ile birlikte Lübnan’ın tamamı farklı grupların birbirleri ile çatıştığı bir savaş alanı haline gelmişti. İlginç olan nokta ise kimin neden ve kiminle savaştığının belirsiz olduğu, safların çabucak değişebildiği gerçeğidir. Ama genel çerçevede bakıldığında Şiilerin Saddam’a destek veren Filistinlileri düşman olarak gördükleri, FKÖ’nün Suriye’yi direnişi bitirmekle suçlaması, Marunîlerin ise hem kendi aralarında hem de Suriye ve Filistinlilere karşı savaştığı görülmüştür. Lübnanlı grupların kendi aralarındaki çatışmalar sürerken, Filistinli grupların özellikle de FKÖ militanlarının İsrail ve İsrail’in desteklediği Güney Lübnan Ordusu arasındaki çatışmaları sürmekteydi.³⁶⁴ Filistinliler ile Lübnan ordusu arasında yaşanan çatışmaların yayılması üzerine 17 Mayıs 1973’de İkinci Kahire Anlaşması imzalanarak çatışmalara son verilmiştir.³⁶⁵ 1978 işgalinden sonra Marunî Hristiyan ve Müslüman grupların kendi bölgelerini kontrol etmelerini amaçlarından dolayı yeniden kanlı çatışmalar başlamıştır. 1980’lerin başında Cemaley ve Chamoun aileleri arasındaki gerginlikte Suriye Chamoun ailesini desteklemiş, iki ailenin uzantısı olan Falanjist ve Kaplanlar milisleri arasında kanlı

³⁶⁴ Veyssel Ayhan ve Özlem Tür, **a.g.e.**, s. 119–126

³⁶⁵ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s. 420

çatışmalar başlamıştı. Chamoun'a Suriye desteğine karşın, Cemaley'in milis güçlerini ise İsrail desteklemekteydi. İsrail'in desteğini alan Cemaley'in Kaplanlar milisleri hâkimiyeti ele geçirmişlerdi. Grupların çatışmalarının arka planında hem bölgelerinde hem de Hristiyanlar üzerinde hâkimiyet sağlama, onların tek temsilcisi olma amacı vardır.

2.7. 1985–1990 Dönem

Siyasi istikrarsızlık, iç karışıklık, terör, Hristiyan-Müslüman çatışmaları, Müslümanların kendi içinde Sünni-Şii, , el Fetih-Emel ve el Fetih-Hizbullah mücadeleleri, Hristiyanların kendi içindeki iktidar mücadeleleri, Suriye yanlısı olanlarla Suriye karşıtı olanların çatışmaları, ayrılıkçılar ile Lübnan birliğini savunanların mücadeleleri, Batılı devletler vatandaşlarının öldürülmesi veya kaçırılmaları ve "rehineler" sorunu, Filistin militanların saldırısı ve terörü, el Fetih-Emel ve el Fetih-Hizbullah mücadeleleri, İsrail saldırıları, İran, Suriye ve diğer bölge devletlerinin pay alma çabaları vs... İç savaş sonrası dönemde daha önce de bahsedildiği üzere farklı grupların, saflarının net olmadığı yani tarafların çok sık değiştiği, kimin kiminle ne için savaştığının belli olmadığı karmakarışık çatışmalar yumağına dönüşmüştü Lübnan.³⁶⁶

N. Berri'nin Suriye yanlısı Emel örgütü, Dürzî liderlerinden V.Canbolat'ın İlerici Sosyalist Partisi'ne bağlı Dürzî Milis Kuvvetleri, Radikal Sünni Suriye karşıtı İslami Birlik Hareketi'nin milis örgütü Tevhid ve EMEL'in 1983'deki iç bölünmesinden ortaya çıkan, yine bir Şii örgütü İslami Cihad arasında çok kanlı çatışmalar yaşanmıştı. En sert çatışmalar ikisi de Şii olan EMEL ile Hizbullah

³⁶⁶ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** , s. 1273

arasında yaşanmış, EMEL bir taraftan Hizbullah ile mücadele ederken aynı zamanda FKÖ başta olmak üzere muhtelif Filistinli gruplarla da mücadele etmişti. EMEL, Aralık 1989'da EMEL ile anlaşma yapmış, böylelikle de İsrail'e karşı daha rahat hareket kabiliyeti kazanmıştı.³⁶⁷

Özellikle İsrail'in boşalttığı bölgelerde oluşan güç boşluğundan yararlanmak isteyen (Batı Beyrut'ta ve Güney Lübnan'da) İsrail'in desteklediği gruplarla Suriye'nin desteklediği gruplar karşılıklı sert mücadeleler vermektedir. 1986, 1987 ve 1988 yıllarında Güney Lübnan'da Şii Emel ile Filistinli gerillalar(Kamplar Savaşı), Trablus'ta Sünnilerle Şiiler, el-Fetih üzerinde kontrol için Arafat ile Musa taraftarı Filistinli gruplar, Şii Emel ile Şii Hizbullah, Marunî Hristiyan Lübnanlı Güçler ile Falanjistler, LG ile Lübnan Ordusu, Sünni başbakan el-Hoss'un ordusu ile Marunî başbakan Mişel Avn'ın ordusu birbirleri ile savaşmıştır.³⁶⁸

Cumhurbaşkanı B.Cemaley'in 14 Eylül 1982'de bir suikastla öldürülmesi üzerine İsrail'in de desteği ile 16 ve 17 Eylül 1982 arasında Filistinlilerin yaşadığı Sabra ve Şatilla kamplarına baskınlar düzenlenmiş, çok sayıda günahsız kadın ve çocuk Falanjistlerce katledilmişti. 1982'de Lübnan'ın Suriye ve İsrail tarafından işgal edilerek iki ayrı bölgeye bölünmesi, Suriye'nin Lübnanlılar Cephesi dışındaki diğer gruplarla sorunlarını çözmesi ve işbirliği içinde olmasına karşın, İsrail Lübnanlılar Cephesi üyesi Marunî gruplar ve Haddad'a bağlı güçlerle işbirliği içindeydi. İsrail'in işgal ettiği bölgelerde yaşayan Şii, Dürzî ve Sünni Müslümanlar İsrail'in hemen önce çıkmasını istiyorlardı. İsrail'in işgaline Şiiler ilk zamanlarda Filistinlilerin bölgeden çıkarılacağı gerekçesi ile olumlu baksalar da işgalin uzun

³⁶⁷Veysel Ayhan ve Özlem Tür, **a.g.e.**, s.148–151

³⁶⁸ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.**, s. 94–95

sürmesinden endişe etmekteydiler. Dürzîler ise İsrail işgali işbirliği içindeydi. İsrail'in işgal ettiği bölgelerde yaşayan Şii, Dürzî ve Sünni Müslümanlar İsrail'in derhal çıkmasını istiyorlardı. İsrail'in işgaline Şiiler ilk zamanlarda Filistinlilerin bölgeden çıkarılacağı gerekçesi ile olumlu baksalar da işgalin uzun sürmesinde endişe etmekteydiler. Şiilerin İsrail işgalinin süresinin uzaması ve İsrailli askerlerin halka yaptıkları muamelelerden dolayı İsrail işgale verdikleri kısmi ve şartlı destek ters dönmeye başlamıştı. (Şiilerin, İsrail işgalinin ilk günlerinde Filistinlileri özellikle de baskı uygulayan FKÖ güçlerini Güney Lübnan'dan çıkardığı için sevinç gösterileri ve zılgıtlar ile karşıladıkları görülmüştür). Şiilerin İsrail'le karşı yaptıkları direniş önce Beyrut'taki Şii mahallelerde başlamış, İran'daki dini rejimi referans alan A.Kassir'in 11 Kasım 1982'de Sur'da İsrail askeri karargâhına düzenlediği saldırının arkasından³⁶⁹

Dürzîler ise İsrail işgalinin ardından tarihsel olarak kendi anavatanları gördükleri Şuf'a İsrail'in müttefikleri Marunîlere destek ve kolay ulaşım için koridor açmak istemesinden gerilim yükselmeye başlamıştı. Buna bir de Dürzîlerin ve Marunî grupların Şuf'u ele geçirmek istemeleri eklenince, Marunîler ile Dürzîler arasındaki gerilim yeniden artmış, Dürzî lider V.Canbolat'ın bir suikastla öldürülmesi ile Dürzîler de Şuf'un birçok yerinde saldırılara geçmiş, çatışmalar yeniden alevlenmiştir.

Bu çatışmalar sırasında Suriye, Suriye asıllı Dürzîlerini desteklemiş, İsrailli Dürzîler İsrail'in Marunîleri destek vermelerini engellemeye çalışırken, İsrail ordusu içindeki bazı Dürzî askerler de Dürzî bölgelerinin Marunîlerin eline geçmesini engellemek için Canbolat'a destek vermişlerdi. Çatışmalar sırasında Lübnanlılar

³⁶⁹ Veysel Ayhan ve Özlem Tür, **a.g.e.** s. 150–153

Cephesi'nin Şuf komutanı amaçlarının “etnik ve mezhepsel açıdan homojen bir bölge kurmak” olduğunu açıklamıştı. Bir bölgede yer almanın politik ve ekonomik alanda önemli etkisi vardı, örneğin Rumlar sayıca Dürzîlerden fazla olmalarına rağmen dağınık yaşadıkları ve hiçbir bölgede çoğunluk oluşturmadıkları için Lübnan politikasında etkin değillerdi. Dürzîler hem İsrail'deki hem de Suriye'deki Dürzîlerden destek almaktaydılar.

Lübnan'da gruplar arasında bunlar yaşanırken ABD'nin baskısı ile İsrail ile Filistin 17 Mart 1983'te bir anlaşma imzalamışlardır. 18 Nisan 1983 yılında ABD büyükelçiliğine düzenlenen saldırıda, 50 kişinin yaşamlarını kaybetmelerinin ardından ABD'nin baskısıyla 17 Mayıs 1983'te İsrail ve Lübnan hükümetleri arasında Lübnan'daki bütün yabancı kuvvetlerin ülkeyi terk etmesini içeren bir antlaşma imzalanmıştır. Lübnan'ın üçte birini kontrol altında tutması ve İsrail'in de çekilme konusunda samimi olmaması bu antlaşmanın uygulanmasını engellemiştir.³⁷⁰ Şii örgütlerin ve Filistinlilerin İsrail'e karşı daha sert eylemlere girişmeleri girişip, kayıplar verdirmesi, İsrail'in iç kamuoyundan gelen olumsuz tepkiler ve savaşın ağır maliyetleri İsrail'i 10 Haziran 1985'te geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Yalnız İsrail, çekilirken Lübnan'ın güneyinde sınırından kuzeye doğru bir “güvenlik bölgesi” oluşturmuş, bu bölgenin kontrolünü de Rum Katolik A.Lahud komutasındaki 2500 kişilik Güney Lübnan Ordusu'na bırakmıştır.³⁷¹ İsrail-Lübnan Anlaşmasının imzalanması ile 3 Eylül 1983'te İsrail askerlerinin Lübnan'dan çekilmeye başlamasının ardından Filistinliler ile Suriye'nin desteğini de alan Dürzîler, Lübnanlılar Cephesindeki Marunî gruplara karşı geniş kapsamlı saldırılara başladı. Dürzîlerin Hristiyanları bölgeden çıkaran geniş ve etkili saldırılarının

³⁷⁰ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.**, s. 91

³⁷¹ **A.g.e.** s. 92–93

Hristiyanların yaşadığı Beyrut yakınlarındaki yerleşim yerlerine gelmesi ile bölgenin denetimini elinde tutan çoğunluğunu Hristiyanların oluşturduğu Lübnan Ordusunun ABD'den yardım istemesi üzerine ABD 19 Eylül 1983'te barış gücü misyonu altında bölgeyi bombalayarak Dürzîlerin eline geçmesini engellemiştir. ABD'nin iç savaşta Marunîlere destek vermesi Şii ve Dürzî grupların Suriye ile yaptıkları işbirliğini güçlendirmiştir.³⁷² 23 Ekim'de Amerikan ve Fransız üslerine yönelik gerçekleştirilen saldırılarda 241 Amerikan ve 57 Fransız askerin ölmesinden 6 ay sonra 30 Mart 1984'te, Çok Uluslu Kuvvet geri çekilmiştir. İsrail'in 1982 işgali ile gruplar arası çatışmalar daha da şiddetlendirmişti, aynı dönemde Dürzîler ile Marunîler arasında çatışmalar yeniden şiddetlenmişti. 1984'e gelindiğinde ise Şii milisler ile Filistinliler arasında mülteci kalplarının kontrolüne yönelik, Sünni Müslüman gruplar arasında da iktidar mücadelesi, Franjiye güçleri ile SSNP taraftarları arasında Koura kentinin kontrolü üzerinden sert çatışmalar yaşanmıştı. İsrail'in ikinci çekilmeyi gerçekleştirdiği Sayda'da ise 1985'te Hristiyan ve Sünni gruplar arasında sert çatışmalar başlamıştı. Sayda'daki çatışmalara Lübnanlı Güçlerin komutanı S.Caca'ya birliklerini bölgeden çıkarmasını emrederek müdahale etmeye çalışan E.Cemaley'in bu emri Caca tarafından reddedilince Maruni gruplar arasında da çatışmalar alevlenmişti. Yani iç savaş ilerleyen dönemlerde Müslüman- Hristiyan savaşı olmaktan çıkarak her grubun kendi bölgesinde diğer mezhep, politik ya da ailevi gruplara üstünlük kurma mücadelesine dönüşmüştür.³⁷³ Şuf üzerinden Beyrut'taki kamplara ger dönmek isteyen FKÖ militanları ile Arafat karşıtları arasında çatışmalar patlak vermiş, Filistinliler arasında çatışmalar yaşanırken Şiiler ile Filistinliler arasında da çatışmalar başlamıştı. Filistinliler ile Şii milisler

³⁷² Veyssel Ayhan ve Özlem Tür, **a.g.e.**, s.143–146

³⁷³ **A.g.e.**, s. 155

arasındaki çatışmalarda Dürzîler tarafsız kalmaya çalışmışlarsa da Şii milsilerin Beyrut'a hâkim olmasından çekindikleri için Haziran 1985 ile birlikte Filistinlilerin yanında çatışmalara taraf olmaya başlamışlardır. 1985'te Zahle'de Şii gruplar ile Hristiyan gruplar arasında çatışmalar sürerken Trablus'da Suriye yanlısı Şiiler ile Sünniler arasında da çatışmalar başlamıştı. 1985'te Müslümanlar arasında çatışmalar sürerken, aynı zamanda Marunîler arasında da çatışmalar yaşanmaktaydı. Marunî iç savaşı daha önce savaşıran Caca ile Cemaly'in 1985'te anlaşması üzerine, Caca'nın politikalarına karşı çıkan E. Hobeika'nın Caca taraftarları ile çatışmaya girişmesi ile başlamış, Caca'nın Cemaley ve Marunî Kilisesi'nin desteğini arkasına alarak kazanması ile son bulmuştur. Diğer taraftan Şii EMEL milisleri de hem Dürzîlerle hem Sünnilerle hem de FKÖ'ye karşı savaşıırken, bir taraftan da yine Şii olan Hizbullah ile savaşımıştır. Filistinliler arasında ise Arafat yanlıları ve Abu Musa önderleri arasında çatışmalar yaşanmaktaydı. Suriye ise çatışmalarda yer yer müdahil olarak etkisini arttırmaya çalışıyordu.³⁷⁴ Zaten, Suriye 1976 müdahalesi sonrasında Lübnan'da yaşanan iç savaşın bir parçası olmuştu.

Mezheplerin kendi içlerinde ve diğer mezhep grupları ile çatışmalar devam ederken, 1989'dan itibaren çatışmalar mezhep çatışmalarının ötesine geçerek yeniden Müslüman- Hristiyan savaşına dönüşmüştür. Mayıs 1989'da Arap Birliği çatışmaların yoğunluk kazanmasından dolayı, çatışmaların bir son bulabilmesi amacı ile Arap Birliği'nin öncülüğünde Kazablanka'ta toplanan Suudi Arabistan, Cezayir ve Fas soruna çözüm kavuşturmak için barış planı hazırlamalarına karar vermişti. Hazırlanan plan, Hristiyan cumhurbaşkanının önemli yürütme yetkilerini, Müslüman başbakanına aktarması, kamuda ve orduda görev dağılımının mezheplere ayrılan

³⁷⁴ A.g.e. , s. 155–157

kotaların kaldırılması, halkın daha iyi temsili için 99 olan milletvekili sayısı 128'e çıkarmayı ve milis örgütlerinin silahsızlanmasını içermektedir.³⁷⁵ Yani planla birlikte değişen nüfus oranının yansıması olarak plan Müslümanların lehine düzenlemeler getirmektedir. Fakat iç savaşı bitiren asıl gelişme Suudi Arabistan'ın Taif kentinde yapılan anlaşma olmuştur. Lübnan'da 1972 yılından beri seçim yapılmadığından, 1972'de seçilen 70 milletvekilinden sağ kalan 31 Müslüman 31 Hristiyan milletvekili, Suudi Arabistan'ın Taif kentinde bir araya gelmişti. Bir araya gelen milletvekilleri yeni bir anayasal düzenleme için çalışmalara başlamıştı. Ve Taif Antlaşması 24 Ekim'de sonlandırılmıştır. Hristiyan grupların bazıları planın Suriye'nin çekilmesini kapsamadığı için kabul etmeyince Hristiyan gruplar arasında Ocak 1990'da çatışmalar yeniden başlamış, Mart 1990'da son bulmuştur. Her ne kadar savaş son bulmuş olsa da Lübnan, 1976 Riyad Anlaşması ile 30.000 askerini buraya sokmuş bulunan Suriye'nin tam kontrolü altına girmiş bulunuyordu.³⁷⁶

Taif Antlaşması ile iç savaşın patlak vermesine sebep olan ana etkenlerden biri olan Hristiyanların hâkim olduğu siyasi sistem reformlar yolu ile yani, Hristiyanların siyasi hakları azaltılarak Lübnan'daki Müslüman çoğunluğa daha fazla söz hakkı tanınmıştır. Cumhurbaşkanı Marunî, başbakanın Sünni, meclis başkanının Şii olduğu sistemde cumhurbaşkanının yetkilerinin önemli bir kısmı hükümete devredilmiş, Marunîlerin anayasal üstünlüğüne son verilerek, yerine troykayı andıran Marunî Cumhurbaşkanı, Sünni Başbakan ve Şii Meclis Başkanı aynı iktidar düzeyine yerleştirilerek, üç liderin birbirlerini dengeleyen bir sistem getirmiştir. Milletvekili sayısı 99'dan 128'a çıkarılmış, meclisteki 128 vekil ülkede resmen tanınmış 18 grubun 10'unu temsil edecek şekilde dağıtıldı. Hristiyanlardan

³⁷⁵ Fahir Armaoğlu,, 2007,. s.1275; Haluk Alkan, **a.g.e.** , s. 304-305

³⁷⁶ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** , s. 1276

34'ü Marunîlere, 14'ü Rum Ortodokslara, 8'i Rum Katoliklere, 5'i Ermeni Ortodokslara, 1 Ermeni Katoliklere, 1 Protestanlara, 1'de diğer azınlıklara verilirken Müslümanlara ise 27'si Sünnilere, 27'si Şiilere, 8'i Dürzîlere, 2 Nusayrilere veriliyordu. Hristiyan ve Müslümanların parlamentodaki oranları daha önce 6'ya 5 olması yerine eşit olması şekilde değiştirilmiştir. 1976'dan bu yana Lübnan'da bulunan Suriye askerlerinin geri çekilmesi istenmiş, Suriye'nin Beyrut ve diğer büyük şehirlerdeki askerlerini Beka Vadisi'ne yerleştirerek ülkenin büyük bölümünden iki yıl içinde geri çekilmesi, tam geri çekilme için ise takvim oluşturulmasına karar verilmiştir. Ayrıca, Lübnanlı milislerin 6 ay içinde dağıtılacağı da belirtilmiştir.³⁷⁷

Taif anlaşması, sorunları çözmeyi amaçlasa bile esasında yapısal sorunlar, grupların karşılıklı olumsuz algı ve güvensizlikleri devam etmekte, grupların beklentilerini tam karşılanmamıştı. Örneğin Taif'in arkasından gelen 1990 Anayasası ile mezhepçiliğin lağv edilebilmesi ve Lübnan yurttaşlığının güçlendirilmesini amaçlayıp bir komisyonun kurulması bile tavsiye ediliyordu. Ancak, her ne kadar bu amaçlanıyor olsa bile cemaat liderlerine verilen yetkiler, kendi iç özerklikleri yolu ve temsildeki dağılımdaki kotalar (Taif'in ilk yapılışında mezheplerden ziyade dinlere göre meclis ikiye ayrılmış olmasına rağmen ilerleyen yıllarda, her mezhebe de kotalar ve kontenjanlar getirilmişti) ile aslında cemaatlerin gücü ve egemenlikleri güçlendiriliyordu.³⁷⁸ Taif sonrası gelen yeni anayasa, grup liderlerinin gücünü kırma niteliğinde olsa bile bireyin dini gruba bağımlılığı ile yurttaşlık hakları tanımlanmaktadır. Mezheplerin liderleri, mezhep içi eğitim ve aile hukuku gibi

³⁷⁷ Talha Köse ve Selin Bölme, "Lübnan'da İstikrar Arayışları", Ankara, **SETA Lübnan Raporu**, 2006, s. 58–59

³⁷⁸ O'Balance, **a.g.e.**, s. 61–98

politik özerkliklerine müdahaleye karşı çıkmakta, bunun demokrasiye aykırı olduğu iddia ederken grup içi hâkimiyetlerini de güçlenmektedir. Esasen grupların liderleri, kendilerini siyasal çıkar gruplarının temsilcisi ilen etmişlerdir. Dolayısıyla Taif sonrası anayasada yapılan değişiklikler politik açıdan önemli değişikle yapıyor görünse bile önceki düzenin revize ediliş hali gibi açıklanabilmektedir. Ayrıca bireyin haklarının grup kimliği üzerinden tanımlanması ile bireysellik neredeyse tamamen yok edilmiştir.³⁷⁹

Bu tür yeni düzenlemelerin yapılması ile birlikte Taif özünde daha önceki sistemler gibi Marunî ve Sünni uzlaşısı olmaya devam etmişti. Şiilerin bazı kazanımları olduğu görünse bile sistemden dışlanmaya devam etmişlerdi(özellikle de güneydeki yoksul olanlar). Taif her ne kadar görece barış ve istikrar getirmiş gibi görünüyorsa da var olan temel sorunları çözmemiş, Lübnan'ın siyasi düzeni kimliklere dayalı, kimi grupları dışlayan büyük sosyo-ekonomik eşitsizliklerin hüküm sürdüğü ve dış aktörlerin farklı araçlar yolu ile de olsa etkilerini sürdürdükleri bir olamaya devam etmiştir. Ayrıca gruplar da Taif'i tam olarak kabullenmiş sayılmazlar. Örneğin Marunîler başat rollerini kaybetmekten, kendi aralarında daha çok bölünen Şiiler hala dışlanıyor olmaktan, Sünniler artan Şii etkisinden, Dürzîler de özerk durumlarını kaybetmekten şikâyetçidirler. Grupların milis gülerini dağıtıp tek bir ordu içinde birleşecek olmalarıyla ilgili bir hükmün anlaşmada olmasına rağmen Hizbullah'ın buna yanaşmaması da grupları huzursuz eden bir başka noktaydı.³⁸⁰

³⁷⁹ Maurus Reinkowski ve Sofia Sadeh, **a.g.e.** , s.137

³⁸⁰ Meliha B.Antunışık, **Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları**, İstanbul, TESEV, 2007, s. 6–11

Lübnan'daki çatışmaları durdurmak yapılan Taif Anlaşması'na rağmen, imzanın atıldığı gün Lübnanlı Güçlerin başkanı S. Caca ve General M. Avn güçleri arasında çatışmalar başlayarak kısa sürede Marunîlerin yaşadığı bölgelerin çoğuna yayılmıştır. General Avn, Cumhurbaşkanlığını isterken Caca da Marunîlerin lideri olmayı amaçlamıştır. Ayrıca yeni seçilen cumhurbaşkanı Hiravi, Cemayel'in Avn'ı 1988'de atamasını anayasaya aykırı olduğu gerekçesi ile Avn'ın tasfiye edilmesi kararını alması ile M. Avn gerek Taif Antlaşması'nı gerekse Hiravi'nin cumhurbaşkanlığı kabul tanımadığını belirterek devlete karşı da isyan etmişti. Bunun üzerine hükümetin resmi emriyle harekete geçen Lübnan ordusu Suriye birliklerinin de desteği ile Avn'ın birliklerine düzenledikleri ezici hava bombardımanları sonucu 13 Ekim 1990'da M. Avn'ı makamından uzaklaştırılarak Fransa büyükelçiliğine sığınmak zorunda bırakmışlar ve daha sonra da Fransa'ya sürgüne gönderilmişlerdi. Dolayısıyla aslında 15 yıllık iç savaşın son bulması ancak 30 Ocak 1990'da mümkün olmuştur. Aralık 1990'da ise Ö. Kerami, Ulusal Birlik Hükümetinin başbakanı olarak göreve başlamıştı. Suriye birlikleri ile savaş halinde olan Mişel Avn'ın da ülkeden gönderilmesi ile Lübnan çatışmalardan arınarak görece sakinleşmişti. 1991 Martında meclis, iç savaşta yaşanan siyasi suçları kapsayıcı bir af yasası çıkarmış, Mayıs 1991'de, Taif Antlaşması'na uygun olarak tüm milis güçler dağıtılmış ve Lübnan ordusunun modern ve güçlü bir şekilde tasarlanması planlanmıştır. Böylece Lübnan hükümeti ülke genelindeki otoritesini yeniden kazanmaya başlamıştır. Cumhurbaşkanı Hiravi'nin çabalarıyla Beyrut silahlardan arındırılmış ve 15 yıl aradan sonra tekrar birleştirilmiştir.³⁸¹

³⁸¹ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.** , s. 95–97

Yalnız Taif'ten sonra gelen süreçte de saflar yeniden değişmiştir. Gruplar her ne kadar kendi aralarında mücadele ediyor olsalar bile kırılma, Suriye karşıtlığı üzerinden oluşmaya başlamıştır. Bu kırılmayı Hariri suikastından sonra daha belirgin görmek mümkündür. Sünni Saad Hariri, Marunî E. Cemaley, Dürzî V. Canbolat, Marunî S. Caca, Sünni F. Mevlevî'den oluşan Suriye karşıtı 14 Mart İttifakı ile Şii Hizbullah lideri H. Nasrallah, Şii Emel N.Berri, Marunî Mişel Aun'ın başını çektikleri Suriye yanlısı 8 Mart İttifakı olarak görülen yaşanmaktadır. Bu bölünmenin ilginç yönü her iki grubun içerisinde de aynı mezheplerin farklı aileleri ve dolayısı ile partileri bulunmaktadır.³⁸² İsrail'in 2006 işgali sırasında Hizbullah desteğini arttırsa da 2009 seçimlerinde Saad Hariri'nin başını çektiği grup güçlenmiştir.

Lübnan sistemi ve tarihinin anlatıldığı kısımda(bölümde) değinildiği üzere, Lübnan tarihi boyunca farklı dinden, mezhepten ya da aileden gelen grupların,, bitmek tükenmek bilmeyen çatışmalarına sahip olmuştur. Bu çatışmalarda kimlik, doğrudan çatışma öznesi gibi görülse de, özellikle feodal aile bağları ve bu aile bağlarının gücü ile gücünün etkisi ile ekonomik ve politik çıkarlarının doğrultusunda, kimliğin bu (bu derken neyi, kastediyoruz, daha önce anlatılan hedefler mi? Bu yerine “temel” hedeflere denebilir mi? Hedeflere ulaşmada araçsallaştırıldığını söylemek mümkündür. Cümle şöyle olabilir mi: bu çatışmalarda kimlik, doğrudan çatışma öznesi gibi görülse de, özellikle feodal aile bağları ve bu aile bağlarının gücü ile ekonomik ve politik çıkarlarının doğrultusunda kimliğin, temel hedeflere ulaşma noktasında araçsallaştırıldığını söylemek mümkündür.

³⁸² Oytun Orhan, “Lübnan Seçim Sonuçları Ne Anlam İfade Ediyor?”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1,Sayı 7-8, 2009, s. 54-62

3. ÇATIŞMALARIN NEDENLERİ VE KÖKLERİ

Osmanlı millet sistemi içersinde, dinsel toplulukların belirli bir barış ortamı içinde yaşadıkları görülmüşse de, Osmanlı gücünün zayıflaması Lübnan üzerinde de etkisini göstermiştir. Diğer taratan Marunî nüfusun 17.yüzyıldan sonra artması, Marunîlerin özellikle de 18.yüzyıldan itibaren Fransa'dan destek görmesi ile Marunîler ile özellikle Dürzî elitler arasında dönemsel çatışmalara yol açmıştır. Fransa'nın Marunîleri koruması ve desteklemesi üzerine sömürgeci rakibi İngiltere de Dürzîleri desteklemeye başlayınca Lübnan'daki gruplar arası gerilim sömürgeci devletlerin rekabetinin ve güç mücadelesinin bir yansımasına dönüşmeye başlamıştır. 1858'de (kimi kaynaklarda Fransa'nın kışkırtmasının etkisi ile olduğu iddia edilen) bir çiftçi ayaklanması başlamış, kuzeydeki Hıristiyan Marunî köylüler Marunî şeyhlere, güneydeki Marunî köylüler ise Dürzî feodal beylere karşı ayaklanmışlardır. Ancak, Dürzî feodallerin yönlendirmesi ile Dürzî köylüler bu ayaklanmayı din kimliği üzerinden kendilerine karşı yapılmış gibi algılayarak Dürzî feodal elitlere destek vermişlerdir. Ayaklanmanın sonucunda binlerce insan hayatını kaybederken, Dürzîler ile Marunî Hıristiyanlar arasındaki geçmişten gelen rekabet ve olumsuz algıları arttırarak düşmanlık hislerini kuvvetlendirmiştir.

Önceki bölümlerde de değinildiği üzere Osmanlı yönetimine büyük devletlerin baskı yapmaları sonucunda ikiye ayrılan Hıristiyan Marunîlerle Dürzîler tampon bir bölge oluşturulmuştur.³⁸³ Böylelikle, bölgede Şihabi ailesinin varlığının siyasi olarak büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştı. Bölgede yaklaşık 250 yıldır egemen ve etkin olan Dürzîler için bu durum kabul edilmez bulunmuştu. Çünkü geçmişte Dürzîlere ait olan birçok toprak parçası çeşitli yollar ve gerekçelerle, daha çok da

³⁸³ M. Emin Bozarslan, **a.g.e.** , s. 83–84

kamulaştırma yolu ile Marunîlere satılmış, sürgün edilen birçok Dürzî geri döndüklerinde topraklarını kaybetmişlerdi. Yaşanan gelişmelerin etkisi ile bölgede ciddi ve karmaşık bir toprak problemi baş göstermiştir. Bunun üzerine önce Lübnan'ın eski haline getirilerek birleştirilmesini isteyen Dürzîler, isteklerine cevap alamayınca Hristiyanlara saldırmaya başladılar. 1842'de başlayan 1842'de başlayan, 1845'te tavan yapan ve binlerce Marunî'nin öldürüldüğü olaylarda, Marunîlerin Beyrut'taki Fransız konsolosluğundan yardım istemeleri sonucu, olaylar ancak durdurulabilmiş, olaylar karşısında sessiz kalmakla ve önlem almamakla suçlu bulunan Vali Esat Paşa görevden alınmıştı. Dürzîler ile Marunîler arasında 1842'de başlayan çatışmaların çözüme kavuşturulması için dönemin Osmanlı Dışişleri Bakanı Şekip Efendi'nin Lübnan'da grupların ve batılı devletlerin temsilcileri ile yaptıkları görüşmelerin sonucunda ikili kaymakamlıkların yapılarının güçlendirilmesini, her kaymakamlıkta Müslüman, Dürzî, Marunî, Rum Ortodoks ve Rum Katolikleri temsil eden birer üyenin bulunacağı meclislerin kurulmasını içeren karar alınmıştı. Bu kararlar gelecekteki nispi sistemin öncülü olması açısından da önemlidir.³⁸⁴

1840 ile 1860 arası daha çok Marunî Hazini ailesi yani toprak ağaları ile köylüler arasında sınıfsal içerikli çatışmalar yaşanırken, Dürzîlerle de Marunîler arasında Marunîlerin gelişen ekonomik ve politik şartlarının tüm Marunî gruplarını ortak bir kimlik altında birleştirmeye, bunun yansıması ikili kaymakamlık yerine tek bir otorite talep etmeye yöneltmişti. Bu durum Dürzîlerin statülerini kaybetme korkusuna kapılmalarına neden oldu. Buna ek olarak, Cidde'de Hristiyanlara karşı yapılan saldırıların büyümesinden dolayı İngiltere ve Fransa'nın bombardıman

³⁸⁴ Abdülğani Bozkurt, **a.g.e.** , s. 62–63

yapmasının olayların Lübnan ve Suriye'ye sıçratacağı korkusu ile birleşince Dürzîlerle Marunîler arasında Suriye'de de çatışmaların yaşandığı görülmüştür.

1921–1945 arası Fransız Mandası döneminde Marunîler ile Fransızlar arasındaki ilişkiler daha da güçlenmişti. Fransız mandası döneminde milliyetçiliğin güçlenmesi ile bağımsızlık isteyen Müslüman Araplar kendilerine kurtuluş olarak, Arap milliyetçiliği, bu milliyetçiliğin yansıması olan Suriye ile bütünleşme çabası ve kısmen sosyalizmi görürken, Marunîler ise Fransız korumacılığı ve bağımsızlık isteği arasında gidip gelmekteydiler. Bağımsızlık ve yönelim bakıştaki ayrışmalar da dinsel kutuplaşmaları keskinleştirmişti.

Lübnan, 1948 ve 1967'deki Arap-İsrail savaşlarından sonra bozulan istikrar ve değişen dengelerin etkisi ile uluslararası sermayenin iş alanlarını, ticaret lojistiklerini İsrail ve Arap ülkelerinden Lübnan'a kaydırmalarına turizm de eklenince Lübnan Ortadoğu ülkeleri içinde yaşam standartları, eğitim ve kentleşme gelişmişlik açısından başı çekerek“Ortadoğu'nun İsviçre'si”olarak nitelendirilmeye başlamıştı. Lübnan'daki ekonomik modernleşme hem sosyo-ekonomik hem de politik alanı farklı açılardan etkilemiştir. Sanayi modernleşmesi güçlü bir işçi sınıfı yaratırken, tarım alanındaki modernleşme kırsal alanda işsizliğe yol açmış, büyük yerleşimlere göçü arttırmıştır. Enflasyon, işsizlik ekonomik kökenli gelişmeye paralel gelişen sınıfsal sorunlar Lübnan gibi ayrışmaların, farklılıkların ve rekabetin özellikle din üzerinden keskinleştiği bir ülkede dinsel kimliğe bağlanabiliyordu. Çünkü Marunîlerin ekonomik faaliyetleri ellerinde bulundurarak zenginken, Müslümanların görece yoksul kesimi oluşturması, dinsel açıdan farklılaşmaya

ekonomik eşitsizlik ve sınıfsal boyutu da ekleyerek gruplar arası ayrışmayı arttırmıştır.

Yaşanan ekonomik gelişmelerden Hristiyanların daha çok yararlanarak daha da zenginleşirken, Müslümanlar ekonomik dağılımdan faydalanamayarak fakirleşiyorlar, Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki ekonomik gelir uçurumu artıyordu, bu da Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki gerilim ve çekişmeyi arttırıyordu. Bağımsızlığın ardından gelen hızlı ekonomik kalkınma hem sektörel hem de toplumsal açıdan dengesiz bir ilerleyeme biçimindeydi. Örneğim Dağlık Lübnan'da daha çok ihracata dönük sebze ve meyve ile endüstri ürünlerinin üretimi yapılırken diğer bölgelerde ise sulama alanları daha az olmasına rağmen, tarım ağırlıklı iç tüketime yönelik ürünler yetiştirilmekteydi. Ayrıca ülkenin en yaygın iş gücü olan hizmet sektörü de daha çok Lübnan Dağı ve Beyrut'taydı. Oranlara bakıldığında ise 1974 itibarı ile işgücünün yüzde 50'sini oluşturan tarımın GSMH içindeki payı yüzde 9 iken istidamın yüzde 20'sini oluşturan sanayi GSMH' nin oranı yüzde 17, istihdamın yüzde 30'unu oluşturan hizmetler sektörü ise GSMH' nin yüzde 74'ünü oluşturmaktaydı. İlginç olan nokta tarım istihdamının yüzde 94,1'inin güney ve kırsal bölgelerde yaşayan Sünni ve Şii Müslümanların oluşturmasıydı. Marunîler de kendileri lehine olan bu durumu değiştirmeye çok yanaşmıyorlardı. Bu yüzden de iç savaşın zengin Dağlık Lübnan ile geri kalmış fakir Beka ve güney arasında geçtiği de söylenebilir.³⁸⁵

Filistinlilerin göçü de Lübnan'da başlayan iç savaştaki en önemli etkenlerden birisidir. Filistinliler 1948'ten itibaren Lübnan içinde varlık göstermeye başlamışlar, Lübnan'ın karışık yapısına 1960'larla birlikte Filistinliler de dâhil olmaya

³⁸⁵ Haluk Alkan, **a.g.e.** , s. 293–294

başlamışlarsa da ilk zamanlar da çok fazla etkilerinin olamadığı görülmüştür. 1964'ten sonra ise FKÖ'nün kurulması ile birlikte Filistinlilerin daha etkili olmaya başlamışlardır. Ürdün'e göç etmek zorunda kalan Filistinlilerin Ürdün'ün demografik yapısını etkilemiş olmaları ve Ürdün ile İsrail arasında problem çıkarmaya başlaması üzerine 1970'in Eylül'ünde yaşanan olayla (Kara Eylül olayları) bölgeden, FKÖ'den ve Filistinlilerden tamamen çıkarılmışlardı. Kaçmak zorunda kalan Filistinliler, Lübnan'a sığınarak, İsrail'e karşı yürüttükleri mücadeleyi de bölgede sürdürmeye başlamışlardır. Aynı bölgede yani güneyde yaşayan Müslüman Şiiler, Filistinlilerin saldırılarına karşılık olası bir İsrail misillemesinden endişe ve dolayısı ile rahatsızlık içindeydiler.³⁸⁶ Ayrıca, Filistinlilerin Sünni Müslüman olması, demografik yapının da Sünniler lehine değişmesi de Şiileri rahatsız ederken, Marunî Hristiyanların da artan Müslüman nüfusundan rahatsız olmasına ve Müslüman –Hristiyanlar arasında gerilimin artmasına yol açıyordu. 1967'de hız kazanan Filistin göçü Kara Eylül olayları 1970'de ile hız kazanmış, Lübnan'daki otorite boşluğunu iyi değerlendiren FKÖ devlet içinde devleti andırmaya başlamıştı. Filistinli grupların güçlenmesine Müslümanların müsahama göstermesi, Hristiyanları rahatsız etmeye başlamış, sert tartışmaların yaşanmasına yol açmıştı. Lübnan'daki güçlerini kaybetmekten endişe eden Marunîler, Genel Kurmay Başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı gücünü kullanarak 1969'da orduyu Filistinlilere karşı kullanmaya girişmeleri üzerine daha çok solcu Müslümanların Filistinlilere, Marunîlerin de orduya destek vermeleri ile topyekûn bir iç savaş çıkma olasılığı gündeme gelmişti. Bu tehlike üzerine 1969'da Kahire'de Nasır'ın arabuluculuğu ile Lübnan'ın güvenliğini ve birliğini tehlikeye atmadan Filistinli grupların Lübnan'ın içinde serbestçe hareket etmesini sağlayan bir

³⁸⁶ Abdülgani Bozkurt, **a.g.e.**, s. 79–80

anlaşmaya varılmıştı. Filistinlilerin İsrail'e yaptıkları saldırılara karşılık İsrail'in yaptığı misillemeler, Müslümanların artan gücü ve Filistinlilerin kendi içlerindeki özerk yapısı, artan hareket yetenekleri Marunî Hristiyanları grupları rahatsız ettiğinden anlaşma yapmalarına rağmen tam içselleştirememişlerdir. Bu durum Marunîlerin Filistinlilere karşı tavır almaya, müdahale yapmaya götürmüştür. Marunîler, artan Müslüman nüfusun mevcut sistemi değiştirmesinin yanında, yükselen Arap milliyetçiliğinin Lübnan'ın yapısını bozmasından, kendilerinin Müslüman Araplar içinde kaybolmasından da endişe etmekteydiler.³⁸⁷ Her ne kadar Kahire anlaşması ile taraflar anlaşmış görünseler bile Marunîlerin Filistinlilere bakışı Müslüman gruplar ile Hristiyanlar arasındaki gerilimi arttırmaktaydı da. 1970'de FKÖ, El-Fetih ve diğer Filistinli grupların Ürdün'den çıkarılmaları ile nüfus oranını ve siyasi dengeleri etkileyecek biçimde değiştiren Filistinli yerleşimi ile dengeler yeniden değişime uğramıştır. İsrail ile Filistinlilerin çatışmaları Lübnan'da yoğunlaşmış, bu durum Marunîleri rahatsız etmiştir. Marunîler bu dönem de İsrail ile ittifaklarını güçlendirmeye gitmişlerdir. Ordunun Filistinlilere müdahale edememesi sebebi ile Hristiyan milis güçler İsrail'in yanında Filistinli gruplar ile çatışmalara girmektedirler. İç savaş öncesi dönemde Filistinli gruplara destek veren Müslüman gruplara karşı Edde'nin Ulusal Blok'u, Cemaley'in Falanjist Partisi ve Chamoun'un Ulusal Liberal Partisinden oluşan ölünme yaşanmaktaydı. Bu arada 1973'de İsrail'in Filistin kamplarını bombalamasına ordunun sesiz kalmasından dolayı dönemin Başbakanı Salam istifa etmiş, boşluk ortamında Lübnan ordusu ile Filistinli gruplar arasında çatışmalar başlamıştı. Filistinliler bir taraftan İsrail ile çatışırken bir taraftan da Falanjistlerle çarpışmaktaydılar. Bu durum da ülkedeki

³⁸⁷ Mehmet Emin Bozarslan, **a.g.e.** , s. 157–163

Müslüman-Hıristiyan gerilimini arttırmakta, grupların taraflarını keskinleştirmektedir.³⁸⁸ Filistinliler Lübnan'ın Müslüman- Arap milliyetçileri arasındaki dayanışma duygusunu arttırmıştır. Dinsel gruplar arasındaki ayrışma ve gerilim Filistin sorunu ile daha da güçlenmiştir.³⁸⁹ Filistinlilerin nüfusu İsrail'in kurulmasının ardından mülteci kamplarında yaşayanların sayısının önceleri 200 bin civarında olduğu tahmin ediliyordu. Filistinlilerin, Lübnan şartlarına uyum sağlayarak prestijli meslekler yapmaya başlamaları, Lübnanlılarla evlenerek vatandaşlık almaları ile Lübnan'ın sistemine eklemlenmiş oluyorlardı. 6 Gün Savaşları ve Kara Eylül olayları ile de sayıları zamanla 300 bini bulan Lübnanlıların arasında yedi bin civarında gerillanın olduğu tahmin ediliyordu. Sayıları giderek artan Filistinlilerin, Lübnan içindeki nüfus oranlarının zamanla yüzde 10'a denk gelmeye başlamıştı.³⁹⁰

Diğer bir etken de özellikle'de İkinci Dünya Savaşı sonrasında tüm Arapları etkileyen milliyetçilik dalgasının Lübnan'da da kendisini göstermesidir. Lübnan'daki milliyetçilik hem dünyadaki diğer milliyetçi akımlardan hem de Ortadoğu'da kendini gösteren milliyetçilikten farklılık arz etmekte ve içinde birçok ironi barındırmaktadır. Lübnan'daki kimlik algılamaları etnik ve dinsel boyutu iç içe geçmiş, bazen birbirini tamamlarken bazı durumlarda ayrıştırabilmektedir. Etnik açıdan Arap ulusunun oluşturucuları olarak görülen Arap dili, İslam dini ve Arap kültürü ile Hıristiyan Batı kültürü çatışırken, dinsel boyutta Hıristiyanlık ile Müslümanlık çatışır

³⁸⁸ Tayyar Arı, **a.g.e.** , s. 416–419

³⁸⁹ Oral Sander, **a.g.e.** , s. 226

³⁹⁰ Fahir Armaoğlu, 2007, s.729

görülmektedirler. Hristiyan Batı kültürü ile Müslüman Doğu kültürünün bağdaşmaması şeklinde de nitelendirilebilmektedir.³⁹¹

12. yy.da Haçlı seferleri ile Lübnan'ın işgal edilmesinde Hristiyan Marunîlerin Roma Katolik Kilisesi'ne yardım ederek bütünleşmesi, Haçlı kuvvetleri içindeki Fransızlar ile sıkı bağla kurmaları ve Marunîlerin Haçlılara yardım etmeleri Müslümanlar ile aralarının açılmasına yol açmıştı.³⁹² Dolayısı geçmişten gelen önyargı, karşılıklı güvensizlik ve düşmanlık hisleri geçmişten gelen dinsel farklılıklar üzerinden de oluşmaktaydı. Bu sebep çatışmaların soyut ya da irrasyonel öğeler üzerinden türleri ya da hazırlayıcı nedenleri olarak değerlendirilebilir.

1975 Nisanında Lübnan'da çatışmalar başladığı zaman, ülkede, kendi içindeki bölünmüş 300 bin Filistinli mülteci ve 5 bin ile 7 bin Filistin gerillası bulunmaktaydı. Filistinlilerin dışında, Lübnan'da her din veya mezhep grubu ile siyasi grubun da kendisine mahsus milis teşkilatları, yani askeri güçlerinin olması Lübnan'da yaşanan en küçük bir anlaşmazlığın ya da güç mücadelesinin kolayca silahlı bir çatışmaya ve iç savaşa dönüşmesini kolaylaştıran faktörlerden biri olmuştur.³⁹³

Önceki kısımlarda değinildiği üzere Filistinliler ile Lübnan ordusu arasında yaşanan çatışmaların yayılması üzerine 17 Mayıs 1973'de İkinci Kahire Anlaşması imzalanarak çatışmalara son verilmişti.³⁹⁴ Fakat arkasından, 1978 işgaliyle birlikte Müslüman ve Marunî Hristiyan grupların kendi bölgelerini kontrol etmelerini amaçlarından dolayı yeniden kanlı çatışmalar başlamıştı. 1980'lerin başında Cemaley ve Chamoun aileleri arasındaki gerginlikte Suriye Chamoun ailesini desteklemiş, iki

³⁹¹ Oral Sander, **a.g.e.** , s. 220

³⁹² **A.g.e.** , s. 223

³⁹³ Fahir Armaoğlu, 2007, s. 1256

³⁹⁴ Tayyar Arı, **a.g.e.** , s.420

ailenin uzantısı olan Falanjist ve Kaplanlar milisleri arasında kanlı çatışmalar başlamıştı. Chamoun'a Suriye desteğine karşın, Cemaley'in milis güçlerini ise İsrail desteklemekteydi. İsrail'in desteğini alan Cemaley'in Kaplanlar milisleri hakimiyeti ele geçirmişlerdi. Grupların çatışmalarının arka planında hem bölgelerinde hem de Hristiyanların hâkim olduğu bölgeleri ele geçirerek, oradaki iktidara sahip olmak, oralardaki ekonomik ve sosyal hayatı kontrol etmenin amaçlandığı söylenebilir. Yani her mezhep ya da grup, kendi ister kendi dışındaki isterse de kendi mezhebindeki gruba karşı verdiği mücadelelerde iktidara, egemenliğe ve o grubun temsilciliğine sahip olma amacı vardır. Dolayısı ile iktidar ve kontrol sağlama da çatışmaların altındaki en büyük nedenlerdendir.

Ayrıca dinsel grupları temsil eden yönetici aileler çıkarların merkezi hükümetin zayıf kalıp kendi iç özerkliklerinin güçlü olması ile korunacağı düşünesi ile Merkezi hükümetler zayıf kalmış, Lübnan siyasetindeki etkili olan kişiler daha çok büyük ailelerin liderleri olmuş, bu durum toplumsal sistemde benimsenmiştir. Bu sistem hükümetlerin çok işlevinin olmadığı, ekonomik sorunların yaşanmadığı dönemlerde iyi işlerken, değişen şartlar ve artan sorunlarla baş edememiştir.³⁹⁵

Lübnan'daki çatışmalarla ilgili olarak, genelde benzer argümanların öne sürüldüğü görülse de çatışmaların kökenine ve gerekçelerine farklı açıdan bakan yazarlar da olmuştur. 1985–1975 arasındaki çatışmalarla ilgili Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında yaşanan bir savaş olduğu yönünde genel kanılar olsa da buna sert biçimde karşı çıkan argümanlar bulunmaktadır. Lübnan içindeki patronaj ilişkilerine, aile bağlarına ve sınıfsal yapılara bakılmadan yapılan analizlerin sığılığı üzerinden yapılmaktadır. Eleştirilerin çoğunluğunu da bu nokta oluşturmaktadır.

³⁹⁵ Oral Sander, *a.g.e.*, s. 225–227

Örneğin, çatışmalarda kimlik her ne kadar başat öge olsa da aslında elitlerin kendi çıkarlarını, grup çıkarları gibi lanse ederek grupları mobilize ettiğidir. Bu varsayımı özellikle Lübnanlı yazar Odeh kullanmaktadır, buna örnek olarak da Osmanlı dönemindeki gelişmelerden, modern Lübnan devletinin yaratılma sürecinde yaşanan gelişmeleri ve çatışmaları örnekleyerek göstermektedir. 1958- 1964 arasındaki Şahab'ın başkanlığı dışındaki dönemlerin tamamında tüm başkanlar, yöneticiler aile, kabile ve patronaj ilişkilerine göre görev almışlardır. Şahab'ın dönemine de bu yüzden sert bir başkaldırı olmuş, karşı ittifak yapılmıştır.³⁹⁶ Analizlerin büyük çoğunluğunda kategorileştirmelerde Hristiyanlığın ve Müslümanlığın kullanıldığı görülmektedir. Lübnanlıların büyük çoğunluğunun da sınıfsız oldukları, üretim sistemi ve süreci içinde yer almadıkları, politik katılımlarında ise ideolojik duruşlarının olmaması da eleştirilmektedir.³⁹⁷ Lübnan'da 18 yy.ın ortalarına kadar toprak ağaları en büyük belirleyici güçlerdi, yalnız emirlik sisteminin gelişmesi ile yeni toplumsal güçler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Marunî Kilisesi uzun yıllar güçlü ailelerin etkisi altında kaldığında pek çok dönemde feodal liderlerin köylüler üzerinde etki sahibi olmasının aracısı olmuştur. Yalnız Marunî kilisesi 18 yy.ın sonuna doğru ekonomik gücünü yükseltmeye başlamış, Dürzî ve Marunî liderlerle çekişmelere ve tartışmalara girmiştir. Kilise bu dönemden itibaren ezilen halkı toprak ağası feodal beylere karşı 1920'de çıkan ayaklanmada teşvik etmiştir.³⁹⁸ Lübnan'daki sınıfsal yapıya bakıldığında ise toprak sahibi ve köylü aristokratlar, yeni gelişen endüstrileşmeye çalışan kapitalist sınıf ile işçiler, küçük kent burjuvazisi

³⁹⁶ B.J. Odeh, **a.g.e.** , s. 40–41

³⁹⁷ **A.g.e.** , s. 51

³⁹⁸ **A.g.e.** , s. 63–97

şeklinde kendini göstermektedir. Zamanla bu sınıf yapısı köylüleri ücretli tarım işçilerine dönüştürken, feodal toprak ağalarını da kapitalistleştirmiştir.³⁹⁹

Lübnan'ın geçmişinde toprak ağalarının daha çok üretim yapılabilmesi için daha geniş kitlelerin desteğine ihtiyaç duydukları için dini kullandıklarını, bazı durumlarda din adamlarından destek almışlarını iddia etmektedir. Bu bağlamda da din Dürzî köylüler ile Marunî köylüleri birbirinden ayırmak için kullanılan bir araç olmuştur. Dolayısı ile de bu açıdan bakıldığında düşmanlıkların ve sorunların daha çok ailevi temelleri vardır, bu temeller 19 yy.da dini ayrışma üzerinden daha çok kendini göstermeye başlamış sonrasında ise dini olmanın etkisi olmakla birlikte politik ve sosyal yönü daha ağır basmıştır.⁴⁰⁰ Önceki kısımda bahsedilen köylülerin başlattığı ayaklanma feodalizmin zayıflamasına yol açmış, sınıf kimliğinin üzerine Marunî kimliği de eklemlenmiş, mezhepçiliğin gelişmesi ile sistemin temeli oturmuştur. Bu varsayımın savunucusu olan Odeh, mezhepçiliğin toplumsal güçler tarafından şartlandırıldığını iddia etmektedir. 1943'de yapılan anlaşmayı da aslında bağımsızlık için hareket eden köylüler, işçiler ve küçük burjuvazinin, büyük burjuvazi ve aristokratlar ile yaptığı ittifakının bir yansıması olsa da bunun arka planında sınıfların kurdukları aidiyet bağı ile açıklamaktadır. Yani, 1943'de kurulan yapıyı da toprak sahibi sınıf ile burjuvazinin anlaşması ve hegemonik işbirliği olarak açıklar. 1943- 1975 arasında düzeni tehdit eden durumların ortaya çıkmasının iktidar blokları arasında çatışmaya yol açtığını söylemektedir. Bu durumun halkın çıkarlarından ziyade hâkim sınıfların çıkarlarının bağdaşamaması üzerinden

³⁹⁹ A.g.e. , s.89

⁴⁰⁰ A.g.e. , s. 95–96

açıklamaktadır. Halk kitlelerini Arap milliyetçiliğine eklemekte çare ararken, Lübnanlılar koalisyonun ise komprador burjuvazi ile açıklamaktadır.⁴⁰¹

Odeh, 1958’de başlayan çatışmaları eşitsizlikler ve sınıf yapısı üzerinden analiz etmektedir. 1955 ile 1957 arasındaki hayat pahalılığı ve ortalama yüzde 75 oranındaki enflasyonun en çok yoksul kesimi vurmasını, 1957’de işgücünün yüzde 3’ün yılda 3.300 dolar kazanırken, yüzde 51’i 500 doların altında kazanmasını da bu durumun arka planındaki asıl itici etkenlerin olduğunu göstermek için vurgulamaktadır. Odeh, çatışmaların sınıf yapısı üzerindeki etkisini açıklamadaki diğer argümanı da çatışmaların başladığı yer olan Chamoun’un elinde bulunan yerlerin ekonomiden en çok yararlanan yerlerken, toplumsal muhalefet açısından güçlü yerlerin yoksulluğun en çok yaşandığı yerler olduğudur. İç savaş öncesi kurulan ittifakları da grupların ekonomik çıkarları ile açıklamaktadır. Buna örnek olarak da Chamoun’un yaptığı ittifakların daha çok burjuva grupları ile olduğudur. Grup liderlerinin çatışmalarda mezhepçiliği sınıf büründürdüklerini iddia etmektedir.⁴⁰² Odeh, ekonomi politik sınıfsal ve iktidar odaklı çatışma analizinin yanında karşılıklı güvenlik ve tehdit algılamasına da dikkat çekmektedir. Lübnan’daki Filistinlilerin İsrail’e karşı yaptıkları mücadele Lübnanlılığı savunanlar ama daha çok da Marunîler tarafından tehdit olarak algılanmaktaydı.⁴⁰³

3.1. Lübnan’da Kimlik

Lübnan’da hem Osmanlı millet sisteminin etkisi hem de Lübnan’a verilen özerklik ile grupların geçmişten beri gelen dinamik kimlik bilincine sahip oldukları ve iç dayanışmalarının kuvvetli oldukları görülebilir. Grupların özellikle de

⁴⁰¹ A.g.e. , s. 65–98

⁴⁰² A.g.e. , s. 170–173

⁴⁰³ A.g.e. , s 192

Hristiyanlar ile Müslümanların Haçlı seferlerinden kalma derin ayrışmalar içinde oldukları dolayısı ile de kimliksel ayrışma da geçmişin güvensizlikleri ve olumsuz yargılarının olduğu söylenebilir. Kimliğin hiyerarşik sırasının öncelikle ayrışan din, ardından da aşiret bağları üzerinden tanımlandığını söylemek mümkündür.⁴⁰⁴

Ancak, kimliğin politik bir ögeye dönüşmesi 16. ve 17. yüzyıllarda başlamıştır. O dönemlerde gruplar arası ilişkilerin de sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Dürzîler, Şiiler ve Marunîlerden her biri kendilerini mezhep kimlikleri ile tanımlamışlardır. Yalnız tarihsel süreç içerisinde Dürzîlerin güçlerini kaybederek Marunîlerin güçlenmeye başlaması ile Dürzîler radikalleşmişlerdir.⁴⁰⁵

19.yüzyılda görülen çiftçi ayaklanmaları sırasında her ne kadar Dürzî Müslümanlar ile Marunî Hristiyanlar arasında çatışmalar yaşanıyormuş gibi görüle bile aslında sınıf temeli yani köylülerin Feodal liderlere karşı yaptıkları başkaldırı olduğu açıkça görülebilir. O dönemin liderleri ve feodal beyleri bu ayaklanmaları din kisvesine dönüştürerek din kimliğini sınıf kimliğinin ötesine geçirmişlerdir. Bu yönlendirme ve kimlik oluşumu Lübnan'daki mücadelelerde 1860'ta başlayan Marunî- Dürzî çatışması kimliklerin belirginleşmesi ve çatışan öğeler haline dönüşmede kırılma noktalarının başında gelmesine yol açmıştır.

⁴⁰⁴ Osmanlı yönetiminden bu yana Lübnan'daki kimlik algısı, farklılaşma ve oluşturulmasına bakıldığında dinin önemli etkisi olduğu yadsınmadan temel ögenin olduğunu söylemek zordur. Feodal ailelerin çok önemli etkileri vardır. Zaim aileler, kendi dinleri, ayırt edici giyim tarzları ve yönetimleri ile ayrılmaktaydılar. Aileler, kendi grupları üzerinde temel belirleyicilerdi. Örneğin, 1711–1845 arasında yapılan bir araştırmada Dürzî ve Marunî grupların yaşam tarzlarında, organize oluşlarında dinin çok önemli yeri olmadığı görülmektedir. Dinen ziyade akrabalıklar ve kurulan ittifaklar grupların yerini açıklamaktadır Elit aileler arasında seküler bir yapı söz konusu iken, köylülerde din konusunun daha hâkim ayrışma etkeni olduğu görülmektedir. (Anja Peleikis, “Shifting Identities, Reconstructing Boundaries. The Case of a Multi-Confessional Locality in Post-War Lebanon” **The Making and Unmaking of Boundaries in the Islamic World**, Cilt 41, Sayı 3, 2001, s. 400–429)

⁴⁰⁵ Ayşe E. Gürcan, **Transforming Religious Communities Into Ethnies: The Process of Lebanese Nation-Building 1920–1958**, Ankara, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 12–18

Lübnan coğrafyasına emperyalizmin girmesi ile birlikte kurulan ittifaklar ile tarafların yönleri ve kimlik algıları kolayca değişebilmiştir. Yalnız, bağımsız bir Lübnan'ın yaratılması ittifak için Lübnanlılık kimliği hiyerarşide öne çıkarak kazanmış, “öteki” önce Türkler, ardından da Fransızlar olmuştur.⁴⁰⁶ Belirtilmesi gereken nokta, Lübnanlılık kimliğinin önem kazandığı dönemlerde bu kimlik çok güçlü olamamış, mezhepsel kimlikler ve aile bağları hep daha güçlü olagelmıştır.

1932 nüfus sayımı 17 farklı grubun oranlarını yaklaşık yüzdelerini vererek tanımlarken, o dönem Lübnan 'da devam eden devlet kimliğinin oluşmasında gruplar arasındaki rekabeti daha fazla politize ederek derinleştirdi.⁴⁰⁷ Bu tanımlama ve aidiyet bağlarıyla Lübnanlılar gerek bireysel, gerekse de grupsal düzeyde kendilerini hep kimliklerinin sınırları içinde algılamış, kimlikleriyle var olmuşlardır. Hem çıkarlarını, hem tehdit ve güvenlik algılarını hem de kültürel değerlerini kimlikleri üzerinden tanımlamışlardır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde Lübnan'ın bağımsızlığı için verilen mücadele “ortak Lübnan ülkesi” için olsa da sonrasında yapılan anlaşmanın da gösterdiği gibi kolektif mezhep kimlikleri hep ön planda olmuş, ülke bu sisteme göre oturtulmuştur.

Lübnan'ın ittifakları, kimliği ve yapısı tartışılırken de kimlikçilik ön planda belirleyici olmuştur. İkinci Dünya Savaşından iç savaşın başlangıcına kadar gruplar arası ayrışmada kendilerini yükselen Nasırcı Arap milliyetçiliği ile tanımlayan, Filistinli gruplara destek veren neredeyse tamamına yakını Müslüman olan oluşum

⁴⁰⁶ Ayşe E. Gürcan, **a.g.e.** , s.54

⁴⁰⁷ Ralph E. Crow, “Religious Sectarianism in the Lebanese Political System” , **The Journal of Politics**, Cilt 24, Sayı 3, 1962, s. 489–520

ittifakın bir ayağını oluşturmaktaydı. İttifakın karşı ayağını ise Batı ile işbirliği yapmayı tercih eden, Lübnan'ın Arap ve Müslüman kimliğine karşı Batı yönünü tercih eden Filistinlilerden rahatsız olan Marunî Hristiyanlar oluşturmaktaydı. Bu iki tarafın kimliksel tanımlamaları ve hedeflerinin çakışmasının, kimlikleri keskinleştirildiği görülmüşse de grupların kimlikleriyle ilgili temsil edilme, refahtan pay alma gibi politik ve ekonomik taleplerinin karşılandığı dönemlerde ise kimlik bilincinin faal olmakla birlikte radikalize olmadığı görülmektedir.

Savaşın başladığı dönemlerde tüm kimliklerin keskinleştiği, politik hedeflerle psikolojik algıların iç içe geçerek kompleks bir biçimde aidiyetleri etkilediği söylenebilir. Savaşın birinci evresinde de çatışmalar Hristiyan ve Müslüman gruplar grupların arasında olsa bile, arka planda Hristiyan ve Müslüman ittifaklarını yapan da kitleyi mobilize eden de aile bağları, aşiret liderlerinin kurduğu ittifaklar olmuştur. Bu durum Savaşın ikinci evresinde özellikle de 1977'den sonra kendini daha çok göstermiştir. Daha öncesinde din ayrımı aracılığı ile yaşanan savaş bu dönemden sonra grupların iç ilişkilerine hatta doğrudan aileler arası çatışmalara dönmesi ile birlikte “öteki” algısı ve kimlik hiyerarşisindeki sıralama da değişmiştir. Lübnan'daki kimliklerin hiyerarşik yapısındaki değişimin dinamikliği zaten çeşitli yazarlar ve makalelerde sıkça vurgulanmaktadır.⁴⁰⁸ O yüzden doğrudan ve kesin bir kimlik analizi yapmaktan kaçınılmıştır.

⁴⁰⁸Bahsedilen vurgulama tezde bahsedildiği üzere kimliklerin doğrudan hiyerarşik sıralaması üzerinden olmasa bile değişkenliğini göstermektedir. Daha ayrıntılı tartışmalar için bakınız: R.S.Eisenlohr, **Shi'ite Lebanon; Transnational Religion and the Making of National Identities**, New York, Colombia University Press, 2008; Nesrin Taşkesenlioğlu, **Arap Milliyetçilik Hareketi ve Lübnan Örneği**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006; Ayşe Ezgi Gürcan, **a.g.e.**

Lübnan'da kimliksel aidiyetlerdeki dönüşümlerde önemli vurgulanması gereken nokta konjonktürün, tehdit algısı ve olumsuz imajların, liderlerin yönlendirmelerin ile sosyo-ekonomik ve politik ihtiyaçların karşılanmaması ile doğrudan ilişkili olduğudur.

Lübnan'da dinlerin toplum içindeki yeri, uzantılarını düşünmeden analiz yapmak yanlış olacaktır. Lübnan tarihine bakıldığında kimlik çatışmaları görülmekle birlikte, salt kimlik adına çatışmalar yapılmamıştır. Burada dönem dönem grupların karşılıklı öteki algılamalarının, farklılıkların çatışmalara yol açtığı yadsınmamakta. Ama bu çatışmalar sınırlı kalmış, çok büyük kitlesel mobilizasyonu olmamıştır. Kimliliğin toplumsal çatışmalarda politik, ekonomik ve kültürel amaçlar üzerinden araçsallaştırıldığı altı çizilerek vurgulanmalıdır.

3.2. Ara Değerlendirme

Lübnan'ın topraklarının genişletilerek içinde yaşayan grupların sayısının arttırılmasının öncesinde bölgede yaşayan Dürziler ile Marunîler arasında, gerek din farklılıkları, gerek bölgede nüfuz sağlayarak ekonomik ve politik kaynakların kullanımı ve bu kaynakların sahiplenilmesi etrafında çatışmalar sıklıkla görülmüştür. Bu dönemde kültürel kimlikler yaşanan ekonomik ve politik rekabetin etkisi ile politize olmuş, karşılıklı tehdit algısı ve güvensizliklerden dolayı kolayca mobilize olmanın etkisi ile karşılıklı mücadelelere girebilmişlerdir. Lübnan'ın Osmanlı dönemindeki yaşanan çatışmalardaki önemli etkenler arasında kimlik görülse de arka planında aile bağları, feodal yapı ve feodal liderlerin yönlendirmesi, yapılan analizlerin içinde değerlendirilmelidir. Lübnan coğrafyasının topraklarının genişletilmesi ile nüfus dengeleri değişmiştir. Bu durum ise Lübnan'ın karışık

yapısını daha da çetrefilli bir hale dönüştürmüştür. Lübnan’da önce 1958 sonra da 1975’te başlayan çatışmalarda görülen temel özellik, 1932 Ulusal Pakt’ının reform talepleri, ekonomik geri kalmışlık ve grupların kimlik tanımlamaları üzerinden kurdukları dış ilişkiler ile açıklanabilir. Çalışmanın önceki kısımlarında da değinildiği üzere 1932 Ulusal Pakt’ı tüm grupları kapsamamaktaydı, dolayısı ile Şiiler gibi hem ekonomik hem de politik açıdan sistemin dışında kalan geniş nüfusa sahip bir grup ilk zamanlardan beri yeni düzenlemeler talep etmekteydi. Yıllar geçtikçe, Müslüman nüfusun artması Sistem içinde en avantajlı konumda olan Sünni Müslümanlar ile birlikte sistemle tam olarak uyduğu söylenemeyen Dürzî Müslümanlar da reform taleplerini dile getirmişlerdi. Müslüman grupların taleplerinin özüne bakıldığında Ulusal Pakt ile formüle edilen paylaşım sistemin, daha çok da iktidar paylaşımının, yeniden düzenlenmesini içermekteydi. Genelde iktidar paylaşımı talebi tüm Müslüman grupların birleştikleri noktayken, ekonomik geri kalmışlık da tüm Müslüman grupların şikâyet ettikleri bir konudur. Bu konu, özellikle de Şiiler ve Dürzîler tarafından grevlerde, protestolarda ve yürüyüşlerde defalarca dile getirilmişti. Örneğin, grupların temsilini daha adil yapan ve kamuda daha fazla istihdam sağlayan devlet başkanları ve iktidarlarının olduğu dönemlerde çatışmalar görece durmuş, görece istikrarlı dönemler yaşanmıştır. Daha başka bir tabir ile “tuzu kuru “olan, sistem içindeki statülerinden memnun olan Sünnilerin çatışmaların ilk aşamalarında çok fazla müdahil olmamaları, arka planda kalmaları da hoşnutsuz olmamaları ile açıklanabilmektedir. Çatışmaların arka planında Filistinli göçünün de önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Filistinliler, nüfus dengesini değiştirmeleri ile Marunî Hristiyanlar tarafından tehlike gibi algılanırken, Müslümanlar ise hem kimlik bağının etkisi hem de nüfus dengesi açısından sempati

besleyerek destek olmuşlardır. Kimliğin ekonomik - politik kaynaklar ve çıkarların paylaşılması gibi maddi (rasyonel) ögeler üzerindeki etkisinin yanında kültürel yani manevi ögeler üzerinde de etkisi olmuştur. Örneğin, Müslüman gruplar kendilerini Araplık ve Müslümanlık üzerinden tanımlayarak Ortadoğu devletleri ile birliktelik, sıkı ilişkiler isterken, Marunî Hıristiyanlar ise Müslüman Araplarla aynı etnisiteden gelip, aynı dili konuşmalarına rağmen kendilerini Arap coğrafyasının dışında tutarak batılı devletlerle sıkı ilişkiler kurmuşlar, onların desteğini istemişlerdir. Aslında, Filistinlilerin göçü ve Filistin meselesi de grupları bu açıdan etkilemiştir. Ayrıca, kimliksele ögelerin kültürel yönü gibi başka bir maddi olmayan öge de psikolojik bariyerler ve algılardır. Gruplar inançlardan dolayı zaten karşılıklı önyargılarla donatıldığından küçük sorunları bile tehdit olarak algılamış, bu sorunlar kolayca çatışmaya dönüşebilmiştir. Yalnız burada çalışmanın birinci bölümünde de değinildiği üzere psikolojik algılar herhangi bir neden olmaksızın da olabilirken, geçmişte yaşanmış olumsuzlukların etkisi ile derinleşebilmektedir. Daha önce de vurgulandığı üzere, çatışmaların yaşandığı dönemlerde grupların çatışan üyeleri, diğer grubun herhangi üyelerini o grubun tümü içerisine dâhil ederek düşmanlaştırmakta, günahsız insanları da öldürebilmektedir. Lübnan'da da milis grupları binlerce sivil bu şekilde öldürmüştür, burada psikolojik yargı diğer somut yargıların ve değerlendirmelerin çok ötesine geçmiştir.

Lübnan özelinde bakıldığında bahsedilen iktidarın ve ekonomik gücün paylaşımı, statü talepleri, dışlanmışlık, kimliklerin değerlerinin çakışması, farklılıkların ve psikolojik etkenlerin iç içe geçerek kompleks bir yapı oluşturduğu görülmüştür. Tabi hiyerarşik düzlemde her birisinin önem derecesi ayrı sıralamaya sahiptir. Savaş ilerledikçe grupların sivil katliamları ile psikolojik ögelerin maddi

öğelerin çok ötesine geçtiği söylenebilir. Ki Çalışmanın ilk kısmında belirtilen E.Azard'ın “kökleşmiş, kronikleşmiş sosyal çatışmalar” kuramı Lübnan örneği üzerinden inşa edilmiştir. Burada belirtilmesi gereken bir başka nokta da 1975'te başlayan iç savaşın bir nevi Müslüman- Hristiyan grupların çatışmasıdır. Yani ortak Hristiyan düşmana karşı Müslüman grupların kendi aralarında, ortak Müslüman tehdidi ve düşmanlığına karşı Hristiyan grupların kendi aralarında ittifakıdır. İç savaşın ikinci evresinden yani 1977'nin sonundan itibaren ise düşman algısının değişmesi, sistemin fiili olarak yıkılması ile lokal çatışmalar başlamıştır. O dönemin özelliği ise “öteki” ve “düşman imgesinin” değişmesi mezhepsel grupların algısı da değişmiştir. Bu durumu yalnızca grup algıları ile analiz etmek de çok indirgemeci bir analiz olacaktır, ayrıca grupların liderlerinin dış ittifakları ve yönlendirmeleri de çok önemlidir. Gruplar, daha çok da kendi bölgelerinde, iktidarlarını pekiştirmek için gerek diğer gruplarla gerekse de kendi mezhepsel gruplarının üyeleri ile çatışmalara girmişlerdir. Şiiilerin Hizbullah ve Emel gruplarının kendi aralarındaki kanlı çatışmaları ya da Hristiyanların Ulusal Özgürlük Partisi ile Falanjistlerin ve ya Şiiilerle Sünnilerin çatışmaları bunların başat örnekleridir. Rum Ortodoksların, Katolik-Ortodoks çekişmesinden dolayı Marunî karşıtı politika izleyerek Pan-Arap ideolojisine yakın bir siyasi eğilme sahip olmaları ya da Katolik Rum Hristiyanların, Ortodoks Hristiyanların haricindeki diğer gruplar gibi artan Filistinli göçmen nüfusundan dolayı İsrail'le zaman zaman ittifak yapmaları vs. gibi diğer örnekler de “öteki” algısı ile “politik, ekonomik ve kültürel” amaçların değişmesi ile açıklanabilmektedir.

Lübnan'daki çatışmaları analiz ederken bahsedilen ve kitleyi mobilize eden hatta mobilize etmenin de ötesine geçerek doğrudan çatışmaya götüren şeyler

arasında kimlik algısı, kimliğe yönelik tehdit hissi ve sosyo-ekonomik, politik çıkarlar gibi görünse bile kitle üzerinde bu etkiyi ya da başka bir ifade ile manipüle yapanların liderlerin olduğunun altı önemle çizilmelidir.

SONUÇ

Çalışmanın sonucu dört farklı bölüm içinde analiz edilebilir. Birincisi çatışma kuramları, kimlik ve kimlik çatışmasıdır. İkincisi Kıbrıs'taki çatışmalar ve kimlikler, üçüncüsü Lübnan'daki çatışmalar ve kimliğin çatışmalardaki rolü. Son kısımda ise Kıbrıs ve Lübnan'daki çatışmaların karşılaştırılmalı analizleridir.

Çatışmaları analiz etmek için ortaya atılan kuramlar ve sınıflandırmalar ilk bölümlerde üzerinde ayrıntılı biçimde durulduğu üzere geniş bir literatüre sahiptir. En genel-geçer kabul görmüş ayırım çatışmaların somut (rasyonel) amaçlar yani, iktidar, ekonomik çıkar, kaynaklara sahip olma gibi hedeflerle soyut (irrasyonel) yani inanç, değer ve ideoloji farklılıkları, psikolojik algılar ve ötekilikler üzerinden olmasıdır. Çatışmalarla ilgili olarak çalışmanın ilk kısmında gösterildiği üzere çok fazla ve farklı kuram vardır. Her ne kadar kuramlar fazla olsa da aslında, kuramların benzeştikleri, çok fazla ortak yöne sahip oldukları ve birbirleri için tamamlayıcı nitelikte oldukları söylenebilir. Çatışmanın türleri için de somut ve soyut olmak üzere ayırım yapılsa da aslında ikisini de sert çizgilerle kategorize etmek doğru değildir. Çünkü iki çatışma türü birbiri için tamamlayıcı niteliktedir, çatışmaların kökenlerinde önem dereceleri koşullara göre değişebilmektedir.

Kimlik temelli çatışmalarda da kuramların farklı yorumlarının öne çıktığı görülmüştür. Kimlik odaklı çatışmalara değinmeden önce kimliğin insanların kendilerini içinde tanımladıkları etnik, dinsel, ideolojik, vs. aidiyetlikler olduğunu hatırlatmak gerekir. Kimlikler tekil değil, aksine çokludur, iç içedir, birbirini tamamlayıcıdır. Öne çıkarılan kimlik şartlara, yani “ötekilere”, tehdit algısına, çıkarların paylaşımına, tanınma taleplerine vs. göre değişebilmektedir. Genelde kimlik odaklı çatışmalarda, çatışmaların kökü olarak soyut nedenler ön planda

tutulmaktadır. Ama bununla birlikte somut nedenleri vurgulayan isimler de yok değildir. Bu çalışmada kimlik temelli çatışmaların çok bileşenli olduğu, nedenlerin iç içe geçebileceği, birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu iddia edilmiştir. Kimlik temelli çatışmalarla ilgili teoriler incelendiğinde, iddianın doğruluğu görülecektir. Örneğin; kimlik grupları arasındaki çatışmaları “öteki” olmaya, sosyo-psikolojik algılamalara bağlayan varsayımlar çokça eleştirilmiş, bunun tek neden olamayacağı iddia edilmiştir. Kimlik grupları arasındaki çatışmaların yalnızca psikolojik kökenli olamayacağını iddia eden bu yaklaşımlar, psikolojik nedenlerin arka planında aslında paylaşılmayan somut öğelerin olduğunu vurgulamışlardır. Bunun yanında yine kimlik temelli çatışma kuramları içinde de değerlendirilen “ temel ihtiyaçlar, görelî mahrumiyet, nüfus baskısı, iktidarın olmayışı, sınıf analizi” gibi kuramların üzerinde durduğu somut hedeflerin çatışmaya yol açacağı varsayımının doğruluk payı olmakla birlikte, analiz açısından sığ kalacaktır. Bu kuramlar makro açıdan değerlendirildiğinde birbirlerine paralellik arz etmektedir. Basitçe hepsinin küçük detaylar dışında aynı varsayıma gittiği görülmektedir. Bahsedilen temel varsayıma en yakın kuram ise “Kökleşmiş Sosyal Çatışma” yaklaşımıdır. Diğer yaklaşımlar karşılaştırıldığında paralellik daha iyi anlaşılacaktır. “Temel ihtiyaçlar” maddi ve manevi öğeleri kapsamaktadır, dolayısı ile tek bir sebebe bağlanamaz. Ya da somut veriler üzerinden meydana gelen çatışmalarda, düşmanlık hisleri zamanla o kadar alevlenebilir ki, arka planındaki somut sorunlar çözülsün bile psikolojik algılamalardan dolayı önüne geçilemeyebilir. Bir başka örnek de iktidar ve otorite ile ilgili kuramlar için verilebilir. İktidar ve otoritenin olmadığı durumlarda, kendilerini aidiyet bağı içinde tanımlayan gruplar iktidar ve ekonomik kaynaklara sahip olmak için diğer gruplarla kıyasıya yarışabilirler, buradaki ana özne de kimlik olur.

Dolayısı ile kimlik temelli çatışmaları tek nedene bağlamak doğru değildir. Çatışmalar birden çok nedene bağlanabilir. Çatışmanın nedenleri birbirlerini destekleyici nitelikte olabilir, önem derecesi değişebilir. Yalnız temel argümanlardan birisi olarak şunu da vurgulamak gerekir ki; çatışmalarda kimlik hedeflere ulaşmada “araçsallaştırılmaktadır”. “ Ötekilik” ve psikolojik etkenler yadsınmamakla birlikte, kimlikler bazen amaçlara ulaşmaktaki araç olmaları, bazen de amaçların kendisi olmaları bakımından önemlidir. Grubun üyesi olan kitle daha çok da seçkinler ve liderlerin etkisi ile kolayca mobilize olabilmektedir. Kimlik grubunun üyeleri, kendi sosyo-ekonomik, politik ve kültürel çıkarlarını grubun üyeliği içinde gördüklerinden, kimliğe dönük olumlu ya da olumsuz etkiye, doğrudan kendilerine yapıyormuş gibi tepki verebilmektedirler.

Kimlik temelli çatışmalar özelinde Kıbrıs genelinde bilinen bir örnektir; Rum ve Türk etnik kimliklerinden gelen iki grubun çatışmasıdır. Kıbrıs’taki çatışmaların daha çok 1950’lerin sonunda başladığı bilinse de aslında çok öncesine, 19.yy’a kadar gitmektedir. Osmanlı yönetiminde Rum ve Türk toplumları arasında kültürel temelde farklılıklar yaşanmıştır. O dönem kimlikler Rum ya da Türk olmaktan ziyade, pre-modern toplum olmanın da etkisi ile dinsel temelde yaşanmıştır. Gruplar arasında zaman zaman küçük çaplı olaylar görülse bile bahsedilen dinsel farklılıklar rahatsızlık yaratmamış, tüm toplumu mobilize edecek topyekûn savaflara sebep olmamıştır. Adadaki kimliklerin, dinsel kimlikten etnik kimliğe geçişi, yani milliyetçiliğin yükselişi doğrudan “anavatanlar” ya da “ulusal merkezler” olarak tabir edilen Yunanistan ve Türkiye ile bağlantılıdır. Yunanistan ulus devletinin kurulması, Mora’nın isyanın ardından Yunanistan’a bağlanması Kıbrıslı Rumlar için “ilham”

kaynağı olmuştur. Yunanistan'ın Kıbrıslı Rumları Yunanistan ile birleşme yönünde desteklemesi ile Rum milliyetçiliği daha da yükselişe geçmiş, kültürel kimlikten politik kimliğe dönüşmüştür. Aynı dönem içinde adanın Osmanlı İmparatorluğundan, İngiltere'ye devredilmesinin kimliklerin politize olmasında önemli bir etkisi vardır. Osmanlı döneminde, millet sistemi içerisinde özerk yapıları olan farklı “milletler” özerk yapılarından dolayı öz yönetim ve kültürel açıdan özerktiler. İngilizlerin adaya gelmesi ile birlikte, yapı değişmiş, kamusal alanlar birleşmiş, politik alanda rekabet doğmaya başlamıştır. Bu duruma bir de yeni doğup büyüyen Rum milliyetçiliği eklenince Rum etnik kimliği politik bir kimlik haline gelmiştir. Kıbrıslı Türklerin kimlik gelişimi daha çok tepkisel nitelikli olmuş, Rum toplumundan daha geç ortaya çıkmıştır. Kimliğin Müslümanlıktan Türklüğe dönüşmesi geç bir döneme denk gelmiştir. Bu durumun sebebi, Türk ulus devletinin görece geç kurulması ve Kıbrıslı Türklerin kimliklerinin tepkisel bağlamda gelişmesidir. Kıbrıslı Rumlar, Yunanistan'la birleşme amacı olan Enosis'i geliştirince Türkler ilk dönemlerde endişeye kapılmışlarsa da zamanla Taksim tezini ortaya atmışlardır. Rumlar Enosis'e ulaşmak için önlerindeki en güçlü engel olarak İngilizleri gördüklerinden “ötekiler” 1950'lere kadar İngilizler olmuştur. İngilizlerin, güvenlik birimlerinde Türkleri çalıştırmaları, İngiliz hedeflerine dönük eylemlerin Türklere dönük eylemler gibi algılanmasına yol açmıştır. Bu da karşılıklı olumsuz algılamalara, güvensizliklere ve önyargılara neden olmaya başlamış, çatışmaların zemininin oluşmasında önemli pay sahibi olmuştur.

Kıbrıslı Rumların, hedeflerine Türklerin de girmesi ile birlikte Rumlar için “öteki” Türklere kaymaya başlamıştır. İngilizlerin adadan çıkmasına kadar geçen süre ve sonrasında kurulacak devletin yapısı ile ilgili tartışmalar çatışmaların önemli

belirleyicileri olmuştur. Çünkü her iki toplumun devlet ile ilgili hedefleri farklılık arz ettiğinden uyuşmamıştır. Kurulan devletin yönetim mekanizmasından iktidarın ve kaynakların dağılımı ile sembollere kadar her şey kimlikler üzerinden kodlanmıştır. Dış güçlerin baskısı ile kurdurulan devletin yönetim ve karar alma mekanizması, ekonomik kaynaklara sahip olmada, kimliklerin politik alanda tanınmasında uyuşmazlıklar baş göstermiştir. Rumlar açısından kurulan devletin beklentilerinin uzağında kalması, azınlık şeklinde gördükleri Türkler ile ortaklığa dayanan bir devletin kurulması benimsenememiş, içselleştirilememiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşun arından yönetim ve kamu istihdamı gibi konularda çıkan ana pürüzler kolayca çatışmaya dönüşmüştür. Çatışmaların sonrasındaki dönemlerde barış çabaları süresince yapılan tüm müzakereler incelendiğinde iktidarın paylaşımı, devletin kodları ve sembolleri ile ekonomik dağılımın tartışıldığı görülmüştür. Bu da Kıbrıs'taki çatışmalarda sosyo-politik ve ekonomik hedeflerin çakışmasının, yani iktidarın, ekonominin paylaşımı ve kimliklerin resmi açıdan tanınmasının temel çatışma sebepleri arasında olmasının göstergesidir.

Çatışmaların başlaması ile birlikte kimlikler daha da keskinleşmiş, karşılıklı bakış açıları daha da olumsuz hale gelmiş, önyargılar artmıştır. Çatışmalar farklı dönemlerde devam etmiştir. Çatışmalar devam ederken, savaşla ilgisi olmayan, ama sırf “öteki” olarak görülen onlarca masum insan da hayatını kaybetmiştir. Bu durum çatışmalarda algıların etkisi ve değişimi açısından önemlidir. Çünkü tüm “ötekiler” kolayca düşmanlaştırılabilmekte, onların savaşla ilgisi olsun ya da olmasın “öteki” olmalarından dolayı olumsuz sıfatlar yüklenmektedir. Ayrıca geçmişten gelen güvensizlikler ve olumsuz algıların, Türkiye ve Yunanistan'ın yaşadığı savaşın adaya yansıttığı olumsuz algılamaların çatışmalara kolayca zemin hazırlayabildiği

görülmüştür. Bu da Kıbrıs'taki çatışmaların soyut başka bir ifade ile psikolojik yönlerinin göstergesidir.

Kimliğin algılanması, hiyerarşik sırasının değişmesinde sosyo-ekonomik şartların ve “ötekinin” rolünün ispatı açısından tarihsel süreç içerisinde grupların kimliklerindeki dalgalanmalar önemlidir. Bu varsayımın ispatı Kıbrıs'taki kimlik algılamalarında, sahiplenilen kimliklerde kolayca görülebilir. Rumlar açısından 1950'lerin sonlarına kadar İngilizler ve Türkler öteki olmuş, Ortodoksluk destekli Rum kimliği var olmuştur. Türkler içinse önceleri Rumlar öteki olmuşsa da sonraları durum değişmiştir. Kıbrıslı Türklerin izolasyon altında yaşadıkları ekonomik ve politik sorunlara çözümün Kıbrıslılık fikrinde birleşmek olacağı düşüncesi bu kimliğe yönelimi arttırmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'den giden göçmenlerin yaşadığı kültürel uyumsuzluk ve sınıfsal sorunlar, ötekilerin “Türkiyelilere” dönüşmesine yol açmış, buna karşı Kıbrıslılık kimliği vurgulanmıştır. Ayrıca, çatışmaların yaşandığı dönemlerde, atmosferin gerildiği dönemlerde ve sosyo-ekonomik, politik krizlerin yaşandığı dönemlerde kimlikler giderek keskinleşmiştir.

Çalışmanın Lübnan kısmına bakıldığında örnekler ve olaylar bakımından Kıbrıs'tan farklılıklar arz etse de sebep sonuç ilişkisinin paralel olduğu söylenebilir. Lübnan'daki çatışan grupların neredeyse tamamı aynı etnik kökenden gelip, aynı dili konuşmaktadır. Ama din, mezhep hatta aile bağları farklılaşmanın ve kimlik tanımlamamalarının temelini oluşturmaktadır.

Öncesinde, Lübnan coğrafyasının nüfusu Dürzî Müslümanlar ve Marunî Hristiyanlardan oluşmaktaydı. Lübnan'da gruplara Osmanlı millet sisteminin çok daha ötesinde bir özerklik verilmesi, grupların kendi iç yönetimini ve kimlik algılarını güçlendirmiştir. Bu iki grup sık sık çatışmalara girmişlerdir. İlk dönem

çatışmaların kökenleri daha çok birkaç sebebe bağlanabilir. Bölgenin kontrolü, ekonomik kaynakların sahiplenilmesi ve genel politik iktidara ulaşmak temel çatışma sebepleri gibi görünebilir. İki grubun dinsel farklılıkları, Lübnan sistemi içerisindeki feodal bağların hayati etkisi, grupların üyelerini mobilize etme gücü o dönemlerden günümüze kadar savaşlarda etkili olmuştur. Grupların üyeleri çatışmalara kimlikleri adına girdiklerini iddia etseler bile, grup liderlerinin somut hedefler uğruna üyelerin kimliklerini araçsallaştırarak mobilize ettikleri sonucu çıkarılabilir. Bu sonuç çıkarılırken, grup üyelerinin somut çıkarları ve kazanımları yadsınmamaktadır. Ama çatışan tarafların üyeleri grubun genelinin çıkarlarını kendi çıkarları gibi algılamış, kendi çıkarları ile eş tutmuştur. Liderlerin yönlendirmesi, kitle psikolojisi, bireysel çıkarlar psikolojik algılamalar ve “ötekileştirmelerle” birleşince çatışmalar daha yaygın hale dönüşmüştür. Bu çatışmalar 19. yüzyılda sık sık tekrarlandığından teker teker örnekler üzerinde bir daha durulmayacaktır. Ancak, feodal bağların ve liderlerinin kimliğin araçsallaştırılması üzerindeki manüpülatif etkisini anlamak için 1848 ayaklanmaları önemlidir. Ayaklanmalarda Marunî ve Dürzî çiftçiler feodal liderlerine karşı mücadeleye girişmişler, sınıf temelli bir başkaldırı yaşanmıştır. Yalnız, o dönemin liderleri bunun kendi kimliklerine karşı yapıldığı gerekçesi ile, kendilerini korumak için grup üyelerini diğer grupların üyelerine karşı kışkırtmıştır. Sınıf temelli bu başkaldırı, yer yer kimlik gruplarının mücadelesine dönüşmüştür.

19.yüzyılda daha çok Dürzî ve Marunîlerin yaşadığı Lübnan’ın sınırlarının genişletilmesi ile grupların sayısı da artmış, çatışmalar daha karmaşık hale almıştır. Mezhepsel grupların sayılarının artması ile grupların safları da keskinleşmeye başlamıştır. 20.yüzyılın başlarında Müslüman- Hıristiyan ayrışması yaşanmaya başlamıştır. Tabi, burada iki ana ayrışmanın yaşandığı söylenirken, her iki kendi

içindeki mezhep ve aile bağları yok sayılmamaktadır. Sadece ortak “ötekine” karşı, ortak hedefleri olan gruplar birleşmişlerdir. Müslümanlar, Arap milliyetçiliği ve İslam kimliği üzerinden politik ve kültürel hedeflere, Hristiyan Marunîler ise Hristiyanlık ve batıcılığı temel alan politik ve kültürel hedeflere sahip olmuşlardır. Bu iki ana ayrışma arasında ihtilaflar olsa da Lübnan’ın bağımsızlığı için Fransızlara karşı ortak bir kimlikle yani” Lübnanlılıkla” hareket etmişlerdir.

Lübnan’ın bağımsızlığı ve ardından yapılan Ulusal Pakt bu durumun göstergesidir. Ulusal Pakt ile Lübnan’ın sistemini resmîyete dönüştürülmüştür. Politik sistem içinde mezhep bağları, ana belirleyici unsur olmuş, politik ve ekonomik kaynaklar ile kültürel kodlar mezheplere göre belirlenmiştir. Lübnan’da çıkan iç savaşın kökeninde de aslında Ulusal Pakt’ın eksik yönlerinin olduğu söylenebilir. Çünkü bu uzlaşma tüm grupların iradesini yansıtamamış, tüm bireyleri tatmin edememiştir. Ulusal Pakt daha çok bazı Marunî aileler ile Sünni ailelerin uzlaşması olduğundan, bu grupların bazı üyelerinin desteğinden yoksun olmuştur. Ayrıca, Şii ve Dürzîlerin beklentileri karşılanmamış, bu iki grup sistem içerisinde neredeyse yok sayılmıştır. İç savaşın başlamasına kadar geçen süreçte, Lübnan sisteminde yok sayılan ya da kendilerince yeterli politik ve ekonomik güce sahip olamayan gruplar hoşnutsuzluklarını defalarca dile getirmiş, değişen şartlara göre sistemin revize edilmesini istemiş ve çok sayıda eylem yapmışlardır. Muhalif gruplar daha çok politik temsil ile ekonomik kaynakların yeniden dağıtılmasını talep etmişlerdir. İç savaşın kökeninde de bu temel ihtiyaç ve taleplerin karşılanmamasının olduğu söylenebilir. Savaşta daha çok Şiiilerin, Dürzîlerin ve Filistinli göçmenlerin daha aktif çarpışması, sistemle sorunu olmayan Sünni Müslümanların görece arka planda kalması bunun göstergesidir.

İç savaşın ilk aşaması için Müslümanlarla Hristiyanların çatışması denilebilir. Ancak, savaşın ikinci aşamasında taraflar karma karışık bir hal almıştır. Kurulan iç ve dış ittifaklar, aile liderlerinin çıkarlarının değişebilmesi, her grubun kendi bölgesinin iktidarına ve ekonomik kaynaklarına sahip olma amacı ve değişen “ötekiler” ile taraflar sık sık değişebilmiştir. Bu dönemde Marunî Hristiyanların hem kendi aralarında hem de diğer gruplarla, benzer biçimde Şii, Sünni, Dürzî ve Filistinli grupların hem kendi aralarında hem de diğer gruplarla girdikleri çatışmalar bu iddianın en bariz göstergesidir. Bunun yanında Katolik ve Ortodoks Hristiyanların, Marunî Hristiyan karşıtlığı üzerinden Arap milliyetçiliğine destek vermesi, Müslüman gruplarla ittifaklar yapması da bir başka göstergedir. Yani, kimliklerin çatıştığı taraflar değişen amaçlar ve “ ötekilere” göre değişmiştir. İç savaş sonrası dönemde, özellikle de 2008 Hariri suikastı sonrası, Suriye karşıtlığı üzerinden kurulan ittifaklarda farklı mezhepsel ve dinsel grupların bir arada olması da bu durumun bir başka göstergesidir.

Lübnan’da ki çatışmaların kökeninde somut nedenlere değinmekle birlikte, soyut yani sosyo- psikolojik nedenlerin olduğu da vurgulanmalıdır. Kimliksel farklılıklarla grup kimliğinin üyeleri kolayca mobilize edilebilmişler, çatışmalar hızlıca şiddetlenebilmiştir. Geçmişten gelen farklılık, kimliksel algılamalar çatışmalar için uygun zemini hazırlayabilmiştir. Çatışmaların başlaması ile bahsedilen sosyo- psikolojik nedenler itici güç olmuştur. On binlerce masum insanın öldürülmesi, en bilinen örnek olarak Sadra ve Şatilla katliamları, sosyo-psikolojik algılamaların göstergesidir. Çatışan taraflar, kendi dışındaki “ötekileri” aralarında doğrudan somut neden olmasa bile, “öteki” oldukları için yok edilmesi gereken düşmanlar olarak görmüşlerdir.

Sonuç olarak Lübnan’la ilgili, çatışmaların çok bileşenli olduğunu söylemek mümkündür. Somut ve soyut hedefler iç içe geçmiştir. Gruplar, grup kimliğinin somut hedefleri ve soyut algılamaları nedeniyle çatışmalara girmişlerdir. Ama somut amaçların daha ön planda olduğunu söylemek mümkündür. Soyut gerekçeler çatışmaları hem hazırlayıcı hem de ilerletici nedenler olmuştur. Kimlik, özellikle de feodal düzenin güçlü bağları ile hedefler uğrunda araçsallaştırılmıştır.

Kıbrıs ile Lübnan karşılaştırıldığında daha önce de vurgulandığı olaylar ve aktörlerde farklılıklar görülse bile, çatışmaların kökleri benzerlik göstermektedir.

Kıbrıs’taki çatışan aktörler kendilerini dinsel motifler destekli etnik kimlikler üzerinden tanımlarken, Lübnan’da mezhepsel kimlikler ayrışmanın temelini oluşturmuştur. Kıbrıs’ta elitler daha çok politik liderlerken, Lübnan’da aşiret liderleri ve din adamlarıdır. Kıbrıs’ta belirleyici dış aktörler AB, Türkiye ve Yunanistan, Lübnan’da ise batı dünyasına karşın Arap milliyetçiliği ve İslami akımlar olmuştur.

Kıbrıs ve Lübnan’daki çatışmaların kökenlerinde politik iktidar ve ekonomik kaynaklarla sahip olma amacı birinci itici güçtür. Ama her ikisinde de sosyo-psikolojik faktörler hem hazırlayıcı olmuş, hem de çatışmaların ilerletilmesinde itici faktör olmuştur. İki örnekte de kimlikler araçsallaştırılmıştır.

Lübnan modern bir devlet görünümüne sahip olsa da içinde hala pre-modern dönemin kalıntıları çok güçlüdür. Kıbrıs ise bu açıdan daha modern bir yapıya sahiptir.

Yalnız, her iki olayda da kimliksel algılamalar ve tarafların tutumlarından bahsedilirken grubun üyelerinin tamamının kast edilemediği de unutulmamalıdır. Çatışan taraflar daha çok kültürel kimlikleri politik kimliğe dönüşenler olmuştur. Yani her iki örnek olayda da kendi kültürel aidiyetinin farkında olmasına rağmen,

kimliğin politik ve ekonomik hedefleri uğruna “ölen “ ve “öldürülenler”(çatışmaların dışındaki masum siviller dışında) masum kimlikleri politize olanlardır.

Çalışmanın hem teorik tartışmaları hem de örnek olayları, çatışmaların analiz edilmesinde, hatta bir adım öteye geçip çözüme kavuşturulmasında kimlikler hayati öneme sahiptirler. İster dinsel, ister etnik, ister ideolojik isterse de başka bir aidiyet grubu üzerinden olsun çatışmaların (daha çok iç savaşlar ve toplumsal çatışmalar kast edilmektedir.) neredeyse tamamı “kimliklerin” uğruna yapılmaktadır. Tabi burada kimlikler uğruna yapılan çatışmaların somut hedefler veya soyut değerler sebebi ile yapıldığı, grupların mobilizasyonlarındaki etkenlerle ilgili farklı bakış açılarının olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Çatışmalar farklı kökenlerden gelse bile itici gücü ve aracının ana ögesi kimlikler olmuştur. Dolayısı ile grupların kimlikleri ile ilgili maddi ve manevi taleplerinin, beklentilerinin ve ihtiyaçlarının karşılık bulması, uğruna mücadele edilen kimlik grubunun hedeflerinin analiz edilmesi ya da kimlik grubunun üyelerini etkileyen geçmişten gelen algı ve düşüncelerin anlaşılması (hatta dönüştürülmesi) çatışmalara çözüm bulunması ve çatışmaların önüne geçilmesi açısından son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

AKFIRAT, Serap A. ve Bengi Ö. Özkan, “Ulusal/ Etnik Kimliklerin Stratejik İnşası: Kuzey Kıbrıs Örneği”, **Bilig**, Kış 2010, Kış, Sayı 52.

AKGÜN, Sibel Gülcan, **Türk Mukavemet Teşkilatı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.

AKKURT, Aydın, **Türk Mukavemet Teşkilatı**, Bayrak Matbacılık, İstanbul, 1991.

AKTOPRAK, Elçin, **Devletler ve Ulusları-Batı Avrupa’da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları**, Ankara, Tan Kitapevi Yayınları, 2010.

ALKAN, Haluk, “Lübnan Ulus Devlet Olabilir mi?”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı 3, 2000.

AL-KHAZEN, Farid, **The Communal Pact of National Identities**, Oxford, Lebanon Search Center, 1991.

ALLAN, Conflict and Critical Theories, D.Sarah (ed.), **The Social Lands; in Imitation of Social and Sociological Theory**, New York, SAGE, 2009.

ANDERSON, Benedict, **Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, çev. İskender Savaşır, 2. Baskı, İstanbul, Metis, 1995.

ANTUNIŞIK, Meliha B. , **Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları**, İstanbul, TESEV, 2007.

ARI, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2005.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1995)**, 16.Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007.

ARMAOĞLU, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948–1988)**, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 1989.

AYDOĞDU Ahmet, **Kıbrıs Sorunu ve Çözüm Arayışları: Annan Planı Süreci**, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2005.

AYDOĞDU, Ahmet, **Kıbrıs Sorunu Çözüm arayışları: "Annan Planı ve Referandum Süreci"**, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2005.

AYHAN Veysel ve TÜR Özlem, **Lübnan; Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler**, Bursa, Dora Yayınları, 2009.

BALIBAR E. ve WALLERSTEIN I. , **İrk, Ulus, Sınıf; Belirsiz Kimlikler**, çev. Nazlı Ökten, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.

BAYART, J.François, **Kimlik Yanılsaması**, çev. Mehmet Boralı, İstanbul, Metis Yayınları, 1999.

BERİKER, Nimet, "Giriş", **Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

BİLGİN, Nuri, **Kimlik İnşası**, İzmir, Aşina Kitap, 2007.

BİLGİN, Nuri, **Kolektif Kimlik: Evrenselcilik ve Farkçılık Geriliminde**, Ankara, Sistem Yayıncılık, 1999.

BİLGİN, Nuri, **Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 2. Baskı, 1999.

BOZARSLAN, Mehmet Emin, **Savaşın Lübnan**, İstanbul, Üçüncü Dünya Yayınları, 1976.

BOZKURT, Abdülgani, **Lübnan'ın Sosyal Yapısı, Siyasi Tarihi ve Hizbullah**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2010.

BURTON, John W. , **Violence Explained: The Sources of Conflict, Violence, and Crime and Their Prevention** , Manchester: Manchester University Press, 1997.

CANEFE, Nergis, **Anavatandan Yavru Vatana Milliyetçilik, Bellek ve Aidiyet**, çev. Deniz Boyraz, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007.

CASTELS, Manuel, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü**, çev. Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

CERRAHOĞLU, Zehra, **Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu ile İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler**, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1991.

CLEVELAND William L. , Modern **Ortadoğu Tarihi**, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2005.

CROW, Ralph E. , “Religious Sectarianism in the Lebanese Political System” , **The Journal of Politics**, Cilt 24, Sayı 3, 1962.

ÇAĞATAY, Murat, **Kimlik ve Toplumsal Barış**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.

ÇELİK, Ayşe Betül, “ Etnik Çatışmaların Çözümünde Siyaset Bilimi ve Uyuşmazlık Çözümü Yaklaşımları”, Nimet Beriker (ed.), **Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

ÇOLAK, Yılmaz, “KKTC Siyaseti ve Kıbrıs Sorunu”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz**, Ankara, Mayıs 2010.

ÇOLAK, Yılmaz, “Nationalism and the Political Use of History in Cyprus; Recent Developments”, **Journal of Third World Studies**, Cilt 23, Sayı 3, 2008.

DEKMAJEN, Richard, , “Consociational Democracy in Crises: The Case of Lebanon, **Comparative Politics**, Cilt 10, Sayı 2, 1978.

DEKMAJEN, Richard, , “Consociational Democracy in Crises: The Case of Lebanon, **Comparative Politics**, Cilt 10, Sayı 2, 1978.

DENKTAŞ, Rauf R. , **Hatıralar: Toplayış**, 10.cilt, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000.

DEUTSCH, Morton, “ Introduction”, Morton Deutsch, Peter T. Coleman, Eric C. Marcus (ed.), **The Hand Book of Conflict Resolution: Theory and Practice**, San Francisco, Jossey- Bass Press, 2006.

DİNÇER Mustafa, “Lübnan: Çatışmaların ve Suikastların Ülkesi” , K.İnat, B.Duran ve M.Ataman (ed.) **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Ankara, Nobel, 2007

DODD Clement, **The History and Politics of the Cyprus Conflict**, Palgrave, Macmillan, 2010.

EISENLOHR, R.S., **Shi'ite Lebanon ;Transnational Religion and theMaking of National Identities**, New York, Colombia University Press, 2008.

ERALP, Doğa Ulaş, “ Uluslararası Çatışma Müdahalelerinde Meşruiyet Kavramı”, Nimet Beriker (ed.) **Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar**, İstanbul, , İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

EREKER, Fulya, DURSUN, Çiler, “Hegel’de Kendilik Bilinci ve Öteki İçindeki Yolculuk”, **Doğu-Batı: İdeolojiler – I**, Cilt 7 Sayı 28, 2004.

EVANS, Graham ve NEWNHAM Jeffrey, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, çev. H.Ahsen Utku, İstanbul, 2007, Gökkubbe Yayınları..

EVRE, Bülent, **Kıbrıs Türk Milliyetçiliği; Oluşumu ve Gelişimi**, Lefkoşa, Işık Kitapevi. 2004.

EVRE, Bülent, “Kıbrıs'ta Milliyetçilik versus Kıbrıslılık”, **Birikim**, Sayı 181, 2004.

FIRAT, Melek, “AKP Hükümetinin Kıbrıs Politikası” , İlhan Uzel ve Bülent Duru (ed.), **AKP Kitabı; Bir Dönemin Bilânçosu**, Ankara, Phoenix Yayınları, 2009.

FIRAT, Melek, “Yunanistan ile İlişkiler”, Baskın Oran (ed.),**Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980–2001**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

FIRAT, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt. I: 1919–1980**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

FISHER, Ronal J. , “ Intergroup Conflict”, Morton Deutsch, Peter T. Coleman, Eric C. Marcus (ed.), **The Hand Book of Conflict Resolution: Theory and Practice**, San Francisco, Josses- Bass Press, 2006.

FISHER, Ronal J. ,” Cyprus: The Failure of Mediation and the Escalation of Identity Based Conflict to an Adversarial Impasse”, **Journal of Peace Research**, Sayı 38, No. 3, 2001.

GALTUNG, J. , “ **Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization**”, Londra, SAGE Pub. , 1996.

GAY, Paul du, EVENS, Jessiva ve REDMAN, Peter (ed.), **Identity: A Reader**, Londra, SAGE, 2000.

GIDDENS Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, çev. Ersin Kuşdil, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.

GÜRCAN, Ayşe E. , **Transforming Religious Communities Into Ethnies: The Process of Lebanese Nation-Building 1920–1958**, Ankara, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

GÜVENÇ, Bozkurt, **Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları**, İstanbul, Remzi Yayınevi, 2000.

HALL, S. , “Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler”, Anthony D. King (ed.) ,çev. Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.

HAMİT, Meltem, **Turkish Cypriots and Their Others; An Analyses of Narratives About Greek Cypriots and Turkiyeliler**, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

HARRIS, William, **Faces of Lebanon: Sects, Wars and Global Extensions**, Princeton, Princeton Pub. ,1997.

HASGÜLER Mehmet, “Kıbrıslılık Kimliği: Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlardaki Farklılaşmalar”, Mehmet Hasgüler (ed.), **Kıbrıslılık**, İstanbul, Agora Yayınları, 2009.

HASGÜLER, Mehmet, **Kıbrıs’ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu**, Ankara, Öteki Yayınları, 1998.

HILL George, **A History of Cyprus, Cilt I**, Cambiridge, Cambiridge University Press, 1940.

HOBSBAWM, Eric, Terence Ranger, **Geleneğin İcadı**, çev. Mehmet Murat Şahin, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006.

HUNTINGTON, Samuel, “Medeniyetler Çatışması mı?” , çev. Mustafa Çalık, **Doğu- Batı Dergisi**, 2007, Sayı 41.

İLTER, Tuğrul ve ALANKUŞ Sevdâ, The Changing Configurations of Self-(M)Other Dialogue in North Cyprus, **Social Identities**, Cilt 16, Sayı 2, 2010.

İNAT, K. , DURAN B. ve ATAMAN M. (ed.), **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007.

İSMAİL, Sabahhatin, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 1998.

İSMAİL, Sabahattin, **Kıbrıs Sorununun Kökleri İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları**, Lefkoşe, Aha Yayınları, 2000.

JEONG Ho- Won, **Understanding Conflict and Conflict Analysis**, Los Angeles, SAGE Publications, 2008.

JUSSIM Lee, ASHMORE Richard D. ve WILDER David, “ Social Identity and Intergroup Conflict: Introduction” , Lee Jussim, Richard D. Ashmore ve David Wilder (ed.) , **Social Identity and Intergroup Conflict**, New York, Oxford University Press, 2001.

KARADUMAN, Sibel, “ Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, **Journal of Yasar University**, Cilt 5, Sayı 17, 2010.

KARADUMAN, Sibel, “ Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü” , **Jounal of Yaşar University**, Cilt 17, sayı 1, 2010.

KASIM, Kamer, “Soğuk Savaş Sonrası Kıbrıs Sorunu”, **Akademik Bakış**, Cilt 1, Sayı 1, 2007.

KEYMAN, E.Fuat, “Kültürel Kimlik Oluşumunu Yeniden Düşünmek”, **Doğu- Batı: Medeniyetler Çatışması**, Sayı 41, 2007.

KHALAF Samir, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon; a History of Internalization of Communal Conflict**, New York, Colombia University Pres, 2001.

KHALAF, Samir, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon, , A History of the Internationalization of Communal Conflict**, New York, Colombia University Pres, 2002.

Kıbrıs Sorununa Alternatif Açılımlar: Çok Bileşenli Adım Modeli, Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Raporu, 2008.

KIZILYÜREK, Niyazi, “Birinci Cumhuriyet’ten Yeni Kıbrıs’a” , Masis Kürkçügil(ed.), **Kıbrıs Dün ve Bugün**, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003.

KIZILYÜREK, Niyazi, **Doğmamış Bir Devletin Tarihi: Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

KIZILYÜREK, Niyazi, **Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

KÖSE, Talha, “Lübnan’da İstikrar Arayışları”, Ankara, **SETA Lübnan Raporu**, 2006.

LENIN, Vilademir İ. , **Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, çev. Cemal Süreyya, Ankara, Sol Yayınları, 1969.

LIJPHART Arend, **Democracy in Plural Societies, A Comparative, New Haven**, Yale University Pres, 1997.

LIJPHART, Arend, **Democracy in Plural Societies, A Comparative, New Haven**, Yale University Pres, 1997.

LOZIDES Neophytos G. , “ Ethnic Nationalism and Adaptaion in Cyprus”, **Journal of International Studies Perspectives**, Sayı 8, 2007.

MARKS, K. ve ENGELS, F. , **Komünist Parti Manifestosu**, çev. Dünya Armağan, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2000.

MARSHALL, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Derya Kömürcü ve Osman Akınhay, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

MENGİLER, Özgür, **Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü**, Ankara, Platin Yayınları, 2005.

MEŞE, Gülgün, “ **Çeşitli Sosyo-Kültürel Gruplarda Kültürel veya Sosyal Kimlik Olgusunun İncelenmesi**” , Ege Üniversitesi Sosyal Bil. Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir,1991.

MIAL, Hugh, Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse, “**Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts**” , Cambridge, Polity Press, 2007.

MICHAEL, Michális S. , “ The Cyprus Peace Talks: A Critical Appraisal” **Journal of Peace Research**, Cilt. 44, Sayı 5, 2007.

MICHAEL, Michalis S. , **Resolving The Cyprus Conflict; Negoating History**, New York, Palgrave Macmillan, 2009.

MITCHEL, C.R. , “ Evaulating Conflict” , **Journal of Peace Search** , Cilt 17, No 1.

MİHALİDİS, Mihalis, “Kıbrıs Türk İşçi Sınıfı ve Kıbrıs İşçi Hareketi 1920–1963” çev. Ahmet An, Masis Kürkçügil (ed.), **Kıbrıs, Dün ve Bugün**, İthaki Yayınları, İstanbul,2003.

NEVZAT, Altay, **Nationalism Amongst The Turkish Cyprus; The First Wave**, Oulu, Oulu University Press, 2005

O’BALANCE, Edgar, , **Civil War in Lebanon**, New York, Palgrave,1997.

ODEH, B.J, **Lübnan’da İç Savaş**, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları, 1986

ORAN, Baskın, “Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik, Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi**, Cilt 48, Sayı, 1, 1993.

ORAN, Baskın, **Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği; Kara Afrika Modeli**, Gözden Geçirilmiş 3. Basım, Bilgi, Ankara, 1997.

ORHAN, Oytun, “Lübnan Seçim Sonuçları Ne Anlam İfade Ediyor?”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 7–8, 2009.

ÖZKIRIMLI, Umut, “**Milliyetçilik Kuramları**”, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

ÖZKIRIMLI, Umut, **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, İstanbul, Doğu Batı Yayınları, 1999.

PAPADAKIS Y., PERISTIANIS N. ve WELZ G. (ed), **Divided Cyprus, Modernity, History, and Island in Conflict**, Bloomington, Indiana University Press, 2006.

PAPADAKIS Yiannis, “Greek Cypriot Narratives of History and Collective Identity: Nationalism As a Contested Process”, **American Ethnologist**, Cilt 25, Sayı 2, 1998.

PAPADAKIS, Yiannis, “Greek Cypriot Narratives of History and Collective Identity: Nationalism a Contested Process”, **Journal of American Ethnologist**, Cilt 25, Sayı 2, 1998.

PAREKH, Bhikhu, **A New Politics of Identity**, New York, 2008, Palgrave Macmillan.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Ankara, Turhan Kitapevi, 2004.

PELEIKIS Anja, “ Shifting Identities, Reconstructing Boundaries. The Case of a Multi-Confessional Locality in Post-War Lebanon” **The Making and Unmaking of Boundaries in the Islamic World**, Cilt 41, Sayı 3, 2001.

PERICLEOUS, Chrysostomos, **The Cyprus Referendum; A Divided Island and the Challenge of The Annan Plan**, Londra, I.B. Tauris, 2009.

RAMBOTHAM, Oliver, “The Analysis of Protracted Social Conflict: A Tribute to Edward Azar”, **Review of International Studies**, Sayı 31, 2005.

REINKOWSKI Maurus ve SADEH Sofia, “Bölünmüş Bir Ulus: Lübnan’da Dini Paylaşım Sistemi”, **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma**, Haldun Gülalp (ed.), çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Metis Yayınları, 2007.

ROWAYHEB, Marwan G., “Political Change and the Outbreak of Civil War: The Case of Lebanon”, **Civil Wars**, , Cilt.13, 2011, s. 414-436

SALİBİ, Kamal S., “The Lebanese Identity”, **Journal of Contemporary History**, Sayı 6, Cilt 1, 1971

SANDER, Oral, “Lübnan’daki Bunalımın Tarihsel ve Toplumsal Nedenleri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 37, Sayı 3, 1982.

SCHANAPPER, Dominique, **Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki**, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

SMITH, Anthony D. , **Milli Kimlik**, çev. Bahadır S. Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

SÖZEN Ahmet ve CARKOGLU Ali, “Turkish Cypriot General Elections of December 2003: An Appraisal” **South European Society & Politics**, Cilt 9, Sayı 3, 2004.

SÖZEN, Ahmet, **The Role of the European Union as a Third Party in Resolution of External Conflicts: Lessons from Cyprus**, Paper prepared to be presented at the 16th Nordic and 4th Baltic Peace Research Conference under common title “New Security Challenges as Challenges to Peace Research,” St. Petersburg, Russia, September 11 – 13, 2003.

SÖZEN, Ahmet, **The Cyprus Conflict and the Negotiations: A Political and International Law Perspective**, Ankara, Can Reklâm, 1998.

STAVRINIDES, Zenon, **The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood**, Lefkoşa, Loris Stavrindes Press, 1975.

STEIN, Arthur A. , “ Conflict and Cohesin: A Review of the Literature”, **Journal of Conflict Resolution**, Cilt 20, Sayı 1, 1976.

STEIN, Arthur A. “ Conflict and Cohesin: A Review of the Literature”, **Journal of Conflict Resolution**”, Cilt 20, Sayı 1, 1976.

TAŞKESENLIOĞLU, Nesrin, **Arap Milliyetçilik Hareketi ve Lübnan Örneği**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

PELEIKIS, Anja “ Shifting Identities, Reconstructing Boundaries. The Case of a Multi-Confessional Locality in Post-War Lebanon” **The Making and Unmaking of Boundaries in the Islamic World**, Cilt 41, Sayı 3, 2001,

THOMAS, Teresa A. , “The Druze in the Middle East: Their Faith, Leadership, Identity and Status by Nissim Dana”, **International Journal of Middle East Studies**, Cilt. 37, Sayı 3, 2005.

TOLUNER, Sevin, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977.

TOMBAZOS, Stavros, “Kıbrıs Milliyetçilikleri”, Masis Kürkcügil (ed.) , **Kıbrıs Dün ve Bugün**, , İstanbul, İthaki Yayınları, İstanbul, 2007.

UZGEL İlhan, “Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi**, Cilt 47, Sayı1,1992.

UZGEL, İlhan, “ABD ile İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

VAN DEN BERG, Axel, JANOSKİ, Thomas “ Siyaset Sosyolojisinde Sosyal Çatışma Kuramları”, çev. Öykü Terzioğlu, Fatih Kocaman, Burak Otluoğlu, Thomas Janoski, Robert Alford, Alexander Hicks, Mildred A. Schwarz (ed.), **Siyaset Sosyolojisi**, Ankara, 2010, Phoenix.

VOLKAN V. Volkan ve ITZKOWITZ N. , **Turks and Greeks: Neighbours in Conflict**, Cambridgeshire, The Eothen Press, 1994.

VOLKAN, Vamık D. , **Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri**, çev. Özgür Karaçam, İstanbul, Okyanus Yayın, 2005,

VOLKAN, Vamık D. , **The Need to Have Enemies and Allies**, Northvale, N.Arinson Inc. , 1998.

VOLKAN, Vamık, “**Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme**”, çev. Medine Banu Büyükal, İstanbul; Everest Yayınları, 2007.

VOLKAN, Vamık. D. , **Kıbrıs: Savaş ve Uyum; Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi**, çev. Berna Kılınçer, İstanbul, Everest Yayınları, 2008.

VURAL, Yücel ve RÜSTEMLİ, Ahmet, “Identity Fluctuations in the Turkish Cypriot Community”, **Mediterranean Politics**, Cilt 11, Sayı 3, 2006,

WALLENSTEEN, Peter, **Understanding Conflict Resolution ; War, Peace and the Global System**, Londra, Sage Pub., 2002.

WALLERSTEIN, I. , “**Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş**” , çev. Ender Abadoğlu ve Nuri Ersoy, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2004.

WEBEL, Charles, “ Toward a Philosophy and Metaphilosophy of Peace”, Charles Webel ve Johan Galtung(ed.), **Handbook of Conflict and Peace Studies**, New York, Routledge, 2007.

WHITE, Robert W. , “ Social and Role Identities and Political Violence”, Richard D Ashmore, Lee Jussim, David Wilder (ed.), **Social Identity, Intergroup Conflict and Conflict Reduction**, New York, Oxford University Press, 2001, Cilt 3.

WINSLOW Charles, **Lebanon, War and Politics in Fragmented Society**, Londra, Routledge, 1996.

YILMAZ, Muzaffer E. , **Savaş ve Uluslararası Sistem**, Ankara, 2010, Nobel Yayın Dağıtım.

YILMAZ, Muzaffer E. , **Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Sınır İçi Etnik Çatışmalar, Etnik Çatışmaların Nedenleri ve Etnik Barışın Tesisi**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtm, 2007.

YILMAZ, Muzaffer E. , **Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları**, Ankara, Nobel Yayın ve Dağıtım, 2005.

YILMAZ, Muzaffer Ercan, “The Cyprus Conflict And The Question of Identity”, **Uluslararası Hukuk ve Politika** Cilt, 1 No: 4, 2005.

YOUNG, Crawford, ”Nationalism and Ethnic Conflict in Africa,” Montserrat Guibernau ve John Hutchinson (ed.), **Understanding Nationalism**, , Cambridge, Polity Press, 2001.

İnternet Kaynakları

Uppsala Conflict Data Program,

<http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/search.php>

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı İnternet Sayfası,

<http://www.mfa.gov.tr/kibris-tarihce.tr.mfa>

ÖNGEN, Tülin, “Kimlik Prangasından Kurtulmak” **Birgün Gazetesi**, 9 . 07. 2010http://www.birgun.net/writer_index.php?category_code=1264087439&news_code=1278674853&day=09&month=07&year=2010

ÖZET

Bu çalışma “Çatışma Kuramları ve Kimlik Temeli Çatışma Yaklaşımları” ışığında Kıbrıs ve Lübnan’daki çatışmalar ve iç savaşlar sebepleri ve çatışma teorileri ışığında karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Ardından, iki ülkedeki barış çabaları ve süreçleri incelenmiştir.

Birinci bölümde çatışmanın tanımı yapılmış ve çatışmalarla ilgili yapısal farklı teoriler tartışılmıştır. Çatışmalar ile ilgili teoriler “kimlik temelli çatışmalar” ile ilgili tartışmalara göre yorumlanmıştır. “Kimlik Temelli Çatışmalara” girilmeden önce kimliğin tanımı yapılmış, kimlikle ilgili tartışmalar anlatılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Kıbrıs irdelenmiştir. Öncelikle Kıbrıs’taki tarihsel süreç anlatılmış, tarihsel sürecin içerisinde çatışmaların kökleri, nedenleri ve barış çabaları gösterilmiştir. Ardından, Kıbrıs’taki iki etnik grubun aktörleri, kimliksel dönüşümü ve algılamaları tartışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Lübnan analiz edilmiştir. Lübnan anlatılırken tarihi, sistemi, sistem içerisindeki aktörler, çatışmanın sebepleri ve kimliksel algılamalar tartışılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise birici kısımda bahsedilen çatışma kuramları ve özellikle de kimlik çatışmaları boyutunda Kıbrıs ve Lübnan karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Çatışmaların tek bir nedene bağlı olmaksızın çok bileşenli, kompleks olduğu ve nedenlerin etkisinin oranlarının farklılık gösterebileceği iddia edilmiştir.

ABTSRACT

This work is made in the light of the “Conflict approaches, conflicts concepts and identity based conflicts” also internal wars reasons from Cyprus and Lebanon here the conflicts are presented in the view of theoretical conflicts being a compared analyze. In a short way is shown the fights and processes for peace between these two countries.

In the first chapter is shown the presentation of these conflicts and some different theories regarding the structures of these conflicts. Theories about conflicts “conflicts about identity based” are commented in interested conflicts. Before to get into the subject of “Identity based conflicts” it will be shown the presentation of identity, also here are presented debates about identity.

In the second project of this work was examined the case of Cyprus, was presented the Cyprus`s history, the historical period of these debates roots, reasons and fights for peace.

Also was shown that in Cyprus exist only two big ethnical groups actors, here was debated the concepts of identity changes and perceptions.

In the second chapter is presented the case of Lebanon, history, system, the actors inside system, the reasons of these conflicts and identity perceptions.

To the end of this work, like a conclusion of the first part discussed about the conflicts theories especially the identity conflicts from Cyprus and Lebanon, was made an analyze that is comparing each other, was made a claim to shown the reasons of these debates to show how complex and different they are.